CÜNEYT KANAT

Ortaçağ Türk Devletlerinde

SUÇ VE CEZA

KÜRE YAYINLARI

Ortaçağ Türk Devletlerinde

Suç ve Ceza

Cüneyt Kanat

KÜRE YAYINLARI

KÜRE YAYINLARI / 74. Kitap
Tarih 5

Ortaçağ Türk Devletlerinde
Suç ve Ceza
Cüneyt Kanat

© Küre Yayınları, 2010

Yayına Hazırlık **Nermin Tenekeci**

Birinci Basım Ağustos 2010
İkinci Basım Nisan 2013

ISBN 978-975-6614-86-0

TC Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 15813

Tasarım/Kapak **Salih Pulcu**

Baskı/Cilt Elma Basım
Sertifika No: 12058
Halkalı Cad. No: 164 B4 Blok
Sefaköy İstanbul
Tel: 0212 697 30 30

KÜRE YAYINLARI

Vefa Cad. No:48 Kat: 3
Vefa/İstanbul
Tel 0212. 520 66 41-42
Faks 0212. 520 74 00
www.kureyayinlari.com
kure@kureyayinlari.com
facebook.com/kureyayinlari
twitter.com/kureyayinlari

Cüneyt Kanat, 1962 İzmir doğumlu. Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü'nden mezun oldu (1986). Ege Üniversitesi SBE Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimini tamamladı (1991). "Memlûk Timurlu Münasebetleri (1382-1447)" başlıklı teziyle aynı enstitüde doktorasını verdi (1996). 1986-1988 yılları arasında Kuveyt Üniversitesi'nde iki yıl Arap Dili ve Edebiyatı eğitimi aldı. 1992'de Oxford Üniversitesi'nde dil eğitimine devam etti ve uzmanlık alanı ile ilgili çalışmalar yaptı. 1994'te Kahire Üniversitesi'nde bir yıl süreyle araştırma ve incelemelerde bulundu. 2002'de Doçent, 2009'da Profesör unvanlarını aldı. Halen Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. İngilizce ve Arapça bilmektedir.

Sevgili annem Perihan ve
babam Muharrem Kanat'a...

ÖNSÖZ

Suç ve *ceza* insanlık tarihinin kendisi kadar eskidir. Adem ve Havva yasak meyveyi yiyerek ilk suçu işlemişler ve bu suçları nedeniyle de cezalandırılmışlardır. Suç ve ceza olgusu, zaman içerisinde insanlık tarihindeki yerini almış; bazı dönemlerde cezalandırma yöntemleri işkence ve azap çektirme adı altında bir meslek, hatta sayısı hiç de az olmayan bazı sadist yöneticilerin de desteği ile sanat olarak algılanabilmiştir.

Eser, Ortaçağ ve Ortadoğu ile sınırlandırılmıştır. Ortaçağ boyunca kurulmuş olan bütün Türk devletlerini ele alarak böyle bir çalışmaya girmek takdir edileceği üzere çok zordur. Bu sebeple, Selçuklular ile başlayarak, Eyyûbîler, Memlûkler, Anadolu Beylikleri ve Timurlular devletlerini kitabımızın içeriğine dâhil ettik.

Çalıştığımız dönemle ilgili olarak Anadolu Beyliklerine ait kaynaklar diğerlerine göre çok daha az ve yetersizdir. Bu nedenle biz mevcut olan yayınları mümkün olduğunca görmeye çalıştık ve bu eserlerde rastladığımız malzemeyi kullandık. Ancak, gördüğümüz eserlerde herhangi bir beyliğe ait konumuz kapsamına girecek ilgili malzeme yok ise o beylik doğal olarak kitabın kapsamı dışında kaldı.

Devrin kaynaklarında kendisine yer bulmuş olayların içerisinde aktarılan suçlar ve bu suçlara verilen cezalar kitabımızın konusunu oluşturmuştur. Ancak şer'î cezalandırmaları tamamıyla kapsam dışında tuttuk. Çünkü bunun apayrı bir çalışma alanı olduğunu düşünüyoruz. Bizim ele aldığımız uygulamalar ise sadece örfî hukuk dikkate alınarak yapılmış olan cezalandırmalardır.

Elinizdeki eser bir hukuk kitabı değildir. Bu nedenle eserimizi yazarken yargılama sürecini dikkate almadık. Bunun iki sebebi vardı. Birincisi, eserin kapsamını çok genişleterek bir dağınıklık durumu ortaya çıkaracak olması. Diğeri ve daha önemli olanı ise, yargılama sürecinin daha çok hukuk bilgisine sahip ve özellikle ceza hukukunda uzman olan bilim adamlarının değerlendirme yapabileceği bir alan olduğunu düşünmemizdir. Bundan dolayı, sadece yargılama sonucunda ya da yargılanmaksızın suç kabul edilen fiiller ve bu fiillere verilen cezalandırmaları ele aldık. Bunu yaparken de kaynaklara yansımış olan örnek olayları dikkate alarak suç ve cezalandırma örneklerini ortaya koymaya çalıştık.

Okuyucu, burada ele aldığımız bazı suçların zamanımızdaki modern hukuk anlayışı içersinde suç olarak değerlendirilmediğini de görecektir. Mesela, dedikodu gibi günümüz ceza hukukunda yer almayan bazı suçlar o dönemde cezalandırılıyordu. Yeri geldiğinde anlatılacağı gibi, bir hükümdar bazen dedikodu yaptı diye bir kadına işkence cezası verebiliyor, bir diğeri ise dedikodu yapan pek çok kadına ceza olarak toplu tecavüzü reva görebiliyordu. Yine özellikle toplu katliamlardaki gerekçeler kabul edilebilecek türden değildir. Kısacası elimizdeki örnekler her zaman hukuka dair uygulamaları değil, bazen de hukuksuzluğu ortaya koyabilecektir. Bu nedenle eser okunurken dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, olayların Ortaçağda geçtiği ve bunun asla göz ardı edilmemesi gerçeğidir.

Konunun, özellikle çalıştığımız dönem bakımından çok orijinal olduğunu söylemeliyiz. Çünkü Ortaçağ Türk devletleri ile ilgili suç ve ceza konusunda Türkçe yazılmış birkaç makale dışında herhangi bir yayına rastlamadık. Ancak Ortaçağ sonrası dönemde ve özellikle Osmanlı Devleti ile ilgili yapılmış çalışmalar vardır. Bunlardan birisi, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*[1] başlığını taşımaktadır. Bu eser, Osmanlı dönemiyle ilgili olup daha çok hukuk bilimiyle uğraşanların anlayabileceği bir dille yazılmıştır. Diğeri ise, *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza*[2] adı altında ve XVIII-XX. yüzyıllar arasındaki asayiş konusu ile ilgili yazılmış bazı makalelere yer veren bir derleme çalış-

1 Mustafa Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, İstanbul, 2004.

2 *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza*, Noémi Levy ve Alexandre Toumarkine (yay. haz.), İstanbul, 2007.

masıdır. Mısır'da, Memlûk Devleti ile ilgili olarak yapılmış ve bizim de büyük oranda kullandığımız bir diğer çalışma ise; *es-Sucûn ve'l-Ukûbât fî Mısr Asr Salâtîn el-Memâlîk*,[3] (Memlûkler Zamanında Hapishaneler ve Cezalar) ismini taşımaktadır. Bu eserde sadece Memlûk Devleti'ndeki cezalandırma örneklerine yer verilmiştir. Bu konuda Avrupa'da yazılmış olan en önemli eser ise, *İşkencenin Tarihi*[4] isimli çalışmadır. Daha çok Avrupa'yı ele alan, fakat dünya tarihinden de çeşitli örneklere yer veren bu eser, işkence ve cezalandırma konusunda yapılmış olan en kapsamlı çalışmadır. Ancak eserde pek çok uygarlığa ve millete ait örneklere yer verilmesine rağmen, Türk tarihinin hiçbir kesitine ait herhangi bir bilgiye rastlamak mümkün değildir. Bizi bu konuda çalışmaya sevkeden bu sonucun sebebi ise, büyük olasılıkla çalıştığımız dönemle ilgili yapılmış bir araştırma eserinin olmamasıdır.

Tarih boyunca Türk devletlerindeki adalet sistemi içerisinde önemli bir yeri olduğu bilinen *suç* ve *ceza* kavramları ile ilgili olan bu kitabın, ihmal edildiğini ve ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gerektiğini düşündüğümüz bu alana dikkat çekmek ve giriş yapmak üzere yazılmış bir eser olarak kabul edileceğini umut ediyoruz.

Bu eserin tamamlanması sürecinde yardım ve desteklerini gördüğüm hocam, dostlarım, ailem ve kurumuma teşekkür etmek istiyorum. Öncelikle hocam Prof. Dr. İsmail Aka'ya, eserin ilk nüshasını okuyup yapıcı eleştirilerde bulunarak sağladığı katkılardan dolayı teşekkürlerimi sunuyorum. Değerli dostlarım Prof. Dr. Mehmet Ersan'a, Doç. Dr. Vehbi Günay'a ve Doç. Dr. Mevlüt Çelebi'ye eserin ilk nüshasını okuyarak, çok yararlandığım çeşitli önerilerde bulunmaları sebebiyle yürekten teşekkür ediyorum. Yine Doç. Dr. Yusuf Ayönü'ye ve Yrd. Doç. Dr. Mustafa Alican ile Doktora öğrencim Onur Kutlu Şentürk'e pek çok konuda sağladıkları katkılardan dolayı minnettar olduğumu ifade etmeliyim. Küre Yayınları'ndan Yücel Bulut Beye eserin kaliteli bir şekilde basılmasını sağladığı için, Nermin Tenekeci hanımefendiye ise kitabımla ilgili çalışmalarında titizliği asla

3 Alâ' Taha Rezzak Hüseyn, *es-Sucûn ve'l-Ukûbât fî Mısr Asr Salâtîn el-Memâlîk*, Elharem, 2002.

4 George Ryley Scott, *İşkencenin Tarihi*, çev. Hamide Koyukan, 2. bs., Ankara, 2003.

elden bırakmadığı ve pek çok konuda yararlı katkılar sağlamasından dolayı teşekkür ediyorum. Bu uzun soluklu çalışma esnasında zamanlarını çaldığım sevgili yavrularım, Begüm Nur ve Berke Uluç'a anlayışları sebebiyle; sevgili eşim Hayat'a ise, çalışacağım konuya karar verme aşamasından itibaren beni destekleyerek her konudaki olumsuzlukları göğüslememe yardımcı olması ve eseri ilk okuyan kişi olarak çeşitli konularda beni uyarmasından dolayı minnet duyduğumu belirtmek istiyorum.

Son olarak ise, çalışmamızın hazırlanmasında Bilimsel Araştırma Projeleri Fonu'ndan sağladıkları maddi katkılardan dolayı Ege Üniversitesi Rektörlüğüne ve Edebiyat Fakültesi Dekanlığına teşekkür ederim.

Cüneyt Kanat
Bornova, Şubat 2008

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 15

I. Bölüm

CEZALANDIRMA YÖNTEMLERİ

1- Uyarı (Azarlama-İhtar) Cezası 30
2- Para Cezası 31
   A- Nakdî Ödeme 32
   B- Yağmalatma 32
   C- Müsadere 32
3- Onur Kırıcı Cezalar 33
4- Hürriyetin Kısıtlanmasına Yönelik Cezalar 35
   A- Hapis 35
   B- Uzaklaştırma: Yaşadığı Yerden Sürgün Etme veya Görevden El Çektirme 36
   C- Zorunlu İkamet 37
   D- Köleleştirme-Ulus'un Dağıtılması 38
5- İşkence Cezaları 38
6- Bazı Organların Kesilerek veya Sakatlanarak Vücudun Eksik Bırakılması Cezası 41
7- Ölüm Cezaları 43
   A- Kılıçla Öldürme 44
   B- Asarak Öldürme 45

C- Suda Boğarak Öldürme 45
Ç- Boğarak Öldürme 46
D- Ortadan İkiye Bölerek Öldürme 46
E- Çarmıha Gererek Öldürme 48
F- Ateşte Yakarak Öldürme 49
G- Derisini Yüzerek Öldürme 50
H- Aç Bırakarak Öldürme 50
I- Dayak Atarak Öldürme 50
İ- Kaynar Kazana Atarak Öldürme 51
K- Kazığa Oturtarak Öldürme 51
L- Diri Diri Gömerek Öldürme 52
M- Okla Vurularak Öldürme 52
N- Uçuruma Atarak Öldürme 52
O- Zehirli Hançer ile Öldürme 53
Ö- Diğer Öldürme Yöntemleri 53
8- Ölümden Sonra Devam Eden Cezalandırmalar 55

II. Bölüm

ASKERÎ ANLAMDA VE DEVLETE KARŞI İŞLENEN SUÇLAR-CEZALAR

1- İsyan 59
A- Hanedan Mensuplarının İsyanları 61
B- Devlet Görevlilerinin, Emirlerin, Komutanların ya da Tâbi Hükümdarların İsyanı 71
C- Halktan Kişilerin ya da Halkın İsyanı 90
2- İhanet 97
3- Emre İtaatsizlik 114
4- Suikast 129
5- Yağma-Yol Kesme 150
6- Görevi İhmal 159
7- Savaştan Kaçma-Düşman Saflarına Geçme 162
8- Sultana-Devlet Büyüklerine Saygısızlık 168
9- Halka Zulüm Yapma 174
10- Hanedan Mensuplarını Yanlış İşlere Sevk Etme 178
11- Elçi Katli 183
12- Elçilerin Haddini Aşması 188
13- Suçlunun Affını Talep edip Araya Girmek 190
14- Baba Katili Olmak 192

III. BÖLÜM
SOSYAL İÇERİKLİ SUÇLAR

1- Hırsızlık-Gasp 209
2- Dine Karşı İşlenen Suçlar 216
3- Zina-Tecavüz-Livata-Sübyancılık-Taciz 224
4- Vergi Ödememe-Serveti Saklama 229
5- Kalpazanlık 234
6- Cinayet 235
7- Esnaf Hataları 239
8- İftira Atmak 241
9- Nankörlük-Ahde Vefasızlık 243
10- Alkol Kullanma 247
11- Dedikodu 249

Sonuç 257
Kaynakça 261
Dizin 269

Giriş

Damiens, 2 Mart 1757'de, Paris kilisesinin cümle kapısının önünde, suçunu herkesin karşısında itiraf etmeye mahkûm edilmişti; buraya elinde yanar halde bulunan iki libre ağırlığındaki bir meşaleyi taşıyarak, üzerinde bir gömlekten başka bir şey olmadığı halde, iki tekerlekli bir yol arabasında götürülecekti; sonra aynı yük arabasıyla Gréve meydanına götürülecek ve burada kurulmuş olan darağacına çıkartılarak memeleri, kolları, kalçaları, baldırları kızgın kerpetenle çekilecek; babasını (kralı) öldürdüğü bıçağı sağ elinde tutacak ve kerpetenle çekilen yerlerine erimiş kurşun, kaynar yağ, kaynar reçine ve birlikte eritilen balmumu ile kükürt dökülecek, sonra da bedeni dört ata çektirilerek parçalatılacak ve vücudu ateşte yakılacak, kül haline getirilecek ve bu küller rüzgâra savrulacaktır.

Gazette d'Amsderdam 'sonunda onu parçaladılar' diye anlatmaktadır. Bu sonuncu işlem çok uzun sürdü, çünkü kullanılan atlar, çekmeye alışık değillerdi; bu yüzden dört tane yerine altı tane koymak gerekti, bu da yetersiz kaldı; talihsizin kalçalarını kopartmak için sinirlerini kesmek ve eklemlerini baltayla parçalamak gerekti...

Çok küfürbaz olmasına rağmen ağzından tek bir sövgü bile çıkmadı; sadece korkunç acılardan ötürü müthiş çığlıklar atıyordu ve çoğu zaman 'Allah'ım bana acı; İsa beni kurtar' diyordu. Seyirciler ileri yaşına rağmen, zavallıyı teselli etmek için bir anını bile ziyan etmeyen Saint-Paul papazının mahkûmun üstüne titremesinden büyük ders aldılar.

Ve talim subayı Bouton: Kükürt yakıldı, ama ateş o kadar harsızdı ki, yalnızca ellerinin üst derisi biraz zarar gördü. Sonra kollarını dirseklerine kadar sıvamış bir işkenceci, bu iş için özel

olarak yapılmış yaklaşık bir buçuk ayak uzunluğundaki kerpetenle, önce onun sağ baldırını, sonra sağ kolunun iç kesimlerini, sonra da memelerini çekti. Bu işkenceci gürbüz ve güçlü olmasına rağmen, kerpetenin içine aldığı et parçalarını çekmekte çok zorlanıyordu; bunları kerpetenle iki üç kere tutup büküyor ve koparddığı parçaların her biri altı liralık bir ekü büyüklüğünde bir yara açıyordu.

Çok bağıran ama küfür etmeyen Damiens, bu kerpetenle çekmelerden sonra kafasını kaldırıyor ve kendine bakıyordu; kerpetenci bu kez karışımın kaynadığı kazandan demir bir kepçeyle aldığı kaynar halitayı her yaranın üzerine bolca döktü. Daha sonra atların koşumlarına iplerle bağlandı, sonra da atlar kalça, bacak ve kol hizasından organlara koşuldular.

Mahkeme kâtibi Sieur Le Breton birçok kere talihsiz mahkûma yaklaşarak, ona söyleyecek bir şeyi olup olmadığını sordu. 'Hayır' diye cevap veriyordu; lânetlileri tasvir ettikleri biçimde bağırıyordu, bunu anlatmaya hiçbir şey yetmez, her acıda şöyle bağırıyordu: 'Affet Allahım, Affet Efendimiz.' Yukarıda anlatılan bu kadar acıya rağmen, arada sırada kafasını kaldırıyor ve kendine cesaretle bakıyordu. Adamların uçlarını hâlâ çektikleri ipler onu çok sıkı sarıyor ve ona anlatılmaz acılar çektiriyorlardı. Sieur Le Breton ona bir kez daha yaklaşarak, bir şey söylemek isteyip istemediğini sormuştu, 'Hayır' dedi. Günah çıkartıcılar ona birçok kere yaklaşarak, uzun uzadıya konuşmuşlardı; uzattıkları haçı samimiyetle öpüyordu; dudaklarını uzatıyor ve hep 'Affet Allahım' diyordu.

Atların her biri bir cellâdın yönetiminde olmak üzere, organları kendi doğrultularında bir kere çektiler. Bir çeyrek saat sonra aynı merasim tekrarlandı ve birçok kez tekrarlanan denemeden sonra, sonunda atlar çekildi, yani sağ kola bağlı olanlar kafaya doğru, kalçaya bağlı olanlar da kollara doğru döndürüldü, böylece kolları eklem yerlerinden koparıldı. Bu çekişler birçok kere başarısız bir şekilde tekrarlanmıştı. Kafasını kaldırıyor ve kendine bakıyordu. Kalçaya koşulan atların önüne iki tane daha bağlamak gerekmişti, bu da atların sayısını altıya çıkartıyordu. Gene başarı elde edilemedi.

Nihayet cellat Samson, Sieur Le Breton'a bu işi bitirmenin bir yolu olmadığını, bu konuda bir umut olmadığını ve bayların parça parça kopartılmayı isteyip istemediklerini sordu. Kente inmiş olan Sieur Le Breton yeniden çaba sarf edilmesi emrini

verdi, bu emir uygulandı; ama atlara usanç gelmişti ve kalçalara bağlı olanlardan biri yere düştü. Günah çıkartıcılar geri gelerek gene konuştular. Onlara diyordu ki (kendim duydum): 'Beni öpün baylar.' Saint Paul kilisesi papazı cesaret edemediğinden, Bay Marsilly sol kolu bağlayan iplerin altına geçti ve onu alnından öptü. Cellatlar aralarında toplandılar ve Damiens onlara mesleklerini yaptıklarından ötürü küfür etmediğini, onlara kızmadığını söylüyordu; kendi için Allaha dua etmeleri için yalvarıyordu ve Saint Paul papazına, ilk messe ayini sırasında kendi için dua etmesini rica ediyordu.

İki veya üç denemeden sonra cellat Samson ve etlerini koparıtarak çekmiş olanı ceplerinden birer bıçak çıkartarak kalçaları gövdeden ayırdılar; tam koşumlu dört at ise onlardan sonra iki kalçayı götürdüler, yani önce sağ taraf, sonra da sol taraf; daha sonra kollar için omuzlara ve bacaklar için de kasıklara aynı şey yapıldı; hayvanların tüm güçleriyle çekerek önce sağ, sonra da sol kolu koparmaları için etleri neredeyse kemiklere kadar kesmek gerekti.

Bu dört kısım koparıldıktan sonra, günah çıkartıcılar onunla konuşmak için indiler, ama cellat onlara onun öldüğünü söyledi, ama ben adamın kıpırdadığını ve alt çenesinin sanki konuşuyormuş gibi gidip geldiğini görüyordum. Hatta cellatlardan biri kısa bir süre sonra, gövdenin ana kesimini odun yığınının üzerine atmak için kaldırdıklarında hâlâ canlı olduğunu söyledi. Atların iplerinden çözülen kol ve bacaklar, darağacının kaidesinin hizasında hazırlanmış olan bir odun yığınının üzerine atıldı. Sonra gövdenin ana kısmı buraya atıldı ve hepsi odun ve çok miktarda çalı çırpıyla örtüldü ve bu odunlarla karıştırılan saman ateşe verildi.

... Mahkeme ilâmının hükmü gereği her şey kül haline getirildi. Közlerin arasında bulunan sonuncu parçanın yanması akşamın on buçuğundan sonra ancak tamamlanabildi. Gövdenin ve etlerin yanması yaklaşık dört saat sürdü. Benim ve oğlumun aralarında yer aldığımız subaylar, bir takım oluşturan okçularla birlikte, saat on bire kadar meydanda kaldık.[1]

Elinizdeki kitapta, yukarıdaki olayın geçtiği tarihten çok daha erken bir dönem olan Ortaçağ incelenmiş olmasına rağmen, böylesine ayrıntılarıyla anlatılan ve vahşice uygulanmış bir işkence ya da öldürme örneğine rastlamayacaksınız. Evet, ele aldı-

ğımız dönemdeki Türk devletlerinde de kabul edilemeyecek ve suçluya inanılmaz acılar veren işkence ve öldürme yöntemleri yeri geldiğinde anlatılacaktır. Ancak bunların hiçbirisi aktarılan örnekte olduğu kadar ince bir şekilde planlanmamış ve iç içe geçmiş bir dizi işkenceden oluşan ceza olarak uygulanmamıştır. Yukarıdaki örneğin, kitabın girişinde bulunmasını istememin sebebi ise, okuyucunun ilerleyen bölümlerde burada şahit olduklarını hatırda tutarak kitabı okumasıdır.

Türk devlet geleneğinde adalet anlayışının yeri en erken dönemlerden beri büyüktü. Adalet en yüce mevki olarak anılırdı. Adalet eski Türkçedeki "könilik" karşılığında söyleniyordu.[2] Adaleti sağlamak Hakanın görevi olarak kabul edilirdi. Buna bağlı olarak da O, zulmü kaldırmak ve halka adalet vermekle yükümlü idi.[3] Bir hükümdar adil olmazsa, devletin sürekliliğini sağlamakta zorlanır ve yaptığı bütün işler boşa giderdi. Erdeşir b. Bâbek bu konuda şöyle demiştir: "Adam (yani ordu) olmadan hükümdarlık olmaz; servet olmadan adam olmaz; imaret olmadan servet olmaz; adalet ile siyaset olmazsa imaret olmaz." Bu sözlerden anlaşılan ise, "Cihangirlik vasıtası servettir. Servetin iksiri ise adalet ile siyasettir".[4]

Eski Türklerde *töre* yaygın olarak, *kanun* karşılığında kullanılmıştır. Brockelmann da, Kaşgarlı Mahmud'un Arapça olarak ifade ettiği "er-resm" karşılığına dayanarak, bunu (Recht, Gesetz) yani "hukuk, kanun" diye yorumlamıştı. Bunlardan başka, "edep, usûl, erkân, protokol" manaları da bu sözün içindeydi. Karahanlılar döneminden itibaren ise, "âdet" karşılığı olarak, "öngdi, öngdü" deyimi de kullanılıyordu. *Kutadgu Bilig*'deki ifadesiyle, "Dünyanın oluşundan beri, bir kanun (töre) ve âdet (öngdi) vardır: Bunun belgesi ve nişanı, kişinin kişiye karşı insanlık göstermesidir".[5]

İnsanlık tarihinin başlangıcından beri suçun olduğu her yerde mutlaka ceza da olmuştur. Kanunların ve törenin yasakladığı fiilleri işleyenlerin cezalandırılması kaçınılmazdı. Cezalar pek çok uygarlıkta uzun tecrübeler ile ve zaman içerisinde ortaya çıkan yasa ya da yasaklarla düzenlenmeye çalışılmıştır.

"Kanun, nizam, emirname, cezalandırma, öldürme, askerî sefer, vergi, mükellefiyet, askerî birliğin savaş düzenine sokulması,

bir şüphenin açıklığa kavuşması, yanlışlığı düzeltme... anlamlarında kullanılan Türkçe 'yasa, yasak', Moğolca 'yasak' tâbiri"[6] Moğol istilasından sonra İslâm edebiyatına da girmiş ve Göktürkler, Karahanlılar ve Selçuklular zamanında kanun ve nizâmı ifade eden *törü* (töre) kelimesinin yerine kullanılmaya başlamıştır. XIII. yüzyıl tarihçilerinden Cüveynî'nin belirttiğine göre ise, yasayı Cengiz Han'ın emri ile Uygurlar tomarlar halinde yazıya geçirerek kayıt altına almışlardır.[7] Sözlü olarak nesilden nesile aktarılan Türkler ve Moğolların örf-âdet hukuku ile Cengiz Han'ın emirnamelerinin biraraya getirilmesi suretiyle, 1206 yılında düzenlenen ve daha sonra yeni fethedilen yerlerdeki kültürlerin de etkisi ile genişleyen İmparatorluğun gereksinimlerine uygun hale getirilen yasanın tam metni günümüze kadar gelememiştir. Ancak bazı parçaları, Cengiz Han'dan sonra yaşamış olan Cüveynî, Gregory Abû'l-Farac, Reşiddüddin ve el-Makrîzî gibi tarihçilerin eserlerinde bulunmaktadır.[8] Bunlardan Türkçeye çevrilmiş olan kısımlar ise İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Medhal*'inde verilmiştir.[9]

Elde bulunan metinlere göre yasanın esasları şu şekilde bir gruplandırma ortaya koyar: 1- Devletler hukuku, 2- Amme hukuku, 3- Ceza hukuku, 4- Aile hukuku, 5- Ticaret hukuku, 6- Usûl hukuku, 7- Kanun koyma ve icrası...

Türk ve Moğol devletlerinde, barış ve güvenliğin sağlanması her şeyden önce gelirdi. Bu sebeple ülkede karışıklık çıkarma ve birliğin bozulmasına yönelik hareketler en ağır şekilde cezalandırılırdı. Buna bağlı olarak yasa genel anlamıyla ceza konusunu teşkil eden suçlar olarak şunları göstermektedir: 1- Dinc, ahlâka, yüzyıllar içerisinde ortaya çıkmış olan örf ve âdete karşı gelmek. 2- Hükümdara ve devlete karşı fiillerde bulunmak. 3- Birisinin hayatına kastedip kişisel haklarına zarar vermek. Yasada belirtilen cezalandırma şekilleri ise, ölüm, işkence, hapis ve sürgün, rütbe alınması, nakdi ve aynî cezalandırmalardır.[10]

Cengiz Han'dan sonraki yıllarda, Moğol ve Türk devletlerinde yaygın bir şekilde kullanılmış olan "yasa"nın kökeni ile ilgili olarak Bahaddin Ögel şu yorumu yapmıştır:

> ... Çingiz Han'ın tespit ettirdiği Yasa, eski Türk hakanlıklarında yürürlükte olan ve sözlü olarak nesilden nesile ulaştırılan, 'tö-

> re ve geleneklerden' başka bir şey olmasa gerektir. Her hakan ve beyin bu kaidelere, kendisinden bazı şeyler eklemiş olmasından şüphe yoktur. Çingiz Han da zamanın ve yerin gerektirdiği bazı maddeleri eklemiştir.[11]

Türk tarihinin en eski devirlerinden beri bir sonraki kuşağa aktarılarak gelen, örf ve âdetlere bağlı olarak düzenlenen ve zaman içerisinde pek çok ilaveler ile güncellenen, daha sonra da Moğol Hanı Cengiz zamanında kayda geçirilen "yasa", ele aldığımız Ortaçağ Türk devletlerinde şer'î kuralların yanı sıra kullanılmıştır. Özellikle Selçuklular, Eyyûbîler, Memlûkler, Timurlular ve Anadolu Beyliklerinde yasanın etkisine rastlamak mümkündür.[12]

Selçuklular başta olmak üzere ele aldığımız Türk devletlerinin hepsinde, adliye şer'î yargı ve örfî yargı olmak üzere ikiye ayrılıyordu.[13] Örneğin, Memlûkler zamanında mahkemeler ve cezalandırma ile ilgili güç iki kısımdan oluşmaktaydı. Bunlardan birincisi siyasî erk; yani askerî kökenli devlet erkânını meydana getiren kılıç erbabı ile sivil devlet erkânını meydana getiren kalem erbabıdır. İkincisi ise, şer'î erktir ve Kadı gibi dinî görevlilerden oluşur.[14]

Timur ise, Oğullar, Torunlar, Akrabalar, Emirler, Vezirlere Yönelik Siyaset Tüzüğünde şöyle der:

> Halk içindeki dövüşme, göz çıkarma, diş kırma, içme, zina yapma gibi işlerde ise bunlardan şeriata ilgililerini İslâm Kadısı sorsun, örf-adet işleriyle Ehdas Kadısı görevlendirilsin. Bunlar adaleti sağlayıp işlerden beni haberdar etsinler.[15]

Anlaşılacağı gibi Ortaçağ Türk devletlerinde hem şer'î kanunlar ile iş gören mahkemeler, hem de yasa hükümlerine göre yargılama yapan mahkemeler vardı. Daha önce de belirttiğimiz gibi kitabımızın konusunu şer'î mahkemelerin verdiği cezalandırmalar değil yasaya göre işlem yapan mahkemelerin verdiği cezalar, bir başka deyişle örfî hukuka göre yapılmış olan cezalandırmalar oluşturmaktadır. Bu cezalandırmalar ise tarihî perspektif içerisinde kaynaklara yansımış olan suç ve ceza örnekleriyle ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Kitabımızın konusunu teşkil eden devletlerden Selçukluların büyük ve güçlü ilk hükümdarları devletin teşkilatını çok sağlam esaslar üzerine oturtmuşlardır. Onlardan sonra kurulmuş olan bütün Türk devletlerinde de bu esaslar devam edip gitmiştir. Selçuklular teşkilatlarını oluştururken Karahanlı, Samanî, Gazneli ve Abbasi devletleri kurumları ile kısmen de Oğuz ananelerinden faydalanmışlardır. Selçuklu sultanının devlet idaresine yönelik emirleri Büyük Divan tarafından verilirdi. O dönemde devletin idaresi tek başına hükümdara aitti; yasaya ve kanuna aykırı olmamak koşuluyla hükümdar her konuda mutlak hâkimdi. Oğuz aşireti içerisinde yetişmiş olan Tuğrul Bey ve Alp Arslan gibi ilk Selçuklu hükümdarları aşiret ananelerine karşı çok saygılı idiler. Bu ilk hükümdarlar büyük bir devletin temelini atmışlar ve daha sonra da bunu yeni kanunlar ile kökleştirmişlerdir. Selçuklu Devleti'nin çok hızlı bir şekilde gelişmesinde hükümdarların çabalarının yanı sıra onların adil oluşunun ve yasaya bağlılıklarının da etkisi büyük olmuştur.[16]

Ortaçağ Türk-İslâm devletlerindeki adalet teşkilatının, şer'î yargı ve örfî yargı olmak üzere ikiye ayrıldığını belirtmiştik. Örfî yargının temelini ise, büyük oranda yukarıda ne şekilde ortaya çıktığını ve hangi evrelerden geçtiğini aktardığımız yasa oluşturmaktaydı. Özellikle Memlûkler ve Timurlular zamanında yasaya "siyaset" de denirdi.[17]

Ortaçağ Türk devletlerinden Selçuklularda örfî yargı sistemi içerisinde görev yapan mahkemenin ismi *Dîvân-ı Mezâlim* idi.[18] Kelime anlamı ile mezâlim, "kuvvete başvurularak yapılan adaletsizlik" demektir. Bu tarif mezâlim mahkemelerinin prensibini belirtmektedir. Mezâlim mahkemeleri hükümdarın yargı kuvvetinin kendisi, icra kudretinin ise meşru bir parçasıdır.[19] Bu Divanda şer'î işler dışındaki davalara bakılırdı. Bu kurumun en önemli özelliği ise burada görülen davalarda hüküm verme yetkisinin hükümdarda olmasıdır. Sultan haftada iki gün Dîvân-ı Mezâlim'de bizzat kendisi bulunarak burada görülen davalara bakardı. Tahmin edileceği gibi Selçuklu sultanlarının ülkenin her yerinde kurulan Dîvân-ı Mezâlim mahkemelerine bizzat nezaret etmesi mümkün değildi. Bu sebeple sultanın bulunmadığı yerlerde bu mahkemelere bizzat sultanın yetki verdiği görevliler

nezaret ederler ve davaları sonuçlandırırlardı. Dîvân-ı Mezâlim'in başındaki görevliye ise, *Emîr-i Dâd* veya *Emîr-i Bar* ya da *Barbey* denirdi. Dünyevî işlerle ilgili en yüksek mahkeme olarak kabul edilen Dîvân-ı Mezâlim'de asayişi bozan ve kanunlara itaat etmeyenlerin davalarıyla Emîr-i Dâd ilgilenirdi. Emîr-i Dâd Büyük Selçuklılarda ve Anadolu Selçuklularında Adliye vekili vazifesi görürdü. Bu görevli aynı zamanda sorgu yargıçlığı ile tutukevi müdürlüğü görevlerini de yürütürdü. Gerektiğinde ise vezir de dahil diğer Divan üyelerini tutuklayabilecek yetkiye sahiptir. Bütün bu yetkilerinden anlaşılan ise Emîr-i Dâd'ın örfî hukuk ile ilgili işlerde en yüksek adalet görevlisi olduğudur.[20]

Selçuklu adalet sistemini hemen hemen her alanda devam ettiren ve bu sistemin Eyyûbîler ile Memlûklere aktarılmasında önemli rolü olan Zengîler Devleti'nde, Nureddîn'in getirdiği yenilik ise çok farklı bir alandaydı. Şikâyeti olan birisinin, Türk devletlerinde doğrudan hükümdarın huzuruna çıkabilmesi çok eski ve yaygın bir gelenektir. Mezâlim denen bu yargı sistemi (adalet dairesi) ilgili ülkenin hükümdarının otoritesi ve iktidarı ile koruma altına alınmış oluyordu. "Ama hiçbir zaman, sözgelimi İngiliz hukukundaki *emsal* kavramı gibi bağlayıcı bir ilkeler bütünü ortaya çıkarmadı. Hükümdarın, bireysel şikâyetlerin dile getirdiği arzuhallere cevap olarak ortaya çıkan kişisel icraatı düzeyinde kaldı. Ancak tamamen keyfi biçimde uygulandığı da söylenemezdi..."[21] Nureddîn'in getirdiği yenilik, bu iş için Dâru'l-Adl, yani "Adalet Sarayı" adı altında sabit bir mekân belirlemesiydi. Ayrıca, yanlışları düzeltmek üzere kendisi de haftada iki kez burada hazır bulunurdu.

Bir anlamda Nureddîn'in halefi olan Selâhaddîn hem Müslüman Suriye'nin, hem de Mısır'ın hükümdarı olarak iki ayrı siyasî kurumu miras almıştı. Bunlardan birincisi, doğrudan Zengî hanedanından gelenler, yani kökeni Büyük Selçuklu Sultanlığına dayananlar, ikincisi ise, Fâtımî Halifeliğinden kalanlardır.[22]

Memlûkler de teşkilatlarının esasını Eyyûbîler vasıtasıyla Büyük Selçuklulardan almışlar ve sonra Moğollarla olan ilişkileri dolayısıyla onlardan da pek çok konuda faydalanmışlardır. Memlûk sultanları da kendilerinden önceki Eyyûbîler gibi haftada iki gün (bazı dönemlerde ise daha fazla) Dîvân-ı Mezâlim ve-

ya Dâru'l-Adl'de oturarak halkın şikâyet ve davalarını dinleyerek bu geleneği devam ettirdiler.[23]

Memlûk Devleti'nin gerçek anlamdaki kurucularından kabul edilen Sultan Baybars döneminde, Kahire'deki Kal'atu'l-Cebel'in altında bulunan Dâru'l-Adl'de davaların görülmesi ile ilgili aşağıdaki kayıt *Baypars Tarihi*'nden alınmıştır:

> 671 yılı Zilhiccenin yirmi üçüncü Pazartesi günü (12 Temmuz Cumartesi 1273) haklarına tecavüz vaki olmuş olan kişilerin haklarını ihkak için padişah Kahire'de Taht al-Kal'adaki Dâr al-adl'e geldi. Ve haklarına tecavüz vaki olmuş olan kimselerin haklarını istemeleri için kâğıtlar yazıldı ve bu kâğıtlar camilerin minberlerinde okundu. Ve sokaklarda yüksek ses ile münadiler nida ettiler. Ve padişahın huzurunda birçok davalar görüldü.[24]

Bu mahkeme ilerleyen yıllarda Kal'atu'l-Cebel'deki Dâru'l-Adl'in büyük salonunda kurulurdu. Memlûk sultanı Baybars'ın ardından tahta geçen Kalavun'un yaptırdığı bu salon, daha sonra yerine geçen oğlu el-Eşref Halil tarafından yenilenmiş, diğer oğlu en-Nâsır Muhammed tarafından yıktırılarak çok daha görkemli bir şekilde yeniden inşa edilmiştir.[25] Memlûk Devleti'ndeki mahkeme usûllerini anlatan aşağıdaki ayrıntılı ifadeler ise el-Makrîzî'ye aittir:

> Sultan yıl boyu her pazartesi ve perşembe günü şafak vakti gelip bu salonda oturmayı âdet edinmişti. Sadece, böyle toplantıların düzenlenmediği ramazan aylarında gelmezdi. Bu toplantılar tamamen yanlışları düzeltme amacına yönelikti. Devlet erkânının tam tekmil katılımıyla düzenlenirdi; genellikle çeşitli hükümdarların elçileri de çağrılı olurdu.
>
> Sultan yanlışları düzeltmek üzere salona geldiğinde, oturur durumdayken ayağının yere değmesine ancak izin verecek kadar bir sandalyeye kurulurdu. Sandalye, sultanın yeri olan yüksek tahtın yanına koyuluyordu. İlk başlarda, dört mezhepten başkadıların sultanın sağ tarafına oturması usulü benimsenmişti; bunların en önemlisi, sultanın hemen yanına oturan Şafii başkadısıydı. Şafii başkadısının yanına Hanefî, onun yanına Maliki, ondan daha sonra Hanbelî başkadıları otururdu. Hanbelî başkadısının yanında hazine görevlisi (vekil beytü'l-mal), son-

ra Kahire'deki hisbe nâzırı yer alırdı. Sultanın solunda kâtip, onun önünde nâzırü'l-asâkir (nâzırü'l-ceyş) ve toplantının kayıtlarını tutan sıra kâtipleri hazır bulunurdu. Vezir, Kalem Ehli'nden ise sultan ile kâtibin arasında yer alır, eğer Kılıç Ehli ise diğer görevlilerden ayrı bir yerde dururdu. Orada bir sultan nâibi bulunuyorsa diğer görevlilerin yanında olurdu. Sultanın arkasında, sağ ve sol tarafta birer sıra halinde Silahdârlar ile Camedâriyye ve Hasekiye'ye mensup içoğlanları dizilirdi. Sultanın sağında ve solunda on beşer gezlik (66 cm = 1 gez) mesafede Yüzler Emirlerinden ihtiyar ve saygıdeğer kimseler bulunur, bunlara Heyet Emiri denirdi. Onların hemen altında ise büyük Emirlerle görevliler ayakta durur, kalan Emirler de yine Heyet Emirlerinin arkasında ayakta yer alırlardı. Sultanın etrafını saran bu çemberin ötesinde, halkın arzuhallerini takdim eden hâcipler ve devadârlar yer alırdı. Bunlar ayrıca elçileri, şikâyet sahiplerini ve istek, ihtiyaçlarını dile getirme arzusunda olan diğer kimseleri çağırma görevini üstlenirlerdi.

Kâtip ile sıra kâtipleri arzuhalleri okur; sultan yasal meseleler ve fıkıh ile ilgili konularda gerekli görürse kadılara danışırdı. Orduya dair meselelerde, ikta sahibi Emirlerle ilgili arzuhalleri nâzırü'l-asâkir okurdu. Sultan, ordu ile ilgili meselelerde tavsiyeye ihtiyaç duyarsa hâcibe ve ordu kâtibine danışırdı. Aksi halde kendi uygun gördüğü şekilde karar verirdi.[26]

Daha sonraları belki de *mezâlim* denilen bu usûlün şekilciliğinden dolayı, XV. yüzyılın başlarından itibaren şeriat dışı başka bir yargı usûlü daha gelişti ve askerî bir görevli olan hacibin görev alanı, sıradan tebaa arasındaki anlaşmazlıkları da çözecek biçimde genişledi. Tabiî bu, şeriat mahkemelerinin işlevini daha da daraltan bir gelişmeydi.[27]

Memlûkler döneminde muhtesiplik görevi de kaza ile sıkı sıkıya bağlı bir görevdi. Bu sebeple, bazen her iki görev de aynı kişiye verilirdi. Kadılar şer'î mahkemelerde karar vermek için kılı kırk yararcasına, konuyu enine boyuna tartışıp delil ararlarken, muhtesipler çarşı-pazar düzenine ve genel ahlâka aykırı davrananları yerinde ve anında muhakeme ederek davaları hızla sonuçlandırırlardı. Muhtesip ve yardımcıları şehir sokaklarında ve çarşılarında gezerlerken ölçü ve tartıları, dükkânların temizliğini ve satılan malların fiyat ve kalitelerini kontrol ederler; han ha-

mam gibi yerleri sürekli denetim altında tutarlardı. Böylece halkın kandırılmasına ve genel ahlâkın bozulmasına engel olurlar ve suçluları cezalandırırlardı.[28]

Timurlular Devleti'nde de doğal olarak yasa ve dolayısıyla örfî hukuk, yargılamalarda önemli derecede kullanılmaktaydı. Timur, Türkleşmiş bir Moğol olmasından ötürü Cengiz Han Yasasına sıkı sıkıya bağlı idi. Bu sebeple kendisinden sonra da özellikle ceza hukukunda, eski hukuk ve örfün geçerli olduğunu biliyoruz.[29] Timur kendi zamanında adalet sistemini çok sağlam temellere oturtmuştu; sert ve tavizsiz mizacına uygun olarak, adalet işlerinin hafife alınmasına asla izin vermemişti.

Timur'un iradesine hiçbir şey karşı gelemezmiş gibi görünür, ama aslında kendini şeriat ve Cengiz Han yasalarının dışında tutmazdı. Her ikisi de hukuken değiştirilemezdi. Ancak gerek şeriatın, gerekse Cengiz Han yasalarının içermediği belli konularda yasa koyma olanağı da her zaman vardı.[30] Aslında, Timur'un dinî ve siyasî ideolojisi ile hukuk anlayışı, bir yanda Cengiz Han yasalarının diğer yanda İslâm öğretisinin gayet kurnazca ve hesabî bir biçimde harç edilmesiyle oluşturulmuştu.[31] Başka bir deyişle, şeriat ve Cengiz Han yasalarının, minnettarlık, görgü kuralları, birtakım ölçülerin bütünlüğü içinde Timur'un salt iktidarı ile bağdaştığını söyleyebiliriz.[32]

Timurlu Devleti'nde hükümet makamları içerisinde *yargucu* denilen hâkimler vardı. Ayrıca askerî bir devlet vasfını taşımasından dolayı *Divân-ı Buzurg-i Emaret* en önemli Divanlardan birisiydi. *Tavacı Divanı* da denilen bu Divanın beyleri Cengiz Han Yasası ve Timur'un töresi gereğince diğer bütün görevlilerden önde geliyordu. Türkler ve Türkleşmiş Moğolların işlerine bakan bu Divana *Türk Divanı* da deniliyordu.[33] Bu Divanın özellikle Çağatay emirleri ve Timurlu şehzadeleri için bir mahkeme işlevi gördüğü anlaşılmaktadır. Örneğin, 1372'de bazı kabile Emirleri Timur'a karşı düzen kurdukları gerekçesiyle yakalandıklarında Divan-ı Buzurg önüne çıkarılarak yargılanmışlardı. Divan-ı Buzurg'un, *yargu*nun, yani Türk-Moğol devletlerinde Timur iktidara çıkmadan önce var olduğunu bildiğimiz geleneksel mahkemelerin yeni adı olması muhtemeldir.[34]

Timur, seferlerine çıkarken bile mahkeme görevlileri olan hâkimleri yanına almaktaydı. Bu görevliler, olabilecek her türlü şikâyeti dinlemekteydiler. Bu hâkimlerden bazıları ceza, bir kısmı da diğer davalara bakardı. Bu şekilde oluşturulmuş bir yapıda adalet işi düzenli olarak ayarlanmış bulunuyordu. Timur'un otağı nerede kurulursa, görevli memurlar hemen faaliyete geçip üç büyük çadır kurmakta ve yakalanan bütün suçlular buraya getirilerek muhakeme edilmekteydi. Hâkimler davaları reye sunduktan sonra karar verirlerdi. Alınmış olan karar, infaz edilmeden Timur'a sunulur ve ancak onun onayı alındıktan sonra infaza geçilebilirdi.[35] Yani her zaman son karar hükümdara aitti.

Bu durum Ortaçağ boyunca böyle devam edegelmiştir. Baştan beri ifade ettiğimiz gibi Ortaçağ Türk devletlerinde şer'î kanunların yanı sıra geçerli olan ve Türklerin en eski devirlerinden beri gelen, örf-âdet ve geleneklerin toplamından ortaya çıkmış olan örfî kanunlar yani *yasa* adaletin sağlanması konusunda her zaman kullanılmıştır. Bunun dışında örfî hukuka ait herhangi bir yazılı metne rastlayamadık. Ortaçağın bitiminden sonra Yeniçağ başlarında, Dulkadir Beyliği, Alâüddevle Bey'in tesis ettiği kanun ile bir hukuk devleti haline gelmiştir. "Alâüddevle Bey Kanunnâmesi" adı ile tanınan ve şer'î hukuk ile Ortaçağda Türk devletlerinde kullanıldığını söylediğimiz örfî hukuku kaynaştıran bu kanunnâme, Osmanlı kanunnâmelerine benzeyen hem bir ceza kanunnâmesi hem de vergileri düzenleyen bir arazi kanunnamesidir. "Bozok Kanunnamesi" de bundan çok farklı değildir.[36]

Yasa'nın Ortaçağ boyunca çok geniş bir tesir alanı olduğunu gördükten sonra, Orhan Bey devrinde Osmanlılarda yasak hukukunun varlığı hakkındaki iddiaları doğrudan doğruya reddetmek mümkün değildir. En azından bu kelime çok eskiden beri Osmanlılara geçmiş, daha sonra da *yasak*, yani sultanın memleket nizamı için koyduğu kanunlar manasını almıştır. Çeşitli vesikalarda zaman zaman kanun yerine *yasa* ve *yasak*; kanunnâme ve adaletnâme yerine de *yasaknâme* tabirinin kullanıldığı görülmektedir. Bu yasaknâmeler ise, belli bir işe dair kanunları, verilecek cezaları ve yasaknâmeleri yürütmekle görevli yasakkuluna verilen yetkileri içine almaktadır.

Yüzyıllardan beri Müslüman oldukları halde, göçebe olarak yaşayan Kazaklar ve Kırgızların zamanımıza kadar evlenme, boşanma, miras, alışveriş, hırsızlık, öldürme gibi günlük işlerine örf ve âdetlerle karışan töre ve yasaya göre hüküm ve cezalar verdikleri de bilinmektedir.[37]

Notlar

1 Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu: Gözetim Altında Tutmak ve Cezalandırmak*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 2. bs., Ankara, 2000, s. 33-36.

2 Bahaddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, 4. bs., İstanbul, 2001, s. 408.

3 Bahaddin Ögel, *a.g.e.*, s. 405.

4 Mehmed Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi İkinci İmparatorluk Devri*, V, 3. bs., Ankara, 1991, s. 420.

5 Bahaddin Ögel, *a.g.e.*, s. 484-485.

6 İsmail Aka, "Eski Türk Hukuku Hakkında Yasa", *Makaleler*, I, E. Semih Yalçın ve Şerika Gedikli (yay. haz.), Ankara, 2005, s. 99.

7 Bahaddin Ögel, *a.g.e.*, s. 486; İsmail Aka, a.g.m., s. 99.

8 İsmail Aka, a.g.m., s. 99.

9 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, 4. bs., Ankara, 1988, s. 248-254.

10 İsmail Aka, a.g.m., s. 99-100.

11 Bahaddin Ögel, *a.g.e.*, s. 521-522.

12 Bahaddin Ögel, *a.g.e.*, s. 504-505, 524; Fuat Köprülü, "Ortazaman Türk Hukukî Müesseseleri", *Türkler*, V, Ankara, 2002, s. 244-245; İsmail Aka, a.g.m., s. 102-105; Beatrice Forbes Manz, *Timurlenk Bozkırların Son Göçebe Fatihi*, çev. Zuhal Bilgin, İstanbul, 2006, s. 22.

13 Salim Koca, "İlk Müslüman Türk Devletlerinde Teşkilât", *Türkler*, V, Ankara, 2002, s. 160; Vecdi Akyüz, "Müslüman Türk Devletlerinde Dîvân-ı Mezalim Kurumu", *Türkler*, V, Ankara, 2002, s. 213.

14 Alâ' Taha Rezzak Hüseyn, *es-Sucûn ve'l-Ukûbât fî Mısr Asr Salâtîn el-Memâlîk*, s. 133.

15 Sahibkıran Emir Timur Muhammed Toragay Bahadıroğlu, *Tüzükât-ı Timur-Timur'un Günlüğü ve Başarı Prensipleri*, İstanbul, 2004, s. 70.

16 İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 24-25.

17 el-Makrîzî, *el-Mevâiz ve'l-'İtibâr bi-Zikr el-Hıtat ve'l Âsâr*, II, nşr. Mektebe es-Sakâfe ed-Dîniyye, 2. bs., Kahire, 1987, s. 220-221; Alâ' Taha Rezzak Hüseyn , *a.g.e.*, s. 31; 'Abd el-Mun'im Mâcid, *Nuzum Devlet Salâtîn el-Memâlîk ve Rusûmuhum Fî Mısr*, I, Kahire, 1964, s. 92-93; Erdoğan Merçil, *Kirman Selçukluları*, Ankara, 1989, s. 188-191.

18 İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 44, 98; Erdoğan Merçil, *Selçuklular'da Hükümdarlık Alametleri*, Ankara, 2007, s. 12-16; Erdoğan Merçil, *Kirman Selçukluları*, s. 188-191.

19 Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Ankara, 1963, s. 31.

20 İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 44, 98; Erdoğan Merçil, *Selçuklular'da Hükümdarlık Alametleri*, s. 12-16; Erdoğan Merçil, *Kirman Selçukluları*, s. 188-191; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadoluda Türkler*, çev. Yıldız Moran, 2. bs., İstanbul, 1984, s. 58.

21 P. M. Holt, *Haçlılar Çağı: 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakındoğu*, çev. Özden Arıkan, İstanbul, 1999, s. 74-75.

22 P. M. Holt, *a.g.e.*, s. 74-75.

23 *Baypars Tarihi, al-Melik al-Zahir (Baypars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi*, çev. M. Şerefüddin Yaltkaya, İstanbul, 1941, s. 22; İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 293, 373; Ayrıca Cengiz Han Yasasının Memlûk Devleti'nde kullanılışı ile ilgili olarak bkz. David Ayalon, "The Great Yasa of Chingiz Khan: A Reexammination", *Studia Islamica*, 1972, sy. XXXIV, s. 113-158; 1973, sy. XXXVIII, s. 106-156; A. N. Poliak, "The Influence of Chingiz-Khan's Yasa upon the General Organization of the Mamluk Sultanete", *Bulletin of the School of Oriental African Studies* (*BSOAS*), 1939-1942, sy. X, s. 862-876.

24 *Baypars Tarihi*, s. 22.

25 el-Makrîzî, *Hıtat*, II, s. 206; P. M. Holt, *a.g.e.*, s. 145.

26 el-Makrîzî, *Hıtat*, II, s. 207,-209; P. M. Holt, *a.g.e.*, s. 145-146; Kazım Yaşar Kopraman, "Memlüklerde İnsani Değerler ve Hukuka Saygı", *Makaleler*, E. Semih Yalçın ve Altan Çetin (yay. haz.), Ankara, 2005, s. 323-324.

27 P. M. Holt, *a.g.e.*, s. 145-146.

28 Kazım Yaşar Kopraman, "Mısır Memlükleri (1250-1517)", *Makaleler*, s. 691.

29 Tacü's-Selmani, *Tarihnâme*, çev. İsmail Aka, Ankara, 1988, s. 51-52.

30 Jean Paul Roux, *Aksak Timur İslamın Kutsal Savaşçısı*, çev. Ali Rıza Yalt, İstanbul, 1994, s. 282-283.

31 Justin Marozzi, *Timurlenk, İslam'ın Kılıcı Cihan Fatihi*, İstanbul, 2005, s. 111.

32 Jean Paul Roux, *a.g.e.*, s. 282-283.

33 İsmail Aka, *Timurlular*, Ankara, 1995, s. 151.

34 Beatrice Forbes Manz, *a.g.e.*, s. 228-229.

35 Ruy Gonzales de Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul, 1993, s. 181.

36 Alâüddevle Bey Kanunnâmesi ile Bozok Kanunnâmesi için bkz. Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, Ankara, 1989, s. 108-113, 113-119.

37 İsmail Aka, a.g.m., s. 104-105.

BİRİNCİ BÖLÜM
Cezalandırma Yöntemleri

Ortaçağ Türk devletlerinde, bazı istisnaları hariç tutarsak hangi suça hangi cezanın verileceği tam olarak belirlenmemiştir. Bu konuda yapılmış olan yazılı çalışmalar da yetersiz kaldığı için aynı suçlara verilen cezalar zaman zaman farklılıklar göstermektedir. Bu sebeple birinci bölümde suçlara göre bir cezalandırma tasnifinden ziyade, genel olarak cezaları kendi içerisinde gruplandırarak anlatmaya çalışacağız. Yani bir anlamda, ortaya konmuş olan gruplandırma içerisinde ceza tanımları yapılarak nasıl uygulandıkları anlatılacaktır. Böylece sonraki bölümlerde Türk devletlerinde tespit ettiğimiz ve suça göre gruplandırdığımız, kaynaklara yansımış olan cezalandırmaları anlatırken -cezanın kendisini bu bölümde tanımlamış olduğumuz için- herhangi bir ek açıklama yapma gereği duymaksızın sadece ilgili suça verilmiş olan cezayı belirtmekle yetineceğiz. Aynı şekilde, burada verilen ceza tanımları sonraki bölümlerde kaynaklara yansımış olan örnek olaylar üzerinden anlatılıp ilgili kaynaklara gönderme yapıldığından, tekrarların önüne geçmek için birinci bölümde sadece nasıl uygulandıklarını aktardığımız cezalandırmalara çoğunlukla atıf yapılmayacak ve atıflar dipnotlarda gösterilmeyecektir.

Ortaçağ Türk devletlerinde ceza(landırma) ile, suçluyu ıslah etmek gayesinden çok, suç işleyeni tecrit ya da yok ederek toplumu suçtan ve suçludan arındırmak ve bunu yaparken de suç işleme eğiliminde olanlara ibret olması amacı güdülüyordu. Bu yüzden cezalar toplumun ibret alması için çoğunlukla halkın

önünde veriliyor ve belki de -yine aynı amaçla- gerekenden çok daha ağır oluyordu. Hangi suçlara hangi cezaların verileceği zaman zaman tespit edilmeye çalışılmış ise de bu çoğunlukla uygulanmıyor ve bizim çalışma kapsamımız içerisine giren, yani şer'î cezalar dışındaki örfî ceza diye nitelendirebileceğimiz cezalar çoğunlukla olayın gelişimi anında ve o an verilen kararlar ile ortaya çıkıyordu. Her ne kadar "yasa" dikkate alınsa da cezanın tespitinde belirleyici olan ilgili devletin hükümdarı ya da onu temsil eden yetkili oluyordu. Hükümdarların farklı tutumları ise farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına sebebiyet veriyordu. Hatta hükümdarın mizacının bile verdiği cezalarda zaman zaman etkili olduğunu söylemek mümkündür. Yani yumuşak huylu bir hükümdar ile Timur gibi sert mizaçlı bir hükümdarın aynı suça verdikleri cezalar çoğunlukla farklılık göstermekteydi. Bu sebeple hangi suça hangi ceza sorusuna cevap bulmak için bir genelleme yapmak çok güç görünmektedir. Bu güçlüğün en önemli sebebi ise, bizim bu kitapta incelemeye çalıştığımız örfî anlamdaki cezalandırmaların çoğunlukla hükümdarın iki dudağının arasında olmasıdır. Kitabın ikinci ve üçüncü bölümlerinde gruplandırılmış olan suçlara verilen cezalar aşağıdaki şekilde tasnif edilmiştir. Bu cezalar bahsedilen bölümlerde anlatılan olayların içerisinde birebir uygulanmış olan cezalardır. Gruplandırmayı ise, bu yaklaşım her ne kadar göreceli ise de hafif cezalardan daha ağır cezalara doğru yapmaya çalıştık. Tanımlamalar ve açıklamalar da, daha çok cezanın ilgili olayın içerisinde durduğu yere ve ifade ettiği anlamlara göre yapılmıştır.

1. Uyarı (Azarlama-İhtar) Cezası

Özellikle hafif sayılabilecek suçlara verilen uyarı cezası, azarlama ya da hakaret şeklinde olsa da Türk devletlerinde yaygın olarak uygulanmaktaydı. Eğer suçu işleyen hanedana mensup ise ya da devlet yönetiminde görevli bir yetkili ise, o zaman bu cezanın daha fazlaca kullanıldığını görüyoruz. Çünkü yetişmiş bir devlet adamının ilk hatasında ağır bir şekilde cezalandırıla-

rak ortadan kaldırılması ya da görevine son verilmesi bir kayıp olarak görüldüğünden onlara karşı daha hoşgörülü davranılabiliyordu. Bu durum en açık şekliyle Nizâmülmülk'ün *Siyasetnâme*'sine aşağıdaki şekilde yansımıştır:

> Hata yaptıkları an devlet ileri gelenlerinin cezalandırılması:
> Terfi ettirilerek üst makamlara getirilenler buraya gelinceye kadar çok sıkıntı çekmişlerdir. Onların yaptığı bir hata veya yanılma açıkça cezalandırılırsa, onların itibarları düşer ve böylece yetiştirilmesi ve yükselmesi için verilen emekler bu ceza ile yok olur. En iyi olanı; eğer bir kimse hata yaparsa, o an göz yumup, gizlice onu çağırarak bu işi böyle yaptın, biz kendi yetiştirdiğimiz adamı aşağı indirmeyi ve atmayı istemeyiz, bu hatanı affediyoruz, kendini hatalardan koru, böyle küstahlık ve hatalar yapma. Bilmiş ol ki tekrar edersen, elde ettiğin mevki ve haşmet elinden gidince, sebebi de kendin olursun, biz değil, demelidir.[1]

Metinden de anlaşıldığı gibi, hata yapan görevli önce bir kenara çekilerek birazcık tehdit içermekle birlikte uyarılmalıdır deniyor. Tabiî bu uyarı, zaman zaman tehdidin yanı sıra azarlamak ve hakaret boyutlarına da ulaşabilmektedir. Fakat sonuç olarak her şeye rağmen, bu o dönemin en hafif cezası olarak diğer cezalar arasındaki yerini almaktadır.

2. Para Cezası

Ortaçağ Türk devletlerinde para cezası değişik suçlar için uygulanmaktaydı. Özellikle Selçuklularda ağır para cezalarının (hata-baha) çok yaygın olduğunu biliyoruz.[2] Çoğunlukla bağışlanabilir türden diyebileceğimiz hafif suçlara uygulanan bu ceza, bazen ödenmesi gereken miktarın yüksek olması sebebiyle katlanılabilir olmaktan çıkıyordu. Zaman zaman dayak cezasıyla eşdeğer görülen bu ceza, Timurlularda olduğu gibi ya dayak cezası ya da karşılığı olarak para cezası şeklinde de uygulanabiliyordu.[3]

Maddi yükümlülük getiren ve para cezası diye adlandırdığımız bu ceza türü aşağıdaki gibi gruplandırılabilir:

A. Nakdî Ödeme

Para cezasına çarptırılan suçlular belirtilen miktarı çoğunlukla nakit olarak ödemek zorunda bırakılırlardı. Ancak bu ödemeler zaman zaman aynî olarak da tahsil edilirdi. Bu da herhangi bir mal ve ekseriya üç yüze varan sayılarda at verme cezası olarak uygulanırdı.

Bunların dışında ise devletlerarası ilişkiler çerçevesinde ve özellikle yapılan savaşlar sonrasında savaş tazminatı şeklinde uygulanan para cezaları da vardı. Bu tip cezalandırma örneklerine Ortaçağ boyunca çok sıkça rastlanmaktadır. Yine bu kapsamda düşünülebilecek diğer bir ceza ise savaşlarda esir düşen devlet ileri gelenlerinin serbest bırakılması için ceza ya da bir karşılık olarak öngörülen fidye yani kurtuluş parası da o dönemde çok yaygın olarak uygulanmaktaydı.

B. Yağmalatma

Bu tip cezalara çoğunlukla savaş sonrasında ya da beklenmeyen bir anda halkın ayaklanması veya hükümdarına toplu halde başkaldırması gibi durumlarda rastlıyoruz. Devletlerin birbirleriyle yaptıkları savaşlardan sonra, taraflardan birisi savaşı kaybettiğinde, ya savaş tazminatı vermeyi kendiliğinden kabul eder ve bu tazminatı öder ya da savaşı kazanan hükümdarın emriyle kaybedenlerin sahip olduğu topraklar büyük şehirler başta olmak üzere yağmalanırdı.

Bazen de bir hükümdar -çok ender olmakla birlikte- bir kızgınlık sebebiyle kendi halkını işledikleri bir suçtan dolayı askerlerine ceza olarak yağmalatabilmekteydi. Tabiî ki bu durum çok üzücü sonuçlara sebebiyet vermekte ve halkın kendi hükümdarına olan güvenini azaltarak nefretini artırmaktaydı.

C. Müsadere

Müsadere, Ortaçağ Türk devletlerinde çeşitli sebep ve şekillerde, daha çok devlet personelinin yasal olmayan yollarla sahip olduğu düşünülen malını ele geçirmek için kullanılan bir ceza ve sıkıştırma yöntemidir. Bu usûl, özellikle hükümdarların, zengin-

leşmiş ve dolayısıyla fazlaca güçlenmiş olan vezir ve diğer görevlilere tatbik ederek kendileri ve devlet hazinesi için para temin edip gelir kaydettikleri bir yöntem olarak karşımıza çıkar. Hatta bu uygulama için Selçuklu Devleti başta olmak üzere, diğer bazı Türk devletlerinde Dîvân-ı Müsadere adı altında bir Divan bile vardı. Müsadere'nin uygulanması esnasında görevlilere işkence yapıldığına da sıkça rastlanırdı.[4]

Hükümdarlar devlet görevlilerini ya da Emirlerini çeşitli sebeplerle tutuklatıp öldürttüklerinde de onların mallarına el koyarlardı. Müsadere edilen bu mal ise çoğunlukla hazineye alınırdı.[5] Devlet görevlilerinin zaman zaman birbirleri aleyhinde çıkar çatışması sebebiyle yaptıkları ihbarlar hükümdarın müsadere yapabilmesi için bir gerekçe olurdu. Bu ihbarlar çoğunlukla bir görevlinin ya da bir Emirin büyük bir servete sahip olduğu söylenerek yapılırdı. Bu durumda hükümdar biraz da ihbar edilen görevlinin kendisinin karşısında fazlaca güçlenmesinden çekindiği için, servetinin miktarını ve yerini öğrenmek için onu tutuklatır ve çok ağır işkencelere tâbi tutardı. Daha sonra ise servetin yeri öğrenildiğinde çoğunlukla buna el konur ve ardından serveti elinden alınan görevli ya öldürülür ya da sürgüne gönderilirdi. Bu sebeple müsadere sosyo-ekonomik yönü olan bir cezalandırmadır.

3. Onur Kırıcı Cezalar

Suçluyu aşağılamak ve onu utandırmak suretiyle cezalandırma yöntemi Ortaçağda yaygındı. Bu tip cezalar eğer tek başına ve sadece onur kırıcı olması için veriliyorsa çoğunlukla hafif suçlara uygulanmaktaydı. Ancak bazen çok ağır suçlardan dolayı ölüm cezasına çarptırılmış suçlulara da idamın infazından önce onur kırıcı cezalar tatbik edilebiliyordu.

O dönemde insanların onurunu kırmak ve onları aşağılamak için farklı cezaların verildiği olurdu. Bunlardan en yaygın olanı, suçlunun eşeğin üzerine bindirilerek yanında zil de çalmak suretiyle şehir sokaklarında gün boyu gezdirilip, tellâl vasıtasıyla suçunun herkese ilan edilmesi idi. Bunun bir kademe üstü ise suç-

lunun çıplak olduğu halde bir eşek üzerinde sokak sokak dolaştırılmasıydı. Aynı şekilde bir eşeğin kuyruğuna bağlanarak dolaştırılmak da bu tip cezalardan kabul ediliyordu.

Bir diğer onur kırıcı ceza ise suçlunun burnunun delinerek buradan bir ip geçirildikten sonra yine sokak sokak gezdirilmesidir. Bu ceza suçlunun yerlerde sürüklenmesi şeklinde uygulandığında ise onur kırıcı olmaktan öteye geçerek suçlunun aşırı derecede canını yakan bir ceza şekline dönüşmektedir.

Emirler ve bilim adamları hafif denilebilecek suçlar işledikleri rinde ise onlara verilen en yaygın ceza saç ve sakallarının kesilmesiydi. Ortaçağ Türk devletlerinde saç ve sakalların kesilmesi suçluların aşağılanmasında kullanılan bir yöntem idi. Saç ve sakalları kesilen suçluların bu şekilde atlara ya da eşeklere bindirilerek gezdirilmesi ve önlerinde ilerleyen bir tellâlın onların suçlarını bağırarak çevreye ilan etmesi âdettendi.

Yine bir diğer ilginç sayılabilecek onur kırıcı ceza ise, özellikle havanın soğuk olduğu dönemlerde suçluların elbiseleri ile suya atılmalarıdır. Bazen de bu şekilde yani elbiseleri üzerlerinde oldukları halde defalarca suya sokulup çıkarılırlardı.

Çok sık rastlanmamakla birlikte alışılmamış türden onur kırıcı ve aşağılayıcı cezalardan biri ise, suçlunun sakal ve bıyıklarının tıraş edilip yüzüne de allık sürüldükten sonra kadın gibi giydirilip süslenerek utanç verici bir durumda bir öküz üzerine bindirilerek dolaştırılıp bu şekilde teşhir edilmesiydi. Bu ceza o dönemde suçlulara verilen gerçek anlamda bir aşağılama cezasıdır. Bir erkeğin, saç ve sakalının kesilmesinin bile ağır bir hakaret kabul edildiği Ortaçağda, kadına benzetilip süslenmesi ve ardından bu haldeyken insanların önünde dolaştırılması sıradışı sayılabilecek türden bir cezalandırma yöntemi olarak değerlendirilmelidir. Çünkü bu vaziyete sokulmuş bir erkeğin ve çoğunlukla da bir askerin ya da komutanın dolaştırılırken onu gören insanlar tarafından alaya alınması ve kendisine gülünmesi beklenen bir sonuçtur. Bunun da ağır bir hakaret ve aşağılama olduğu çok açıktır.

Bunların dışında son olarak, bildiğimiz dayak cezası fiziksel bir ceza olmakla birlikte zaman zaman toplum önünde suçluları aşağılamak üzere uygulanan onur kırıcı cezalar arasında sayılabilir.

4. Hürriyetin Kısıtlanmasına Yönelik Cezalar

Belli suçlar karşılığında, suçlunun hürriyetinin kısıtlanmasını hedefleyen çeşitli cezaî uygulamalar vardır. Bu cezalar, suçların niteliğine göre, ağır ya da hafif olmasına göre değişirdi. Bu tip cezaları aşağıdaki gibi gruplandırabiliriz:

A. Hapis

İnsanlık tarihi kadar eski olan hürriyetin kısıtlanmasını hedefleyen bu tip cezaların en bilineni hapis cezasıdır. Bu ceza Ortaçağ Türk devletlerinin hemen hemen hepsinde uygulanmıştır. Bu dönemle ilgili ele aldığımız Türk devletlerine ait kaynakların pek çoğu değişik sebeplerle hapis cezasından söz etmektedir. İnsan özgürlüğünün kısıtlanması demek olan hapis cezası, Ortaçağ Türk devletlerinde değişik suçlara uygulanmaktaydı. Erken dönemlerde çoğunlukla ıssız ve ücra köşelerdeki kalelerin bu iş için kullanıldığını biliyoruz. Hapishane olarak kullanılan bu mekânlar ile ilgili çok fazla bilgi olmamakla beraber, buralardaki koşulların insan yaşamı için uygun olmayan sağlıksız ortamlar olduğunu tahmin etmek güç değildir. Çoğunlukla çok az ve sağlıksız besinlerle beslenmeye mahkûm olan suçlular bu durumdan olumsuz etkilenirlerdi. Buna bağlı olarak hapsedilen suçlular bir anlamda bu sağlıksız koşullarda ölmeye terk ediliyorlardı. Suçlular hapishanelere belli bir süre için hapsedildiği gibi bazen günümüzdeki ifadesiyle müebbet hapse de mahkûm edilirlerdi. Yani ölünceye dek hapishanede kalırlardı.

Kale zindanlarının hapishane olarak kullanılmasından başka büyük kuyuların da hapishane amaçlı kullanıldığını görüyoruz. Suçlular zaman zaman kalelerdeki zindanlara ya da bu tür kuyulara özellikle açlıktan ölmeleri için hapsedilirlerdi. Bazı suçlular ise bu tür hapishanelerde zincire vurulmak suretiyle hapiste tutulurdu.

Memlûk Devleti hapishanelerine ilişkin olarak kaynaklarda yer alan bilgiler, hapishaneler konusundaki en ayrıntılı ve doyurucu bilgilerdir. Devrin kaynaklarından edinilen bilgilerden anlaşılacağı üzere özellikle XV. yüzyılda bu konuda gelişmiş bir yapılanma sergileyen Memlûk Devleti'ndeki hapishaneler genel

anlamda ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi, *et-Terâsim* ya da *Sicn el-Hükm* diye adlandırılan tahkikat ya da sorgulama süreci devam eden ve suçu henüz kesinleşmemiş olan tutukluların konulduğu gözaltı hapishaneleri ya da nezarethanelerdir.[6] İkincisi ise suçluluğu kanıtlanmış ve hapis cezası almış olanların kapatıldığı genel hapishanelerdir. Bu hapishaneler, askerî ve sivil olmak üzere ikiye ayrılırdı. Askerî hapishaneler de kendi içerisinde, Emirlerin hapsedildiği hapishaneler ve askeriyeden siyasî suçluların hapsedildiği hapishaneler olmak üzere ikiye ayrılırdı.

Emirlerin hapsedildiği hapishanelere örnek olarak, Kal'atu'l-Cebel'deki *Sicn ez-Zerdhâne,* İskenderiye'deki *Sicn es-Sugr*, *Sicn Dimyat* ve *Sicn el-Feyyûm* gibi hapishaneleri sayabiliriz.[7] Askeriyeden siyasî suçluların hapsedildiği hapishaneler ise, *Ebrac el-Kal'a, Hızânat el-Bunûd, Birket el-Vahl* ve *Sicn er-Rahbe*'dir.[8]

Sivil hapishaneler de kendi içerisinde cinayet işleyenlerin ve sosyal suçluların hapsedildiği hapishaneler ile kadınlar hapishanesi olmak üzere iki kısma ayrılır. Birincisine örnek olarak, *Hızânat eş-Şemâil, Sicn el-Magşere* ve *Sicn ed-Deylem*,[9] Kadınlar hapishanesine ise Kaledeki *Sicn el-Hücre*[10]'yi gösterebiliriz.

Bunların dışında ise, yeraltında inşa edilmiş ve ismi *Sicn el-Cebb* olan hapishaneler vardı. Buraya kapatılan suçlular, hapishanedeki karanlık, havasızlık ve pis kokular sebebiyle ölüm ya da ölümden daha beter bir durumla karşı karşıya kalırlardı.[11]

XIV. yüzyılın son çeyreğinde Memlûk Devleti'nde hapishaneler ile ilgili ilginç bir olay yaşanır. Sultan Berkûk, 1382'de Mısır'da kıtlığın artması sonucunda, Kadılara emir çıkararak kimseyi hapis cezasıyla cezalandırmamalarını ve o sırada hapiste olan bütün suçluların da salıverilmelerini buyurmasıdır.[12] Bu örnek, söz konusu cezanın uygulanmasının biraz da devletin sahip olduğu imkânlar ile sınırlı olduğuna işaret etmektedir. Devlet, hapishanelerine koyduğu suçluları eğer doyuramayacak ise, yukarıdaki örnek olaydan da anlaşılacağı üzere salıvermektedir.

B. Uzaklaştırma:
Yaşadığı Yerden Sürgün Etme veya Görevden El Çektirme

Uzaklaştırma cezası iki şekilde uygulanırdı. Bunlardan birincisi suçlunun bulunduğu yerden sürülerek başka bir yerde yaşa-

mak zorunda bırakılmasıdır. Bu ceza çoğunlukla siyasî suçlulara verilirdi. Suçlular, bazen sınırdışı edilir bazen de ülke içerisinde merkezden uzak bir noktaya gönderilirlerdi. Gönderildikleri yerden tekrar yaşadıkları yere dönebilmeleri ise ancak affedilmeleri ile mümkün olurdu. Bu da çoğunlukla hükümdar değişikliklerinden sonra gerçekleşirdi.[13]

Bu ceza yerli halkın toplu olarak sürgüne gönderilmesi şeklinde de uygulanırdı. Sonuçları bakımından büyük yıkımlara yol açan bu tip sürgün cezalarının özellikle Timur döneminde sıklıkla uygulandığını biliyoruz. Jean Paul Roux'ya göre, "Bu o zamanki geleneklerin bir parçasıydı. Doğu Müslümanları da bu geleneği, kuşkusuz antik doğudan almış olmalıydı."[14]

Uzaklaştırma cezasının ikinci türü ise, bir suçlunun, görevinden el çektirilmesi şeklinde olurdu. İşlediği suç sebebiyle eğer çok ağır bir ceza almamış ise, nispeten daha hafif diye düşünebileceğimiz bir ceza olan görevden uzaklaştırma cezası alanlar çoğunlukla el çektirildikleri eski görevlerine tekrar dönemezlerdi. Bu ceza küçük ya da büyük görev ayrımı yapılmadan uygulanırdı. Sadece hükümdar değişiklikleri söz konusu olduğunda suçlunun eski görevine dönmesi mümkün olurdu.

C. Zorunlu İkamet

Yine hafif cezalardan birisi olarak bilinen zorunlu ikamet, suçlunun çoğunlukla bulunduğu yerde ve kendi evinde yaşamak zorunda bırakılması şeklinde uygulanırdı.[15] Bu ceza esnasında suçlu, asla evinden dışarı çıkamaz ve böylece toplum yaşantısından tecrit edilmiş olurdu. Bu ceza bazen sürgün cezası ile birlikte de uygulanabilirdi. Bu durumda suçlu bulunduğu yerden başka bir yere sürülür ve gönderildiği yerden ayrılmaması koşulu ile orada yaşamak zorunda bırakılırdı.[16]

Bazen, isyan etme eğiliminde olan şehzadeler, bu durumları fark edildiğinde cezalandırılmayıp gözetim altında tutulmuşlardır.[17]

Son olarak Ortaçağda bu tip cezalandırmalara dahil edebileceğimiz ilginç bir uygulama ise, zaman zaman özellikle kadınla-

ra uygulanan sokağa çıkma yasağıdır. Belirli süreler için de olsa çeşitli sebeplerden dolayı evlerine bir anlamda hapsedilip dışarı çıkmaları yasaklanan kadınların bu uygulama ile özgürlükleri kısıtlanmış ve bu sırada evlerinde zorunlu ikamete mecbur tutulmuşlardır.[18]

D. Köleleştirme - Ulus'un Dağıtılması

Ortaçağ boyunca kölelik hâlâ geçerli olan bir uygulamaydı ve köle ticareti yaygın şekilde devam ediyordu. O dönemde ele geçirilen topraklarda yaşayan insanların köle yapılıp satılması doğal bir hak olarak görülür ve özellikle savaş esirleri çoğunlukla köle olarak satılarak bir anlamda devlete gelir kaydedilirdi. Bunun dışında köleleştirme bazı suçlulara ceza olarak da uygulanırdı. Mesela toplu isyanlarda, bu tip isyanların bastırılmasından sonra ele geçen esirler, özgürlüklerinin ellerinden alınması şeklinde cezalandırılarak köleleştirilmek suretiyle satılırlardı. Yine aynı suçu işleyen topluluklar bazen ulus'un tamamen dağıtılarak ve diğer Emirlerin hizmetine verilerek yine özgürlükleri ellerinden alınmak suretiyle aynı cezaya çarptırılırlardı.

5. İşkence Cezaları

Tarihin hemen her döneminde uygulanmış olan ve uygulanmaya da devam edilen işkence, modern anlamda ve yasal tanımlamaya göre, "bir zulüm biçimi veya devlet tarafından onaylanan ve adli otoriteler tarafından atanmış görevlilerce uygulanan bir eziyet etme yöntemidir."[19] İşkence genel anlamıyla fiziksel ve zihinsel, yani mekanik ve psikolojik olmak üzere ikiye ayrılır. Çoğunlukla intikam ve devlet tarafından otoritenin sağlanması için suçluları cezalandırmak amacıyla uygulanır. İşkence genellikle cezalandırmanın bir parçası olarak düşünülmüştür. Bu sebeple *cezalandırma* ile *işkence* iç içe geçmiş iki kavram gibi gözükür. İşkence bir anlamda intikam hırsının dışavurumudur. Bu durum özellikle devletten çok bireyle ilişkili intikam biçimlerinde söz konusudur. Yani haksızlığa uğradığını düşünen bireyde gelişen ceza verme duygusuyla bağlantılıdır. Özellikle yakınları mağdur du-

rumda olan bireylerin dile getirdiği, idam cezasının adaleti yerine getirmede tatmin edici olmadığı görüşü de bu tutumdan kaynaklanmaktadır. Buna bağlı olarak da kişisel intikam hırsı, suçlunun ölümden önce uzun süre şiddetli biçimde ıstırap çekmesini ister. Başka bir deyişle ölümden önce işkence yapılmalıdır.[20]

Bu sebeple işkence, bazen suçluyu konuşturmak ve itirafa zorlamak için tek başına bir ceza olarak düşünülüp uygulandığı gibi bazen de ölüm cezası öncesi ve ölüm cezasının parçası olarak suçluya tatbik edilen bir ceza şeklinde de karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden işkence zaman zaman ölüm cezasının içerisinde yer alan bir aşama olarak da kabul edilebilir. Ölüm cezasıyla birlikte uygulanan işkenceler takip eden alt başlıklarda ele alınacağından burada sadece öldürme amaçlı olmayan ve acı çektirmeye yönelik eylemler ele alınacaktır.

Tek başına işkence olarak uygulanan bu tip cezalandırmaların en bilinenleri ve en fazla kullanılanları, sıkma aleti ile yapılanlar ve dayak atmadır.

Eğer amaç suçluyu öldürmek değil de acı çektirerek konuşturmak ve bazı şeyleri itiraf ettirmek ise, Ortaçağ Türk devletlerinde kullanılan en yaygın araç *sıkma aleti* idi. Bu alet birbirlerine bağlı iki tahta parçasından oluşurdu. Suçlular başlarından, ayaklarından, bacaklarından, şakaklarından, omuzlarından, ellerinden, dizlerinden, topuklarından, göğüslerinde, eklem yerlerinden ya da cinsel organlarından sıkıştırılarak acı dolu işkencelere maruz bırakılırlardı. Suçlunun herhangi bir uzvu tahtaların arasına koyulduğunda tahtalar sıkı bir şekilde bağlanır daha sonra da kanırtılarak arada sıkıştırılan kemiklerin kırılmasına sebep olurdu. Arapçada *Ma'sara* diye bilinen ve kullanımı çok yaygın olan bu mengeneye benzeyen sıkıştırma aleti Haçlı Seferleri döneminde Latinceye geçerek *Masseris* olmuştur.[21]

Ortaçağda sıkma aletini ve nasıl kullanıldığını, IX. Louis ile birlikte Türkler üzerine düzenlenen VII. Haçlı Seferine katılan Joinville'in hatıratından öğreniyoruz. Aşağıdaki ifadeler Joinville'e aittir:

> Sıkma aleti hiç kimsenin katlanamayacağı kadar zalimce bir işkencedir. Onlar bunu birbiri içine geçen dişleri olan esnek iki

parça tahtadan yaparlardı. Bu tahta parçaları öküz derisinden yapılmış kayış ile birbirine bağlanıyordu. İnsanları bunun içerisinde sıkıştırmak istedikleri zaman yere yatırıyorlar ve ayaklarını bu dişlerin arasına gelecek şekilde koyuyorlar ve sonra da bu tahtaların üzerine insanları oturtuyorlardı. Böylece bu şekilde ezilmemiş kemik kalmıyordu. Yapabileceklerinin en kötüsünü yapmak için üç günün sonunda ayaklar şiştiği zaman onları tekrar aletin içine koyuyorlar ve bir kere daha eziyorlardı.[22]

İşkence etme aracı olarak kullanılan dayak da işkence serisinin başını çeken bir uygulamaydı. Sopa atılırken darbelerin şiddeti ya da sopa atılacak alet değişiklik gösterebiliyordu. Değnek, kamçı ve falaka bu iş için kullanılan malzemelerdi. Dayak cezasına çarptırılan suçlu çoğunlukla ibret olması için halkın gözleri önünde dövülürdü. Bazen bu ceza hükümdarın önünde uygulanırdı. Mesela Timurlularda bu işi "Yasavul" denilen görevli yapardı.[23]

Bunlardan başka suçlunun vücudunda açılan yaralara tuz ya da tuzlu su basmak da sıkça uygulanan işkence örneklerindendir. Yine suçluların teşhir tahtasına çivilenerek aç bırakılması ve bu şekilde günlerce sokaklarda dolaştırılması da yaygındı. Bıçakla vücudunun değişik yerlerinde yaralar açmak da suçlulara acı veren bir işkenceydi. Öldürmemek kaydıyla ateşle vücudun değişik organlarını yakmak yine kullanılan bir yöntemdi. Ayrıca kor haline getirilen demir parçası vücudun değişik yerlerine dokundurularak suçluya acı verilirdi. Bu işlem bazen çevreye kızarmış et kokusu yayılana dek sürdürülürdü.

Bir diğer işkencede ise, suçlunun kafasının etrafı bir urganla sarılıyor ve bu ip etine işleyene dek sıkılıyordu. Yine aynı şekilde suçlunun omuzlarına dolanan ip bir değnek yardımıyla kanırtılır ve bu işlem omuzlar yerinden çıkana dek sürdürülürdü. Suçlunun azı dişlerinin sökülerek kafasına çakılması da ağır bir işkence yöntemiydi.[24]

Bazen de başparmakları arkadan bağlanarak sırtüstü yere yatırılan suçluların burun deliklerinden içeriye kül akıtılırdı. Yine başparmaklarından bağlanmış olan suçlular tavana asılırlar ve altlarında bir ateş yakılarak alevlerin onlara acı vermesine yol açılırdı.

Bunların dışında çok sık olmamakla beraber, özellikle savaş yoluyla ele geçirilmiş olan şehirlerde ceza olarak uygulanan bir işkence türü ise kadınlara tecavüz edilmesiydi.

O dönemde özellikle hapishanelerde yapılan bazı işkenceler dayanılmaz bir hal aldığından suçlular bu işkencelerden kurtulmak için ölümü bile göze alıyor ve intihar ederek bu acıya son verebiliyorlardı.

1471 yılında Memlûk Devleti'ndeki el-Magşere hapishanesindeki bir mahkûm, her gün ayaklarının sıkma aletine konup sıkıştırılması suretiyle gördüğü işkenceye daha fazla dayanamamış ve kendisini bıçakla öldürmüştür.[25]

Yine Semerkand'ın, Timurlu hükümdarı Şahruh tarafından ele geçirilmesinden sonra Baba Turmuş'a da ağır işkenceler edilmişti. Belki de çektiği işkenceler dayanılmaz olduğundan, bir gün büyük bir havuzun kenarından geçerken muhafızların elinden kaçmış ve kendini havuza atıp boğularak çektiği işkencelerden kurtulmuştu.[26]

Bu iki örnek bize Ortaçağ Türk devletlerinde uygulanan işkencelerin dayanılır olmadığını, hatta zaman zaman bu işkencelere katlanmaktansa ölümün bile tercih edildiğini açıkça göstermektedir.

6. Bazı Organların Kesilerek veya Sakatlanarak Vücudun Eksik Bırakılması Cezası

Bu cezalandırma yöntemi Ortaçağ Türk devletlerinde değişik şekillerde uygulanırdı. Eğer suç ölümü gerektirecek kadar ağır değilse çoğunlukla suçlunun bazı organları kesilir ya da sakat bırakılırdı. Bu da çok değişik yollarla yapılabilirdi. Fakat bazen, öldürme amacı güdülmese de bazı organların kesilmesi sonucunda cezalandırılan kişi kan kaybından yaşamını yitirebilirdi.

Bu durumun fazlaca yaşandığı cezalandırmalardan en yaygın olanı ise, çoğunlukla hanedan üyelerinin bir daha tahtta hak iddia etmemesini temin etmek için uygulanan, gözlere mil çekmek suretiyle kişinin kör edilmesidir. Böylece gözlerine mil çekilerek yani kızgın demir ile dağlanarak kör edilen hanedan mensubu

eksik ve yarım bir insan olarak bir daha iktidarda hak iddia edemeyecekti. Bu şekilde düşünülen ceza bazı istisnalar göz ardı edilirse çoğunlukla amacına ulaşmıştır; ancak vücudun sakat bırakılmasına yönelik cezalar içerisinde, istenmeyen ölümler en fazla bu cezanın uygulanması esnasında gerçekleşmiştir. Mil çekmek suretiyle kör etme dışında, gözlerden bazen birisinin bıçak ya da başka kesici alet ile oyularak çıkarılmasına rastlıyoruz. Bu da daha çok sakat bırakmak ve can yakmak amacıyla uygulanmış bir cezalandırma türüydü.

O dönemde vücudun sakat bırakılması ile ilgili olarak çok yaygın bir şekilde uygulanan diğer bir ceza ise hadım ya da iğdiş etmedir. Bu ceza ile ya erkeğin cinsel organı ve husyeleri aynı anda kesilip alınır ya da sadece husyeleri alınırdı. Böylece suçlunun cinsel yaşamı tamamıyla sonlandırılmış olurdu. Eğer cezalandırılan kişinin hem husyeleri hem de cinsel organı tamamıyla alınıyorsa bu kişiye *mecbûb* denirdi. Eğer sadece husyeleri alınarak hadım edildiyse *hasî* denirdi.[27] Oldukça ağır bir ceza olarak kabul edilebilecek bu işlem çok can yakıcı ve özellikle erkeği psikolojik anlamda çok olumsuz etkileyen bir cezalandırma yöntemidir. Bu ceza devletteki üst düzey görevlilere uygulandığında çoğunlukla görevli hadım edildikten sonra görevinden uzaklaştırılmaz ve eski yerinde bırakılırdı. Bu işlem her ne kadar devrin imkânları çerçevesinde cerrahlar veya bu işte uzmanlaşmış kişiler tarafından yapılmış olsa da bazen kan kaybı ve diğer bazı aksaklıklar sebebiyle ölüme sebebiyet verebiliyordu.

Bunların dışında vücudun uzuvlarından kulak, burun, dil ve dudaklar bazen hepsi birden bazen tek başına kesilebiliyordu. Ancak çoğunlukla kulak, burun, dudak ve ellerden birisi aynı anda kesiliyordu. Bu uzuvlardan dil bazen normalin dışında suçlunun ensesi yarılarak ve dil tamamıyla dışarıya çıkarılarak kökünden kesiliyordu ki bu tip bir cezalandırma çoğunlukla dili bu şekilde kökünden kesilen kişinin ölmesine yol açıyordu.

Parmakların ya da ellerin kesilmesi de sıkça rastlanan sakat bırakma cezalarındandır. Bir de ellerin ve ayakların çapraz kesilmesiyle, yani eğer sağ el kesiliyorsa sol ayak sol el kesiliyorsa sağ ayak kesilerek suçlu orantılı bir şekilde sakat bırakılırdı. Çapraz kesmekten maksat ise muhtemelen cezalandırılan kişinin tamamıyla

sakatlanıp hiçbir şekilde işlerini yapamayacak hale gelmesini sağlamak değil, ama onu önemli derecede sakatlamak ve ortaya çıkan fiziksel eksiklikten dolayı hareket kabiliyetini yavaşlatmaktı.

7. Ölüm Cezaları

Cezalandırmalar içerisinde en ağırı olarak kabul edilen ve yaşamı sona erdiren ölüm cezası çok değişik şekillerde uygulanırdı. Eğer yaşam sona eriyorsa bunun nasıl olduğu çok da önemli değildir demenin ne kadar yanlış olduğu, öldürme biçimleri arasındaki acı çekme farklılıkları ortaya koyulduğunda daha iyi anlaşılacaktır. Suçlunun acı çekerek ölmesi isteniyorsa insanoğlunun tarih boyunca bunun için geliştirdiği değişik yöntemler Ortaçağ Türk devletlerinde de uygulanmış ve bazen bu yöntemlere yenileri de eklenmiştir. Batı ya da Doğu dünyasında bu işin sanat haline gelmesini isteyen sadist idarecilerin katkılarıyla zaman içerisinde acı vererek öldürme yöntemleri çok gelişmiştir. Ölüm cezasından maksat sadece suçlunun yaşamına son vermek ise bunun için uygun ve kabul edilebilir yöntemler de her zaman uygulanagelmiştir. Son yıllarda, Amerika'nın bazı eyaletleri de dahil ölüm cezasının resmen uygulandığı pek çok ülkede artık ölüm cezaları suçluya en az acı verecek şekilde elektrikli sandalye ya da siyanürle zehirleme gibi yöntemler ile infaz edilmektedir. İnsanlığın bu anlamda yaşadığı evrimin göstergesi olan bu gelişmenin yeterli olup olmadığı her zaman tartışmaya açıktır. Çünkü bir taraftan uygarlık adına bu tip gelişmelere öncülük ettiğini iddia eden toplumlar diğer taraftan dünyanın pek çok yerinde insan ölümlerine yol açacak eylemlerine gözlerini kırpmadan devam edebilmekte; eylemlerine mutlaka "demokrasi adına" gibi uygun ve çağdaş birtakım isimler ve gerekçeler bulabilmektedirler. İnsanoğlu taşıdığı saldırganlık geninden kurtulamadığı sürece bu tip öldürme eylemlerine daha uzun bir süre devam edecek gibi gözükmektedir.

Tarih boyunca, değişik dönemlerde ve devletlerde ölüm cezaları çok farklı şekillerde uygulanagelmiştir. Bazen ise aynı isimle anılan ölüm cezalarının farklı devletlerde değişik şekiller-

de infaz edildiğini tespit ettik. Aşağıda her birini ayrı ayrı tanımlayarak nasıl uygulandığını aktaracağımız ölüm cezaları, takip eden bölümlerde ele aldığımız Ortaçağ Türk devletlerinde birebir verilmiş olan cezalandırmalardır.

A. Kılıçla Öldürme

Kılıçla suçlunun kafasının kesilerek öldürülmesi Türk devletlerinde en fazla kullanılan öldürme yöntemlerinden birisiydi. Kılıç o dönemde yaygın olarak kullanılan silahların başında geldiği için suçluların cezalandırılmasında sıklıkla kullanılırdı. Bu yöntem özellikle askerlerin ya da Emirlerin yani orduya mensup olanların ölüm cezalarında daha fazla tercih edilirdi.

Bu yöntemle cezalandırılan suçlu ayakta ya da diz çöker vaziyette iken boynuna vurulan keskin ve sert bir kılıç darbesiyle kafası koparılırdı. Yani suçlunun başı mutlaka vücuttan ayrılırdı. Eğer bir vuruşta kafa koparılamazsa boyna vurulan darbeler tekrarlanır ve kafa kopuncaya dek bu işlem devam ederdi. Tabiî bu durum suçluya büyük acı verirdi. Daha sonra gövdeden ayrılmış olan baş bir mızrağın ucuna takılarak ya da başka bir şekilde teşhir edilirdi.[28] Türk devletlerinde uygulanan kılıçla ölüm cezalarında Avrupa'da balta ile kafanın koparılmasında olduğu gibi suçlunun başının bir kütük üzerine konularak kesildiğine dair bir bilgiye rastlamadık. Bu cezayı infaz eden cellâdın ya da görevlinin kılıcının çok keskin olduğunu ve kendisinin de bu işte ustalaşmış ve güçlü kuvvetli birisi olduğunu söyleyebiliriz.

İnsanoğlu yüzyıllar boyunca insanın ölüm halinde ne hissettiğini ve neler yaşadığını merak etmiştir. Ve mutlaka ölüm şekline göre hissedilenler de farklı olmuştur diye düşünmüştür. Bu konuda çalışan İskoçya'daki Caledonian Üniversitesi'nden psikolog Cynthia Mc Vey'in, ölümün eşiğinden dönenlerle görüşerek ve bilimsel incelemeleri biraraya getirerek yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre, kafası kopartılarak ölenlerde beyin kafa koptuktan sonra saniyelerce fonksiyonlarını sürdürüyor. Fransa'dan edinilen raporlara göre ise, XVIII. yüzyılda giyotinli idamlarda kopan kafada otuz saniye kadar yüz mimikleri görülüyordu.[29] Sonuçta, kılıçla yapılan infazlarda kafanın kopmasıyla ölümün hemen gerçekleşmediği anlaşılmaktadır.

B. Asarak Öldürme

Asarak idam da çok yaygın olan ve çok eski dönemlerden günümüze dek uygulanagelmiş bir öldürme yöntemidir. Bu ölüm cezasında suçlu yüksek bir yere bağlanan urgan ile boynundan asılıp boşluğa bırakılarak nefes alması engellenmek suretiyle yani boğularak öldürülmektedir. Darağaçları kurularak gerçekleştirilen infazlar olduğu gibi şehrin giriş kapılarına ya da meydanlardaki ağaçların dallarına da suçluların asıldığı olurdu. Çok fazla olmamakla birlikte zaman zaman suçlunun çok ağır olması ya da kullanılan ipin çürük olması sonucunda ipin kopması ile mahkûmun yere düştüğüne de rastlanmıştır. Bazı medeniyetlerde bu gibi durumlarda suçluların affedildiğini biliyoruz. Ancak Türk devletlerindeki asarak idamlarda suçlu ölünceye dek işlem tekrarlanmıştır. Bu şekilde infaz edilen ölüm cezaları daha çok asker dışında ve halktan olan suçlulara uygulanmıştır. Ayrıca suçlu asıldıktan sonra cesedi bir süre asıldığı yerde bırakılır ve diğer suç işleme eğiliminde olan insanlara ibret olması sağlanırdı.

Asılma ile gerçekleşen cezalandırmalarda ölümün nasıl gerçekleştiğine dair yukarıda sözünü ettiğimiz araştırmaya göre, yağlı urganla asılarak boğulmanın on saniye içerisinde bilinç kaybına yol açtığı; fırlatma tarzı asılmalarda ise, amaç boynun kırılmasını sağlamaksa da ölümlerin yine boğulmadan kaynaklandığı tespit edilmiştir.[30]

C. Suda Boğarak Öldürme

Suda boğarak öldürme yöntemi çok sık olmamakla birlikte ölüm cezalarında kullanılan bir infaz şekliydi.[31] Nadiren uygulanan bu yöntemde suçlu kafasından suyun içerisine batırılarak ya da bir ağırlık bağlanıp tamamıyla suya batması sağlanarak öldürülürdü.

Yapılan araştırmalara göre suda boğulma anında ilk önce büyük panik yaşanıyor. Daha sonra kişi nefesini tutuyor. Ardından su ciğerlerine doldukça bir yanma ve yırtılma hissi duymaya başlıyor. Son olarak hissettiği şey ise sakinlik ve dinginlik oluyor. Bu arada oksijen alamadığı için bilinci kapanıyor ve ardından ölüyor.[32]

Ç. Boğarak Öldürme

Boğarak öldürme cezası Türk devletlerinde çoğunlukla hanedan mensuplarına uygulanan bir infaz şekliydi. Bu ölüm cezasında suçlular yayının kirişi ile boğulmak suretiyle öldürülürlerdi. Türk devletlerinde sadece hanedan mensuplarına uygulanan bu tip infazdan amaç hanedan üyesinin kanını akıtmamaktır. Bu anlayış ise Türklerin Müslüman olmadan önceki inançları ile ilgilidir. Bu inanca göre hükümdar sülalesi kutsaldır. Buna bağlı olarak hanedana mensup olan herkes kutsal kabul edilir ve kutsal olanın kanının akıtılması yasaktır.[33]

Bu öldürme yöntemi aynı zamanda asker kökenli suçluların cezalandırılmasında da kullanılırdı. Mesela Memlûk Devleti'nde Emirler ve sultanlar boğdurulmak suretiyle öldürülerek cezalandırılırlardı.[34]

D. Ortadan İkiye Bölerek Öldürme

Bu ölüm cezası ile ilgili bilgi veren kaynaklar ya da araştırma eserler sözü edilen yöntemin vahşiliğinden ve acımasızlığından sıklıkla bahsederler. Ancak, konu ile ilgili ayrıntılı bilgiye rastlamadan önce, eldeki veriler bize bu cezanın bahsedildiği kadar vahşice ve acımasızca planlanmış bir ceza olmadığını düşündürtmüştü. Çünkü suçlu bir kılıç darbesiyle ortadan, yani göbeğinden ikiye bölündükten kısa bir süre sonra aşırı kan kaybından bilinci yok olacak ve bu arada iç organları da zarar gördüğünden ölüm çok daha hızlı gerçekleşecektir. Bu sebeple, araştırmanın başlangıcında bu bilgilere hep şüpheyle yaklaştık; ya da doğru olduğuna inanmak istemedik. Eğer bu yöntemden maksat suçluya aşırı derecede acı çektirmek ise cezanın uygulanması daha farklı olmalıydı. Ortadan ikiye bölme cezasından ayrıntı vermeksizin bahseden kaynaklar, bu cezalandırmanın suçlunun başından aşağıya doğru dikey olarak ortadan ikiye bölündüğünü öngörmemize sebep olsa da henüz böyle bir açıklamaya rastlayamadığımız için bu düşüncelerin doğruluğu tartışmaya açıktı.

Çalışmalarımız esnasında okuduğumuz romandaki bir cümle düşüncelerimize ışık tuttu. Jerzy Kosinski'nin *Boyalı Kuş* adlı

romanına göre, II. Dünya Savaşı sırasında Polonya'da Kızılordu'dan kaçıp Almanların safına geçen Kalmuklar, Almanlar tarafından cezalandırılması gereken köylere ya da Kızılordu'nun yolu üzerindeki yerlere gönderiliyor ve oralara zarar vermeleri isteniyordu. İşte yine böyle bir köye saldırdıklarında orada yaşanan bir olay romanda aynen şu şekilde anlatılıyordu:

> Çoğu sarhoştu. Zorla kulübelere dalarak kaçıp saklanamayan kadınları yakaladılar. Köylüler kadınları oraklarla korumaya çalışınca bir Kalmuk, köylülerden birini başından ayağına kadar kılıcıyla ikiye böldü.[35]

Bu bir romandı belki ama ortadan ikiye bölme düşündüğümüz gibi anlatılıyordu. Bir süre sonra bu bilgileri doğrulayan *Anonim Selçuknâme*'deki şu ifadelere rastlayınca ortadan ikiye bölerek öldürme cezasının farklı şekillerde uygulandığı tamamen kesinlik kazandı. *Selçuknâme*'de I. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in ikinci kez tahta geçmesinden sonra Antalya'nın ele geçirilmesi anlatılırken şu ifadeler kullanılıyordu:

> Bir hamlede on yedi bin kâfir kılıçtan geçirildi. Sultan harp esnasında Erminos'u göbeğine kadar kılıçla ikiye böldü.[36]

Buradaki ifade göbeğinden değil göbeğine kadar olduğuna göre başından aşağı doğru bir bölme işlemi söz konusudur. Buna göre, kılıç kullanılarak suçlunun başından aşağı doğru ikiye biçilmesi bu cezanın uygulanma yöntemlerinden biriydi.

Bir diğeri ise Memlûk kaynaklarının anlattığı Memlûk Devleti'ndeki uygulanma şekliydi ki muhtemelen bu yöntem de en az diğeri kadar vahşice ve can yakıcıydı. Ve herhalde kaynakların bu cezalandırma yöntemi için ölüm cezaları içerisindeki en korkunç olanı buydu demelerinin sebebi de aşağıda anlatacağımız şekli için söylenmişti.

Memlûk Devleti'nde uygulanan ortadan ikiye bölerek öldürme cezası iki aşamadan oluşmaktaydı. Birinci aşamada suçlunun üzerindeki bütün elbiseleri çıkarıldıktan sonra haç şeklindeki tahtaların üzerine çok büyük çivilerle çivilenir ve daha son-

ra bu vaziyette olduğu halde bir süre şehrin sokaklarında teşhir edilir ve ikinci aşamaya geçilirdi. Bu kez göbeğinin hemen altından suçluya çakılan devasa çivilere çok sert darbelerle vurulur ve bu işlem şahsın ortadan ikiye bölünüp iç organları yere dökülünceye dek devam ederdi. Bu ölüm şekli aslında işkenceyle birlikte düşünülmüş ve suçlunun gerçekten zor bir ölüme maruz kalması için planlanmıştır. Bu sebeple bu cezalandırma yöntemi çoğunlukla devlete karşı isyan eden ve ortalığı karıştıran bozguncular ile bu suçu işlemeye meyilli kişileri caydırmak için uygulanmıştır.[37] Bu cezalandırma, birinci aşaması aynı olmak kaydıyla ikinci aşamada kılıç kullanılarak da uygulanabiliyordu.[38] Yine aynı işlemin testereyle ya da buna benzer bir kesici alet ile yapıldığı da söylenmektedir.[39]

Çivi kullanılarak suçluları ikiye bölmek suretiyle cezalandırma yöntemi Ortaçağ Avrupa'sında da kullanılıyordu. Fakat bu yöntemde suçlular ortadan bölünmüyorlar, kafaları koparılıyordu. Frank Collard'ın ifadesiyle:

> Ortaçağ Avrupa'sında 'krala-devlete karşı suç' ve de ihanet çok ağır bir şekilde cezalandırılıyordu. Bunlardan birisi de; sanığın organları kesilmeksizin ve Hıristiyan toprağına gömülmemek üzere sekiz çiviyle kafasının koparılmasıdır.[40]

Ortaçağ Avrupa'sı ile Ortaçağ Türk devletlerinde uygulanan bu cezalandırma yöntemindeki benzerlik suçlunun sadece büyük çiviler kullanılarak cezalandırılması değildir. Dikkat çeken asıl benzerlik, her iki durumun, yani çiviyle kafanın koparılması ve suçlunun ortadan bölünmesi cezalarının devlete karşı suç işleyenlere ya da ihanet edenlere uygulanmış olmasıdır. Devlete ihanet, medeniyet ve kültür farklılıklarına rağmen asla affedilmeyip çok ağır bir şekilde cezalandırılmaktadır.

E. Çarmıha Gererek Öldürme

Çarmıha germe cezası da zor ölüm cezalarından birisidir. Çünkü haç şeklindeki tahtalara büyük çivilerle el ve ayaklarından çivilenen suçlular yavaş yavaş ölmeye terk edilirler ve kan kaybı, açlık, susuzluk sonucunda çivilendikleri yerde ve çoğun-

lukla açık alanda ölümü beklemek zorunda kalırlardı. Bu ceza çoğunlukla ibret olması için hac ya da ticaret kervanlarını yağmalayan ve yol kesen suçlular ile yine zina ve livata gibi suçları işleyenlere verilirdi.[41] Zaman zaman siyasî suçluların da bu şekilde cezalandırıldığı olurdu. Suçlular bazen elbiseleri çıkartılarak bazen de elbiseleri üzerlerinde olduğu halde hatta ayakkabıları bile çıkartılmadan çarmıha gerilirdi. Bazen ise aynı çarmıha arkalı önlü iki kişi birden çivilenirdi.

F. Ateşte Yakarak Öldürme

Bu ceza değişik şekillerde uygulanabiliyordu. İşkenceyle birlikte gerçekleşen ölüm cezalarına örnek olarak verebileceğimiz bir yöntemdir. Türk devletlerinde özellikle din ile ilgili suçlarda bu cezalandırma yönteminin sıklıkla uygulandığını görüyoruz. Özellikle Selçuklular zamanında, sapkın olarak kabul edilen akımlara mensup olanlar suç işlediklerinde yakılmak suretiyle öldürülmüşlerdir. Bazen aynı suçu işleyenler önce değişik yöntemler ile öldürülmüş ve daha sonra cesedi yakılmıştır. Suçlunun diri diri yakılarak öldürülmesi belli bir yere bağlandıktan sonra etrafına yığılan odunların ateşlenmesi ile gerçekleşirdi. Bir başka yöntemde, insanlar ateşte kızartılan hayvanlar gibi bir kazığa bağlanırlar ve ateşin üzerine koyularak kızartılırlardı.

Bir diğer ateşte yakarak öldürme cezası ise, suçluların boyunlarından ve ellerinden iplerle bağlanıp toplu halde bir eve kapatıldıktan sonra evin etrafına yığılan odunların tutuşturulması suretiyle yakılmalarıdır. Bu türde bir ceza çoğunlukla aynı suçu işlemiş olanlara verilirdi. Bunun dışında yakma ile ilgili bir diğer ceza ise yine toplu halde işlenmiş olan suçlar için yerleşim yerlerinin ateşe verilerek yakılmasıdır ki bu sırada da pek çok kişinin yanarak öldüğü bilinmektedir.

Yanarak ölüm esnasında suçlu başlangıçta vücutta oluşan yanıklar sebebiyle çok şiddetli acılar çeker; ancak daha önce söz ettiğimiz araştırmaya göre, sinir uçlarının yanması ile bu acı hissi bir süre sonra ortadan kalkar. Yanarak ölmelerdeki asıl ölüm nedeni, çoğunlukla ortaya çıkan zehirli gazların solunması ve nefes alamamaktır.[42]

G. Derisini Yüzerek Öldürme

Ölüm cezaları içerisinde suçluya en fazla acı veren cezalardan birisidir. Bu cezaya çarptırılan suçluların diri diri derisi yüzülürdü. Bu işlem de onlara büyük acılar verirdi. Çoğunlukla deri yüzüldükten sonra içerisi saman doldurulur ve ortaya çıkan kukla benzeri nesne suç işleme eğiliminde olan insanlara ibret olsun diye gezdirilerek teşhir edilirdi. Eğer derisi yüzülüp saman doldurulmuş olan kişi meşhur birisiyse teşhir edilme değişik şehirlerde de devam ederdi.

Derisi yüzülen suçlu çoğunlukla hemen ölmüyordu. Bu sebeple hem çektiği acıyı artırmak hem de ölümü çabuklaştırmak için vücudunun bazı uzuvları kesilirdi. Bu uzuvlar, çoğunlukla işlediği suç da dikkate alınarak ya el ve ayaklar ya dili ya da cinsel organı olurdu. Kesilen bu uzuvlar daha sonra suçlunun boynuna asılır teşhir etme bu şekildeyken devam ederdi. Ardından derisi yüzülmüş olan suçlular çoğunlukla yakılırlardı. Bazen suçlunun sadece kafa derisi yüzülür ve daha sonra öldürülürdü. Bu durumda da derinin içi saman doldurularak teşhir edilirdi.

H. Aç Bırakarak Öldürme

Ortaçağ Türk devletlerinde suçlunun değişik şekillerde aç bırakılarak öldürülmesi sıklıkla kullanılan ölüm cezalarından birisiydi. Bu yöntem çoğunlukla suçluların hapishanede aç bırakılması şeklinde uygulanırdı. Hapishaneye işlediği suçtan dolayı kapatılan mahkûm burada bir zindana atılır ve kendisine su da dahil hiçbir gıda verilmezdi. Böylece aç kalan suçlu bir süre sonra ölürdü. Bunun dışında suçlu bir eve ya da odaya kapatılarak üzerine duvar örülür, böylece dış dünya ile ilişkisi tamamen kesildiği için herhangi bir gıda temin etmesi de mümkün olmadığından kapatıldığı yerde bir süre sonra açlıktan ölürdü.

Bu yöntem ile suçlunun yavaş yavaş öldürülmesi amaçlandığından, bu ölüm cezasını da işkence ile iç içe geçmiş bir öldürme yöntemi olarak değerlendirebiliriz.

I. Dayak Atarak Öldürme

Döverek ölüm cezası da çok sık olmamakla birlikte uygulanan cezalandırmalardan birisidir. Bu cezaya çarptırılan suçlu

kamçı ya da sopa ile ölünceye dek dövülürdü. Eğer dayaktan dolayı kendinden geçer ve baygın düşerse tekrar ayıltılır ve dayak atma kaldığı yerden devam ederdi. Dayak atmak için çoğunlukla deriden yapılmış bir kırbaç ile değnek ya da benzeri nesneler kullanılırdı. Nadiren nalın da kullanılmıştır.

Bazen dayakla birlikte suçlunun uzuvları sıkma aletinde sıkıştırılır ve bu işlem kemikleri kırılıncaya dek sürdürülürdü. Daha sonra dayak atma eylemine kaldığı yerden devam edilirdi. Bu işlem suçlu ölünceye kadar sürerdi.

Tahmin edileceği gibi dayak atarak ölüm cezası da yavaş yavaş öldürme yöntemlerinden birisidir; bu nedenle bir çeşit işkence ile ölüm olarak kabul edilebilir.

İ. Kaynar Kazana Atarak Öldürme

Suçluların kaynar kazana atılarak haşlanması cezasına az da olsa bazı Türk devletlerinde rastlıyoruz. Bu ölüm cezasında, büyük bir kazana su doldurulur ve altında yanan ateş ile kaynatılırdı. Ardından suçlular bu kaynayan kazana atılarak haşlanırdı. Tabiî ki bu ölüm cezası da yavaş yavaş ve işkence ile ölüme bir örnektir. Otoriteyi sağlamak ve suç işleme eğilimde olanlara gözdağı vermek isteyen bazı yöneticiler ya da komutanlar zaman zaman bu ölüm cezasını tercih etmişlerdir. Bu cezayı uygulayabilmek için yanlarında sürekli kaynayan büyük bir kazan bulunduranlar bile olmuştur.

K. Kazığa Oturtarak Öldürme

Kazığa oturtarak ölüm cezası işkence ile birlikte gerçekleşen ölüm cezalarından kabul edilir. Bu cezanın özelliği kazığa oturtulan suçlunun bu işlem esnasında çabucak ölmemesidir. Bu sebeple bu işi iyi bilen mahir cellâtlar suçluyu yavaş yavaş ve iç organlarına hiçbir şekilde zarar vermeden kazığa geçirirlerdi. Eğer bu işlem esnasında suçlunun iç organları ağır bir tahribat görürse ölüm çok hızlı bir şekilde gerçekleşirdi ve bu da istenen bir sonuç değildi. Kazığa oturtulan suçlu bu işlemden sonra ne kadar çok canlı kalır ve acı çekerse bu işi yapan cellât o kadar mahir kabul edilirdi. Bu sebeple bu ceza gerektiği şekilde uygulandığında

suçlu uzun süre kazığa takılı olduğu halde yaşar ve çok büyük acılar çekerdi. Bazen suçlu kazığa oturtulduktan sonra kamçılanmak suretiyle dövülürdü. Bu cezanın bir diğer özelliği ise çoğunlukla toplu halde ve gruplara uygulanmış olmasıdır.

L. Diri Diri Gömerek Öldürme

İnsanları canlı halde gömerek öldürmek çok yaygın olmamakla birlikte Türk devletlerinde uygulanan bir yöntemdi. Bu ceza çoğunlukla savaş suçlularına ve toplu halde uygulanırdı. Ancak suçluların tek başına da bu yöntemle öldürüldüklerine rastlıyoruz. Toplu halde uygulanan bu ölüm cezasında, insanlar kazılmış olan yerin içine doldurulduktan sonra üzerleri toprakla örtülür ve böylece oksijen almaları engellenerek ölmeleri sağlanırdı. Bir diğer uygulanma şekli ise, insanları tuğla ve killi çamurların içerisine koyarak bu şekilde kule ya da minare duvarı örüp onları yine havasız bırakarak öldürmektir. Her iki yöntemi de Timur sıklıkla kullanmıştır. Bazen, özellikle tek başına cezalandırmalarda mahkûm duvarın temel çukuruna koyularak üzerine duvar örülür böylece suçlu orada bir süre sonra havasız kaldığından ölürdü.

M. Okla Vurularak Öldürme

Suçluların okla vurularak öldürülmesine az da olsa rastlanmaktadır. Bu ölüm cezasında bir ağaca ya da bir direğe bağlanan suçlu atılan oklar ile delik deşik edilmek suretiyle öldürülürdü. Çoğunlukla birden fazla okçunun verilen komut ile aynı anda ok atması sonucunda pek çok okun hedefi olan suçlu oracıkta ölürdü. Bu ölüm cezası ateşli silahların keşfinden sonra suçluların kurşuna dizilerek öldürülmesine benzemektedir.

N. Uçuruma Atarak Öldürme

Bu öldürme cezası çoğunlukla cezalandırılanlar fazla sayıda olduğunda uygulanırdı. Bu cezaya çarptırılan suçlular yüksek dağların tepesinden elleri ve ayakları bağlandıktan sonra uçuruma atılırdı. Böylece aşağıya düştüklerinde parçalanarak ölürlerdi. Daha çok savaş sonrasında savaş suçlusu olarak kabul edilen-

ler bu cezaya çarptırılırdı. Ölüm cezaları içerisinde yaşama şansı en fazla olan ceza budur. Çünkü dağdan aşağı atılanlar eğer talihleri yaver giderse düştükleri zemine bağlı olarak ölümden kurtulma şansına az da olsa sahip olurlardı.

Daha önce sözünü ettiğimiz araştırmaya göre yüksekten düşen kişilerin, akciğerin iflas etmesi, kalbin patlaması ve kırık kaburgaların iç organlara zarar vermesi sonucunda öldüğü anlaşılmıştır.[43]

O. Zehirli Hançer ile Öldürme

Bu ölüm cezası, çoğunlukla hükümdarlara ya da devlet görevlilerine hançer veya benzeri kesici aletler ile düzenlenen suikast girişimlerinde başarısız olup yakalan suçlulara uygulanırdı. Suikast girişiminde bulunanlar hazırladıkları ucu zehirli hançeri ya da buna benzer silahı kullanamadıklarından kendileri aynı silah ile öldürülürlerdi. Bazen bu silah farklı olurdu. Ortaçağda kan alma işlemi bazı hastalıkların tedavisinde sık sık kullanılan bir yöntemdi. Eğer suikastçı kan alma işini yapan görevli ise, kullandığı neşter veya benzeri kesici aletin zehirli olduğu anlaşıldığı anda suçunun bedeli olarak hemen oracıkta öldürülürdü. Bu işlem ise hükümdar ya da başka bir görevli için hazırladığı zehirli neşter ile damarı kesilmek suretiyle gerçekleştirilirdi. Böylece suçlu kısa sürede başkası için hazırladığı zehirle öldürülürdü.

Ö. Diğer Öldürme Yöntemleri

Buraya kadar anlattığımız ölüm cezaları dışında çok nadiren uygulanmış diğer ölüm cezaları da vardır. Bunlardan birisi suçlunun taşlanarak öldürülmesidir. Ancak bu ölüm cezası şeriatın emrettiği zina suçuna verilen cezadan farklı şekilde uygulanırdı. Suçlunun önce el ve ayakları hatta bazen cinsel organı kesilir ondan sonra da taşlanmak suretiyle öldürülürdü. Bu öldürme yöntemi de yavaş yavaş ve işkenceyle birlikte gerçekleşen ölüm cezalarına bir örnektir.

Diğer bir yöntem ise suçlunun ayaklarından yüksekçe bir yere başı aşağıya gelecek şekilde asılması ve ellerine ağırlıklar bağlanarak bu vaziyette ölüme terk edilmesidir. Bu durumda, yani

ellerine bağlanan ağırlıklar ile dayanılmaz acılar çeken suçlu bir süre sonra kaslarında ve organlarında meydana gelen ayrılmalarla ve yavaş yavaş ölürdü.

Çok nadiren rastladığımız ve insanın kanını donduracak türden bir ölüm cezası ise, savaş sonrasında mağlup olanların çocuklarının atların ayakları altında ezilmesidir. Bu işlem bittiğinde ise o dönem kaynaklarında anlatılanlara göre, ezilerek ölen küçük çocuklardan geriye sadece öbek öbek kan pıhtıları kalırmış.

Koşullar gereği ortaya çıkan bir diğer öldürme yöntemi ise, suçluların yapılan takip sonunda mağaralara saklandıkları tespit edildiğinde, mağaraların önünde yakılan büyük ateşlerden çıkan dumanların mağaraları doldurmasıyla içeridekilerin dumandan boğularak ölmesi şeklinde gerçekleşirdi. Bazen de, eğer yakınlardan geçen bir nehir varsa ve coğrafî şartlar elveriyorsa suyun akışı kazılan kanallarla suçluların saklandığı dehlizlere ya da tünellere doğru yönlendirilerek saklandıkları yerde boğularak ölmeleri sağlanırdı.

Cellâtlar eliyle gerçekleşen ölüm cezalarından birisi de ara sıra uygulanmakla birlikte, bir suçlunun kılıçlarla parça parça edilerek ve her parçasının değişik yerlere asılarak teşhir edilmesidir.

Ortaçağ Türk devletlerinde bu bölümde ayrı ayrı anlattığımız ölüm cezalarından başka birtakım öldürme yöntemleri de kullanılmış olabilir. Bunların bir kısmının kaynaklara yansımadığını ya da yansıyanların bazılarının bizim gözümüzden kaçmış olduğu düşünülebilir. Bundan başka dünyanın değişik yerlerinde ve değişik uygarlıklarda da mutlaka farklı ölüm cezaları uygulanmıştır. Avrupa'yı bir kenara bırakacak olursak, incelediğimiz bölgede yani Ortadoğu'da devletler kuran Moğolların uyguladığı ölüm cezalarına baktığımızda pek çok ortak nokta görebiliriz. Çok bilinen ve yaygın olan ölüm cezaları her iki kültürde de uygulanmıştır. Ancak özellikle İlhanlılar Devleti'ndeki ölüm cezalarına baktığımızda az da olsa bazı değişik öldürme yöntemlerine rastlıyoruz.

Bunlardan ilginç olan bazılarına burada değinmek istiyoruz: En acımasız olanlarından birisi, suçlunun üzerindeki elbiseler çıkarıldıktan sonra koyunun kuyruk yağından bütün vücuduna

bol miktarda sürülmesi, ardından bir keçenin içine sarılarak ip-le bağlanması ve bu halde yaz sıcağında güneşin altına bırakıl-masıydı. Bir süre sonra keçe ve kuyruk yağının iç içe geçmesi so-nucunda ortaya çıkan küçük kurtçuklar suçlunun etlerini kemir-meye başlar ve mahkûm da dayanılmaz acılar çekerek ölürdü.[44] Mide bulandıran bu cezanın ne kadar ıstırap vereceğini tahmin etmek güç değildir. Bu öldürme yönteminin bir diğer uygulanma şekli ise, suçlunun yine güneşte bir leşle birlikte iç içe bırakılarak leşteki kurtların onu kemirerek öldürmesine yol açmaktır.[45]

Bir diğer zalimce öldürme yöntemi, suçlunun etlerini kuşbaş-ı kesip ağzına tıkarak ona yedirmeye çalışmak ve mahkûm ölünceye dek bu işleme devam etmektir.[46] Yine vahşice uygula-nan ölüm cezalarından birisi, suçlunun o dönemde demircilerin kullandıkları körükler ile makatından hava basılarak şişirilmek suretiyle öldürülmesidir.[47] Yukarıda belirttiğimiz ölüm cezaları işkence ile iç içe geçmiş cezalandırmalardır. Bunların dışında göze çarpan farklı uygulamalar ise, öldürdükten sonra suçlunun etini kebap yapıp yemek, omurga kemiğini kırarak öldürmek, bir keçenin içine sararak bütün kemikleri kırılıp ölünceye dek ez-mek ve bir et parçası gibi çengele asıp altında yakılan ateşte suç-luyu kızartarak öldürmektir.[48]

8. Ölümden Sonra Devam Eden Cezalandırmalar

Cezanın ölümden sonra da devam etmesinin suçlu için her-hangi bir anlam taşımamasına rağmen, Ortaçağ Türk devletle-rinde cezalandırma bazen suçlunun ölmesinden sonra da de-vam etmiştir. Tabiî bu tip cezalandırmalardan amaç ölünün be-denine zarar vermek değil, topluma verilmeye çalışılan ibret me-sajının pekiştirilmeye çalışılmasıdır. O dönemdeki anlayışa göre cezalandırmalar ne kadar toplumun gözü önünde yapılırsa o ka-dar etkili olurdu; ölmüş de olsa bir suçlunun cesedine yapılanlar toplum için caydırıcı nitelikteydi. Bu nedenle ölümden sonra da suçlunun cansız bedenine yapılanlar devam etmiştir.

Özellikle sapkın olduğu kabul edilen mezheplere mensup olan suçluların öldürüldükten sonra yakılmaları bu tip uygula-

maların başında gelirdi. Bazı suçluların cesetleri dört ya da beş parçaya ayrıldıktan sonra her biri halkın görebileceği pazar ya da benzeri kalabalık yerlere asılarak teşhir edilirdi. Derisi diri diri yüzülmek suretiyle öldürülen birisinin derisine saman doldurularak teşhir edilmesi de çok yaygındı. Kafanın kesildikten sonra dolaştırılarak teşhir edilmesi de buna benzer bir yöntemdi. Şehir merkezlerinde ve halkın izleyebileceği yerlerde asılmak suretiyle öldürülen bazı suçluların öldürüldükten sonra vücutlarının halk tarafından oklanarak delik deşik edilmesine de rastlıyoruz.

Bu türden cezalandırmaların amacı, az önce de belirttiğimiz gibi, çoğunlukla suç işleme eğiliminde olanlara mesaj vermek ve onları caydırmak idi. Ancak bazen bitmeyen ve dinmeyen intikam hırsının da ölümden sonra devam eden cezalandırmalarda belirleyici olduğunu söyleyebiliriz.

Notlar

1 Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme*, çev. Nurettin Bayburtlugil, İstanbul, 1987, s. 176.

2 Kerimüddîn Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara, 2000, s. 52.

3 *Tüzükât-ı Timur*, s. 70.

4 Erdoğan Merçil, *Kirman Selçukluları*, s. 173.

5 İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, s. 66-67.

6 İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr fî Vekâi' ed-Duhûr*, III, nşr. Muhammed Mustafa, Kahire, 1984, s. 409-410, 440; Bedreddîn el-Aynî, *Ikd el-Cumân fî Târîh Ehl ez-Zamân*, IV, nşr. M. Muhammed Emîn, Kahire, 1992, s. 461; Alâ' Taha Rezzak Hüseyn, *es-Sucûn ve'l-Ukûbât*, s. 31-33.

7 el-Makrîzî, *Hıtat*, II, s. 221; el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk li-Ma'rifet Duvel el-Mulûk*, I-2, nşr. Muhammed Mustafa Ziyâde, 2. bs., Kahire, 1956, s. 306; III-2, nşr. Saîd Abdulfettah Âşûr, Kahire, 1971, s. 638; Alâ' Taha Rezzak Hüseyn, *a.g.e.*, s. 31-33.

8 el-Makrîzî, *Sulûk*, II-2, nşr. Muhammed Mustafâ Ziyâde, Kahire, 1941, s. 333; el-Makrîzî, *Hıtat*, I, s. 422-424, II, s. 187-188; İbn Tagriberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire fî Mulûk Mısr ve'l-Kahire*, XI, nşr. Dâr el-Kutub el-Mısriyye, (basım yeri ve tarihi yok), s. 282-283; Alâ' Taha Rezzak Hüseyn, *a.g.e.*, s. 31-33, 41-42; Abd el-Mun'im Mâcid, *a.g.e.*, s. 135-136; Sa'îd Abdulfettah Âşûr, *el-Muctema' el-Mısrî fî Asr Salâtîn el-Memâlîk*, Kahire, 1992, s. 108.

9 İbn Tagriberdi, *Nucûm*, XI, s. 282-283; XV, nşr. İbrahim Ali Tarhan, Kahire, 1971, s. 385, not 3; Alâ' Taha Rezzak Hüseyn, *a.g.e.*, s. 31-33; Saî'd Abdulfettah Âşur, *el-Muctema' el-Mısrî*, s. 109.

10 İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, III, s. 432; Alâ' Taha Rezzak Hüseyn, *a.g.e.*, s. 31-33; Saî'd Abdulfettah Âşur, *el-Muctema' el-Mısrî*, s. 109.

11 el-Makrîzî *Hıtat*, II, s. 188-189, 213; İbn Tagriberdi, *Nucûm*, IX, s. 92; Alâ' Taha Rezzak Hüseyn, *a.g.e.*, s. 41-42.

12 Alâ' Taha Rezzak Hüseyn, *a.g.e.*, s. 59.

13 Alâ' Taha Rezzak Hüseyn, *a.g.e.*, s. 136-142.

14 Jean Paul Roux, *Aksak Timur İslam'ın Kutsal Savaşçısı*, s. 83.

15 İbn Tagriberdi, *Nucûm*, XV, s. 393; Alâ' Taha Rezzak Hüseyn, *a.g.e.*, s. 136-142.

16 Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, çev. M. Reşat Üzmen, 2. bs., İstanbul, 1993, s. 401.

17 İlhan Erdem-Kazım Paydaş, *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi*, Ankara, 2007, s. 121.

18 el-Makrîzî, *Sulûk*, IV-2, nşr. Saî'd Abdulfettah Âşûr, Kahire, 1972, s. 1032-1033, 1035; Samira Kortantamer, "Memlûk Toplumunda Kadın", *Türkler*, V, Ankara, 2002, s. 410.

19 George Ryley Scott, *İşkencenin Tarihi*, s. 18.

20 George Ryley Scott, *a.g.e.*, s. 23.

21 el-Makrîzî, *Sulûk*, I-3, nşr. Muhammed Mustafa Ziyâde, 2. bs., Kahire, 1970, s. 740, dipnot 3; Altan Çetin, "Memlûklerde Bedenî Cezalar ve İşkencelere Bir Bakış", *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi Uluslararası Türk Kültüründe Beden Sempozyumu*'nda sunulmuş olan bildiri metni; 4-5 Nisan 2007, İstanbul; M. Esperonnier, "La Mort violente a l'epoque mamlouke: Le crime et le chatiment", *Der Islam*, 1997, sy. 74, s. 152-153.

22 Jean De Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, çev. Cüneyt Kanat, Ankara, 2002, s. 140.

23 W. Barthold, *Uluğ Beg ve Zamanı*, çev. İsmail Aka, Ankara, 1990, s. 152.

24 Saî'd Abdulfettah Âşur, *el-Muctema el-Mısrî fî Asr Salâtîn el-Memâlik*, s. 112.

25 Alî b. Davud el-Cevherî es-Sayrafî, *Inba' el-Hasr bi-Ebna' el-Asr*, nşr. Hasan Habeşi, Kahire, 1970, s. 290-291; Alâ' Taha Rezzak Hüseyn, *a.g.e.*, s. 53.

26 İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı (1405-1447)*, Ankara, 1994, s. 86.

27 Aydın Taneri, "Hadım", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XV, İstanbul, 1997, s. 1-3.

28 Alâ' Taha Rezzak Hüseyn, *a.g.e.*, s. 143-144.

29 *Milliyet*, 6 Ocak 2008.

30 *Milliyet*, 6 Ocak 2008.

31 Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi, I, Horasan-Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları*, yay. ve çev. Ali Öngül, İzmir, 2000, s. 50-51.

32 *Milliyet*, 6 Ocak 2008.

33 M. Fuat Köprülü, "Türk ve Moğol Sülalelerinde Hânedan Âzâsının İdamında Kan Dökme Memnûîyeti", *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, İstanbul, 1983, s. 77-79; a.mlf., "Proto-Bulgar Hukukuna Dâir Notlar", *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, s. 82.

34 Alâ' Taha Rezzak Hüseyn, *a.g.e.*, s. 147-148.

35 Jerzy Kosinski, *Boyalı Kuş*, çev. Aydın Emeç, 3. bs., İstanbul, 2005, s. 81.

36 *Anonim Selçuknâme*, nşr. ve Türkçe çev. Faruk Nafiz Uzluk, Ankara, 1952, s. 27.

37 el-Makrîzî, *Sulûk*, I-2, s. 404; Alâ' Taha Rezzak Hüseyn, *a.g.e.*, s. 151-152.

38 Saî'd Abdulfettah Âşur, *el-Muctema' el-Mısrî fî Asr Salâtîn el-Memâlîk*, s. 111.

39 M. Esperonnier, "La Mort violente a l'epoque mamlouke: Le crime et le chatiment", *Der Islam*, s. 145.

40 Frank Collard, *Ortaçağda Zehir ve Cinayet*, çev. Mustafa Daş, İstanbul, 2005, s. 322-323.

41 Alâ' Taha Rezzak Hüseyn, *a.g.e.*, s. 149-150.

42 *Milliyet*, 6 Ocak 2008.

43 *Milliyet*, 6 Ocak 2008.

44 Mâsume Mâdenken, *Be Yasa Resîdegân Der 'Asri İlhâni*, Tahran, 1375 hş., s. 43.

45 Bertold Spuler, *İran Moğolları*, çev. Cemal Köprülü, 2. bs., Ankara, 1987, s. 412.

46 Mâsume Mâdenken, *a.g.e.*, s. 42; Bertold Spuler, *İran Moğolları*, s. 412.

47 Mâsume Mâdenken, *a.g.e.*, s. 144.

48 Mâsume Mâdenken, *a.g.e.*, s. 39, 76, 101.

İKİNCİ BÖLÜM

Askerî Anlamda ve Devlete Karşı İşlenen Suçlar-Cezalar

1. İsyan

Türk devletlerinde iktidar ve güç, hükümdarın mutlak hâkimiyeti ile eşdeğerdi. Hükümdar, halkı ve kendisine bağlı olanlar karşısında ne kadar güçlü ise devletine de o denli hâkim sayılırdı. Buna bağlı olarak hükümdarın hanedan mensupları da dahil olmak üzere tebaası ve kendisine bağlı olan diğer devletler üzerinde mutlak bir kontrol sağlaması bir zorunluluktu. Her dönemde olduğu gibi Ortaçağ Türk devletlerinde de bu durum önemini korumuştur. Her ne sebeple olursa olsun ülke sınırları içerisinde çıkan isyanlar ise hükümdarın otoritesinin sarsıldığını ve kontrolünün zayıfladığını gösteren önemli belirtilerden birisi idi. İsyanlar hükümdarın kişisel otoritesini ve iktidarını tehdit ettiği kadar, devletin geleceğine yönelik bir tehdit olarak da kabul edilirdi. Bu yüzden de hükümdarın, kendisine ve devlete karşı isyan edenleri en ağır biçimde cezalandırması doğal karşılanan bir uygulamaydı.

Eski Türklerde devlet düzeninin karışması ya da halk arasında ayrılığın ve kargaşanın çıkması *bulanma* sözüyle karşılanıyordu. Fitne ve fesat için *bulgak*, savaşta halkın paniği ve kargaşa içinse *bulgaş* diyorlardı. Bu deyimler devlet düzeninin ifadesi bakımından çok önemliydi. Büyük fitne içinse *yavuz bulgak* yani *bulanıklık* diyorlardı.[1]

Göktürkler bunlardan ayrı olarak isyan için *bulanma, tarkınç* ifadelerini kullanıyorlardı.[2] "Yerin ve göğün karışması", Türklerde isyan anlayışını çok güzel ifade eden bir deyimdir. Çünkü devletin düzeni yer ile göğün düzenine bağlı idi. Devleti veren Tanrı olduğu için devlete isyan olamazdı.

Yanılma Türkler tarafından isyan için kullanılan çok yerinde bir sözdür. Devlete bilerek isyan olamaz, sadece "yer ile göğün düzeninin karışması" nedeniyle başkaldırmalar olurdu! Türk devlet felsefesi, Türk milletinin veya bir kişinin kendi iradesi ve isteği ile bağlı olduğu devlete isyan etmesini asla kabul etmiyordu. Gerçeğin böyle olmaması ise başka bir şeydir. Eski Türklerde isyan edenlerin cezalandırılması, dünya tarihinde pek görülmeyen ince ve manalı sözlerle Kül-Tegin yazıtında şöyle anlatılıyordu:

> Bilmediği için! Yanıldığı için! Suç işlediği için! Kağanı öldü! Veziri, beyleri de öldü! On- ok milleti, (yani Türgeşler), çok zahmet ve acı gördü!...[3]
>
> İl'e devlete karşı suç işlemek suçu işleyenin başını yemesiydi. Bu durum Kutadgu Bilik de şöyle ifade edilmiştir: Halk devlete karşı suç işlerse başı gider! Dili, sözle suç işlerse; dişi ufalanır. Çok değersiz kişiler gördüm! Durup devlete karşı suç işlediler ve başları kesildi.[4]

Ortaçağ Türk devletlerinde, isyan devlete karşı işlenen en önemli suçlardan birisiydi. İsyan etmek, hükümdarın otoritesine başkaldırmak, onu tanımamak anlamına geliyordu ve bu durumda isyan edenlerin en ağır şekilde cezalandırılması gerekiyordu. Ancak bunun bir istisnası vardı: isyan eden eğer bir hanedan mensubuysa öldürülmezdi. Fakat bu istisnaya her zaman uyulmadığı bazı örnekler ele alınırken görülecektir.

Ortaçağ Türk devletlerindeki isyanları üç grupta toplayabiliriz. Bunlardan birincisi, hanedan mensuplarının çoğunlukla tahtta hak iddia etmeleri sebebiyle ortaya çıkan isyanlardır; ikincisi, devlet görevlilerinin, Emirlerin, komutanlarını ya da tâbi hükümdarların isyanlarıdır; üçüncüsü ise halktan kişilerin ya da halkın isyanıdır.

A. Hanedan Mensuplarının İsyanları

Az önce de ifade ettiğimiz gibi, hanedan mensuplarının isyanlarında hükümdarlar mümkün olduğu kadar hoşgörülü olmaya çalışırlardı. Ancak bunun da bir sınırı vardı. Mesela Selçuklu Devleti'nde Kutalmış'ın isyanı sonrasında, Kutalmış'ın çocukları, Osman Turan'ın ifadesiyle, hanedan mensubunun öldürülmesi uğursuzluk getirir diye Bizans hudutlarına sürülmüştü.[5] Bilindiği gibi Türk devlet geleneğinde devlet hanedan üyelerinin ortak malıdır. Bu inanca göre her hanedan üyesinin temelde devlet üzerinde hak iddia etmesi doğaldır. Buna bağlı olarak bu hak iddia edişler her ne kadar isyan olarak nitelendirilse de belli ölçülerde başta söylediğimiz inancın bir gereği olarak hoşgörüyle karşılanmaya çalışılmıştır. Bu kurala en fazla sahip çıkan ve bunu bir anlamda kanunlaştıran ise Timur'dur.

Tüzükât-ı Timur adlı eserin Timur'un kaleminden çıkıp çıkmadığı her ne kadar tartışmaya açıksa da, onun, az sonra aşağıda nakledeceğimiz kendisinin koyduğu iddia edilen kurallara çoğunlukla uyduğu çeşitli örnekler ile görülecektir. Oğullar, Torunlar, Akrabalar, Emirler, Vezirlere Yönelik Siyaset Tüzüğünde Timur şöyle der:

> Emrettim ki, eğer öz oğullarımdan herhangi biri saltanat talebinde bulunarak başkaldırırsa, onu vurup-dövüp öldürmeye veya azalarından birine zarar vermeye kimse cüret etmesin. Lakin bu yolundan geri dönünceye kadar onu tutuklukta saklasınlar ki, bu iş halk içinde bozgunluğa yol açmasın. Eğer torunlar, akraba karındaşlar asiliğe başvururlarsa, bunların aylıklarını keserek fakir etsinler.[6]

Metinden açıkça anlaşıldığı gibi, hanedan üyelerinden birisinin tahtta hak iddia etmesi, daha açık ifadesiyle, asi olması onun sadece tutuklanıp hapishanede misafir edilmesi ile cezalandırılıyordu. Öldürülmesi, dövülmesi, vücuduna herhangi bir zarar verilmesi açıkça yasaklanıyor ve tüm bunlar haddi aşma olarak tanımlanıyordu. Fakat bu tür hareketlere daha sonra tekrar teşebbüs etmesine engel olmak için malî kaynaklarının kesilmesi emrediliyordu. Türk devlet geleneğindeki inanışa göre, Gök Tanrı tarafından kutsanarak yönetme hakkı verilen bir ha-

nedan üyesine Timur'un da kabul edip yasalaştırdığı gibi, doğal hakkını kullanmak istemesi sebebiyle ceza verilmesinden daha anlamsız ne olabilirdi! Ne var ki, pek çok Selçuklu sultanı Timur'dan farklı düşünecek ve tahtına göz dikip isyan edenler hanedan mensubu olsalar bile gözlerini kırpmadan asiyi öldüreceklerdi. Ancak bir önemli ayrıntıyı asla göz ardı etmeyeceklerdi: asinin kanı asla akıtılmayacak, çoğunlukla yayının kirişi ile boğularak öldürülecekti.

İncelediğimiz devletler içerisinde bu konuda en az sorun yaşayan devlet Memlûklerdi. Çünkü bu devlette hanedan olmadığı için hanedana mensup olmak ve buna bağlı olarak tahtta hak iddia etmek gibi bir durum söz konusu olamazdı. Dünya tarihinde bu yanıyla çok orijinal bir özelliğe sahip olan Memlûk Devleti'nde hükümdar olmanın en önemli koşullarından birisi "Memlûk" olmaktı. Yani satın alınma ya da esir alma yoluyla ele geçirilip *tıbak* denilen askerî okullarda yetiştirildikten sonra azad edilerek günümüzün lejyoner askerleri gibi orduya bir er olarak katılan bu askerler yetenekleri ölçüsünde yükselirler ve eşitler arasında birinci "primus inter pares" olan devletin başına geçerek sultan olurdu.[7]

Selçuklu devletlerinde ise devleti bir hanedan yönettiği için tahtta hak iddia etme olgusu sıklıkla yaşanırdı. Örneğin 1059 yılında Selçuklu Devleti'nin gerçek anlamdaki kurucularından birisi olarak kabul edilebilecek olan Tuğrul Bey'in kardeşi Yınal tahtta hak iddia ederek isyan etmişti. Tuğrul Bey'in tam da kendisine büyük problemler çıkaran Besâsiri ile Musul hâkimi Kureyş'in peşine düştüğü sırada bir isyanla karşılaşması çok cansıkıcıydı. Üstelik bu Yınal'ın ilk isyanı da değildi; ancak bugüne dek Tuğrul Bey kardeşini hep affetmişti. Bu kez kardeşini Arslan Besâsiri, Musul hâkimi Kureyş ve Mısır Fâtımî halifesi kışkırtmış ve Yınal'a yardım edecekleri sözünü vermişlerdi. Kaynağın ifadesine göre, başlangıçta Yınal'ın asker sayısı Tuğrul Bey'inkine göre daha fazlaydı. Ancak Tuğrul Bey Rey önlerinde kardeşiyle savaşa tutuşmadan önce yeğeni, geleceğin Selçuklu sultanı ve Türklere Anadolu'nun kapılarını açan Malazgirt Savaşının kahramanı Alp Arslan ve kardeşleri Yakûti ile Kavurd'dan yardım istedi. Onlar da amcalarının bu isteğine hemen kulak vererek pek

çok askerle Tuğrul Bey'in yardımına koştular. Rey yakınlarında gerçekleşen savaştan Selçuklu sultanı Tuğrul Bey zaferle ayrıldı. Savaş sırasında ise Yınal ve kardeşinin çocukları Muhammed ile Ahmed esir düştü. Tuğrul Bey, bundan önce de isyan etmesine karşın hep affettiği ve her seferinde artık bu isteğinden vazgeçeceğini umduğu Yınal'a karşı bu kez acımasızdı. Onu affetmediği gibi yayının kirişi ile boğulması emrini verdi ve emir hemen yerine getirildi. Yınal ile birlikte esir düşen çocuklarının sonu da kendisininkinden farksızdı. Onlar da boğularak öldürüldüler.[8]

Tuğrul Bey'den sonra Selçuklu tahtına geçen Alp Arslan bir süre sonra Herat'da bulunan amcası Yabgu'nun isyan ettiği ve saltanat makamına göz diktiği haberini aldı. Hiç vakit kaybetmeden harekete geçerek Herat'a geldi ve şehri kuşattı. Herat şehrinin sağlam surlarına ve şehirdeki erzak stoklarına güvenen Yabgu, bir süre kuşatmaya direndiyse de sonunda kaleyi teslim etmek ve yeğeni Sultan Alp Arslan'ın huzuruna çıkmak zorunda kaldı. Alp Arslan amcasına erdemlice ve hiçbir şey olmamış gibi davrandı; belki de kendisine güvenerek huzuruna çekinmeden gelmesinden etkilenip onu affetti ve kendisine çeşitli ikram ve ihsanlarda bulundu.[9]

Sultan Alp Arslan, hükümdarlığı sırasındaki vasiyetiyle kardeşi Kavurd'a Kirman ile Fars bölgesini bırakmıştı. Ancak bu konudaki şartı bu bölgelerin oğlu Melîkşah'ın kontrolünde olmasıydı. Kavurd kardeşi Alp Arslan'ın ölüm haberini aldığında Büyük Selçuklu Devleti tahtını ele geçirmek için hemen yola çıktı. Daha sonra Hemedan yakınlarında Sultan Melîkşah'ın ordusuyla karşılaştılar, ancak savaşı Kavurd kaybetti. Bu sırada bir köylünün Melîkşah'a gelerek amcası Kavurd'un köylerden birisinde saklandığını ihbar etmesi üzerine kısa sürede yakalandı. Aslında Melîkşah amcasını öldürmek istemiyordu. Hatta veziri Nizâmülmülk'ün onu iknaya çalıştığı sırada "amca baba yarısıdır, ben nesebi zayi etmem" dediği söylenir. Sonunda tecrübeli vezir devletin bekası için amcasının öldürülmesi gerektiğini sultana kabul ettirdi. Kavurd da diğer hanedan üyeleri gibi kanı akıtılmadan yayının kirişiyle boğularak öldürüldü. Cezalandırma bununla kalmadı; Kavurd'la birlikte savaşa katılıp savaş esiri olarak ele geçirilen oğulları Sultan Şah ile Emiran Şah da babalarından

farklı bir cezayla, gözlerine mil çekme ile cezalandırıldı. Çocukların gözlerine mil çekme işlemi çok hazin bir şekilde Melîkşah'ın huzurunda gerçekleşmiştir. Kavurd'un çocukları bu sırada feryat edip ağlamışlar, çocuklardan büyük olan Sultan Şah kardeşini bağrına basıp öpmüş ve "Bu Tanrının takdiri, üzülmeyin ölüm herkesin başına gelir, sonunda kişi ettiğini bulur" demiştir. Bu mil çekme cezasından sonra Sultan Şah sağ kalmış ancak kardeşi ölmüştür.[10] Çoğunlukla hanedan mensuplarına uygulanan gözlere mil çekmekten maksat, suçluyu öldürmek değil, onu eksik ve yarım bırakıp görmeyen gözleri ile bir daha iktidar sevdasına düşmesini engellemektir. Ancak tıbbın çok ilerlediği günümüzde bile çok basit operasyonlarda yaşanan bazı olumsuzluklar sonucunda beklenmeyen ölümlerin yaşandığını görüyoruz. Bu sebeple aslında amacı öldürmek olmayan bu işlem esnasında o devirde ölümlerin görülmesi sıkça rastlanan bir durumdu. Bu arada şunu da belirtmekte yarar var: gözlerine mil çekilmelerine rağmen bazı hanedan mensuplarının hâlâ taht ve iktidar peşinde koştuklarına şahit olacağız.

Melîkşah'a karşı isyanların ardı arkası kesilmiyordu. Bir süre sonra 1084/1085 yılında bu kez kardeşi Tekiş tahtına göz dikti ve isyan bayrağını açtı. Sultan hemen peşine düştü ve kardeşini yakaladı. Melîkşah onu bu kez elinden kaçırmak istemiyordu ancak bir sorunla karşı karşıya idi: kardeşini ele geçirirse onu öldürmeyeceğine ve asla işkence etmeyeceğine dair imanı üzerine yemin etmişti. Kurnaz bir fakih sayesinde bunun da kolayı bulundu. Melîkşah kardeşini oğlu Ahmed'e teslim edecek ve oğlu da amcasına istediğini yapabilecekti. Ahmed, amcasının cezasını fazla geciktirmedi, gözlerine mil çektirdi ve Tikrit kalesinin karanlık zindanlarına hapsettirdi.[11] Ancak bu kale onun ömrünü tüketeceği yer değildi. Çünkü yeni Selçuklu sultanı Berkyaruk amcası Tekiş'i hemen bu kaleden çıkarttırıp yanına aldırdı. Ona çok iyi davranıyor her gittiği yere onu da götürüyordu. Fakat bir süre sonra Tekiş'in iktidar hırsı yeniden depreşti. Yavaş yavaş tekrar isyan hazırlıklarına başladı. Bu kez tahta ulaşmakla ilgili hayallerini gerçekleştirebilmek için herhangi bir faaliyete geçmesine izin verilmedi. Kaynak, onun yakalanmasıyla ilgili iki ayrı anlatıya yer vermektedir. Birincisi, isyan hazırlığı içerisinde

olan Tutuş'un onu kendisine katılmaya davet ettiği mektuplar bir şanssızlık eseri olarak Sultan Berkyaruk'un eline geçmiş ve Sultan da böylece durumdan haberdar olmuştu. Diğer bir anlatıda ise, Belh halkı Tekiş'i kendilerine yönetici olarak istediklerinden onu ısrarla Belh'e davet etmişler ve Tekiş de bu daveti ciddiye alarak oraya gitmek üzere hazırlıklara başlamıştı. Hangisi doğru olursa olsun sonunda sultan onun tahtına göz diktiğini öğrenmişti. Bu kez Berkyaruk Melîkşah kadar hoşgörülü davranmadı, hemen Tekiş'in boğulmasını emretti. Emir tereddütsüz yerine getirildi. Cenâzesi ise günümüzde, Irak topraklarında bulunan Samerra'da kaldı.[12]

1096 ile 1098 yılları arasında iki isyanla karşılaşan Sultan Sencer, birincisinde babasının amcasının oğlu olan Muhammed b. Süleyman'ı, ikincisinde ise kendi amcasının oğlu Devletşah'ı yakalayıp her ikisinin de gözlerine mil çekerek cezalandırdı.[13]

İsyan suçu, her zaman ölüm ya da işkence ile cezalandırılmıyordu. Şimdi anlatacağımız örnekte olduğu gibi, bazen bunların dışında bir ceza da verilebilmekteydi. Bu örnek, belki de bize çok sonra Timur'un *Tüzükât*'ına koyduğu bazı kurallara ilham olduğunu düşündürtecektir: Irak Selçukluları sultanı Mahmud, kardeşi Melîk Mesud'un isyana kalkıştığını duyduğunda bunu engellemeye çalıştı ancak başaramadı. Daha sonra 1120 tarihinde taraflar arasında yapılan savaşı Mahmud kazandı. Pek çok esir ele geçirildi. Esirlerden biri de Mesud'un veziri Tuğraî idi. Hemen oracıkta, savaş alanında ceza olarak öldürüldü. Ama asıl suçlu olan Mesud her nasılsa bu hengâmede kaçmayı başarmıştı.

Savaş sonrası yakın bir yerde gizlenmiş olan Mesud, içinde bulunduğu durumun ümitsizliğini görünce, güvendiği adamlarından birisini kardeşinin yanına göndererek ondan aman diledi. Bunu tereddütsüz kabul eden Sultan Mahmud, kardeşini yanına getirtti ve hiçbir şey olmamış gibi davranarak kardeşini çok iyi karşıladı. Ancak onu affetmesine rağmen tekrar böyle bir işe kalkışmaması için, ekonomik kaynaklarını azaltmak maksadıyla Musul'u elinden alarak savaşta çok büyük yararlıklar gösteren ve en sevdiği Emirlerinden birisi olan Porsuki'ye ikta olarak verdi.[14]

Sultan I. Gıyâseddîn Keyhüsrev öldükten sonra geride üç oğlu kalmıştı. Devlet ileri gelenleri yaptıkları görüşmeler sonucun-

da en büyük oğlu I. İzzeddîn Keykâvus'u tahta geçirdiler. Ancak bir süre sonra ikinci büyük oğul Alâeddîn Keykûbad saltanat davasına girişerek ağabeyine karşı isyan etti. Amcası Tuğrul Şah'ı da yanına alan şehzade bütün kuvvetleriyle gelip Selçuklu sultanını Kayseri'de kuşatmıştı. Şehri ele geçirmesine ramak kalmışken, Kayseri valisi Celâleddîn'in girişimleri ile müttefiklerinin Alâeddîn Keykûbad'ı yalnız bırakması sonucunda kuşatmayı kaldırıp Ankara kalesine çekilmek zorunda kalmıştı. Selçuklu sultanı I. İzzeddîn Keykâvus kardeşinin Ankara kalesinde durmasına seyirci kalamazdı. İlk fırsatta ordusuyla buraya giderek şehri kuşattı ve yapılan anlaşma gereği Alâeddîn Keykûbad canına dokunulmayacağına dair güvence verildikten sonra teslim oldu. Ağabeyi onu öldürmeyeceğine dair söz vermişti ve sözünde durdu; ancak bir şartla: artık özgürlüğü kısıtlanmış ve yaptıklarının cezası olarak Minşar ya da Masara kalesine hapsedilmişti. Burada başlayan esaret hayatı ağabeyi I. İzzeddîn Keykâvus'un ölümüne kadar sürecek ve ondan sonra da hapsedildiği yerden getirilerek tahta geçirilecekti. Anadolu Selçuklu sultanları arasında en başarılılarından birisi olarak tarihe adını yazdıracak ve Abbasi halifesi de ona yazdığı menşur ve mektuplarda "Sultan'ül-A'zam" unvanıyla hitap edecekti.[15]

Anadolu Selçukluları tarihindeki en dramatik isyan ve cezalandırmalardan birisi ise Siyavuş ya da Cimri Olayı diye bilinen hadisedir. Bu şahıs cimri ismiyle tanınan ve bazı kaynak ve araştırmacıların söylediği gibi sahte olmayıp gerçekten II. İzzeddîn Keykâvus'un oğlu olan Alâeddîn Siyavuş'tur. Karamanoğlu Mehmet Bey'in de desteğiyle ordu toplayan Alâeddîn Siyavuş, önce Konya'da sultan ilan edilmiş hatta adına sikke bile basılmıştır. Kendisine yardımcı olan Karamanoğlu Mehmet Bey ise onun veziri olmuştu. İşte bu sırada Mehmet Bey Divan toplantısında, bundan böyle Divanda, sarayda ve resmî toplantılarda, mecliste ve meydanda Türkçeden başka dil kullanılmayacağı konusunda çok önemli bir karar almıştı. Ancak Alâeddîn Siyavuş, Sultan Gıyâseddîn Keyhüsrev ile giriştiği saltanat mücadelesinde mağlup olarak esir düştü. Saltanatı sadece otuz yedi gün sürmüştü. Sultan onun diri diri derisinin yüzülmesini emretti. Cellâtlar onu alıp derhal ceza yerine (Siyasetgâh) götürdüler.

Emir tereddütsüz yerine getirildikten sonra derisinin içine saman doldurulduu ve bir çeşit kukla haline getirilmiş olan bu şey diğer asilere ibret olsun diye hemen hemen bütün Selçuklu şehirlerinde dolaştırıldı.[16]

Ceza, saltanatta hak iddia eden ama daha sonra sahte oldukları anlaşılan isyancılar için de uygulanmaktaydı. Anadolu Selçuklu sultanı Gıyâseddîn'in ölümünden sonra annesi, Gıyâseddîn'in oğulları olduğunu iddia ettiği iki çocuğu tahta çıkarmak istedi ve bunu Karamanoğulları ve Eşrefoğulları Türkmenlerinin de yardımıyla 1285 yılında başardı. Ancak durum açığa çıktığında, Sultan Mesud'un da isteğiyle çocuklardan birisi İlhanlı hükümdarı Argun'un yanında, diğeri Konya'da sahte şehzade oldukları gerekçesiyle öldürüldü. Konya'da öldürülen çocuk, bayram seyran denilmeden Ramazan Bayramı günü önce Konya kalesi kapısının üstüne asılmış ve orada üç gün kaldıktan sonra da kafası kesilerek Türkler arasında ibret olsun diye dolaştırılmıştı.[17]

Ortaçağ Türk devletlerinde hanedan mensuplarının isyanlarında, bazen hükümdarların hoşgörülü davrandıklarını daha önce belirtmiştik. Özellikle Timur bu konuda çok yumuşak davranmıştır. Hindistan seferinden sonra 1399 baharında Semerkand'a döndüğünde burada çok az kalabilmişti; çünkü Batı İran valisi olan oğlu Miranşah'ın kabul edilemeyecek davranışlarda bulunmaya başladığını haber almıştı. Kendisine aktarılan bilgilere göre oğlu, pek çok yapıyı yerle bir edip yıkıyor ve bunu da "Miranşah herhangi bir bina yapmadı ama yapılmış olan pek çok binayı yıktı" desinler ve kendisini böyle hatırlasınlar diye yapıyordu. Timurlu tarihçileri Miranşah'ın bu garip davranışlarını attan düşme nedeniyle geçirdiği bir rahatsızlığa bağlamaktadırlar. Timur'un Miranşah hakkında duydukları bunlarla sınırlı kalmadı. Tam bu sırada Miranşah'ın karısı ve Timur'un çok değer verdiği gelini Hanzade, belki de Miranşah'tan çok çektiği için, gizlice Semerkand'a gelmiş ve kayınpederine oğlunun isyan etmek niyetinde olduğunu bildirmişti. O sırada İspanya kralının elçisi olarak Timurlu ülkesinde bulunan Clavijo'nun bildirdiğine göre bundan sonra olaylar şöyle gelişmişti: Timur gelininden aldığı

bilgi üzerine hemen harekete geçerek Miranşah'ı cezalandırmak niyetiyle yola çıkmış ve kısa sürede Sultaniye'de görünmüştü. Miranşah ise babasının Sultaniye'ye geldiğini haber alır almaz, bir ip alarak boynuna geçirmiş ve bu vaziyette babasının karşısına çıkarak af dilemişti. Timur duyduklarından dolayı çok kızgın olmasına rağmen, belki de kendi koyduğu kurallara uymak için oğlunu affetmiş ama onu valilikten azlederek maiyetinden ayırmıştı. Ayrıca o sırada Batı seferine çıktığı için oğlunun da kendisine katılmasını emretmişti. Miranşah başka ciddi bir cezayla karşılaşmadı. Ancak diğer bir bölümde ele alınacağı üzere, Timur kendisi gitmeden önce güvendiği bazı adamlarını bölgeye gönderip durumu soruşturmuş, bu soruşturma sonucunda ise fatura Miranşah'ın danışmanlarına ve akıl hocalarına kesilmiş ve bu kişiler idam edilmiştir.[18]

Timur'un ölümünden sonra ise Timurlu Devleti'nde isyan eden hanedan üyelerine verilen cezalar değişmiş ve oldukça sertleşmişti. Bunu en iyi fark eden ve yaşayarak öğrenenlerden birisi, Timur'un kızından torunu Sultan Hüseyin olmalıdır. Henüz dedesi sağ iken çeşitli yanlışlar yapmış, hatta bir keresinde Timur Dimaşk'ı kuşattığı sırada dedesini hayretler içerisinde bırakarak Memlûk ordusu saflarına geçmiş, Memlûk ordusu bozguna uğradığında yakalanıp dedesinin huzuruna getirilmişti. Ancak dedesi ona karşı çok hoşgörülü davranmış; sadece biraz dayak attırmak ve hapsettirmekle yetinmişti. Sultan Hüseyin, bozgunculuk yapmaya daha sonra da devam etmiş fakat Timur ona karşı hep yumuşak ve şefkatli davranmıştı. Dedesinin ebedî âleme göçmesi sonrasında en büyük koruyucusunu kaybettiğinin farkına varamamış olan Sultan Hüseyin, Halil Sultan'ın kendisini ordunun başında sefere göndermesini fırsat bilerek orduya el koyup isyan etmeye kalkışmış ve ülkeyi ele geçirme sevdasına kapılmıştı.

Şahruh biraz da diğer mirzaların, Sultan Hüseyin'in öldürülmesi yönündeki isteklerinden etkilenerek devletin ileri gelenleriyle bir toplantı yapmıştı. Toplantıda Sultan Hüseyin'in daha dedesi hayatta iken yaptığı 'rezilce hareketleri' ve kanunsuz davranışları bir bir sayılarak öldürülmesine karar verilmişti. Sultan Hüseyin bu kez dedesi Timur'un korumasından yoksundu.

Devlete ve hükümdara isyan ettiği için cezası idamdı. İnfaz geciktirilmeden gerçekleştirildi.[19] Ancak ceza bununla da bitmedi. Tarihçinin kaydettiği şekliyle, "gurur ve cahillik dağı olan kötülüklerle dolu kafasının derisini yüzüp saman ile doldurarak Pir Muhammed Bahadur"a gönderdiler. Uzvunun her birini de halka ibret olması için bir pazarın başına astılar.[20] Cezanın o dönemde diğerlerine ibret olması çok önemseniyordu. Baysungur oğlu Sultan Muhammed'in isyan etmesi üzerine Şahruh'un hanımı Gevherşad, bu sırada hükümdarı tahrik etmiş ve Irak'a giderek ayaklanmanın bastırılması ve başkalarına ibret olması için şehzadenin cezalandırılması gerektiğini açık bir şekilde ifade etmişti.[21]

Timur'un oğlu Şahruh, mirzaların isyanlarında her zaman yeğeni Sultan Hüseyin'in cezalandırılmasında olduğu kadar sert ve acımasız davranmamıştır. Yine bir diğer yeğeni olan Mirza İskender isyan ettiğinde Şahruh tarafından tutsak alındıktan sonra, İskenderin kardeşi Rüstem'in yanına gönderilmiş ancak Rüstem'in ceza olarak onun gözlerine mil çektirdiğini öğrenince bu durumdan hoşnut olmamıştı. Bu sebeple İskender'in, Rüstem'in yanından alınıp öteki kardeşi Luristan hâkimi Baykara'nın yanına gönderilmesini buyurmuştu. Daha sonra İskender yine isyan etmek üzere bazı girişimlerde bulununca tekrar yakalanmış ve Rüstem'e getirilmiş ancak bu kez Rüstem kardeşine karşı daha acımasız davranarak ceza olarak onu idam ettirmiştir.[22]

İsyan etme şüphesi de bazen ceza almayı gerektirebiliyordu. Timur'un torunu, Miranşah'ın oğlu olan Ömer Mirza, Timur tarafından kendisine tâbi kılınan ağabeyi Ebûbekir'i, kendisine itaatini bildirmesine rağmen, muhtemelen ileride isyan etmesi korkusuyla yakalatmış ve Sultaniye kalesinde hapsettirmiştir.

Timurlular zamanında isyan etmenin cezası her zaman ölüm ya da işkence değildir. Örneğin, Mirza Kaydu isyan ettiği için yakalanıp Baysungur'un huzuruna getirilmişti. Kaydu'nun yanındakilerden onu kaçmaya teşvik eden Sadr-ı Cihan hariç diğerleri bağışlanmış, Kaydu ise İhtiyareddin kalesine hapsedilmek suretiyle cezalandırılmıştı.[23]

Timurlu hükümdarlarından Ebû Saîd, Herat'ı Semerkand'a tercih ettiğinden, Horasan'ı ele geçirdikten sonra burasını ken-

disine başkent yapmıştı. Ancak tam olarak idaresi altına alması kolay olmamış, Timur devrini bile aratacak olan pek çok idam ve işkence gibi cezalandırmalardan sonra burada kontrolü sağlayabilmişti. 1447'de yine Ebû Saîd'in buyruğu ile, yaşı oldukça ilerlemiş bulunan Uluğ Bey'in annesi ve Şahruh'un başhatunu olan Gevherşad Hatun öldürüldü. Yaşlı hatunun ölüm cezasına çarptırılmasına sebep olan suç ise, Şahruh'un torunu olan Alâuddevle'nin oğlu Sultan İbrahim ile gizli münasebetler kurup olası bir isyan için onunla haberleşmesiydi.

1461 yılının başlarında Uluğ Bey'in oğlu Abdüllatif'ten olan torunu Muhammed Cuki, devlete ve buna bağlı olarak daha fazla güce sahip olma sevdasına kapılarak Ebû Saîd'e isyan etmiş ve Şahruhiye şehrinde sıkıştırılarak uzun süre kuşatma altında tutulmuştu. Daha sonra Ebû Saîd tarafından kuşatılanlara aman verileceği ve hayatlarına dokunulmayacağı sözü verildi. Ancak anlaşıldığı kadarıyla bu söz Mirza'dan başka herkese uygulanmıştı. Çünkü Muhammed Cuki verilen bu söze güvenerek teslim olduktan sonra Şahruhiye ve Semerkand'da çok saygı görmüş fakat Herat'a getirildikten sonra işler bambaşka bir hâl almıştı. 1464 yılının Ocak ayı başında kule şeklindeki zindanlarıyla meşhur olan İhtiyareddin kalesinin hapishanesine atılmış ve burada muhtemelen hapishanenin kötü koşullarına dayanamayarak aynı yıl içerisinde ölmüştür.[24]

Hanedan mensuplarının isyanlarına verebileceğimiz son örnek ise Akkoyunlu hanedanına mensup olan Uğurlu Mehmed ile ilgilidir. Akkoyunlu tarihinde saltanata göz dikip babasına karşı isyan eden ilk şehzade Uğurlu Mehmed'dir. Ondan önce de isyan etme eğiliminde olan şehzadeler olmuş ancak bu durumları fark edildiğinde cezalandırılmayıp gözetim altında tutulmuşlardır. Mesela şehzade Maksud'u sık sık gören Venedik elçisi Contarini, onunla ilgili, "Uğurlu Mehmed ile isyan ve fesat tertipleri yaptığından daima zincire vurulmuştu" demektedir. Akkoyunluların bu konuda Uğurlu Mehmed'in isyanına kadar Timur'u kendilerine örnek aldıkları anlaşılıyor. Ancak Uğurlu Mehmed babasına isyan ettiğinde ve 1477'de babasıyla yaptığı savaşı kaybedince ilk kez bir şehzade ölüm cezasına çarptırılmış ve bu karar Erzincan'da infaz edilmiştir.[25]

B. Devlet Görevlilerinin, Emirlerin, Komutanların ya da Tâbi Hükümdarların İsyanı

> ...Yazılan şey öyle emredici olmalıdır ki kimse ona el ve dil uzatmaya cesaret edememeli ve verilen emirleri yerine getirmemezlik yapamamalıdır. Eğer bir kimsenin yüce divandan çıkan bir fermana hakaret ile baktığı, onu duymakta veya itaat etmekte gevşeklik ettiği anlaşılırsa, padişah için divandakilerle diğer insanlar arasında fark olmadığından bunlar sarayın yakınları da olsa açıkça cezalandırılırlar. Herkes padişaha ait, padişahla ilgisi olan veya padişahın emrettiği şeyi yapmak zorundadır. Yoksa boyun vurmak, el ayak kesmek, hadım etmek gibi cezaları padişahın tedip için vermesi gerekir. Diğerlerine örnek olması için onları cezalandırmalıdır.[26]

Siyasetnâme'den alıntılanan yukarıdaki bölümün de gösterdiği gibi, Selçukluların bilge veziri Nizâmülmülk'e göre hükümdara çok yakın olmak ya da saray, yani devlet için çalışmak bir kimseyi diğerlerinden farklı kılmaz. Her kim olursa olsun hükümdarın emrine kayıtsız şartsız uymak zorundadır; uymazsa mutlaka kendisine uygun bir ceza verilecektir. Verilen bu ceza diğerlerine örnek olacak ve başkalarının suç işlemesini engelleyecektir.

Timur ise, Oğullar, Torunlar, Akrabalar, Emirler, Vezirlere yönelik Siyaset Tüzüğünde şöyle buyurur:

> Emirler Noyanlar iş zamanı isyan gösterirlerse azletsinler. Eğer devlete ziyan gelecek iş yapmışsa, onu başka bir Emir'e tâbi kılsınlar. Eğer askerî işlerde tembellik yapmışlarsa, işten alıp kâtip kılsınlar. Yine eksiklik gösterirse, onu ikinci defa hizmete almasınlar.[27]

Timur, yukarıdaki metne göre devlet görevlilerine karşı hoşgörülü davranmayı öngörüyor ve işlenen ilk suçlarda çoğunlukla bağışlayıcı olmayı ya da hafif cezaları tercih ediyordu. Ancak suçun tekrarı halinde sertleşiyor ve ilgiliyi görevden uzak tutuyordu.

Aynı şekilde Eyyûbîler ve Memlûklerde de devlet için çalışan görevlilerin işlediği isyan ile ilgili suçlar cezasız kalmıyordu. En hafif şekliyle onlar için hazırlanmış olan özel hapishanelerde,

yani *sicn el-cebb*'de karanlık, havasız, pis kokulu ve farelerin cirit attığı kötü koşullar içerisinde tutulur, burada kaldıkları sürece tarihçinin ifadesiyle, "ölüm ya da ölümden daha beter bir durumu" yaşarlardı.[28]

Bütün bunlardan anlaşılan, Ortaçağ Türk devletlerinde tarih boyunca şekillenmiş olan Türk devlet geleneği gereğince, devlet görevlilerinin de işledikleri suçların cezasını bir şekilde çekmesi ve yaptıklarının bedelini ödemesi gerekiyordu.

Selçuklu sultanı Tuğrul Bey, veziri Amîdülmülk'ü, güzelliğine hayran kaldığı ve çok beğendiği bir kadını kendisine istemesi göreviyle dünür olarak göndermişti. Ancak hükümdarına istemek üzere gittiği kadına gönlünü kaptıran vezir, tarihçinin ifadesiyle, "kadınla kendisi evlenip sultana isyan etmişti". Bu durumu öğrenen sultan hemen onu yakalatıp ceza olarak hadım etmiş ancak görevinden uzaklaştırmayıp yerinde bırakmıştı. Besbelli ki vezir böyle bir suçtan dolayı kendisine kıyılamayacak kadar yetenekli ve becerikli birisiydi. Yine devrin tarihçileri eserlerinde bu konuyla ilgili olarak bir başka rivayete daha yer vermektedirler. Bu anlatıma göre, aslında vezir Amîdülmülk, görevini gereği gibi yerine getirmek istemiş ancak bu sırada düşmanları boş durmamışlar ve vezirin, sultana istemesi gereken kadınla evlendiği söylentisini çıkarmışlardı. O da sultanın kendisini öldürmesinden korkup canını kurtarmak amacıyla belki de bir erkek için verilmesi gereken en zor kararı vermiş ve kendi kendisini hadım ettirmişti.[29] Bu yetenekli vezir ilgili bölümde anlatılacağı üzere, Tuğrul Bey'in ölümünden sonra yerine geçen yeğeni Alp Arslan zamanında, parayla ilgili konularda yarattığı birtakım şüphelerden dolayı önce hapsedilecek, bir yıl sonra ise dramatik bir şekilde öldürülecektir.

Alp Arslan'ın hâkimiyeti döneminde Huttelan hâkimi isyan etmiş ve ödemesi gereken yıllık vergiyi göndermemişti. Sultan hiç tereddüt etmeksizin onun üzerine yürüyüp uzun bir kuşatma ve şiddetli bir savaştan sonra şehri ele geçirdi. Haddini aşan ve isyan eden Huttelan hâkimi ise ölümle cezalandırıldı.[30] Sultan buradan vakit kaybetmeksizin Çağaniyan üzerine yürüdü. Çünkü Çağaniyan Emiri Musa, sultana isyan etmişti ve bu suç, cezasız bırakılamazdı. Alp Arslan bölgeye yaklaştığında Musa or-

dusuyla birlikte yalçın dağların tepesindeki kartal yuvasına benzeyen kalesine çekildi. Savaş sabahın ilk ışıklarıyla birlikte başladı ve henüz öğlen olmamıştı ki kaledekiler teslim olmak zorunda kaldılar. Musa da esirler arasındaydı. Alp Arslan asi Emirin cezasını vermekte gecikmek istemiyordu, bu yüzden hemen öldürülmesini emretti. Musa kendisine son arzusu sorulduğunda sultanla bir görüşme istedi. Huzura çıkarıldığında ise canına karşılık pek çok mal vermeyi vaat etmesi üzerine sultan, devrin tarihçisinin ifadesiyle, "Şimdi ticaret zamanı değildir" şeklinde karşılık verdi. Kadere boyun eğmekten başka yapacak bir şey kalmamıştı. Musa son şansını da kullanmış ancak başarılı olamamıştı. Sultanın emri hemen yerine getirildi ve Musa idam edildi.[31] Arka arkaya yaşanmış olan bu iki olayın ortaya çıkardığı sonuç ise, en başta belirttiğimiz hanedan üyelerinin isyanlarında sultanların daha hoşgörülü oldukları gerçeğidir. Çünkü Alp Arslan gibi sert mizaçlı bir sultan bile amcasının isyanında onu affedip hiçbir şey olmamış gibi davranırken isyan eden bir Emir olduğunda kendisine yüklü miktarda para teklif edilmesine rağmen bunu hiç düşünmeden reddetmişti.

Yine Alp Arslan, vasalı olarak Kirman Selçukluları Devleti'nin başında bulunan kardeşi Kavurd'un, Fazlaveyh ile birleşerek kendisine karşı isyan ettiğini öğrendi. Yanında veziri Nizâmülmülk de olduğu halde ordusuyla birlikte Fars ve Kirman'a doğru yola çıktı. Bu sırada kardeşi Kavurd, hem kendisine affı için bir mektup göndermiş hem de ordusundaki bazı kumandanlara, anlaşıp işbirliği ederek Alp Arslan'a karşı bir komploya girişilmesi konusunda teklifte bulunmuştu. Bu teklif ordudaki bir grup kumandan tarafından kabul edilerek anlaşma sağlandı. Ancak bu sırada sadık adamlarından birisi durumu Alp Arslan'a ihbar etti. Yapılan araştırma sonucunda ihbarın doğru olduğu anlaşıldı. Bunun üzerine Alp Arslan, kardeşi Kavurd ile kendi aleyhine anlaşan kumandan grubunu öldürtmek suretiyle cezalandırdı.[32]

Anadolu Selçuklu sultanı I. Süleyman Şah, Antakya seferine çıkarken yerine Emir Ebû'l-Kasım'ı vekil bırakmıştı. Daha sonra I. Süleyman Şah, Suriye Selçukluları sultanı Tutuş ile yaptığı savaş sırasında yenik düşmüş ve ölmüştür. Bunun üzerine Kasım başkent İznik'te adeta bir hükümdar gibi devleti idare etmeye

devam etmiştir. İşte bu sırada Büyük Selçuklu sultanı Melîkşah onun üzerine önce Porsuk komutasında, sonra ise Bozan komutasında iki kez ordu göndermişti. Önce bu ordulara karşı koyan ve asi olan Ebû'l-Kasım, Melîkşah ile başedemeyeceğini anlayınca itaatini bildirmek üzere yola düşüp huzuruna çıkmak istedi. Ancak Melîkşah onu huzuruna kabul etmeyip Emiri Bozan'a gönderdi. Bozan'ın adamları asi olmasının cezası olarak önce onu tutukladılar daha sonra da yayının kirişi ile boğarak öldürdüler.[33] Genellikle hanedan mensuplarının kanını akıtmamak için uygulanan bu infaz şekli, burada hanedan mensubu olduğu tartışmalı olan bu şahsa da uygulanmıştır.

Bazen yanlış anlaşılmalar da oluyordu. Selçuklu Emirlerinden Ayaz, Sultan Muhammed'in saflarına katılmış ve bu sırada sultana kendisine zarar vermeyeceğine dair yemin ettirmişti. Ayaz daha sonra evinde büyük bir ziyafet hazırlayıp sultanı davet etti. Bu ziyafet esnasında ona olan bağlılığının bir ifadesi olarak pek çok hediyeler takdim etti. Ayaz bunlardan başka kölelerine sultana arz etmek üzere hazinesinden en güzel silahlardan almalarını da emretmişti. Bu köleler sultana sunulacak olan silahları alırlarken orada bulunan bir adam ile şakalaşmaya başlamışlar ve ona, "Sana da bir zırh giydirip seni de huzura çıkaralım" diyerek gömleğinin altına zırh giydirmişlerdi. Köleler yaptıklarından neşelenmiş bir halde şakanın derecesini biraz daha ileriye götürerek adama bu kez el şakası yapmaya başlamışlar, durumdan rahatsız olan zavallı adam da kurtuluşu sultanın yakın adamlarının yanına sığınmakta bulmuştu. Ne var ki şanssızlık da tam burada başlamıştı. Çünkü sultan, adamın garip halinden tedirgin olmuş ve güvendiği bir adamına bu şahsı kontrol etmesini buyurmuştu. Sultan şüphelerinde yanılmadığını az sonra anladı. Çünkü adamı elbisenin altında sağlam bir zırh olduğunu haber vermişti. Bunun üzerine de "Sarıklılar böyle silahlanmışlarsa asker kim bilir ne haldedir" diyerek hemen kalkıp Emir Ayaz'ın evinden ayrıldı. Çünkü kendisine isyan edeceğini zannetmişti. Ayaz olanlardan haberdar olmadığı için ne olup bittiğine bir anlam verememiş ancak sultanın canına dokunmayacağına dair verdiği sözü hatırlayarak gönlünü ferah tutmuştu.

Sultan ise bir süre geçtikten sonra bir bahane ile onu huzuruna davet etmişti. Çünkü isyan teşebbüsünün ölümle cezalandırılması gerektiğini düşünüyordu. Sultan Muhammed, Ayaz içeri girdiğinde onu öldürmek üzere bir grup yakın adamını görevlendirmişti. Kendisi için hazırlanan sondan habersiz olan Ayaz, içeri girdiğinde, görevlendirilen güçlü kuvvetli adamlardan birisi hemen üzerine atılmış ve kılıcıyla başına vurup ikiye ayırmış ve Ayaz ne olduğunu anlayamadan oracıkta ölmüştü. Devrin tarihçisi bu olayla ilgili anlamlı bir kayıt düşmüştür: "Bir şaka yüzünden koca bir devlet ve büyük bir nimet yok olup gitti."[34]

Irak Selçukluları sultanı Mahmud'un ölümünden sonra yerine oğlu Davud geçince amcası Mesud yine ayaklandı. Bu durumdan haberdar olan Selçuklu sultanı Sancar, karışıklığı önlemek için müdahale etmek zorunda kaldı. Hazırladığı orduyla hemen yola çıkan Sultan Sancar, Mesud ve beraberindekilerle 25 Mayıs 1132 tarihinde Dinever'de yapılan savaşı kazandı. Çok kanlı geçtiği anlaşılan bu savaşta ölenlerin sayısı kırk bini buldu. Mesud'un kurmaylarından olan Karaca ve Yusuf Çavuş yaralı olarak yakalandılar. Karaca, Sancar tarafından bu savaşın çıkmasından sorumlu kişi ilan edildikten sonra derhal idam edildi. Anlaşılan Sultan Sancar casusları vasıtasıyla aldığı bilgilerden Mesud'u isyana teşvik eden kişinin Karaca olduğunu öğrenmiş ve bu yüzden onu ölümle cezalandırmıştı. Bu isyandan ceza almadan kurtulan Mesud bir süre sonra Irak Selçuklularına sultan oldu. Bu kez onun saltanatını kabul etmek istemeyen Dübeys'in de içerisinde bulunduğu bir grup Emir, halife ile temasa geçerek onun emrine girmek istediklerini belittilerse de, çok şüpheci olan halife bir komplo ile karşı karşıya olduğunu düşündüğünden bu teklifi reddetti. Bu gelişme üzerine bir durum değerlendirmesi yapan Emirler Huzistan'a giderek buranın hâkimi Porsuk ile birleştiler. Halife ise bunu öğrendiğinde tekliflerinin samimi olduğunu anlayarak pişman oldu. Hiç vakit kaybetmeden bir elçi göndererek, karşı bir teklifte bulundu ve Emirlerin bütün güçleriyle kendisine katılmalarını ve hep birlikte Mesud'a karşı sefer düzenlenmesini istedi. Gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra sefere çıkıldı ancak yapılan savaşta halife ve yandaşları

mağlup oldu. Bundan başka karşı tarafa esir düşen halifenin bütün servetine ve ağırlıklarına el konuldu.

Savaştan sonra bir süre zaferin tadını çıkaran Mesud, Halife Müsterşid'i de yanına alarak Hemedan'a geri döndü. Burada yapılan uzun görüşmelerde, isyan etmesinin bedeli olarak halife için bir ceza tespit edildi. Buna göre, bir daha asla ordu toplamayacak ve boyundan büyük işlere kalkışmayacaktı. Harp tazminatı olarak da belli bir miktar para ödeyecekti. Ayrıca bundan böyle asla Bağdat'tan dışarı çıkmayacaktı.

Mesud, belki de ilahî adaletin bir gereği olarak, bir zamanlar kendi çıkardığı isyanların bedeli olmak üzere isyanlarla uğraşmak zorunda kalmıştı. Çünkü bu kez de kendisine karşı Emir Mengüpars isyan etmişti. Başlangıçta Mengüpars'ın gücünü pek önemsemeyen Mesud ona karşı güvendiği komutanlarını ordusunun başında göndermişti. Ancak kısa bir süre sonra yanıldığını anladı; komutanları başarısız olmuş ve isyanı bastıramamışlardı. Hemen ordusunun başına bu kez kendisi geçerek asileri cezalandırmak üzere yola koyuldu. İki tarafın orduları Guşenbe denilen yerde karşı karşıya geldiler. 23 Mayıs 1138'de yapılan savaşı bu kez Mesud'un ordusu kazandı. Savaşta ele geçirilen Mengüpars hemen oracıkta idam edilerek ölümle cezalandırıldı.[35]

Alâeddîn Keykûbad Konya'da tahta geçtiğinde büyük Emirlerden Seyfeddin Ayaba, Zeyneddîn Başara ve Emir Bahaeddin Kutluğca bu durumdan memnun kalmayarak sultanı kıskanmışlar ve daima ona muhalefet ve isyan için fırsat kollamışlardı. Sultan da onların bu niyetini sezdiğinden kendilerini ortadan kaldırmak için bahane aramaya başlamıştı. Bir süre sonra onlara bazı şehirlerin imarı görevini vererek birtakım ekonomik yükümlülüklerle onları zayıflatmaya karar verdi. İşe Konya'dan başlayarak sırasıyla kendi adını verdiği Alâiye ve ardından Sivas şehirlerinin imar işlerini onlara yükledi. Emirler ilk iki şehrin imarı için varlarını yoklarını harcadılar ancak sıra Sivas'a geldiğinde buna tahammül edemeyerek bu durumdan kurtulmanın yollarını aramaya başladılar. Daha sonra aralarında bu üç büyük Emirin de bulunduğu yirmi dört Emir biraraya gelerek sultana karşı isyan edip ondan kurtulmaya karar verdiler. Ancak arala-

rından bir tanesi sultanı bu tehlikeden haberdar etti. Bir süre sonra Alâeddîn Keykûbad, sarayında bir eğlence meclisi düzenledi ve büyük Emirleri davet etti. Ancak bu arada kendisinin güvendiği bazı adamları önceden hazırlayarak onlara ne yapacaklarını anlattı. Eğlence başlayıp içkiler içildi. Gecenin ilerleyen saatlerinde sırasıyla Seyfeddîn Ayaba, Zeyneddîn Başara ve Emir Bahaeddîn Kutluğca evlerine gitmek için kalktıklarında teker teker yakalanıp bir odaya kapatıldılar. Sultan cellâtlara emir verdi ve Ayaba'yı kalenin burcuna götürüp orada boynunu vurdular. Zeyneddîn Başara'yı ise bir odaya kapatıp kapısını örerek onu içeride açlıktan ölmeye mahkûm ettiler. Kaynağın ifadesiyle, "o orada açlıktan uzuvlarını kendine gıda yaptı". Emir Kutluğca önce Tokat'a sürüldü sonra da idam edilmek suretiyle cezalandırıldı. Bu Emirler ile birlikte hareket eden Mübarizeddîn Behramşah'ı da ceza olarak Zamantı kalesine hapsettiler.[36]

Bütün bunlardan sonra saltanat naipleri bahsedilen Emirlerin evlerine giderek bütün mallarını ve servetlerini defterlere kaydedip evleri mühürlediler. Ardından da tayin edilmiş olan vekiller gelip evlerini, kölelerini ve sahip oldukları her şeyi müsadere ettiler. Bütün bu işler halledildikten sonra, sultanın güvendiği adamlarından Seyfeddîn Hokkabazoğlu, Alâeddîn Keykûbad'a şöyle dedi: "Öldürülen Emirlerin adamları, köleleri ve askerleri çoktur. Onların karışıklık çıkarmalarından endişe edilir. Hepsinin cezalandırılması için ferman çıkarın. O zaman karışıklık ihtimali tamamen ortadan kalkar. Malları hazine ve eşyaları da saltanat hazinesine devredilir."[37] Sultan bu öneriyi onayladı. Bu karar aslında bir tedbir olarak alınmıştı. Ancak cezalandırılan Emirlere mensup olmak da böylece suç kapsamına girmişti. Bu sebeple adil olmayan bu durum hemen tepki çekti. Bir süre sonra sultanın güvendiği adamlarından birisi kendisine gelip, "Yanımdaki adamların hepsi benden ayrıldı; çünkü onlar da kararı duymuşlar ve bana 'eğer sen de bir gün ceza alırsan bize de aynı şey yapılacak. Bu yüzden şimdiden başımızın çaresine bakalım'[38] deyip gittiler" dedi. Bunun üzerine sultan durumu tekrar değerlendirip biraz düşündükten sonra, doğru söylemişler diyerek daha önce verdiği hükmü iptal etti ve idam edilen Emirlere mensup olanlar için verilen ölüm cezası kaldırıldı.[39]

Alâeddîn Keykûbad bu şekilde büyük Emirlerden kurtulduktan sonra tam rahat bir nefes almayı umarken bu kez de bir gezinti esnasında diğerlerine göre daha zayıf ve orta dereceli olan Emirlerden Kemalüddîn Kamyar, Zahüriddîn Mansur ve Şemseddîn'i gizli gizli konuşurlarken görmüştü. Daha önce yaşadıklarından dolayı bu konuda şüpheci olan sultan bu durumdan çok rahatsız olmuş ve "Bu rezil topluluk başlarındaki boş hevesleri atmıyor"[40] diyerek endişesini dile getirmiştir. Daha sonra güvendiği adamlarından birisine emir vererek önce üçüne de dayak attırmış, sonrasında evlerini yağmalatmış ve ardından da sınırdışı ettirmiştir.[41] Suçlu olup olmadıkları tam olarak kesin olmamakla birlikte, mezkûr Emirler belki de sultanın daha önceki Emirlere verdiği ölüm cezasına kıyasla hafif kabul edilebilecek böylesi bir ceza dolayısıyla ülke sınırları dışına sağ salim çıktıklarında canlarını kurtardıkları için Tanrıya şükretmişlerdir.

Selçuklu veziri Sadeddîn Köpek, Harezm Emirlerinden olan Kayır Han aleyhinde birtakım iftiralarda bulunarak Sultan Gıyâseddîn Keyhüsrev'i onun isyan edeceğine inandırdı. Daha sonra 1237 Temmuzunda sultanın fermanıyla Kayır Han tutuklanarak Zamantı (Pınarbaşı) kalesinin karanlık zindanlarına hapsedildi. Tarihçinin ifadesiyle, "Kayır Han, orada bir süre hapisliğin zahmetini ve zindanın azabını çektikten sonra müzmin bir hastalığa yakalanıp Hakk'ın rahmetine kavuştu".[42]

IV. Kılıç Arslan, kardeşi II. İzzeddîn Keykâvus'u zor kullanarak Bizans İmparatorluğu'na iltica ettirmişti. Daha sonra yalnız başına hükümdar olarak Konya'ya gelmişti. Bu sırada 1261 yılında kargaşa ortamını fırsat bilerek isyan etmiş olan uç beylerini cezalandırmak ve itaat altına almak üzere Türk ve Moğol kuvvetlerini onların üzerine göndermek zorunda kalmıştı. Sefer amacına ulaştı ve isyan eden beyler tekrar itaat altına alındı.[43]

Bu sırada böyle bir hareketin kendilerine karşı da yapılabileceğini anlayan Karaman Bey ve kardeşleri Zeynelhac ve Bunsuz, kendi üzerlerine kuvvetler gelmeden "O seni sabah kahvaltısında yemeden önce sen onu akşam yemeğinde ye" prensibi gereği isyan bayrağını açıp Moğol kuvvetlerinin de yaylakta olmasını fırsat bilerek, Konya'ya yürüdüler. Karaman Bey'i cesaretlendiren gelişmelerden biri de, Konya'daki Selçuklu Maliye Nâzırı Ne-

cibüddîn ve Konya'nın ileri gelenlerinden Hamidoğlu Kıvamüddîn Eşher ile Kazaskerin Karaman Bey'e gizlice haber salıp onu şehri ele geçirmeye davet etmiş olmalarıydı. Zaten kaleyi içeriden fethetmek önemli değil miydi? Ancak evdeki hesap çarşıya uymadı ve Selçuklu Emiri Muinüddîn Süleyman Pervane, casusları vasıtasıyla onların Konya'ya doğru ilerlediklerini daha önceden haber aldığı için bütün kuvvetleri biraraya getirip şehirdışına çıkmış ve isyancıları Gâvele kalesi civarında karşılayarak bozguna uğratmıştı. Bu sırada Karaman Bey kaçmayı başarabildi. Ancak kardeşleri onun kadar şanslı değillerdi; ikisi de esir düşmüştü. Zeynelhac ve Bunsuz Konya şehrinde teşhir edildikten sonra isyan etmenin cezası olarak iç kale kapısına asıldılar. Bu sırada halk tarafından atılan oklarla bahtsızların vücutları delik deşik olmuştu. Karaman Bey'i gizlice Konya'yı işgal etmeye davet ve teşvik eden Maliye Nâzırı Necibüddîn, Hamidoğlu Kıvamüddîn Eşher ile Kazasker de kendilerini kurtaramadılar ve yaptıklarının cezası olarak hemen idam edildiler.[44]

Bazen iftira atmak yoluyla da görevliler asi olarak suçlanabiliyordu. Böyle bir durum Gıyâseddîn Keyhüsrev zamanında 1271–1272 yıllarında yaşandı. Vezir Sâhib Fahreddîn Ali o sırada Selçuklu devlet erkânı tarafından dışlanmıştı. Bu yüzden onun azledilmesi için bahane aramaya başladılar. Sonra da Sultan İzzeddîn'in Kırım'dan getirtilmesi için ona armağan olarak altın bir maşrapa göndermesini ileri sürerek vezire asi suçlamasında bulundular. Moğol Emirlerinin de yardımıyla onu vezirlik makamından uzaklaştırdılar. Yaklaşık bir iki yıl boyunca berbat koşullar içerisinde hapishanede çile dolduran Fahreddîn Ali, nasıl başardığı bilinmemekle birlikte İlhan'ın karargâhında tekrar yargılanmış ve yapılan soruşturma sonucunda suçsuz olduğu anlaşılınca serbest bırakılmıştır. Bir süre sessiz kalıp köşesine çekilen sabık vezir yine bir şekilde punduna getirip İlhan Abaka'nın huzuruna pek şatafatlı armağanlarla çıkarak vezirlik görevini geri almayı başarmıştır.[45]

Haçlıların korkulu rüyası Eyyûbîlerin hükümdarı Selâhaddîn'e karşı isyan etmek ve Fâtımî Devleti'ni yeniden canlandırmak isteyen bir grubun girişimi 1174 yılında ortaya çıktı. Aralarında şairlerin, kâtiplerin, Mısırlı askerlerin, zenci piyadelerin ve

saray mensuplarının da bulunduğu Fâtımî taraftarları, Selâhaddîn'in bazı Emirleri ile askerlerinin de desteğini sağlayarak Suriye sahilindeki ve Sicilya'daki Frankları Mısır'a davet ettiler. Eğer bu daveti kabul edip gelirlerse kendilerine pek çok para ve bazı şehirleri vereceklerine dair söz verdiler. Bu plana göre, Selâhaddîn onların karşısına çıktığında sahipsiz kalan Mısır ve Kahire'de bu kumpası hazırlayanlar isyan edecekler ve Fâtımî Devleti'ni tekrar kuracaklardı. Ancak bu hayalperest isyancılar henüz daha kurmadıkları devletteki önemli görevleri kendi aralarında paylaşırlarken vezirin kim olacağı konusunda anlaşmazlığa düştüler. İçlerinden birisi, ki muhtemelen vezirlik görevi kendisine verilmeyen kişi, "Vezir ben olamıyorsam kimseye yâr olmasın" deyip Selâhaddîn'e giderek durumu anlattı. Böylece isyan girişiminden haberdar olan sultan bu işe karışanları tek tek yakalatmış ve hepsini idamla cezalandırmıştır.[46]

Kadı Burhaneddîn Sivas'taki sarayında günlerini sükûnet içerisinde geçirirken kendisine gelen bazı bilgiler canını sıktı. Çünkü Kayseri valisi Şeyh Muzaffereddîn bağımlılık şartlarını unutarak itaat etmekten vazgeçmiş ve Karamanoğlu'nun da tahrikleriyle isyan etme hazırlığı içerisine girmişti. Bu hafife alınacak bir suç değildi. Hazırlıklarını tamamlayan Sultan Kadı Burhaneddîn kalabalık bir ordu ile Kayseri'yi kuşatma altına aldı. Kuşatma çok uzun sürmedi ve bir süre sonra şehir çok fazla zarar görmeden tekrar Kadı Burhaneddîn'in idaresi altına girdi. Bu hadiseler sırasında emaret sarayını yakarak iç kaleye kapanan Şeyh Muzaffereddîn ise burada da sıkıştırılınca kaleden inip teslim olmak zorunda kaldı. Önce bir süre hapsedildi ancak daha sonra asi olmasının cezası olarak Ekim 1396'da idam edildi. Bu arada şeyhi isyana teşvik ettikleri anlaşılan kumandanlardan Başrı-oğlu ve Solak Pir Ali de bu suçlarının cezası olarak idam edildiler.[47]

Karakoyunlulara bağlı iken bir süre sonra asi olup taraf değiştirerek Timurlu hükümdarı Şahruh'un saflarına geçen Bidlis hâkimi Kürd Beyi Şemseddîn'in hangi sebeple ve nasıl cezalandırıldığını anlatmak ise yıllar sonra torununun oğlu tarihçi Şerefhan'a kısmet olmuştu. Faruk Sümer'in aktardığına göre Şerefhan eserinde büyük dedesinin ölümü ile ilgili iki ayrı anlatıya yer vermektedir. Bunlardan birincisi, yukarıda da söz edildiği gibi

Bidlis Beyi itaatten çıkmış, isyan ederek Timurluları kendisine metbu tanımıştı. Bunun sonucunda da Karakoyunlular tarafından ceza olarak yakalanıp idam edilmişti. Daha ilgi çekici olan ikinci anlatıya göre ise, Bidlis hâkiminin karısı olan Karakoyunlu Beyi Kara Yusuf'un kızı, İskender'in ise kız kardeşi, Türkmen kızı olduğundan ata binmek, çevgan (polo) oynamak ve ok atmaktan çok hoşlanırdı. Bu yüzden Bidlis hâkimi Şemseddîn ile evlendikten sonra da baba ocağındaki alışkanlıklarını devam ettirmek istedi. Ancak kocası "Biz Kürdüz, Türkmenlerin gelcnekleri bizim halkımız arasında hoş ve makbul değildir" diyerek karısının bu alışkanlıklarına engel olmak istedi. Bu engelleme geçimsizlik yarattı ve yine bir tartışma esnasında karısının ağır sözler sarf etmesinden dolayı Bidlis Beyi karısının ağzına bir yumruk atarak dişini kırdı. Bunun üzerine Kara Yusuf'un kızı kanlı dişini bir bez parçasına sarıp, kocasından şikâyet dolu bir mektupla Erciş'te bulunan kardeşi İskender'e gönderdi. Bu duruma çok sinirlenen İskender de bir bahaneyle görüşmek üzere huzuruna çağırttığı Bidlis hâkimini ceza olarak hemen oracıkta öldürttü. Az önce de belirttiğimiz gibi Şerefhan büyük dedesinin bu sebepten değil, isyan etmesi yüzünden idam edildiğini daha akla yatkın bulduğunu belirtmiştir. Faruk Sümer'in kanaati de bu yöndedir.[48]

Timur, isyan edenler hanedan mensubu ise mümkün olduğunca hoşgörülü, hanedan mensubu dışındaki isyancılara karşı ise sert ve acımasız davranmıştır. Bir keresinde Semerkand'dan ayrıldığında Emirler onun yokluğunu fırsat bilerek isyan ederler ve muhalefete başlarlar. Timur bu durumu öğrendiğinde hemen geri döner ve kaçmaya çalışan bu Emirlerin hepsini yakalatarak idam ettirir.[49] Yine Lur-ı Kuçek hâkimi Melîk İzzeddîn asi olduğu için idam edilir ve daha sonra derisi yüzülüp saman doldurularak diğer asilere ibret olsun diye teşhir edilir.[50]

Timur, uzun seferlere çıktıktan sonra, dönüş yolu üzerindeki şehirlerden geçerken buralarda yaşayan halkı dinler ve yokluğunda neler olup bittiğini öğrenmeye çalışırdı. Aynı şekilde, Yedi Yıllık Sefer diye adlandırılan Batı seferinden dönerken, Horasan'dan geçtiği sırada buranın halkını da dinlemiş, Canı Kurbanilerden olan Ak Boğa ve Kara Boğa'nın isyan ettiğini, Hinduşah

Şeyh'in de isyancıları yakaladığını öğrenmişti. Hiç tereddüt etmeden bu asilerin ölüm fermanlarını imzaladı ve emir yerine ulaştığında suçlular hemen idam edildi.[51]

Timur bazen hanedan mensubu dışındaki isyancılara karşı da hoşgörülü davranıyor, canlarına dokunmadan sadece hapis ile cezalandırabiliyordu. Örneğin, Maveraünnehir'de Zindeheşâm adlı bir hâkim Timur'a isyan ettiğinde sadece Semerkand hapishanesine atılmakla yetinilmişti.[52] Timur, bir süredir Özbek vilayetindeki sevdiği Emirlerinden Yayık Sofi'nin asi olduğunu ve kendisine karşı muhalefet ettiğini haber alıyor ancak bunları duymazlıktan geliyordu. Fakat onu kontrolü altında tutmaya da gayret gösteriyordu. Bu sırada gelen bir haberden Emirin kaçmak üzere hazırlık yaptığını öğrendi. Emri üzerine derhal onu yakalayıp getirdiler. Suçlu Timur'un huzuruna getirildiğinde suçunu itiraf ettiği gibi kendisiyle birlikte hareket eden bir grup isyancıyı da ihbar etti. Timur bu şahsı çok sevdiği ve daha önce devleti adına pek çok yararlılıklar gösterdiği için sadece hapsedilmesini, onunla birlikte işbirliği yapanların ise idam edilmelerini buyurdu.[53]

Timur'un oğlu ve Timurlu hükümdarı olan Şahruh'un bir zamanlar sadık Emirlerinden birisi olan Saîd Hoca önce isyan etmiş daha sonra da Şiraz'a kaçıp Pir Muhammed'e sığınmıştı. Bunu öğrenen Şahruh, Pir Muhammed'e bir mektup yazmış ve asiyi hemen kendisine göndermesini istemişti. Pir Muhammed de derhal bu isteği yerine getirmiş ve asiyi geciktirmeden göndermişti. Emanet yerine ulaştığında gereği yapılmış ve Saîd Hoca özellikle yüreğinde kötülük bulunanlara ibret olması için idam edilmişti.[54]

Saltanat hevesine kapılanlar her zaman hanedan mensupları arasından çıkmıyordu. Timur'un ölümünü takip eden yıllardaki hâkimiyet mücadeleleri esnasında, Ömer Şeyh'in oğlu Pir Muhammed fetihler yapmak üzere Kirman'da bulunurken, Emir Hüseyin-i Şerbetdâr saltanat hevesine kapılıp etrafına toplayabildiği kimselerle bir gece yarısı Pir Muhammed'in çadırına girerek onu öldürmüştü. Pir Muhammed'in kardeşi İskender bunu öğrenince adamları ile birlikte Şiraz'a geldi ve şehri teslim aldı. İki gün sonra da Hüseyin-i Şerbetdâr Şiraz'a gelerek şehri kuşat-

tı. Ancak yapılan çarpışmalardan bir sonuç alınamayınca, Hüseyin kuşatmayı kaldırarak Kirman'a doğru kaçmaya başladı. Bu sırada Pir Muhammed'in daha önce Kirman'a doğru öncü olarak gönderdiği Emirler dağınık bir halde Şiraz'a geriye dönüyorlardı. Bu Emirlerden Sadık tesadüfen Hüseyin ile karşılaştı ve onu hemen yakalayarak önce kulağını kesip İskender'e gönderdi. Daha sonra da alışılmamış bir ceza olarak sakal ve bıyıklarını tıraş edip yüzüne allık sürdükten sonra kadın gibi giydirip süsleyerek başına iki parça börk geçirdi. Onu böyle utanç verici bir durumda bir öküz üzerine bindirerek muhtemelen yolda görenlerin gülmekten kırıldığı bir halde İskender'in huzuruna getirdi. İskender kardeşinin isyankâr katilini bu halde karşısında gördüğünde önce biraz şaşırmış ancak sorgusunu bizzat kendisi yaptıktan sonra bıçağıyla sağ gözünü oymuş daha sonra da dövülerek öldürülmesini buyurmuştu. Tabiî ki emir hemen yerine getirilmiş ve Hüseyin yediği dayaktan baygın düştüğünde tekrar ayıltılmış ve yeniden dayak atılmaya başlanarak bu işlem ölünceye dek devam etmişti.[55]

Şahruh yumuşak mizaçlı bir Timurlu hükümdarı olmasına rağmen kendisine isyan edenler hanedan mensubu olsun olmasın asla hoşgörülü davranmıyordu. Süleyman Şah kendisine isyan ettiğinde ona karşı da acımasız olmuştu. Ancak isyankâr bir şekilde kaçarak Kelat'a sığınmıştı. Şahruh hemen ordularının başında olduğu halde Emirleri ile birlikte bölgeye gelerek asiyi Kelat'ta sıkıştırdı. Bu sırada asinin ele geçirildiğinde nasıl cezalandırılacağına dair verdiği emir ise dönemin tarihçisinin anlatımıyla aynen şöyleydi:

> Onun yedi uzvundan meydana gelen dört unsurunu on dört parçaya ayırarak her iki parçayı ibret olmak üzere bir iklime göndermeleri buyruğu verilmişti.[56]

Ancak bu ustaca kurgulanmış bir bilmeceye benzeyen emir, o sırada yerine getirilememişti. Çünkü Süleyman Şah kaçmayı başarmış ve Semerkand'daki Emirzâde Halil'e katılmıştı.

Şahruh'a karşı ayaklanan Emirzâde Halil'in en güvendiği adamlarından olan ve istemeyerek Halil ile birlikte Şahruh'a kar-

şı savaşa katılan Mûrid ise yakalanmış ve daha sonra halka ibret olması için, ceza olarak bir hırsız gibi kulağı, burnu ve dudağı ile bir elini kesmişlerdi.[57]

Ortaçağ Türk devletlerinde bir hükümdar ya da hükümdarın orduları başarılı bir seferden dönmüşlerse, âdet gereği etraftaki o devlete bağlı olan hâkimlerin bu durumu kutlamaları ve tebrik etmeleri gerekirdi. Aksi takdirde bu bir isyan ve itaatsizlik alameti olarak kabul edilir ve sorumluları cezalandırılırdı. 1421 yılında Şahruh'un oğlu ve Fars hâkimi İbrahim Mirza, başarılı bir seferden sonra ordu Azerbaycan'dan dönerken Kazvin'e gelindiğinde babasından izin alarak yurduna dönmüş ve Şiraz'a geldiğinde etraf hâkimleri tarafından tebrik edilmişti. Ancak Huzistan hâkimlerinden bir ses çıkmamıştı. Bundan dolayı bu bölgeye bir cezalandırma seferi düzenleyen Mirza, Huzistan hâkimlerini Şuşter'de sıkıştırmıştı. Bu durum üzerine Huzistan hâkimleri hemen Şahruh'a bir elçi göndererek özür dilemişler ve kuşatmanın kaldırılması halinde vergi vermeyi kabul ettiklerini bildirmişlerdi. Bu gelişme üzerine Şahruh oğluna kuşatmayı kaldırmasını söylemiş, Mirza da derhal kuşatmayı kaldırarak Şiraz'a dönmüştü. Fakat sözlerinde durmamışlar, bunun üzerine 1422 yılında, ceza olarak Mirza tekrar Huzistan üzerine yürümüş ve bu kez meseleyi kökten hallederek bölgeyi tamamen ele geçirip kendi idaresini kurmuştu.[58]

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Memlûk Devleti'nde hanedan olmadığından hanedan mensuplarının isyanlarına rastlanmaz. Ancak bunun yerine her biri sultan adayı olan Emirler zaman zaman yeterince güçlü olduklarını düşündüklerinde isyan ederlerdi. Emirlerin isyan etmesi durumunda, idam cezasının yanı sıra sadece Emirler ve yüksek rütbeli subaylar için hazırlanmış olan yeraltı hapishanelerine hapsedilme cezası da verilirdi. Örneğin, 1295 yılında Emir İzzeddîn Aybek el-Efrâm isyan ettiğinde sultanın gönderdiği askerî birlik asi Emiri yakalamış ve tutuklamıştı. Önce Kahire'de hapsedilen Aybek daha sonra İskenderiye'deki *Cebb Şerîf* diye bilinen yeraltı hapishanesine nakledilmişti.[59] Bazen isyan edeceğinden korkulan Emirler de bu hapishanelere koyulurdu. Sultan en-Nâsır Muhammed, Emir Baysari'yi isyan edebileceği korkusuyla müebbet hapisle cezalandı-

rıp kaledeki *Sicn el-Cebb* adındaki yeraltı hapishanesine koydurmuştu. Emir 1298 yılında bu hapishanede öldü.[60] en-Nâsır Muhammed, Memlûk Devleti'nde küçük yaşta tahta geçen, daha sonra saltanatı terk etmek zorunda bırakılan, ardından iki kez daha tahta oturan ve Memlûk sultanları arasında yarım asra yakın saltanat süren tek hükümdardır. Üçüncü kez tahta geçmeden önce, Emir Baybars ve Salar'ın komploları ve kendisine isyanları sonucunda tahtı terk etmek zorunda kalmış ve yerine Baybars sultan olmuştu. Üçüncü ve son kez tahtı ele geçirdiğinde ilk işi bu defa yerini sağlama almak oldu. Gerçi Baybars tahttan çekilmişti ama hâlâ kendisine bağlı Memlûkler ile birlikte serbestçe dolaşıyor ve Arabistan'a kaçmak için fırsat kolluyordu. Sonunda sultanın emriyle Gazze yakınlarında ele geçirilerek Kahire'ye getirildi ve yaptıklarının cezası olarak 15 Nisan 1310 gecesi sultanın huzurunda boğularak öldürüldü. Baybars'ın yandaşı Emir Salar ise vezirlik görevinden kendi isteğiyle istifa ederek sultana pek çok değerli hediyeler sunduğu için ilk önce ülkenin uzak bir köşesindeki eş-Şevbek kalesine çekilmesine izin verildi. Ancak böyle uzak bir kalede tek başına bırakılamayacak kadar tehlikeli biriydi ve bunu önceki tecrübelerinden dolayı en iyi sultan biliyordu. Bu nedenle kısa bir süre sonra tekrar Kahire'ye geri getirildi ve kaledeki yeraltı hapishanesine atılarak işkenceyle sakladığı hazinelerin yeri söyletildikten sonra açlıktan ölmeye terk edildi.[61]

Memlûk sultanı Şaban'ın büyük Emirlerinden olan Esendemir özellikle atabeklik makamını da ele geçirdikten sonra yeterince güçlendiğini düşünerek Yelboğa Memlûkleri ile birlikte 1368 yılının Ağustos ayında Sultan Şaban'a karşı ayaklandı. Halkın da desteğini alan sultanın Memlûkleri bu isyanı kanlı çatışmalardan sonra bastırabildi. Daha sonra Yelboğa'ya mensup olup da Esendemir ile birlikte isyan eden çok sayıda Memlûk yakalandı. İsyancılara verilen cezalar ise değişik oldu. Birçoğu İskenderiye'deki karanlık yeraltı hapishanesine hapsedilirken bir kısmının da boynu vuruldu. Bazıları ise Kerek'e sürüldü.[62]

Emir Esendemir'in Sultanı Şaban'a karşı isyanından sonra, Memlûk Devleti'ndeki askerî kariyerine Yelboğa'nın Memlûku olarak başlayan ve bu isyan sırasında Yelboğa Memlûkleri ara-

sında bulunan geleceğin Memlûk sultanı Berkûk da hapis ve Mısır'a dönmeme cezası almıştı. Bu sebeple 1368 yılından 1373 yılına kadar Kerek'te hapiste kalmış ve Mısır'a dönememişti.[63] İsyanlar her zaman sultana karşı düzenlenmiyor, bazen sultan olmaya doğru emin adımlarla ilerleyen bir Emire karşı da çıkartılabiliyordu. Böyle bir isyan Berkûk'a karşı, onun en zor günlerinde hep yanında olan yakın arkadaşı Berke el-Şabânî tarafından gerçekleştirildi. Ancak Berkûk bu isyanı bastırdı. Eski arkadaşı ise 1380'de İskenderiye'deki hapishanede idam edildi.[64]

Memlûk sultanı Şeyh el-Mahmûdî tarafından Dimaşk'a nâib olarak tayin edilen Emir Kanıbay bir süre sonra isyan etti. Suriye'deki bu isyan ne ilk ne de sondu. Devlet merkezi olan Kahire'ye uzak olması sebebiyle, Suriye valileri yeterince güçlü olduklarını düşündüklerinde bağımsızlık sevdasıyla isyan etmeyi neredeyse bir alışkanlık haline getirmişlerdi. Bu isyanı öğrenen sultan hemen ordusuyla yola çıkarak 1415 yılının Ekim ayında Suriye'ye geldi. Sultan ile asi Emir arasında yapılan savaşta isyancılar ağır bir hezimete uğradılar. Savaşın üçüncü günü ele geçirilen Kanıbay'ın ceza olarak boynu vuruldu ve başı Kahire'ye gönderildi. Devlete karşı isyan büyük suçlardan biriydi. Bu sebeple ele geçirilip katledilen asinin başının ya da cesedinin teşhir edilerek isyan etmeyi düşünenlere gözdağı verilmesi sıkça tekrarlanan bir vakaydı. Kanıbay'ın başı da ibret olsun diye şehirde dolaştırıldıktan sonra Zuveyle kapısına asıldı.[65] Sultan henüz Suriye'den ayrılmadan Halep'te bulunduğu sırada, Gündüzoğlu Gördü Bey'in elçisi, yanında Kanıbay ile yapılan savaşta asilerin safında sultana karşı savaşan Sudun el-Yusûfî olduğu halde geldi. Sudun, Halep kalesi altında ortadan ikiye bölünme cezasına çarptırıldığı için bu cezanın gereği olarak önce bir tahtaya büyük çivilerle çivilendi, daha sonra da yine büyük çiviler kullanılmak kaydıyla ortadan ikiye bölünerek öldürüldü.[66]

Memlûk Devleti sultanları kendisine tâbi olan çevredeki beylerin ve hâkimlerin isyanlarıyla da uğraşmak zorunda kalıyordu. Bunlardan Dulkadir Beyliği'nin kurucusu olan Karaca Bey Memlûk Devleti'ni çok uğraştırmıştı. Çoğunlukla Memlûk Devleti ile anlaşamayan Karaca Bey zaman zaman mûti olsa da, kısa süre

sonra tekrar itaatten çıkıyor ve özellikle Halep bölgesine saldırılar düzenliyordu. Karaca Bey, yine Memlûk kuvvetleriyle savaşa tutuştuğu bir sırada mağlup olunca çareyi Eretna Beyi Mehmed'e sığınmakta buldu. Mehmed Bey misafirini bir süre çok iyi ağırlamış olmakla birlikte Memlûk Devleti'ne tâbi olduğu için sultanının onu istemesi üzerine mülteciyi teslim etmek zorunda kaldı ve 1353 Eylülünde Karaca Bey'i Halep'e gönderdi. Karaca Bey, sultanın emri gereği zincire vurularak Kahire'ye götürüldü. Sultanın huzuruna çıktığında ise yaptıkları kendisine hatırlatılarak sert bir şekilde azarlanıp kalede hapsedildi. Bu olaydan birkaç hafta sonra, Karaca Bey'in oğlu o sırada Memlûklere karşı isyan halinde bulunan bazı Arap kabileleriyle birlik olup Halep'e saldırdı. Saldırıyı sözde babasını elinde tutan sultana baskı olsun diye düzenlemişti; ancak olaylar hiç de düşündüğü gibi gelişmedi. Bu sırada Kahire dışında bulunan sultan, yerine nâib olarak bıraktığı Kubilay'a Karaca'nın öldürülmesi için emir gönderdi. Karaca Bey kırk sekiz gün hapiste kaldıktan sonra kalenin alt tarafına götürülerek işkence edilmek suretiyle öldürüldü. Cesedi ise üç gün boyunca bu tip işler için çok kullanılan Zuveyle kapısında teşhir edildi.[67] Bu olaydan yıllar sonra, 1472 Ağustosunda bu kez Memlûk hükümdarı Kayıtbay, yapılan kuşatma sonucunda Zamantı kalesinde ele geçirilen Dulkadir Beyi Şehsuvar'ı ve kardeşleriyle Emirlerini Kahire'ye yine boyunlarından zincirlere bağlı oldukları halde getirtmişti. Asilerin geleceğini duyan halk merak içerisinde kortejin geçeceği yolları doldurarak büyük bir ilgiyle şehre girişlerini izlemişti. O dönemde halkın en çok ilgi gösterdiği şeylerden birisi, devleti uzun süre uğraştıran asilerin, suçluların ya da savaş sonrası ele geçirilmiş olan esirlerin kortej halinde şehre girişlerini izlemekti. Çünkü asiler ve yapılan savaşlarla ilgili anlatılan çeşitli hikâyeler halk üzerinde büyük merak uyandırıyor, bu sebeple şehre giren kortejler her türlü iş güç bir kenara bırakılarak mutlaka izleniyordu. Kahire'ye getirilen asiler farklı şekilde cezalandırılmışlardı. Şehsuvar Bey ve kardeşleri idam edilmiş, Emirler ise ortadan ikiye bölünmek suretiyle öldürülmüşlerdi.[68]

Yine Karamanoğullarının başında bulunan II. Mehmed Bey, o sırada Osmanlılardan çekindiği için 1417 yılında Memlûk sul-

tanı Şeyh el-Mahmûdî'nin himayesini kabul etmişti. Ancak daha sonra yine isyan edip Memlûklere ait bazı yerlere el uzattığı için onlarla da arası açılmış, yapılan savaşta yenilerek esir düşmüş ve cezâ olarak bir müddet Kahire'de hapis edilmiştir.[69]

Memlûk Devleti'ni isyanlar konusunda en fazla uğraştıran Bedevî ayaklanmaları olmuştur. Bu yüzden Memlûk yetkilileri birçok kez Bedevî isyanları ile yüzyüze kalmış ve doğu ile batıdaki eyaletlerde karşılaştıkları bu sorun, hac kafilelerinin ve tüccarların güvenliğini sürekli tehdit etmiştir. Moğolların 1258 yılında Bağdat'ı ele geçirip Abbasi hilafetine son vermelerinden sonra, Memlûk sultanı Baybars'ın akıllıca manevrasıyla Abbasi hilafeti Memlûklerin başkenti Kahire'de ikame edilmiştir. Bu ise, Suriye'ye gelerek Abbasi soyundan olduğunu söyleyen birisinin kendi beyanını doğru kabul edip bunu teyid etme yoluyla gerçekleşmiştir. Bu şahıs bir süre sonra Bağdat'a dönmek isterken yolda öldürülmüş, bu kez yeni birisi Abbasi soyuna mensup olduğunu iddia etmiş ve hilafet makamına geçirilmiştir. Bundan sonra da neseb âlimleri tarafından sözde Abbasi soyuna mensup olduğu doğrulanan bu kişinin neslinden gelenler, halife olarak ve sadece Memlûk sultanlarının hükümdarlıklarını onaylamak ve bazı dinî prosedürün yerine getirilmesinde çok sınırlı yetki sahibi olmak üzere Kahire'de 1517 yılına kadar ikamet etmişlerdir.

Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethi esnasında, Kahire'de yukarıda anlattığımız şekilde tesis edilen hilafetin Osmanlı Devleti tarafından devralındığı ve Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı'ya nakledildiğine dair çağdaş kaynaklarda hiçbir bilgi yoktur.[70] Özellikle Memlûkler zamanında, Nil nehrindeki su seviyesinin santim santim yükselişini ya da düşüşünü günlük olarak veren veya zaman zaman pazardaki sebze fiatlarını bile nakleden kaynakların böyle bir olaydan söz etmemeleri ciddiye alınması gereken bir veridir.

Abbasi hilafetinin Memlûk Devleti'nde ikame edilmesi ile birlikte Arabistan'da bulunan kutsal şehirlerin kontrolü de bu devlete geçmiştir. Yüksek risk taşıyan bu bölgelerden sorumlu olan görevliler devamlı buralarda bulunup düzeni sağlamaya çalışmışlardır. Bunlardan bazıları kullandıkları metotların zalimliği ile tanınmaktadır. Kuzey Mısır'da görevli olan Emir Ali b. Hu-

deyfe, yakınında sürekli kaynayan bir kazan bulundurur, kendisine getirilen suçluları hemen bu kazanın içine attırırdı. Ölümünden sonra yerini alan kuzeni Şerefeddîn'in akıllığı ve bilgeliği sayesinde ülkede iyi sonuçlara varılmıştı. Şerefeddîn 1284 senesinde Kahire'de öldü. Onun sağladığı barış ortamı aşağı yukarı elli yıl sürdü.[71]

Sultan Kayıtbay döneminde Yukarı Mısır'da Memlûk Devleti'ne bağlı bulunan Arap kabilelerinin isyanlar çıkarması üzerine, 1469 yılında isyanı bastırmak ve mısır ürününü toplamak üzere buraya Emir Yaşbek gönderildi. Bunu takip eden aylarda Kahire'de yaşanan kıtlık sebebiyle Emirin mısır ürününü kendi tekeline geçirdiğine dair dedikodular yayıldı. Yaklaşık yedi ay sonra Yaşbek geri döndü. Orada bulunduğu sırada isyanı bastırmış ve bol ganimet ele geçirmişti. Sultanın huzuruna çıktığında yüz bin dinar değerinde, içerisinde altın sikkelerin, atların, develerin, kölelerin, şekerlemelerin, bal ve mısırın bulunduğu armağanları hükümdara sundu. Kaynağın ifadesiyle, Yaşbek Yukarı Mısır'da daha önce hiç denenmemiş cezalandırma yöntemleri kullanmıştı. Beni Adiy şeyhi Mahmud'u canlı canlı kızarttırmıştı. Arapların bir kısmı kazığa oturtulmuş, bir kısmının derisi yüzülmüş, bazıları da diri diri gömülmüştü. Bütün bu haberler ülke sınırları içerisinde o denli çabuk yayıldı ki İbn İyâs'ın ifadesiyle, "Bir anda bütün asilerin kalpleri korkuyla doldu".[72]

Asiler karşısındaki bu başarısı ve acımasızlığı Emir Yaşbek'in ilerleyen yıllarda yine bu tür cezalandırma seferlerine gönderilmesine yol açtı. 1480 yılında, Yaşbek bu kez büyük bir keşif kuvvetinin komutanı olarak Suriye'deki asi Arap aşiretlerini yatıştırma talimatıyla Kahire'den yola çıktı. Şam, Hama, Trablus ve Halep'ten katılan birliklerle ordusu daha da kuvvetlenmiş olan Emir Yaşbek karşısında asi Arab el-Fadl'ın kuvvetleri gerilemek zorunda kaldı. Daha sonra burada durmak istemeyen komutan, belki de kişisel hırsların, Uzun Hasan'ın torunlarından intikam alma isteğinin veya Yakûbiye aleyhtarı Akkoyunlu komutanların teşviklerinin kamçılamasıyla ceza seferini Fırat sınırının ötesine taşıyarak Urfa kalesini kuşattı. Ancak Yaşbek'in şansı bu kez yaver gitmedi. Yardıma gelen Akkoyunlu ordusu karşısında Memlûkler yenildi ve Emir Yaşbek idam edildi.[73]

1473 yılında Emir Kansu isyan eden Arapların elebaşlarından üçünü yakalayıp çarmıha gerdi. Yanlarında bulunan dört kişi daha ele geçirildi ve isyancılar ibret alsın diye Kahire dışına çıkarılarak orada çarmıha gerilmek suretiyle cezalandırıldı.[74] 1476'da sultan isyankârların reisi olan Hudeyfe b. Nâsıreddîn'in ve yardımcılarından üç kişinin asılarak idam edilmelerini emretti ve emir hemen yerine getirildi.[75]

Sultan Kayıtbay'ın yakını olan ve Mart 1481'de Devâdâr yapılan Akberdi, Yukarı Mısır'da Memlûk otoritesinin sürdürülmesi konusunda sorumluluk üstlenmişti. 1487'de isyan eden Ahâmda kabilesine karşı düzenlediği cezalandırma seferi zaferle sonuçlandı. Bu sefer esnasında ele geçirilen erkeklerin bir kısmı canlı canlı ateşte kızartılarak, diğer bir kısmı da canlı canlı toprağa gömülerek işkence edilmek suretiyle öldürülmüştü. Geri kalanların büyük çoğunluğu idam edilerek cezalandırıldı. Kadınlar ve çocuklar ise esir edilip Kahire'ye gönderildiler ve tarihçinin ifadesiyle "zenci köleler gibi" satıldılar.[76]

1513 yılında Mısır'da Şarkıyye'den Kânsûh el-Adili, Şeyh el-Arab İbn el-Kartâm evladından Salih ismindeki asiyi yakalamış olarak geldi. Asi olmanın cezası olarak Salih'in diri diri derisi yüzülerek içine saman doldurulduktan sonra atına bindirilip şehirde teşhir edildi. Yakışıklılığı ile bilinen bir genç olduğundan Kahire halkı onu bu durumda görünce çok üzüldü.[77]

Bu isyanlarda genellikle asi Bedevîlerin liderleri veya elebaşları yakalanarak canlı halde Kahire'ye götürülüyorlar ve önce sorgulanıyorlardı. Cezaları gereği şehirde gezdirildikten sonra herkesin görüp ibret alması için şehrin farklı kapılarına asılıyorlardı. Ele geçen diğer asiler ise öldürülüyor ve kelleleri develerin taşıdığı saman desteleri içinde Kahire'ye gönderiliyordu.[78]

C. Halktan Kişilerin ya da Halkın İsyanı

Ortaçağ Türk devletlerinde devlete, hükümdara ya da Emirlere karşı düzenlenen isyanlar asla hoş karşılanmamış ve mutlaka cezalandırılmıştır. Aynı şekilde eğer bu isyan halk arasında ya da askerler arasında ortaya çıkarsa yine cezasız kalmamıştır. Hatta isyan eden savaş tutsakları da cezalandırılmıştır.

1122 yılında, daha önce esir düşen Harput'taki tutsak Franklar ile bazı Ermeniler kendi aralarında birleşip harekete geçtiler, bir yolunu bulup burada tutsak bulunan II. Baudouin'i kurtardılar ve isyan ettiler. Harput'taki bu gelişmeyi Halep bölgesinde iken haber alan Belek Gazi, süratle oraya gidip şehri kuşatarak ele geçirdi. Kont II. Baudouin, Galeran ve II. Baudouin'in yeğeninin hayatını bağışladıktan sonra onları Harran'a götürüp hapsetti. Ancak kendisine ihanet edenleri asla affetmedi. İsyan ederek bu olaya karışan yetmiş kadar Ermeni ile Franklardan bazılarını asarak, bazılarını diri diri derisini yüzdürerek, bazılarını ise kılıçla ortadan ikiye böldürerek öldürttü.[79] el-Azimî ise Belek'in daha yumuşak davrandığını ve tutsakları yakalayıp yeniden büyük bir kuyuya hapsetmekle yetindiğini söylemektedir.[80]

II. Gıyâseddîn Keyhüsrev zamanında, 1240'da Anadolu'da çıkan ve bir çeşit halk ayaklanması diyebileceğimiz Babâiler İsyanı devrin en önemli olaylarından birisidir. O dönemde her yeri istila ederek bölgeyi kasıp kavuran Moğolların önünden kaçan Türkmenlerin çoğunlukla toplandıkları ilk bölge Doğu Anadolu idi. Bu sırada yine Selçuklu, Harezmli ve Eyyûbî askerleri bu bölgede sık sık faaliyet gösteriyor ve bölge insanı bundan olumsuz etkileniyordu. Bölge halkının ekonomik ve sosyal durumlarının kötü olmasının yanı sıra, yeni kabul ettikleri İslâm dininin inceliklerinin tam olarak anlaşılamamış olması ve siyasî ortamın uygunluğu bir isyanın alt yapısını hazırlayan nedenler arasındaydı. Bu koşullarda yaşayan Türkmenlerin arasından çıkan ve Baba Resul lakabıyla anılan Baba İlyas, bu durumdan faydalanarak peygamberlik iddiasıyla ortaya atılıp, kötü şartlar altında yaşayan halkı etrafında toplamaya başlamıştı. Bir süre sonra bulunduğu yerden Amasya'ya giderek faaliyetlerine burada devam eden Baba İlyas, Sultan Gıyâseddîn'in askerleri tarafından Amasya kalesinde kuşatıldı. Bu sırada Adıyaman taraflarında yaşayan Baba İlyas'ın halifelerinden Baba İshak, bu durumu öğrenince isyanı başlattı ve müridlerini sultana karşı ayaklanmaya davet etti. Bu davet bir anda inanılmaz şekilde büyük bir halk topluluğu tarafından kabul gördü. İsyancılar önlerine çıkan her şeyi yağmalayıp talan ederek ilerliyorlardı. İsyanı durdurmak üzere karşılarına çıkan sultanın kuvvetlerini birden fazla mağlup

ettiklerinde sayıları iyice artmış olarak Baba İlyas'a kavuşmak üzere Tokat ve Amasya taraflarına ilerlediler. Sultan bu sırada daha güvenli olan bir yere doğru çekilirken Amasya subaşısı Armağan Şah'ı asiler üzerine gönderdi. Armağan Şah burada Baba İlyas'ı ortadan kaldırmayı başardıysa da Baba İshak'ın kuvvetleri karşısında bozguna uğradı. Kendilerine, inandıkları Baba İlyas'tan dolayı *Babâi* adı verilen bu insanlar buradan Konya'ya doğru yöneldiler. Kırşehir'in Malya ovasına geldiklerinde karşılarına altmış bin kişiden oluşan Selçuklu ordusu çıktı. Selçuklu ordusunun öncü kuvvetlerini oluşturan Frank askerlerinin ilk saldırıda başarılı olması üzerine, diğer kuvvetler de bu büyük kalabalığın üzerine bütün güçleriyle yüklendiler ve isyanı durdurmayı başarabildiler. Malya ovasında korkunç bir katliam yaşandı. Baba İshak da dahil, genç yaşlı demeden, sadece iki üç yaşındaki çocuklar hariç, orada bulunanların hemen hepsi öldürüldü. İsyancılar böylece ağır bir şekilde cezalandırılmışlardı.[81]

Timur, devletini kurduktan sonra Maveraünnehir'deki hâkimiyetini bütün Emirlere kabul ettirdiği zaman, Kıpçaklar, Celâyirliler ile birlikte 1375 yılında isyan etmişlerdi. Bu isyan sonucunda Celâyir boyu şiddetli bir şekilde cezalandırılmış, bütün ulus dağıtılarak diğer Emirlerin hizmetine verilmişti.[82]

Herat, Timur tarafından ele geçirildiğinde buranın önceki hâkimi olan Kert hanedanının yedinci hükümdarı II. Gıyâseddîn fahrî bir unvanla Herat'ta bırakılmıştır. Ancak surları yıkılan şehir Timurlu Devleti'nin bir parçası olmuştur. Böylece bağımlı durumuna düşürülen Gıyâseddîn bunun ardından Semerkand'da zorunlu ikamete tâbi tutulmuştur. Daha sonra Herat'ın ayaktakımı tarafından yardım gören Gur bölgesinin bazı çeteleri 1383 yılında şehirde bir isyan başlatmışlar ve şehri ele geçirmişlerdi. Bu isyanı bastırma görevi Timur'un üçüncü oğlu Miranşah'a verildi. İsyancılar yaptıklarının bedelini çok pahalı ödediler. Miranşah önüne kim çıktıysa hepsini öldürttü. Boyunları vurulan adamların kellelerinden kuleler yaptırdı. Gıyâseddîn ve ailesi bu olaydan sonra isyancılarla işbirliği yaptıkları gerekçesiyle suçlanarak ölüm cezasına çarptırıldı. Bu isyan daha sonra Sistan'a da sıçradı ve çok kanlı bir biçimde bastırıldı. Herat'ın güneyinde Ferah yolu üzerinde aynı adı taşıyan İsfizar kentinin mi-

narelerini yapmak için tuğla ile killi çamurun içine tam iki bin canlı insan gömülmüştür.[83]

Timur, 1387 yılının sonbaharında, mevsimin kışa döndüğü sırada Hemedan üzerinden İsfahan'a geldi. Şehir kendiliğinden teslim olduğu için, şehir halkından sadece bir miktar savaş tazminatı istenmekle yetinilmiş, başka bir yükümlülük getirilmemişti. Daha sonra Timur'un görevlendirdiği tahsildarlar ile askerler, tespit edilmiş olan miktarı toplamak üzere şehre girdiler. Her şeyin sakin bir şekilde sürüp gidiyor sanıldığı bir sırada, şehrin ayaktakımı geceleyin vergi toplamakla görevlendirilmiş olan Timur'un subaylarını ve tek başlarına yakaladıkları Türkistan askerlerini katletmişlerdi. Kaynakların söylediğine göre halkın da bu harekete katılması üzerine üç bin Timurlu askeri öldürülmüştü. Timur'un gazabı çok şiddetli oldu. Katliama katılmayıp kendi askerlerine kapılarını açan iki mahalleyi ayırdıktan sonra, halkın tamamının katledilmesini buyurdu. Ordunun her tümeni belirli sayıda kelle getirmekle görevlendirilmişti. Devrin tarihçilerinden Yezdî, İsfahan surları dışında yığılan ve sonra şehrin çeşitli yerlerinde kule olarak dikilmek üzere kullanılan yetmiş bin kelleden söz ederken, Natanzî ise, kellelerden yapılan minarelerin sayısı bine yakındı demektedir. Bu, Timur'un en ağır cezalandırma ve katliamlarından birisi olmuştur.[84]

Timur'un, kendisine gelip yardım talebinde bulunduğu zaman adeta evladıymış gibi davrandığı Toktamış, daha sonra yaptıkları sebebiyle herhalde bu büyük fatihi en fazla üzenlerin başında gelmektedir. Timur'un yardımları sayesinde kaybettiklerine tekrar sahip olan Toktamış, dünyada çok az görülecek türden bir nankörlükle daha sonra ona sırtını dönmüş ve bununla da kalmayarak topraklarına hücum etmeye başlamıştı.

Toktamış Maveraünnehir üzerine yürürken, bir taraftan Moğollar diğer taraftan da Harezm'de Süleyman Sûfi ayaklanarak Toktamış ile birlikte hareket etmeye başlamışlardı. Harezm'de başlayan ayaklanma kısa sürede yayıldı. Timur bu duruma seyirci kalmadı. Hemen Süleyman Sûfi'yi cezalandırmak üzere Harezm'e yürüdü. Ürgenç'e geldiğinde Süleyman Sûfi'nin Toktamış'ın yanına kaçtığını gördü. Şehir kısa sürede ele geçirildi. Ha-

rezmlilerin tutumuna çok öfkelenen Timur'un cezası yine ağır oldu. 1388 yılında, isyana katılan Ürgenç ahalisinin tamamını Semerkand'a sürdü. Daha sonra da şehri yıktırarak sanki daha önce hiç var olmamış gibi yerine arpa ekilmesini emretti. Kent halkı ise tıpkı köleler gibi ağır işlerde çalıştırılmak üzere Semerkand'a götürüldü.[85]

İsyancıların arasında bazen kadınlar da bulunuyor ancak verilecek olan ceza fazla değişmiyordu. Miranşah, Bağdat taraflarında iken Tebriz'den gelen elçiler Tebrizlilerin isyan ettikleri haberini getirdiler. Hemen Bağdat'tan dönüp iki günde Tebriz'e geldi ve içlerinde bir kadının da bulunduğu isyancıları idam etmek suretiyle cezalandırdı.[86]

Selçuklular zamanında Anadolu'ya gelip burada yerleşmiş olan Kara Tatarlar, Ankara Savaşı sırasında Timur'un saflarına geçmişlerdi. Ancak buna rağmen Timur onları Maveraünnehir'e göçürme fikrinden vazgeçmedi ve Kara Tatarların hiç hoşuna gitmeyen bu kararını uygulayarak onları sürüleri ile birlikte göçürdü. Tatarlar yaklaşık olarak otuz bin çadır idiler. Bu kalabalık insan topluluğu istemeyerek de olsa yola çıkmış ancak İran'da Damgan'a geldiklerinde ayaklanmışlardı. Bu isyan teşebbüsleri Timur tarafından ağır bir şekilde cezalandırıldı. Yaklaşık olarak üç bin kadar Tatar öldürüldü ve diğerlerine ibret olması için kellelerinden kuleler yapıldı. İspanyol elçisi Clavijo, birkaç ay sonra buradan geçerken bu kuleleri büyük bir şaşkınlıkla izlemiş ve yazdığı seyahatnamede bunlardan bahsetmiştir.[87] Bu olaydan sonra yine ceza olmak üzere Kara Tatarların ileri gelenlerine bukağı vurularak Semerkand'a gönderilmişler, oradan da bir kısmı Sir-i Derya ırmağının doğu yakasına göçürülüp, Kaşgar ve Isık Göl yörelerine yerleştirilmişlerdi. Timur her zaman savaşı, yakmayı, yıkmayı, yok etmeyi düşünen bir hükümdar değildi. Muhtemelen yapılan bu zorunlu göçler ile bölgeyi ziraata açmayı ve bayındır hale getirmeyi amaçlıyordu.[88]

Akkoyunlular zamanındaki bir halk ayaklanması, olayın gelişimi bakımından çok ilginçtir. Tebriz'deki dinî cemaatin hatırlı bir üyesi olan Derviş Kâsım, Uzun Hasan ve Sultan Halil dönemlerinde de birçok önemli görevler üstlenmişti. 1486 yılında Nâsıriye'de medrese müderrisliği yapmaktaydı. Aynı yılın Mart ayın-

da Tebriz'de gereğinden fazla hırslı genç bir Türkmen askeri, İslâm'ı kabule yanaşmayan zengin bir Ermeni tacirini muhtemelen cihad adına öldürmüştü. Olayı öğrenip askeri oracıkta idam eden Yakub'un adamları, askerin kellesini Ermeni cemaatine teslim ettiler. Ne var ki, Ermeniler yaptıkları işin nereye varacağını düşünmeden kendi mahallelerinde bu kelle ile top oynamaya başladılar. Bunu duyduklarında çok şaşıran Müslümanların dinî temsilcileri, Derviş Kâsım önderliğinde toplanarak Akkoyunlu hükümdarı Yakub'tan, askeri dinin gereklerine uygun biçimde gömme izni aldılar. Ancak cenaze töreninin ardından kalabalık dağılmadı ve bu hareket gecenin ilerleyen saatlerinde Yakub'un ve dostlarının eğlenmekte oldukları sarayın yakınlarında bir kitlesel gösteriye dönüştü. Öfkeden gözü dönmüş bir haldeki sarhoş sultanın huzuruna getirilen Derviş Kâsım, hemen oracıkta güçlü kuvvetli birkaç saray muhafızı tarafından öldürüldü. Ertesi sabah, Derviş Kâsım'ın hükümdarın emriyle öldürüldüğü haberi Tebriz'e yayıldığında Müslüman halk bu olanlara isyan ederek ayaklandı. Akkoyunlu hükümdarı Yakup halkın bu isyanını ağır bir şekilde cezalandırdı ve Tebriz şehrini askerlerine saatlerce yağmalattı.[89]

Memlûk sultanı Baybars'ın Suriye'de bulunan Kerek'e tayin edip görevlendirdiği nâib, bir süre sonra şehirdeki büyük bir grup tarafından öldürüldü ve yerine Eyyûbî hanedanına mensup birisi geçirilmek istendi. Bu habere çok sinirlenen sultan hemen yola çıkarak hızlı bir biçimde Kerek'e geldi. Bu işe karışmış olan altı yüz kadar suçluyu yakalatarak asılmalarını emretti. Ancak sultanın yanındaki komutanlardan bazılarının tavassut etmesi üzerine yumuşayan Baybars, bu kez bu işe kalkışan grubun elebaşlarını tespit ettirip ceza olarak bu altı kişinin ellerini ve ayaklarını çapraz kestirdi. Geri kalanların ise mallarına el koyarak hepsini Kerek'ten sürme kararı aldı. Ancak yine araya girenler oldu. Bu kez müsadere edilen mallarını teslim etmekle birlikte hepsinin sürülmesi kararından vazgeçmeyerek bu emrini uygulattı. İsyan eden altı yüz kişi Mısır'a sürüldü ve bir daha asla geri dönmelerine izin verilmedi.[90]

Yine 1327 yılında İskenderiye'de bir halk ayaklanması yaşanmıştır. O dönemde önemli bir ticaret merkezi olan İskenderi-

ye'de Hıristiyan tacirler ile Müslümanlar birarada yaşardı. Ancak bir keresinde Hıristiyan tacirler ile Müslümanlar arasında kavga çıkar ve o esnada İskenderiye valisi olan Kerekî, bu çatışmada Hıristiyanları himaye eder bir tutum içerisine girerek Müslümanları kalenin dışında bir yerde sıkıştırır ve bazılarına işkenceler ettirir. Buna çok sinirlenen Müslüman halk da kale kapılarını kırarak valinin konağına hücum eder. Vali halkın saldırısı karşısında bulunduğu yerden askerleri ile birlikte kendisini savunmaya çalışırken, diğer taraftan da hemen Memlûk sultanı Melîk en-Nâsır'a durumu posta güvercinleri vasıtasıyla bildirir. Sultan da bu isyanı bastırmak üzere İskenderiye'ye iki Emirin komutasında kuvvetlerini gönderir. Bu iki Emir şehre geldiklerinde buranın ileri gelenlerini ve Köpekoğulları gibi namlı tacirleri yakalayarak mallarını müsadere eder. Kadı İmadüddin'in boynuna halka geçirerek ona da işkence ederler. Bunların dışında Cuma günü şehir halkından suçlu diye yakaladıkları otuz altı kişiyi ceza olarak kılıçla ikiye bölüp öldürürler ve cesetlerini iki sıra halinde asarlar. Cuma namazından çıkan halk ise bu manzarayı gördüğünde büyük bir üzüntü yaşar.[91] Görüldüğü üzere anlaşmazlığın ayrıntısı tam olarak verilmediğinden bu olayda çatışma gerekçesinin ne olduğu tam olarak anlaşılamamaktadır. Buna bağlı olarak kimin ne kadar suçlu olduğunu anlamak zordur. Fakat yapılan haksızlık ne olursa olsun, ortada sultanın otoritesine bir karşı koyma söz konusudur. İsyancıların Müslüman olması da verilecek olan cezayı değiştirmemektedir.

Yine Şarkıyye bölgesinin asilerinden ve korkunç haydutlarından olan Ahmed İbn Sugur'un yakalandıktan hemen sonra canlı canlı derisi yüzülmüş ardından da samanla doldurularak Sultan Gavrî'ye gönderilmişti. Yolda bu ürkütücü kuklayı görenler ise bir hayli şaşırmışlardı.[92]

Memlûk Devleti'nin sonlarına doğru yaşanan bir olay sonuçları bakımından ilginç gözükmektedir. 1516 yılında sultana mensup Memlûklerden birisi, bir çiftçiden eşeğini ister ancak çiftçi eşeği vermemekte direnir. Memlûk bunun üzerine adamı fena halde döver. Yediği dayaktan dolayı yüzü gözü kan içerisinde kalan çiftçi kurtuluşu kendisini nehre atmakta bulur ancak o sırada boğularak ölür. Bunun üzerine orada toplanıp olayı izle-

yen halk ayaklanarak bu duruma sebebiyet veren Memlûk'u yakalayıp, sultan Kahire'de bulunmadığı için onun yerine vekâlet eden Emir ed-Devâdâr'a teslim eder. Emir Memlûk'u hemen zincire vurdurup sultan dönünceye dek hapsetmesi için Kahire valisine gönderir. Vali emre uyarak suçluyu hapse koyar. Ancak meselc burada bitmez. Çünkü bütün bu olanları duyan kaledeki sultanın diğer Memlûkleri kışlalarından çıkarak hemen valinin evine gidip arkadaşlarının serbest bırakılmasını sağlarlar. Hatta bununla kalmayarak valinin evini yağmalamaya ve yakmaya teşebbüs ederler.[93] Bu olayda görüldüğü gibi halkın ayaklanması değil Memlûklerin ayaklanması başarıya ulaşmıştır.

Anlaşıldığı kadarıyla, suç işleyen sultana mensup bir askerse ve bu suç devlete ya da hükümdara karşı değil de halktan birisine karşı işlenmişse, suçlunun cezalandırılması her zaman kolay olmuyordu. Yukarıda aktardığımız olay eğer istisnai bir durum değilse, özellikle sultana mensup olan Memlûklerin yargı karşısında bazı ayrıcalıklara sahip olduğunu söylemek mümkün olabilir.

2. İhanet

Devrin kaynaklarında ihanet ve isyan suçları aslında birbirine çok yakın iki suç olarak ele alınmaktadır. Bu sebeple aralarındaki ince çizgi zaman zaman kaybolmakta ve ikisi birarada ifade edilebilmektedir. Ortaçağ Türk devletlerinde ihanet asla kabul edilemeyecek ve cezası çok ağır suçlardan birisiydi. Selçuklularda Emir ya da devlet adamlarından birinin görevinde bir ihmale rastlanırsa ya da ihaneti görülürse suçun derecesi ve önemine göre teşhir, tahkir, azil, hapis, müsadere ve idam gibi cezalar verilirdi.[94] Eyyûbîler ve Memlûklerde de ihanet suçunun cezası benzerdi.

Timur bu konuyla ilgili olarak, Askerin Beyine Karşı ve Beyin Askerine Muamele Tüzüğünde şöyle buyurur:

> Eğer bir sipahiyi bir şehre hâkim yapmışsalar, o vefasızlıktan düşmanla anlaşarak mülkü ona teslim ederse, buna ölüm cezası versinler.[95]

Timur yine, Oğullar Torunlar, Akrabalar, Emirler, Vezirlere Yönelik Siyaset Tüzüğünde şöyle der:

> Vezirler saltanat sarayının sütunlarıdır. Buyruk verdim, eğer bunlar saltanatı yıkmak kastında devlete hıyanet etmiş olsalar da onları öldürmeye acele etmesinler. Belki haber verenleri deneme taşına vurup inceleyip görsünler. Ekseriyetle kıskanan hasetçiler yalanı uydurup, gerçekmiş gibi yaparlar. Birkaç alçak kötü adamlar devletin içinde vardır ki, devlet düşmanlarını iyi gösteriyor ve fakat ona can feda edenleri türlü mekir ve hilelerle harab ederler. Bunların maksatları saltanat kalesinde çatlaklar oluşturmaktır.[96]

Aslında Timur yetenekli ve tecrübeli bir devlet adamının hangi güçlüklerle yetiştiğini çok iyi biliyor, *Tüzükât*'ında, yetişmiş bir devlet adamının her suçlamada kolayca harcanmaması gerektiğini açıkça söylüyordu. Mecazi bir anlatımla, nasıl ki altının saf ya da sahte olduğunu anlamak için deneme taşına vurulması gerekiyorsa, devlet adamlarını suçlamak için acele edilmemesi gerektiğini belirtiyordu. Devlet adamları ile ilgili bu prensibe bize göre her dönemde uyulmalıdır. Suçluyu affetmek ve ona bir şans daha vermek Türk örfünde de bir gelenek ve erdemlilik olarak kabul edilmiştir.[97]

Timur'un yazılı olarak söylediği bu prensiplere kendisinin ne kadar uyduğu da ayrıca sorgulanması gereken bir konudur.

Ortaçağ Avrupa'sında da krala-devlete karşı suç ve ihanet çok ağır bir şekilde cezalandırılmıştır. 1385'te dört parçaya bölünüp Paris'in kapılarında teşhir edilen Navarre kralının muhbiri Jean Delstein'in cezası için de aynı durum söz konusudur.

1425'de Ecuyer Jean de Vliet hain olduğundan kellesinin kesilmesinin ardından cesedi dört parçaya bölünmüş ve kellesi bir mızrağın ucuna geçirilip la Hayer'in bir kapısında teşhir edilmiştir. Diğer dört parçası da Hollanda'nın dört önemli noktasında sergilenmiştir. Buna karşın Jehan Coustain'in cezalandırılma şekli işin bu boyutunu biraz daha yumuşatmış, sanığa organları kesilmeksizin ve Hıristiyan toprağına gömülme izni verilmek üzere sekiz büyük çiviyle kafasının koparılması cezası verilmiştir.[98]

Fark edileceği gibi zaman ve mekân değişmekle birlikte cezalar ve cezalandırma yöntemleri çok da fazla değişmemekte, Batıda ve Doğuda devlet erkinin suç karşısındaki cezaî yaptırımları o dönemde büyük benzerlik göstermektedir.

Selçuklu sultanı Muhammet Tapar ile kardeşi Berkyaruk taht kavgası sebebiyle bir kez daha karşı karşıya geldiklerinde, bu defa Emirlerin araya girmesiyle barış yapılmış ve anlaşma Rûzrâver'de imzalanmıştı. Muhammet Tapar, buradan önce Esedâbâd'a ardından da Kazvin'e gitmişti. Kazvin'e geldiğinde ise büyük olasılıkla yapılan barış ile ilgili pişmanlık duyduğundan, kendisini kardeşi ile barış yapmaya ikna eden Emirleri ihanetle suçlamış ve onları cezalandırma yoluna gitmiştir. Cezalandırma yöntemi ise biraz karmaşık bir plan ile gerçekleştirilecekti. Buna göre Muhammet Tapar, Kazvin Emirine bir ziyafet düzenlemesini ve kendisiyle birlikte bu iki Emiri de davet etmesini, sonra da bir suikast ile öldürülmelerini buyurmuştu. Kazvin Emiri önce buna karşı çıkmış ve iki Emirin bağışlanması için şefaat dilemiş fakat Muhammet Tapar'ı ikna edemeyince istemeyerek de olsa kendisine verilen emri yerine getirmek zorunda kalmıştır. Daha sonra düzenlenen ziyafete sultan ve Emir Besmel ile Emir Aytekin geldiklerinde Emir Besmel daha önceden hazırlanan adamlar tarafından katledilmiş Emir Aytekin ise gözlerine mil çekilmek suretiyle cezalandırılmıştır.[99]

Sultan Muhammet Tapar 1107 Haziranında veziri Sâ'dulmülk Ebû'l-Mehâsin'i de ihanet suçlamasıyla tutuklatarak önce sahip olduğu her şeye el koymuş daha sonra onu İsfahan kapısında astırmıştır. Vezirle beraber onun ileri gelen adamlarından dört kişiyi daha vezirle birlikte hareket etmek ve Batınî itikadına sahip olmak suçlarından dolayı idam ettirmiştir.[100]

İhanetin cezası az sonra vereceğimiz örnekte olduğu gibi her zaman ölüm olmuyordu. Anadolu Selçuklu sultanı I. Keykâvus, kardeşi Alâeddîn Keykûbad'ı Ankara kalesinde kuşatıp teslim aldıktan sonra Malatya'da bir kalede hapsettirmiştir. Onunla beraber bulunan bazı ümeranın saç ve sakallarını kestirmiş, atlara bindirip tahkir ettirerek ve "Sultana hıyanet edenin cezası budur" diye tellâllar bağırtarak teşhir etmek suretiyle cezalandırmıştı.[101]

Bazen de ihanet suçunun cezası çok ağır olabiliyordu. İşin en üzücü tarafı ise bu suçun işlenmediği durumlarda da cezanın verilmesiydi. I. İzzeddîn Keykâvus böyle bir cezayı Emirlerine reva görmüştü. Halep hâkimi Melîk Zâhir öldüğünde yerine küçük yaştaki oğlu geçirilmişti. Anadolu Selçuklu sultanı İzzeddîn Keykâvuş bunu öğrendiğinde, daha önceleri buraları amcaları ya da onların nâibleri yönettiği için geri almayı istedi. Sultan bu amaçla Kayseri'den yola çıkıp Elbistan'a vardığında casuslar bu durumu ilk önce Halep hâkimi yapılan küçük yaştaki çocuğun annesi Melîke'ye sonra da ülkenin gerçek yöneticisi olan Cemâleddîn Lu'lu'ya haber verdiler. Melîke de kardeşi Melîk el-Eşref'i yardıma çağırdı. Ancak toplanan kuvvetler her şeye rağmen hâlâ Selçuklu sultanının büyük ordusuna karşı koyabilecek sayıda değildi. Bu durumun farkında olduklarından savaşmadan sultanın ordusunu kendilerinden uzak tutabilmek için, Ortaçağ boyunca zaman zaman uygulanmış olan bir savaş hilesine başvurdular ve tasarladıkları planı hemen uygulamaya koydular. Önce sultanın yanındaki büyük Emirlerin isimlerini ve görevlerini öğrendiler ve daha sonra her birine, kendileriyle işbirliği yapıyorlarmış izlenimi vermek için, sanki bir süredir yazışıyorlarmış gibi cevabi mektuplar ve çeşitli armağanlar göndererek sultanı Suriye sınırına getirmelerini beklediklerini bildirdiler. Daha sonra da kendileri için çalışan bir adamları aracılığıyla sultanı bu durumdan haberdar ettiler. Mektupları gördüğünde yanındaki en güvendiği adamların kendisine ihanet ettiğini düşünen sultan çok sinirlendi. Ancak bu durumu bildiğini o sırada belli etmedi. Tam bu sırada sultanın dört bin kişiden oluşan bir öncü birliğinin Melîk el-Eşref'in kuvvetleri karşısında bozguna uğradığı ve orada sahip olduğu kalelerin, komutanları tarafından boşaltılarak terk edildiği haberlerini de alınca, o sırada bazı küçük çarpışmaları kazanmış olmasına rağmen geriye dönmeye karar verdi. Plan başarıya ulaşmış sultan Halep'ten uzaklaşmıştı. Ancak bütün bu yaşananlardan sonra sorumluların ağır şekilde cezalandırılması gerektiğini düşünüyordu. Cezalandırmaya kaleleri Melîk el-Eşref'e terk eden Maraş Emiri Nusreteddîn'in kardeşi ile damadından başladı ve onları astırdı. Onlar aslında ucuz kurtulmuşlardı. Çünkü sultanın kendilerin-

den sonra diğer Emirleri nasıl cezalandırdığını görmemişler ve en azından kolay ölmüşlerdi!

Ertesi günü sultan bütün Emirlerini ve komutanlarını sözde yenilginin sebeplerini görüşmek üzere bargâha davet etti. Ayrıca onlardan gizli olarak güvendiği adamlarına askerleriyle birlikte toplantı yaparlarken burayı kuşatmalarını ve kendi emri olmadan kuş uçmasına bile izin vermemelerini buyurdu. Bir süre sonra çağrılanlar salona girince, sultan Emirlerin isimlerine yazılmış olan cevabi mektupları onlara dağıttırarak okumalarını istedi. Hiçbir şeyden haberi olmayan zavallı Emirler mektupları gördüklerinde ve yazılanları okuduklarında hayretten donakalarak ne yapacaklarını şaşırdılar. Her ne kadar sultana asla ihanet etmediklerini ve bütün bunların bir düzmece olduğunu anlatmaya çalıştılarsa da sultanı buna inandıramadılar.

Sultan kararını vermişti. Onlara, Avrupa'da engizisyon mahkemelerinin cadılara reva gördüğü cezayı verecekti. Sultanın emri üzerine Emirlerin hepsi biraraya getirilerek önce boyunlarına birer ip geçirilmiş ve sonra bu iplerle elleri de bağlanmıştı. Ardından toplu halde bir eve doldurulduldar. Daha sonra da evin etrafına yığınla kocaman kütükler dizdiler. Bundan sonrasını devrin tarihçisi İbn Bibi'den dinleyelim:

> Evin çevresine kıvılcımı bile cehennem ateşini geride bırakan bir ateş yakıp alevlerini göğün en uç noktasına çıkardılar. Ateş evi sarınca o zavallıların feryadı yeri göğü inletmeye başladı. Her yanı duman aldı. Ara sıra fırsatını bulup ateşten kurtulmayı başaranlar ise, ucu sivri mızrakların hedefi oldu ve tekrar ateşe dönmeye mecbur kaldı.

Böylece işlenmemiş bir ihanet suçunun cezası bu şekilde verilmiş ve Emirler topluca yakılarak öldürülmüştü. Yine aynı tarihçinin bildirdiğine göre sultan bir süre sonra yaptığı hatayı anlayıp çok pişman olmuş ve bu pişmanlığın verdiği vicdan azabı ve üzüntü sebebiyle hastalanıp ölmüştü.[102]

Sultan Alâeddîn Keykûbad zamanında Suriye Emirleri aralarında ittifak ederek bir ordu hazırlayıp Anadolu üzerine yürüdüler. Selçuklu sultanı da on bin kişilik bir ordu ile onların karşısına çıktı. Sermariye yakınındaki savaşı sultanın orduları ka-

zandı. İttifak eden Emirler bu durum üzerine kaçmaya çalıştılar, ancak sultan onlardan yüz kırk tanesini uzun bir takip sonucunda iki günlük mesafede yakalamayı başardı. Onlara, "Siz ta dedelerim zamanından beri hıyaneti âdet edindiniz" dedikten sonra af dileyerek yalvarıp yakardılarsa da yumuşamadı ve hepsinin ceza olarak öldürülmesini buyurdu. Emir hemen yerine getirildi.[103]

Anadolu Selçuklu sultanı, Alanya nâiblerinin Emirlerinden Alanya kale komutanının ihanet içerisinde olduğuna ve isyan edeceğine dair bir mektup geldiğinde, kendisi için çok önemli olan bu durumu hafife almayarak hemen hazırlıklarını tamamlayıp yola çıkarak Alanya'ya geldi. Burada bulunduğu sırada, yaptığı araştırmalar sonucunda suçun sabit olduğunu anladığı zaman emir verdi ve kale komutanı cellâtlar tarafından parça parça edilmek suretiyle öldürüldükten sonra parçalanmış cesedi ibret olması için burçlara asıldı. Aynı şekilde kale komutanıyla işbirliği yapanlar da tespit edildiler ve onlara da aynı ceza verildi.[104]

1237 yılında, II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in tahta geçmesinde etkili olan vezir Sadeddîn Köpek, bir süre sonra sultanın yanındaki devlet adamlarını sistemli ve planlı bir şekilde ortadan kaldırmaya başlamıştı. Vezirin amacı, sultanı yalnız bırakarak bir süre sonra devletin başına geçmekti.[105] Ancak diğer devlet erkânı bunun farkına vardığından Candar Hüsameddin Karaca'yı sultanın yakınında görevlendirdiler. Karaca bu fırsatı iyi değerlendirerek, sultana Sadeddîn Köpek'in devletin başına geçme arzusunu ve bu amaçla ihanet içerisinde olduğunu anlattı. Sultan sonunda kendisine anlatılanların doğruluğunu anladı ve vezirin ihanetinin cezası olarak bir komplo ile öldürülmesine karar verdi. Bu karar gereğince, vezir düzenlenen bir eğlence meclisinde bir ara dışarı çıktığında, orada bekleyen Emiri Candar ve güçlü kuvvetli adamları tarafından hemen öldürüldü. Ancak sultan bununla yetinmeyerek vezirin cezalandırılmasına ölümünden sonra da devam etti. Aşağıdaki ifadeler dönemin tarihçisi İbn Bibi'ye aittir:

> Canını cehenneme yolladıktan sonra sultan, akıl sahiplerinin içleri rahatlasın ve kalpleri soğusun diye onun kirli bedenini

> yüksek bir yere asmalarını buyurdu. Parçalanmış organlarını demir bir kafese doldurarak, Kubadabad müşrifi Kemal'in asılı cesedini darağacından indirip Köpek'inkini taktılar (...) Köpek'in cesedini taşıyan asılı kafesi halk seyretmeye gelince ansızın kafes aşağı düşerek bir kimsenin ölümüne sebep oldu. Onun üzerine Sultan Gıyaseddîn; 'o alçağın kötü ruhu, öbür dünyadan da cisimler âlemine kötü etki yapıyor' dedi.[106]

Sultan İzzeddîn, Rükneddîn ile yaptığı taht mücadelesinden sonra rahatlayarak Konya'ya gitmiş ve görkemli bir törenle saltanat tahtına oturmuştu. Bundan sonra devlet işlerini kontrolü altına alan İzzeddîn, biraz da Camedar Uğurlu'nun kışkırtmasıyla, zamanında Sultan Rükneddîn'in davetine uymuş ve onun Emirlerine bağlı kalmış olan Niğde'nin ileri gelenlerini ve Sultan Rükneddîn tarafından o bölgenin subaşılığına tayin edilen Selçukşah oğlunu ihanetlerinden dolayı zincire vurdurdu. Ağır işkencelere uğradıktan sonra develerin sırtında şehrin dışına çıkartılıp öldürüldüler. Sultan aynı şekilde Rükneddîn'e taraf olanların hepsini değişik şekillerde cezalandırmıştı.[107]

III. Gıyâseddîn Keyhüsrev döneminde Emirlerden Sinaneddîn ile Taceddîn Gîv, devlet sırrını Moğollara ifşa ettikleri gerekçesiyle ihanet suçundan idam edilmişlerdi. Anonim Selçuknâme'nin ifadesine göre, "Sultan ve Emirler bir yerde toplandıkları vakitte bu onlara hitaben: Bir kimse sırrı faş etse, yani başkalarına söylese onun cezası nedir diye sordu. Bunlar hep birden katli lazımdır dediler".[108]

Anadolu Selçukluları zamanındaki ağır bir cezalandırma örneği ise ihanetinden dolayı bir papaza yapılanlardır. Maraş'ın Türkler tarafından ele geçirilmesinden sonra gerçekleşen bu olay tarihçi Abû'l-Farac'ın ifadesiyle şöyle gelişmiştir:

> Türkler geldikleri zaman şehirde kalan Hıristiyanlara iyi muamele ettiler ve kaçtıktan sonra geri dönen Ermenilerin evlerini, bağlarını ve tarlalarını kendilerine verdiler. Fakat Ermeniler ile birleşik hareket eden bir papazın diri olarak derisini yüzdüler, üç gün sonra dilini kestiler, sonra ellerini ve ayaklarını kestiler ve ateş içinde yaktılar. Ermeniler de bu hadiseden haber alarak bazı Türklere aynı şekilde muamele ettiler.[109]

İhanet suçundan dolayı bir diğer papazın cezalandırılmasına Erzincan'da rastlıyoruz. Merhasya ismindeki bu papazın İlhanlı hükümdarı Abaka yanında itibarı vardı. Fırsatını buldukça Abaka'ya Müslümanlar hakkında bilgiler verir ve çoğunlukla onlar aleyhinde konuşurdu. Bunların dışında, kendi dindaşlarına kol kanat gerer ve Anadolu'ya sınır komşusu olan Hıristiyan krallara sürekli Moğollar ile birleşerek İslâm memleketlerine saldırmalarını tavsiye ve teşvik ederdi. Selçuklu veziri Muinüddîn Pervane, bu sırada Memlûk hükümdarı Baybars'a güvendiğinden ve onun tarafından korunacağını umduğundan, papazın bu haince tutumlarının cezalandırılmasına karar verdi. O sırada Erzincan vali vekili olan damadının kardeşi Kutb ed-Dîn Mahmud'a bir mektup yazarak bu hain papazı öldürmesini emretti. Kutb ed-Dîn de aldığı emir üzerine papazı, oğlu Hans'ı ve aileden yedi kişi ile adamlarından otuz iki kişiyi ceza olarak idam ettirdi.[110]

İhanet suçunu kim işlerse işlesin, Müslüman ya da gayrimüslim ağır bir şekilde cezalandırılıyordu; suçlu sıradan bir insan veya büyük bir komutan da olsa sonuç aynıydı. Eyyûbîler, Selâhaddîn'in komutasında, 4 Temmuz 1187'de Hıttin Savaşında Haçlılara karşı büyük bir zafer kazandılar. Savaş sona erdiğinde sultanın otağı kuruldu. Ardından aralarında Frankların kralı Guy ve Kerek prensi Renaud de Chatillon'un da bulunduğu bir grup esir, Selâhaddîn'in otağına getirildi. Sultan onları mevkilerine göre uygun yerlere oturttu. Esirlerin içerisinde bulunan Kerek prensi Renaud de Chatillon'un orada olması Selâhaddîn için çok önemliydi; çünkü kendisine ve Müslümanlara karşı çok haince davranmış, hiçbir zaman verdiği sözlerde durmamış, yapılan anlaşmalara da uymamıştı. Bir keresinde Mısır'dan Suriye'ye gitmekte olan ve büyük bir servetle pek çok insan taşıyan kervanın yolunu kesmiş, kervanda bulunanların pek çoğunu öldürmüş, bir kısmını esir almış ve kervanı da soyup soğana çevirmişti. Sultan Selâhaddîn bunları öğrendiğinde çok kızdı ve prensten yapılan anlaşmalara riayet etmesini, aldıklarını geri vermesini istedi. Ancak o sultanın bu isteğini duymazdan geldi. Bütün bunlar yetmezmiş gibi sürekli Müslümanların üzerine akınlar düzenliyor ve onları kılıçtan geçiriyordu. O zaman sultan prensten intikam almaya ve onu ele geçirdiğinde kendi elleriyle öldüreceğine yemin etmişti.

Kerek prensi şimdi otağında diğer esirlerle birlikte sonunun ne olacağını bilmeden bekliyordu. Selâhaddîn prensin geçmişte yaptıklarını düşünerek esirlere doğru bakarken, Kral Guy'un susuzluktan bitap düştüğünü fark etmişti. Hemen bir testiyle su getirilmesini emretti. Krala sunulan buz gibi su, onun birazcık olsun kendisine gelmesini sağlamıştı. Kral sudan içtikten sonra, aynı şekilde savaşın yorgunluğu ve yenilginin şokuyla perişan bir halde bulunan ve yanında oturan Kerek prensine testiyi uzattı. Bir yudum su, şu anda ne kadar önemliydi. Ama Selâhaddîn bunu görmüştü ve bütün kızgınlığı ile ona doğru dönerek, "Ben ona su içme izni vermedim" dedi ve devam etti: "Allahın belası hain. Ant içmiştin, ama ihanet ettin ve andını bozdun." Sonra yaptığı bütün hainlikleri bir bir saydı ve eğer onu ele geçirirse iki kez kendi elleriyle öldüreceğine dair yemin ettiğini söyledi. Ardından yerinden kalktı ve kılıcıyla bir vuruşta onu omzundan aşağı doğru ikiye bıçtı. Gerisini sultanın adamları tamamladılar. Önce kafasını kestiler, cesedini ise köpeklere attılar.

Bütün bunlar kralın ve diğerlerinin gözleri önünde olmuştu. Kral, prensin öldürüldüğünü gördüğünde yüreği korku ve endişeyle doldu. Sultan ona canının bağışlanacağına dair söz verdi ve "Bu adam hain bir yalancıydı, bir kereden fazladır ihaneti" dedi. Sultan, Hospitalier ve Templier şövalyelerinin de öldürülmesini emrettikten sonra, kalan diğer ileri gelen esirlere çok iyi davrandı.[111]

Selâhaddîn Eyyûbî Kudüs'ü alınca buranın idaresini Ziyaeddîn İsa'ya vermişti. Ancak 1189'da onun ölümünden sonra buraya vali olarak Hüsameddin Sayaruk'u tayin etti. Bu sırada şehrin silah ve erzak durumu ile savunma tedbirlerini de bizzat kendisi kontrol etmişti. O günlerde Emir Sarumuddîn Kaymaz, Şeria vadisinde Kudüs Hıristiyanlarından bir gruba rastladı. Yapılan arama sonucunda Kudüs valisi Sayaruk'un daha önceden sultana yazdığı ve Kudüs'te savunma için yeterince silah ve gıda stoklarının olmadığını bildiren bir mektup buldu. Ele geçirilen Kudüs Hıristiyanları, şehrin durumuyla ilgili bu gizli bilgileri içeren mektubu Haçlılara götürüyorlardı. Amaçları Haçlıları ikna edip şehre hücum etmelerini sağlamaktı. Hainçe davranışları nedeniyle ceza olarak hepsinin boynu vuruldu.[112]

Selâhaddîn 1190'da Haçlıların elinde bulunan Şakif Arnun'u kuşatıp ele geçirmeye karar verdi. Buranın hâkimi olan Reynold bu durumdan haberdar olunca, sultana gelip ona istediği yeri kendiliğinden teslim edeceğini ancak kendisine zaman tanımasını istedi. Sultan bu isteği makul karşıladı ve aralarında bir anlaşma yaptılar. Ancak Reynold anlaşma süresince asker için gerekli olan erzak, silah ve Şakif'i daha korunaklı bir hale getirmek için kullanılacak olan malzemeyi satın almakla meşgul oluyordu. Selâhaddîn ise yaptıkları anlaşma gereği iyi niyetle sürenin dolmasını ve buranın kendisine teslim edilmesini bekliyordu. Bir süre sonra Reynold'un esas amacının Sur'daki Franklardan yardım sağlayabilmek için vakit kazanmak olduğu anlaşılınca, ordugâhından yola çıkıp Şakif yakınlarına giderek Reynold'u yanına davet etti. Anlaşma süresinin dolmasına sadece üç gün kalmıştı. Selâhaddîn bunu hatırlattığında, Reynold, Şakif'i üç günde teslim etmesinin mümkün olmadığını, kendisine biraz daha zaman vermesini istedi. O zaman Selâhaddîn Reynold'un ihanet içerisinde olduğunu ve kendisini oyalamaya çalıştığını anladı. Hemen Reynold'u tutuklatarak hapse attırdı. Daha sonra kaleye bir haber göndermesini ve teslim olmalarını söylemesini istedi. Reynold, sultanın bu isteğini yerine getirdi ancak kaledekiler teslim olmayı reddetti. Sultan, Ryenold'u hapsedilmek üzere Dimaşk'a gönderdi ve kalenin hemen kuşatılması emrini verdi. Selâhaddîn anlaşmaya uymayarak kendisine ihanet eden Reynold'u öldürmemiş, sadece hapsetmekle yetinmişti. Demek ki ona göre ihanet suçunun dereceleri vardı.[113]

Fransa kralı IX. Louis, düzenlediği VII. Haçlı Seferinde Dimyat'ı ele geçirdikten bir süre sonra Memlûk ordusuyla yaptığı savaşta yenilmişti. Kral Louis'in komutasındaki Haçlıların uğradığı yenilginin yankıları her tarafta duyulmuştu. Bu haberler Baalbek'teki Hıristiyanlara da ulaşmış ve Haçlıların başına gelenlerden dolayı duydukları üzüntünün bir ifadesi olarak kiliselerindeki ikonların suratlarını isle karartmışlardı. Olay zâbıtabaşı tarafından duyulunca bu davranışları yaşadıkları topraklara bir ihanet olarak kabul edilmiş ve kendilerine ağır bir para cezası verilmişti. Ayrıca Yahudilere de dayak cezası verilerek aşağılanmaları buyurulmuştu.[114]

Cengiz Han'ın Moğolları, 1258 yılında Bağdat'a hücum edip Abbasi hilafetine son verdikten sonra buralarda inanılmaz katliamlar yapmıştır. Bu katliamlar sadece canlılara yönelik değildir. Bağdat'ın işgali sırasında, yüzyılların birikimini taşıyan kütüphaneler de yağmalanmış, binlerce el yazması eser yok olup gitmiştir. Moğolların bu inanılmaz ilerleyişi Bağdat'ta son bulmamış, Suriye'ye doğru devam etmiştir. O dönemde Moğolların asla yenilmeyeceğine dair ortaya çıkan inanışın da verdiği güçle yollarına devam eden ordular, dur durak bilmeden önlerine çıkan bütün kuvvetleri mağlup edeceklerine ve bu fetihleri sonsuza dek sürdüreceklerine inanmışlardı. Ancak her çıkışın bir inişi olduğu gibi her ilerleyişin de bir durma noktası vardı. 1250 yılında henüz kurulmuş olan Memlûk Devleti idarecileri, 1260 yılında, Moğolların Suriye'ye doğru ilerlediklerini öğrendiklerinde bütün güçlerini birleştirerek Filistin yakınlarındaki *Ayn Calût*'ta karşılarına çıkmışlar ve Moğollara ağır bir yenilgi tattırmışlardı.

Bu savaşta, es-Sabîbe ve Banyas hâkimi olan el-Melîk es-Saîd, Memlûk ordusu saflarından kaçarak Moğolların tarafına geçtiği ve Memlûk ordusuna karşı savaşıp ihanet ettiği gerekçesiyle Memlûk sultanı Kutuz'un huzuruna getirildi. Moğollar savaşı kaybedince esir olarak ele geçirilmişti. Sultan, el-Melîk es-Saîd'i azarlayıp ihanetini yüzüne vurduktan sonra cezasının hemen orada boynunun vurulması suretiyle verilmesini emretti. Emir derhal yerine getirildi.[115]

Moğollarla yapılan savaştan sonra, Memlûk sultanı Kutuz bir suikasta kurban gitmiş ve bu suikastta başrolü oynayan Baybars onun yerine sultan olmuştu. Yeni sultan da ihanet konusunda en az Kutuz kadar hassastı. Baybars avlanmak ve biraz dinlenmek için Kahire dışına çıkmıştı. Ancak birkaç gün sonra memleketi dahilinde yaşayan bazı Moğolların dışarıdaki Moğollar ile mektuplaştıkları haberini almıştı. Daha sonra da, Gazze valisinin, Kahire'den çıkıp Moğollara gitmek üzere olan üç kişiyi rehberleri olan bir Bedevî ile birlikte Han-ı Çomak'ta hancının ihbarı üzerine yakaladığını ve üzerlerinden bazı mektuplar çıktığını öğrenmişti. Baybars bu gelişmeler üzerine Kahire'den ayrılmasının beşinci gününde geriye dönmüştü. Yapılan sorgulama sonucunda suçlular ihanetlerini itiraf ettiler ve kendilerine gerekli ceza veril-

di.[116] Kaynaklar zaman zaman verilen cezanın türünü belirtmemekte ve "cezaları verildi" ifadesini kullanmaktadırlar. Ancak aynı suçlara daha önce verilmiş olan cezalardan, belirtilmeyen cezanın ne olduğu tahmin edilebilmektedir. Buradaki ceza da, ihanet ağır bir suç olduğu için muhtemelen ölümdür.

Memlûk Devleti'nde sultana ihanet ederek memleketi terk etmek isteyenler bazen bunu başarabiliyorlardı. Memlûk sultanı en-Nâsır zamanında Emir Kara Sungur ihanet içerisinde bulunarak memleketi terk etmiş ve Irak'a kaçmıştı. en-Nâsır'ın bu gibi durumlarda, yani ülke dışında birisini cezalandırması gerektiğinde kullandığı yöntem biraz farklıydı. Bu iş için Suriye bölgesinde yaşayan, Şiiliğin çeşitli kollarından birisi olan İsmailiyye içerisindeki bir topluluk olan *Fidaviye* mensuplarını kullanırdı. Bu grup, eylem, strateji ve ideolojisi Hasan Sabbah tarafından geliştirilmiş olan bir topluluktur. Komite kurma, vurucu tim oluşturma, ayaklandırma ve benzeri faaliyetlerde ustalaşmışlardır. Sultan, sınırları dışındaki bir düşmanını ya da kendisine ihanet eden birisini yok etmek için bu gruptan birisini görevlendirir ve onlara yüksek ücretler öderdi. Memlûk sultanı kendisinden kaçıp ülke sınırları dışına çıkan Kara Sungur'u ortadan kaldırmak için bu yöntemi kullanmak istedi. Görevlendirdiği fedailer haini bulacaklar ve öldüreceklerdi. Ancak alınan haberlere göre Emir Kara Sungur çok ihtiyatlı davranmış ve o fedaileri yok etmeyi başarmıştı. Anlaşılan, bugün olduğu gibi o dönemde de suçlular bazen cezasız kalabiliyordu.[117]

Dulkadirli Beyi Halil ile kardeşi Sevli Bey'in arası Memlûkler karşısında alınan yenilgiler dolayısıyla açılmıştı. Sevli Bey bir süre sonra Halep valisi Yelboğa'ya itaatini arz edip hayatına dokunulmayacağına dair söz alarak 4 Nisan 1385 tarihinde Halep'e gitti. Memlûk sultanı Berkûk bu durumu haber aldığında onun derhal tutuklanarak Kahire'ye gönderilmesini istedi. Yelboğa istemeyerek de olsa, sultanın emri doğrultusunda Sevli Bey'i Halep kalesine hapsetti. Ardından sultana haber göndererek onun affedilmesini istedi. Sultan, gönderdiği haberle Halep valisi Yelboğa'nın hatırı için onu affettiğini ancak hemen Kahire'ye gönderilmesini bildirdi. Başlangıçta bu emre uyacakmış gibi görünen Yelboğa, aynı gün bir şekilde Sevli Bey'in kaçmasını sağladı.

Daha sonra da sanki bu işte kendisinin parmağı yokmuş gibi onu takibe çıktı. Ancak tahmin edileceği gibi Sevli Bey'i yakalamadan geri döndü. Yelboğa muhtemelen bunu en başta Sevli Bey'e can güvenliği konusunda verdiği sözün arkasında durmak için yapmıştı. Fakat sultan onun gibi düşünmüyordu. Yaptığı soruşturma sonucunda Sevli Bey'in kaçmasına bilerek izin verdiğini öğrendi. Bunun kendisine ihanet olduğunu düşünerek valiyi suçlu buldu. Ardından Yelboğa'yı önce Mısır'a çağırdı, daha sonra da ceza olarak İskenderiye hapishanesine kapattırdı.[118]

Memlûk sultanı Berkûk'un Sevli Bey ile olan macerası tabiî ki burada bitmedi. Çünkü bir süre sonra Dulkadir Beyliği'nin başında bulunan Halil Bey, Berkûk tarafından organize edilen bir suikastle öldürüldü. Bunun üzerine beyliğin başına Halil Bey'in kardeşi Sevli Bey geçti. Bundan sonra da Berkûk ile Sevli Bey arasındaki ilişkiler çoğunlukla iyi değildi. Ancak her şeye rağmen Berkûk ona karşı hep bağışlayıcı olmuş ve zaman zaman ihsanlarda bulunmuştu. Buna karşılık, Sevli Bey birkaç yıl kadar Memlûk Devleti'ne tâbi olarak kalmıştı. Bütün bu iyi yöndeki gelişmeler 1393 yılında Timur'un bir anda Irak bölgesinde gözükmesi ile yok oldu. Çünkü Timur'un Ortadoğu'da bulunduğu sırada, Sevli Bey ona elçiler göndererek Suriye'yi fethe teşvik etmiş ve kendisinin de ona rehberlik yapabileceği sözünü vermişti. Ancak o sırada Timur için koşullar uygun değildi. Çünkü Osmanlı, Memlûk, Altınordu ve Kadı Burhaneddîn devletleri Timur'a karşı bir dörtlü ittifak oluşturmuşlardı. Çoğunlukla duyguları ile değil aklı ile hareket eden ve duygularına yenik düşmeyen Timur bu kez de böyle davrandı. Eğer bu bölgedeki fetih hareketinde ısrarcı olsaydı, bölgesel ittifakı oluşturan bu dört devletin güçleri arasında sıkışıp kalabilirdi. Timur bu sebeple fetihlerinin yönünü bir başka tarafa, Hindistan'a doğru çevirdi.

1394 yılında Timurlu tehlikesi geçici olarak ortadan kalkmasına rağmen, Berkûk ordusuyla Suriye'ye gelmiş ve bazı cezalandırma hareketlerinde bulunmuştu. Burada iken aldığı bilgilerden en fazla Sevli Bey'in hainliğine, yani Timur'u Suriye'yi fethe davet etmesine üzülmüştü. Berkûk artık Dulkadir Beyini tamamen ortadan kaldırması gerektiğini anlamış ve buna karar vermişti.[119] Önce Suriye'de bulunduğu sırada yaptığı araştırmalar

sonucunda Timur ile işbirliği halinde olduklarını öğrendiği Eşrefiyye Memlûkleri ile diğer bazı Emirleri hainliklerinden dolayı tutuklatmış ve onları hapse attırmıştı.[120]

Sultan, Sevli Bey'in ihanetini cezalandırmak için Halep valisi Çolpan kumandasında bir orduyu görevlendirdi. Ordu 1395 Martında Dulkadir kuvvetlerini çok ağır bir mağlubiyete uğrattı ve Sevli Bey esir düşmekten zor kurtuldu. Bu tarihten itibaren de Sultan Berkûk ile Sevli Bey'in arası daima gergin kaldı. Sevli Bey artık Memlûk topraklarına asla bir daha hücum edemedi. Ama sultan onun bu ihanetini asla unutmadı ve kardeşi Halil Bey'e yaptığı gibi onu da 1398 yılında bir suikast ile öldürttü.[121]

Memlûkler zamanında Emirler arasında ya da sultan ile Emirler arasındaki çekişmeler esnasında eğer bazı Memlûklerin kendilerine ihanet edecekleri konusunda bir endişe doğarsa, bu Memlûkler güvenlik açısından tehdit ileriye dönük olsa bile ceza olarak en azından hapse atılırlardı.[122]

İleri görüşlü Memlûk sultanı Berkûk, daha XIV. yüzyılın sonlarında, 1393'te Timur Ortadoğu'da göründüğü sırada çok fazla telaşlanmamış ve devlet erkânıyla yaptığı bir toplantıda "Ben Timur'dan korkmuyorum çünkü ona karşı herkes bana yardım teklif ediyor, ancak Osmanoğullarından korkuyorum" demiştir. Berkûk'un bu sözünün üzerinden yaklaşık bir buçuk yüzyıl geçmiş ve o gün gelip çatmıştı.

Osmanlıların Merc-i Dabık'ta Memlûkleri ağır bir mağlubiyete uğratmasından sonra, yaklaşık on beş kişilik bir Osmanlı elçilik heyeti 10 Aralık 1516'da aniden Kahire'de ortaya çıkmıştı. Gazze'den Kahire'ye kadar olan sahada Memlûk askerleri kum gibi kaynamasına rağmen, Osmanlı elçilik heyeti, yabancısı oldukları bu topraklarda üç Arap kılavuzun rehberliği sayesinde kimseye görünmeden gizli bir yoldan Kahire'ye ulaşmışlardı. Osmanlı askerinin de bu şekilde kendilerini gafil avlamasından korkan Memlûkler dört bir tarafa devriye çıkardılar. Bunun ardından hainlik edip düşmana gizli yolu göstermiş olan üç Arap'tan ikisini ceza olarak idam ettiler. Yine bu sıralarda casusluk faaliyetleri çok yaygın olduğu için, casusluk yaptıklarından dolayı yakalananlar ihanet suçlamasıyla hapse atılarak cezalan-

dırılmıştı. Ayrıca sultan, yayınladığı bir ferman ile herhangi birisinin evinde, dükkânında ya da hanında bir yabancıyı barındırmasını yasakladı. Aksi takdirde, bu kişi ihaneti sebebiyle sorgusuz sualsiz dükkânının ya da evinin önünde derhal asılacaktı.[123]

Kadı Burhaneddîn de ihanet suçunu cezasız bırakmayan hükümdarlardandı. Dinlenmek üzere yaylaya çıktığı bir dönemde, güvendiği adamlarından biri, şehir halkından bir kısmının ihanet içerisinde olduğunu ve karışıklık çıkarıp şehri başkasına teslim etmek istediklerini bildirdi. Bunun üzerine Emir Abdullah Çelebi'yi karışıklık çıkaranları getirmesi için Sivas'a gönderdi. İsyancılar getirilip dinlendikten sonra suçlu oldukları anlaşıldı ve ceza olarak istisnasız kılıç ile öldürülmelerine karar verildi. Devrin kaynaklarından *Bezm-ü Rezm*'deki kayda göre:

> Gerçeğin delili ve tarafsız hakem olan keskin kılıçla hepsinin başını vücudundan ve ruhunu bedeninden ayırdılar. Onları kendi kazdıkları çukura gönderdiler.[124]

Kadı Burhaneddîn, kendisine karşı komplolar kuran ve suikast planlayan Yenişehir kalesi hâkimi Alp Arslan'ın bu girişimlerinden haberdar olunca onu ve birlikte hareket ettiği Feridun'u cezalandırma kararı vererek ihanetlerinin bedelini ölümle ödemelerini istedi. Devrin tarihçisinin Alp Arslan'ın cezalandırılması hakkındaki ifadesiyle:

> Beklenen eceli ve ölüm vakti geldi. Herkese yüksekten bakan kellesini, bedeninden ayırıp kara toprağın üzerine attılar. Böylece zaman onun ömür defterini dürüp, hayat sofrasını kapattı.[125]

Timur ihanet suçunun cezasıyla ilgili kuralları yazılı olarak *Tüzükât*'ında belirlerken her ne kadar hoşgörülü gözükse de, uygulamada asla yumuşak davranmadı. Hele bir de ihanet ve nankörlük iç içe geçmişse suçluya merhamet etmesi asla beklenemezdi. 1395 yılında Sultaniye taraflarına ulaştığında, askerlerini Nihâvend'e doğru sevketti. Nihâvend Emiri Mezid çok cesur bir adamdı. Ancak yardımcısı Behlül, gördüğü lütuf ve ihsana rağmen efendisine ihanet ederek onu öldürmüş ve yerine kendisi

geçmişti. Sonra da hisarı ele geçirip savaş hazırlıkları yapmıştı. Timur bölgeye giderek kaleyi ele geçirmiş ve Behlül'ü ihanetinin cezası olarak diri diri ateşte yaktırarak cezalandırmıştı.[126]

Yine Celâyirlilerden bir grup Timur muhalifi ihanete yeltenip düşman Behram ile ittifak edince, Timur tarafından yakalanarak hepsi de idam edilmek suretiyle öldürülmüşlerdir.[127]

Timur, ordusuna yeni katılanlara Çağataylara güvendiği kadar güvenmiyordu. Onlara Çağataylara tanınan hak ve imtiyazlar tanınmıyordu, gelecekleri de belirsizdi. Timur, kervanına katılan bölge hâkimlerinden de çabucak huylanır ve ortaya çıkan şüpheler sebebiyle hemen harekete geçerdi. İlk İran seferinde, hem Celâyirlilere hem Muzafferîlere hizmet etmiş güçlü bir Emir olan Saru Adil'i Tebriz'e atadı. Bu Emir, Timur ordusuna on yedi koşundan da büyük bir askerî güçle katılmıştı. Bu göreve atanmasından sonra sadece iki yıl Timur'a hizmet edebildi. Çünkü Timur onda ya bir hainlik ya da bir akıl hastalığı, belki de harislik olduğu konusunda kuruntuya kapılınca, düşünmeksizin Emiri canlı canlı bir duvarın temel çukuruna koydurup üzerine de duvar ördürdü. Bundan başka birçok akrabasını da öldürttü.[128]

1401 yılında, Timur daha önce ele geçirdiği ancak sonra yeniden Memlûk sultanı Berkûk'un da yardımlarıyla Ahmed Celâyir tarafından geri alınan ve bağımsızlığına tekrar kavuşan Bağdat'a saldırdı. Iraklıların düşmanlıkları, Timur'un gözünde ihanetten başka bir şey değildi. O kendisine ihanet edilmesini asla kabul edemezdi. Bu nedenle kenti tekrar kuşattı. Şehri bundan önce ele geçirdiğinde çok fazla zarar vermemişti. Bu defa çok acımasız davrandı. Kaçma fırsatı bulamayanların hemen hepsi öldürüldü. Kesilen başlardan yine minareler yapıldı. Askerî sorumluların saydığına göre, her biri yediyüz elli kelleden oluşan yüz yirmi kulede tam tamına doksan bin kesik baş vardı. Devrin tarihçisi İbn Arabşah'ın verdiği rakam da aynıdır. Timur bu konuda İsfahan'da bile bu kadar acımasız davranmamıştır.[129]

Ankara Savaşı esnasında Bizans İmparatoru ile Cenevizliler, Timur'a verdikleri sözü tutmamışlardı. Osmanlı askeri Çanakkale yoluyla Anadolu'ya geçmiş, Ankara Savaşından sonra da hezimete uğramış bir halde kaçan Osmanlı askerlerinin Avrupa tarafına geçmesine müsaade etmişler, hatta onları kendi gemileriyle

taşımışlardı. Rumların bu hıyaneti yüzünden Timur onlara düşman kesildi ve bunu asla unutmadı. Bundan böyle Rumlara rastladığı her yerde acımasızca davrandı ve onları cezalandırdı.[130]

Karakoyunlu Beyi Kara Yusuf ile Celâyirli hükümdarı Ahmed Celâyir'in dostlukları çok eskiye dayanıyordu. Bu iki eski dost pek çok şeyi paylaşmış, hatta bir ara Memlûk Devleti'ne sığındıklarında Suriye'de birlikte hapsedilmişler ve o zor günlerinde birbirlerine destek olmuşlardı. Ancak daha sonra serbest kaldıklarında biraz da iktidar hırsıyla devlet işleri ile meşgul olurken yine pek çok konuda ters düşmüşler ve düşman olmuşlardı. Bu iki hükümdar en son 1410 yılında, Tebriz yakınlarında karşı karşıya geldi. Bu son anlaşmazlığın ve savaşın sorumluluğu büyük oranda Celâyirli hükümdarı Ahmed Celâyir'indi; çünkü daha önce Kara Yusuf ile yaptığı hiçbir anlaşmaya sadık kalmamış ve ahdine vefasızlık etmişti. Kara Yusuf, Ahmed Celâyir'in bu anlamda kendisine hep ihanet ettiğini düşündüğü için artık savaşı kaçınılmaz bulmuştu. Savaş, Türkmen ordusunun tam bir zaferiyle sonuçlandı. Muharebe esnasında, Ahmed Celâyir bir Türkmen askeri tarafından kılıç darbesiyle atından yere düşürülmüş ve üzerindeki silah ve elbiseler alınmıştı. O da yakındaki bir bağa saklandı. Fakat bu kez şansı yaver gitmeyecekti. Çünkü bağın sahibi olan ihtiyar onu gördü. Ahmed Celâyir'in vaatleri bir an ihtiyarı ikna etti ise de, kendisi gibi yaşlı olan karısı durumu hemen Kara Yusuf'a bildirmesini ve bunun karşılığında da mükâfatını almasını tavsiye etti. İhtiyar adam bu öğüde kulak verdi ve Kara Yusuf'a giderek Ahmed Celâyir'in yerini söyledi. Kara Yusuf adamları vasıtasıyla onu yakalatarak huzuruna getirtti. Bu arada ihtiyar da ödülünü aldı. İki eski dost tekrar karşılaştığında Kara Yusuf başlangıçta Ahmed Celâyir'e iyi davrandı. Fakat bir süre sonra, verdiği sözlerin hiç birisinde durmadığını ve kendisine hep ihanet ettiğini hatırlatarak kızgınlığını ortaya koydu. Belki Kara Yusuf yine yumuşayacak ve eski dostluklarının hatırına onu affedecekti. Ama bu kez kendi Emirleri de onun cezalandırılması konusunda çok ısrarcı oldular. Sonunda Kara Yusuf, aklının sesine ve adamlarının baskısına dayanamayarak Ahmed Celâyir'in idam edilmesi emrini verdi. Emir geciktirilmeden yerine getirildi.[131]

İhanet suçunun cezalandırılmasıyla ilgili son örnek olay, Akkoyunlular ve Uzun Hasan ile ilgilidir. 1451 yılındaki Akkoyunlu-Karakoyunlu mücadeleleri sırasında, döneklik yapıp, Karakoyunlu komutanı Şeyh Hasan'ı destekleyerek Uzun Hasan'a ihanet eden, Akkoyunlu konfedere aşiretlerinden Musulluların reisinin cezası bizzat Uzun Hasan tarafından verilmiştir. Akkoyunlu hükümdarı bu ihanete o kadar kızmıştı ki, suçlunun gırtlağını bizzat kendisi kesmişti.[132]

3. Emre İtaatsizlik

Ortaçağ Türk devletlerinde emre itaat etmeme, hükümdarın ya da onun emirlerini uygulayan bir görevlinin isteklerini görmezden gelip kendi bildiğini okuma en büyük suçlardan biriydi ve cezası çoğunlukla ağır olurdu. Bu suçu işleyen, ister bir kişi isterse büyük bir topluluk olsun mutlaka cezalandırılırdı. Özellikle fetih amaçlı seferlerde, fethedilecek kalenin veya şehrin sorumluları, itaatkâr davranıp direnmeden kaleyi veya şehri teslim etmeleri emrine uyarlarsa, bazı istisnalar hariç fazla zarar görmezlerdi. Ancak direnirler ve mağlup olurlarsa yaptıkları asla cezasız kalmaz yağmalama ve katliam hemen hemen kaçınılmaz olurdu.

Timur, bu konuyla ilgili Hükümet Tutma Tüzüğünde şöyle demiştir:

> Hangi memleket hâkimi gönüllü olarak bana tabi olduysa, oranın hükümetini ona teslim edip, in'am-ihsanla onu kendime râm kıldım. Bana itaat etmeyenlere ise yaptıklarının karşılığını verdim. Âdil, âkil, iş bilen kişileri onlara hâkim tayin ettim.[133]

Büyük Selçuklular zamanında, Alp Arslan, halkı kendisine itaat etmeyen Anı şehrine askerleriyle girdiğinde Ermenilerden pek çok kişi ölmüştü. Pek çok Ermeni büyüğü zincirlere bağlı oldukları halde sultanın huzuruna getirilmişler ve cezalandırılmışlardı. Devrin tarihçisi Urfalı Mateos'un ifadesiyle:

> Asil ve güzel kadınlar esir olarak İran'a götürüldüler. Nur gibi erkek çocuklar ve dilber kızlar da anneleriyle beraber götürül-

düler. Birçok aziz papazlar ateşle mahvedildi, bunların bazıları da derileri yüzdürülmek suretiyle ve korkunç işkencelerle öldürüldü.[134]

Alp Arslan, Malazgirt Savaşı öncesi, Bizans imparatorunun büyük ordusuyla bölgeye geldiğini öğrendiğinde yanındaki on beş bin süvariyle onlara doğru yöneldi. Düşmana yaklaştıklarında sultan bir öncü birliği çıkardı. Bu öncü birliği Ahlat yakınlarında, ön saflarda Rus birliklerinin yer aldığı yaklaşık on beş bin kişiden oluşan Bizans kuvvetleri ile karşılaştı ve savaşa girdi. Sonunda Rus birlikleri mağlup oldu ve kumandanları esir alınarak sultanın huzuruna götürüldü. Sultan da ceza olarak onun burnunu kestirdi. Kısa bir süre sonra yapılan Malazgirt Savaşını da Türkler kazandı. Bizans imparatoru Romanos Diogenos de esirler arasındaydı. Alp Arslan'ın huzuruna getirilen Bizans imparatorunun burnu komutanınınki gibi kesilmedi, ancak sultan elindeki kamçıyla imparatora üç kez vurdu ve "Sana barış için elçi gönderdiğim halde isteğime karşı gelip reddetmedin mi?"[135] diyerek onu azarladı.

1094 yılında Selçuklu hanedanından Tâcü'd-Devle Tutuş, uzun zamandır asker toplamayı sürdürdüğünden ordusunu güçlendirmişti. Bu sebeple artık kuvvetleriyle saltanatı ele geçirebileceğini düşündü ve ordusuyla Dimaşk'tan yola çıkarak Halep'e doğru ilerlemeye başladı. Bunu duyan Emir Aksungur ile Bozan ona karşı kuvvetlerini birleştirdiler. Ayrıca Sultan Berkyaruk da bir süre sonra Musul valisi olan Emir Kürboğa ile onlara yardımcı kuvvetler gönderdi. Kürboğa'nın kuvvetlerinin katılmasıyla daha da güçlenen ordu Tutuş'un üzerine doğru ilerledi. Tutuş'un itaat etmeleri talebini dikkate almayan Emirler Halep yakınlarında onun ordusuyla karşılaştılar. Ancak savaşı kaybettiler ve bu arada Aksungur da esir düştü. Tutuş'un huzuruna getirilen Aksungur idam cezasına çarptırıldı ve emir derhal yerine getirildi.[136]

Arap Emirlerinden Sadaka, Sultan Muhammet Tapar tarafından çok sevilirdi; çünkü sultanın Berkyaruk ile olan mücadelesinde Muhammet Tapar'ı desteklemiş ve ordusuyla yanında yer alıp bütün savaşlarına katılmıştı. Sultan da bu yardımlarını kar-

şılıksız bırakmamış ve kendisine pek çok ihsanda bulunup özellikle ıktalarını arttırmıştı. Bu durum Sadaka'yı çok güçlendirmiş, nüfuzu ve itibarı artmış, herkes tarafından tanınan ve çok sevilen birisi olmuştu. Ancak bu gelişmeler rakiplerinin hoşuna gitmemişti. Kaynağın ifadesine göre, sultanın adamlarından Ebû Cafer, Sadaka'nın sultandan kaçan bazı kimseleri dahi koruyup himaye eder hale geldiğini hâlbuki bunun çok büyük suç olduğunu söylemiş ve Sadaka ile sultanın arasını bozmuştu; hatta suçlamalarında daha da ileri gitmiş ve Sadaka'nın Batınî olduğunu söylemişti. İbn'ül-Esîr'e göre Ebû Cafer yalan söylüyordu, çünkü Sadaka sadece bir Şii idi. Sonunda sultan ile Sadaka'nın arası açıldı. Ebû Cafer'in bu konudaki faaliyetleri ve iftiraları ne kadar işe yaramıştır bilemeyiz; ancak, Sultan Muhammet Tapar da mutlaka etrafındaki adamların belli bir güce ulaştıktan sonra kendisi için tehlikeli olacaksa durdurulması gerektiğini çok iyi bilen bir hükümdardı. Kısa bir süre sonra ortaya bir gerekçe de çıktı: Âve ve Sâve hâkimleri sultanı kızdırmış ve daha sonra da kaçarak Sadaka'nın yanına sığınmışlardı. Sultan hemen yanına sığınanların kendisine teslim edilmesini istedi ama Sadaka bunu reddederek açıkça sultana karşı koydu. Sultan bu durum karşısında ordusunu hazırlayarak yola çıktı ve Irak'a geldi. Burada savaş öncesinde her ne kadar halife ve diğer bazı hatırlı kişiler araya girdilerse de sultan hiç kimseyi dinlemedi ve savaş başladı. Zafer sultanın oldu. Esir edilen Sadaka ceza olarak orada idam edildi (1107). Ayrıca Sadaka'nın ordusundan üç bin kadar da adamı öldürüldü.[137]

Selçuklu sultanları bazen -belki de- koşullar gereği itaatsizlik suçunu cezasız bırakabiliyorlardı. Melîk Kavurd, Kirman Selçukluları Devleti'ni kurduktan sonra sınırlarını genişletmeye çalışmıştı. Bu sebeple Kirman'ın batısındaki Fars üzerine sefer düzenlemişti. Kavurd önce bölgenin merkezi olan Şiraz'a doğru ilerledi. Buraya gelmeden önce şehir halkına mektup göndererek teslim olmalarını istedi. Asla teslim olmayacaklarını ve sonuna kadar savaşacaklarını bildirmeleri üzerine Şiraz önlerine gelip şehri kuşattı. Halk buna karşı çıkarak üç gün boyunca savaştıysa da sonunda teslim olmaktan başka çare kalmadığını anladıklarından, Kavurd'a durumu bildirdiler. Şehrin bu şekilde ele

geçirilmesinden sonra, sultan şehre karşı herhangi bir cezalandırma hareketine girişmedi. Ayrıca mümkün olduğu kadar adalet ve iyilikle davranmaya çalıştı. Bu tutumu Şiraz çevresinde duyulduğunda bölge halkı da Sultan Kavurt'a itaatini bildirdi.[138] Kirman Selçukluları sultanının böylesine yumuşak davranması kendi lehine sonuçlandı. Henüz kurulmuş bir devlet olması sebebiyle Kavurd'un sınırlarını genişletmek istemesi çok doğaldı; bunu da sertlikle değil hoşgörüyle yapması işe yaramıştı.

Sultan I. Gıyâseddîn Keyhüsrev, Antalya'yı ele geçirdikten sonra Rum ordusunun başına geçen Erminos, Selçuklular üzerine yürümek niyetiyle harekete geçti. Sultan bunu öğrendiğinde çabuk davranarak Erminos fazla ilerlemeden karşısına çıktı. Savaşı sultanın ordusu kazandı ve on yedi bin Rum askeri öldürüldü. Bu arada ele geçirilen Erminos ceza olarak ve bizzat sultan tarafından göbeğine kadar ortadan ikiye bölünmek suretiyle öldürüldü.[139]

Anadolu Selçukluları sultanı İzzeddîn Keykâvus tahta oturduktan bir süre sonra ülkesinde duruma hâkim olmuştu. Bunun ardından Karadeniz'de bir ticaret limanı kazanmak amacıyla Sinop üzerine yürüdü. Bu sırada Trabzon Rum imparatoru Aleksios yanında küçük bir kuvvetle o çevrede avlanırken Türklere esir düştü. İmparator sultanın huzuruna getirildiğinde, güvendiği adamlarından birisini şehre göndermesi ve onlara şehri teslim etmelerini söylemesi istendi. Haber gönderildikten sonra şehir halkı bu isteğe karşı çıkarak şehri teslim etmeyiz cevabını verdiler. Sultan bunun üzerine İmparator Aleksios'u halkın görebileceği bir yere götürmelerini ve orada kendisine işkence edilmesini buyurdu. Bu arada sultanın adamlarından Behram isimli bir kumandanın şehrin limanla bağlantısını kesmesi sonucunda halkın direnme gücü tükendi. İmparatorun haline acıyan halk yapılan anlaşma sonucunda şehri teslim etti ve sultan 3 Kasım 1214'te Sinop'a girdi.[140]

Anonim Selçukname'de bu konuyla ilgili olarak, "Aleksios ve otuz komutanı esir olarak ele geçirildi ve bunların hepsinin diri diri derisi yüzüldükten sonra derilerine samanı doldurularak ceza olsun diye günlerce Anadolu şehirlerinde gezdirildiler" denmektedir.[141]

1182–1183'te Haçlıların büyük bir orduyla yola çıktığı ve niyetlerinin de Müslümanların kutsal şehirlerine saldırmak ve buradaki hacılara zarar vermek olduğu yönünde haberler alındı. Selâhaddîn'in Mısır'daki nâibi Ebû Bekr b. Eyyûb'da hemen bir donanma hazırlayarak başına Hüsameddin Lu'lu'yu geçirdi. Eyyûbî donanması Haçlılara Ayzab'da yetişti. Bir süre takip ettikten ve onları yaptıkları işten vazgeçirmek üzere taciz ettikten sonra, Haçlıların kararlı olduklarını gördüklerinde savaşın kaçınılmaz olduğunu anladılar. Bunun üzerine el-Cecza sahilinde karşılaşan iki tarafın donanması savaşmaya başladı. Eyyûbî donanması kısa sürede üstünlüğü ele geçirince Haçlılar kıyıya yanaşıp karaya çıkmak zorunda kaldılar. Karaya çıktıklarında dağlara doğru çekilip kendilerini kurtarmaya çalıştılar. Ancak Eyyûbî askerleri onlara acımadı ve pek çoğu savaş alanında öldürüldü. Tutsak olarak ele geçirilenlerden bir kısmı ise İbn'ül-Esîr'in aktarımıyla, "Allah'ın ve peygamberinin haremine girip korku salmak istedikleri için bir ceza olarak boğazlanmak üzere Minâ'ya gönderildi". Diğer esirlerin cezası da Mısır'a döndüklerinde idam edilmek suretiyle verildi.[142]

Selâhaddîn, Hıttin Savaşında Haçlıları bozguna uğrattıktan sonra dönüp Taberiyye şehrini kuşatma altına aldı. Buranın sahibesi olan kontes, hemen Selâhaddîn'e haber göndererek kendisi, çocukları, yakın maiyeti ve mal varlığı için aman verilmesi halinde teslim olacağını bildirdi. Bu teklif derhal kabul edildi ve koruma altına alınmış olanlar şehri güven içerisinde terk ettiler. Bunun dışında kalanlar ise esir alınarak Dimaşk'a gönderildiler. Esirler arasında Templier ve Hospitalier şövalyeleri de vardı. Sultan bunların ayrılmasını ve huzuruna getirilmesini istedi. Çünkü bu iki gruba mensup askerler Frankların en tehlikelileriydi. Ayrıca Müslümanlara çok zarar veriyorlar ve her zaman sultanın Emirlerine karşı çıkıyorlar, asla uzlaşmaya yanaşmıyorlardı. Sultana göre onlar bu daimi itaatsizliklerinin bedelini ödemeliydiler. Ancak sultan bu sırada farklı bir durumla karşılaştı: Eyyûbî askerleri fidye almak istedikleri için esirleri serbest bırakmayı düşünüyorlardı. Bu esirleri savaş sırasında tek tek ele geçirmişler ve şimdi de bunun karşılığını almak istiyorlardı. Kazanılmış bir savaşın sonrasında ganimet sahibi olmak her askerin en büyük

amacıydı. Şimdi ellerinde tuttukları bu değerli esirleri niye paraya çevirmesinlerdi? Sultan bunu duyduğunda çok fazla şaşırmadı ve hiç düşünmeden kendisine getirilecek olan Hospitalier ya da Templierlere mensup her şövalye için elli Mısır dinarı vereceğini ilan etti. Elli dinar hiç de fena bir ücret değildi. Kısa süre sonra Selâhaddîn'in askerleri dinarlarına, sultan da iki yüz Hospitalier ve Templier şövalyesine sahip olmuştu. Sultan, şövalyelerin boyunlarının vurularak öldürülmesini emretti. Emir geciktirilmeden yerine getirildi. Sıraya dizilmiş ölümü bekleyen bu iki yüz esir, işini iyi bilen cellâtların keskin kılıçları altında can verdi.[143]

Eyyûbîlerin Bezzeye'yi fethi sırasında, kaledekilerin teslim olup kaleyi boşaltmayı reddetmeleri üzerine burası zor kullanılarak fethedilmişti. Buna bağlı olarak, içeridekilerin hepsi esir alındı ve bütün mal varlıkları yağmalandığı gibi pek çok ev de ateşe verilip yakılmıştı.[144]

Eyyûbîlerden sonra Mısır-Suriye coğrafyasında hâkim olan Memlûklerin de itaatsizliğe tahammülü yoktu. Timurlu ordusu, Suriye seferi esnasında Ekim 1400'de Halep yakınlarına geldiği zaman, Timur'un öncü kuvvetleri ile Trablus nâibi Şeyh el-Mahmûdî'nin askerleri arasında bazı küçük çatışmalar oldu. Trablus nâibi, Timur'un öncü kuvvetlerinden bu noktada durmasını istemiş ancak onlar bu emri dinlemeyip Memlûk kuvvetlerine hücum etmişlerdi. Daha sonra Trablus nâibinin kuvvetleri başarılı olmuş ve Timur'un öncü kuvvetleri geçici olarak durdurulabilmişti. Şeyh el-Mahmûdî bu çatışma esnasında esir aldığı dört Timurlu askerini ceza olarak Halep önlerinde toplanan halkın huzurunda ortadan ikiye böldürmek suretiyle öldürtmüştü.[145]

Emre itaatsizlik, özellikle maiyetinde olanların kendisine koşulsuz olarak itaat etmesini ısrarla isteyen Timur tarafından da çok büyük bir suç olarak kabul edilirdi. Bir zamanlar Timur'un can dostu ve dava arkadaşı olan Emir Hüseyin bir süre sonra onun baş düşmanı olmuştu. Timur'un, aynı zamanda kayınbiraderi de olan Hüseyin'le savaştığı sırada ve Belh kuşatması esnasında, şehir halkı Timur'un değil Hüseyin'in yanında yer almıştı. Timur'a itaat etmeyip Hüseyin'e sadık kaldıklarından dolayı suçlu görülen Belh halkının büyük bir kısmı ceza olarak kılıçtan geçirilmiştir. Timur, Hüseyin ile yolunu ayırdıktan sonra onun

yanında yer alanlara ve hatta onların ailelerine karşı da çok acımasız davranmıştır. Yine Hüseyin'in komutanlarından olan Emir Musa'nın ailesini ele geçirdiğinde bu aile fertlerinin hepsini ceza olarak kuyulara hapsettirmiştir.[146]

Timur 1376–77 yıllarında Urus Han'a karşı zor koşullar altında bir sefere çıkmıştı. Bu sırada Harezm Hanı Yusuf, Timur'un yokluğunda onun topraklarına girip talan etme alışkanlığından bir türlü vazgeçmediği için yine bu fırsatı değerlendirmiş ve Timur'a cephe gerisinde çok zor anlar yaşatmıştı. Bu kez Timur'un Harezm üzerine düzenlediği sefer çok uzun sürdü. Bu defa da halkın önemli bir bölümü Timur'un teslim olmaları için yaptığı teklifi kabul etmediklerinden dolayı ceza olarak öldürülmüştü. Daha önce de görüldüğü gibi, iki uyarıdan sonra teslim olmayıp itaat etmeyi reddedenlere karşı Timur son derece acımasız davranırdı.[147] II. Mardin seferi sonrasında kale ele geçirildiğinde şehir halkının itaatsizliğinden dolayı aynı sahne tekrarlanmış ve içeridekilerin hepsi kılıçtan geçirildiği gibi kız ve oğlan çocukları da atların ayakları altında birer kan pıhtısına dönüşünceye dek ezilmişti.[148] 1393 yılında Şeyh Mansur'a ait olan Kale-i Sepid'i kuşatıp ele geçirerek Basra ve Vasıt bölgelerine hâkim olduğunda, kendisine itaat etmeyip muhalefet gösteren halkı yine ağır bir şekilde cezalandırmıştı. Pek çok insan öldürülmüş ve malları mülkleri yağmalanmıştı.[149]

Timur, Tikrit kalesini ele geçirdiğinde ise halkla askerleri ayırmış ve sadece askerlerin öldürülmesini emretmiştir. Daha sonra kellelerinden kuleler yaptırmıştır.[150] Toktamış ile savaşıldığı sırada ele geçirilen Hacı Tarhan şehri ahalisi ceza olarak göçürülmüş ve şehir yakılıp yıkılmıştır.[151] Yezd şehri kuşatıldığı sırada, şehirden tünel kazarak kaçmaya çalışanlar yakalandıklarında bir kısmı kılıç ile diğerleri ise yakılarak olmak üzere hepsi öldürülmüştür. Kuşatma çok uzun sürdüğü için içerideki otuz bin kişinin de açlıktan öldüğü söylenmektedir.[152] Hindistan seferi esnasında ise Kale-i Mirt'i yine kuşatma sonucunda ve savaşla ele geçirdiğinde, tarihçinin ifadesiyle, "Kale hâkiminin oğlunu ceza olarak kendi taptığı ateşle yakarak öldürttü".[153]

Hindistan seferi esnasında Timur, yolu üzerindeki pek çok şehri ve kaleyi ele geçirmişti. Bu yerleşim birimlerinin çoğu sa-

vaş ile dize getirilmiş ve bunun sonucunda, Timur'un uyarılarını dinlemeyip itaatten uzak kalanlar gereken cezayı muhakkak görmüşlerdi. Kaleler ele geçirildiğinde öldürülenlerin kellelerinden kuleler yaptırmıştı. Yine Timur'a karşı koyan ve onun askerlerinden bir kısmını öldüren Melîk Şeyha ise oklanmak suretiyle öldürülmüş ve daha sonra boynundan iple bağlanarak yerlerde sürüklenip Timur'un huzuruna getirilmiştir.[154]

Timur, Yedi Yıllık Sefere çıkmadan önce, Semerkand'ın idaresini torunu Muhammed Sultan'a, Endican taraflarını yani Moğol hududunun yönetimini ise diğer torunu İskender'e bırakmıştı. İskender, Moğol Hanı'nın ölümü sebebiyle ortaya çıkan idarî boşluktan faydalanmak için, emrine verilen ordular ile Moğollar üzerine çok başarılı bir sefer düzenlemiş ve sonra Endican'a dönmüştü. Ardından Semerkand'a dönmek niyetinde iken, Muhammed Sultan'ın kendisi hakkında iyi düşüncelere sahip olmadığının söylenmesi üzerine vazgeçip geri dönmüştü. Bu hareketi, muhalefet ve emre itaatsizlik şeklinde kabul edildiğinden, orada bulunan beğler tarafından yakalanmış ve diğer adamları ile birlikte Semerkand'a gönderilmişti. Burada yapılan yargılama sonucunda, Timur'un *Tüzükât*'ındaki hükümlere uygun olarak, İskender önce dayak atılmak sureti ile cezalandırılmış daha sonra hapse atılmıştı. Ancak Atabeği ile yirmi altı adamına böyle hoşgörülü davranılmamış ve onlar idam edilmek sureti ile cezalandırılmışlardı.[155]

Timur, 1400 baharında kendisine karşı hep asi olan Hıristiyan Gürcistan Krallığı'na karşı beşinci seferini düzenledi. Bu kez Gürcüleri cezalandırma gerekçesi, Gürcistan kralı VII. Giorgi'nin, sarayına sığınmış olan Sultan Ahmed'in oğlu Tahir'i teslim etmeyi reddetmesiydi. Önceki seferlerden, Timur'un karşı konulmaz bir güç olduğunu çok iyi bilen Gürcüler, bu kez hışmından kurtulmak için yeni bir taktik deneyerek, daha yukarılara çekildiler, dağ yamaçlarında, bulunması ve girilmesi zor mağaralarda gizlendiler. Düşmanın bu beklenmedik taktiği farklı bir yaklaşımı zorunlu kılıyordu. Timur zoru severdi. Bir an düşündükten sonra, öncelikle içine bir adam sığacak büyüklükte sepetler örülmesini buyurdu. Bunların içine okçular yerleştirilerek mağara ağızlarına kadar sarp yerlerden aşağı sarkıtıldılar.

Okçular uygun yere geldiklerinde, uçlarına yağlı bez sarılmış oklarını ateşe vererek mağaraların en ücra köşelerine kadar attılar. Mağaraların içi atılan bu oklarla duman dumana kaldığında içeridekilerin yapacak tek şeyi kalıyordu: nefes alabilmek için dışarıya koşmak. Sonrasında bildik sahneler tekrarlanıyordu; ele geçirilenler ya kılıçla öldürülüyor ya da yüksek ve sarp uçurumlardan aşağı atılarak ölüme terk ediliyorlardı.[156]

Timur'un cezalandırma konusunda kime, ne zaman, nasıl davranacağı tam olarak kestirilemiyordu. 1400 yılında, Bâyezıd ile yazıştığı ve Karabağ'da bulunduğu sırada birden harekete geçmiş ve önce Erzincan'a oradan da yıldırım gibi Sivas'a gelmişti. Timur şehri kuşattığında şehir halkı önce ona karşı direnebileceklerini düşünmüşlerdi. Timur'un kuşatma ile ilgili savaş aletlerini ve hazırlıklarını gördüklerinde ise gözleri korkmuş, direnme çabalarının kısa bir süre sonra boşa çıkacağını anlamışlardı. Şahit oldukları Timur'un hazırlıklarının aldıkları kararda etkisi mutlaka çok büyüktü. Şimdiye dek Timur'un cezalandırma yöntemiyle ilgili duydukları haberlerin de bu kararı önemli ölçüde etkilediği muhakkaktır. Ancak yine de şanslarını denemeye karar verdiler. Fakat çabalarının nafile olduğunu kısa bir süre sonra anladılar ve karşı koymaktan vazgeçtiler. Zaten Timur bir şehri ya da kaleyi kuşattığında mutlaka en az iki defa itaat etmeleri için haber gönderirdi. Eğer şehir halkı bu teklife olumlu cevap verir ve Timur'un buyruğuna boyun eğerse, en azından yaşamlarını sürdürebilmeleri konusunda bir şansa sahip olabilirlerdi. Aksi takdirde ne olacağını zaten çok iyi biliyorlardı.

Şehir yönetimi, Timur'a hatırlı kişiler arasından seçtiği elçiler göndererek daha fazla karşı koymayacaklarını ve teslim olmayı kabul ettiklerini bildirdi. Ancak çaresiz her insan gibi onlar da yaşamlarına dokunulmayacağına dair güvence istiyorlardı. Timur bu güvenceyi hiç düşünmeden verdi ve "Tanrı şahidim olsun şehirdeki hiçbir canlının kanını akıtmayacağım" dedi. Bu söz elçileri rahatlatmaya yetmişti. Hemen şehre geri dönüp bu mutlu haberi herkese duyurdular. Şehirde bir anda bayram havası esmişti. Evet, bunun karşılığını ödeyeceklerdi. Ama şimdi malın değil canın düşünüleceği zamandı. Zaten kefenin cebi mi vardı?

Bu koşullar altında şehir teslim oldu. Timur önce Müslüman olanlar ile olmayanların ayrılmasını istedi. Müslümanlar ödemeleri gereken savaş tazminatını son kuruşuna kadar seve seve ödediler ve hepsi de özgürlüklerine kavuştular. Ancak şehri Müslümanlarla birlikte savunmuş olan Hıristiyanlar ve Ermeniler esir alındılar. Şehri savunan dört bin Ermeni sipahisinin başına ne geleceği de hemen hemen anlaşılmıştı. Timur onları teslim almadan önce hiç birinin kanını dökmeyeceğine dair söz vermişti. Devrin tarihçilerinden Yezdî ve Natanzî'nin söylediğine göre, Timur bu dört bin Ermeni'yi önce kuyulara doldurmuştu. Şehirde bu kadar kuyu var mıydı bilinmez ama Timur için kuyu şeklinde büyük çukurlar açtırmak herhalde zor olmamıştı. Sonra bu büyük çukurlara doldurulan Ermenilerin hepsi ceza olarak diri diri gömüldüler. Sonra da Timur, "İşte sözümü tuttum ve bir tekinin bile kanını akıtmadım" dedi.[157] Diri diri gömülerek öldürülenlerin dışındaki bazı Hıristiyan askerler ise, boğularak ölmeleri için kafaları bacaklarının arasına bağlanıp bu şekilde surların etrafındaki hendeğe atılmışlar ve yine kanları dökülmeden öldürülmüşlerdi.[158]

Timur, Memlûklere ait olan Suriye bölgesini istila ettiği sırada, Dimaşk'ı ele geçirip yağmalanmasına izin verdiğinde, Emirlerine bir konuda dikkatli olmalarını söylemiş ve onları Haremeyn'e ait vakıfları yağmalamaktan men etmişti. Timur İslâm dünyasına düzenlediği seferleri esnasında pek çok dindaşının katledilmesine göz yumarken ve hatta emirleri bizzat kendisi verirken, bazen böyle ilginç ayrıntılara takılıyor ve inançları konusunda asla taviz vermeyen hassas bir görüntü sergiliyordu. Bu defa Dimaşk'taki Haremeyn'e yani Mekke ve Medine'ye ait olan vakıf mallarının yağmalanmasını yasaklamıştı; ya da Timur'un resmî tarihçilerinden olan Yezdî onu pek çok konuda kollamaya ve korumaya çalıştığı gibi burada da böyle bir çabayla bu yasaklama emrini ona yakıştırmıştı. Bunu tam olarak bilemiyoruz ancak Yezdî'ye göre, Timur'un Tavacılarından olan Heri Melîk bu vakıflardan yüz batman arpa alıp götürdüğünde, Timur emrine itaat etmeyen suçlunun hemen yakalanarak yasa dayağı ile cezalandırılmasını buyurdu. Emir hemen yerine getirildi, önden ve arkadan olmak üzere suçlu sopayla dövüldü. Ayrıca aldıklarının parası da vakfa geri

ödetilmişti.[159] Aslında Timur bu olayda oldukça yumuşak davranmıştı. Çünkü *Tüzükât*'ında savaş sırasındaki emirlerinin uygulanması konusundaki buyruğu aynen şöyleydi:

> Emrettim, hangi bölük askeri Emirine ferman gönderirsem, bu hükmüme göre yapsınlar ve ona karşılık kılmasınlar. Beylerbeyilerden, Emirlerden ve başka sipahilerden kim olursa olsun eğer hükme karşı çıksa, onu kılıçtan geçirip koldaşını onun yerine koysunlar.[160]

Timur, 1402 yılında Bâyezıd ile kozunu paylaştıktan ve Osmanlılara ağır bir yenilgi tattırdıktan sonra Batı Anadolu'nun en uç noktası olan İzmir'e kadar gelmişti. Bu yolculuğu Kütahya, Denizli, Aydın, Ayasuluk (Selçuk) yolu ile Tire üzerinden tamamlamıştı. Belki de tarihe olan düşkünlüğü sebebiyle zaman zaman önemli bulduğu hadiselerden sonra değişik yerlerde, ilgili olayı anlatan kitabeler diktirmiş ve böylelikle tarihe kayıt düşmüştür. Yine Tire'de iken böyle bir kitabenin yazılmasını buyurmuş ve kitabe hemen yazılıp Tire'de dikilmiştir. Ancak kitabe şu ana kadar bulunamamıştır. İsmail Aka'nın da belirttiği gibi, "günün birinde bu kitabenin bulunması Tire için sadece yazılan değil, yaşanan tarih bakımından da bir hatıranın gün ışığına çıkmasına vesile olacaktır."[161] Bu metnin geçtiği her iki kaynakta da[162] önce, "Timurlenk'in merhum Gazi Yıldırım Bâyezıd Han'ı tutup, Rum (Anadolu) ülkesini istila ederek Tire'ye geldiği, adı geçen şehirde (Topkapı nüshasında iyi okunamamakla birlikte) Mermer Tepe mevkiinde bunları bir taşa kazdırdığı" ifadelerine yer verilmiş, daha sonra da asıl metin verilmiştir:

> Tanrı'nın inayeti (yardımı) ile zamanın padişahı, yedi iklimin, İran ve Turan hâkimi Büyük (Uluğ) Beg Sultan Timur Gürgan, Hitay (Çin) ve Hindistan hudutlarından Mısır yörelerine kadar İran ve Turan'ın fethinden sonra, 804 yılı zilhicce ayının 26'sında Rum (Anadolu) ülkesini fethedip, hâkimini oğulları ile birlikte tutsak aldı, ordularını bozguna uğrattı. Ardından kışı geçirmek üzere deniz kıyısına gelip Manisa, Balat, Antalya, Alaiye yörelerinde konup, Aydın vilayetinde konulduğunda bu durumu bilip öğrenmeleri için şu iki-üç satırı taş üzerine nakşettiler.[163]

Timur, İzmir'e gelmeden önce buradaki kâfirlerin Müslümanlara eziyet ettiğini ve Yıldırım Bâyezıd'in da burayı uzun süre kuşatmasına rağmen alamadığını öğrenmişti. Belki biraz da bu yüzden İzmir' e gelmeye karar vermişti. Kale, kuşatılmadan önce her zaman olduğu gibi itaat etmeye davet edildi. Cevabın olumsuz olması üzerine kuşatma başladı. Kale Timur'un tahmin ettiğinden daha önce ele geçirildi. Kuşatma sadece iki hafta sürmüştü. Daha sonra ceza olarak kale yerle bir edildi. Kale ele geçirildikten sonra Foça'dan yardım için gelen Hıristiyan gemileri İzmir körfezine girdiğinde ne olup bittiğini tam olarak anlayamamışlardı. Ama durumu kavramaları çok zaman almadı. Timur'un emriyle esirlerin kafaları kesilerek mancınıklarla körfeze girmiş olan gemilere atıldı. Dehşete kapılan gemilerdekiler, oraya ne için geldiklerini unutup arkalarına bile bakmadan kaçtılar.[164]

Timur, doğa koşullarının bütün olumsuzluklarına rağmen son seferi olan Doğu seferine çıkarak Aksulat'a geldiğinde bazı aile sorunlarıyla uğraşmıştı. Torunu Halil Sultan, kendisinden beklemediği bir davranışla merhum Emir Seyfeddîn'in hareminde bulunan Şadmülk adlı güzel bir odalıkla evlenmiş ve hükümdar ailesini şaşkına çevirmişti. Çok sinirlenen Timur, kadının tutuklanmasını emretmiş, fakat Halil Sultan dedesinin emrine karşı gelerek her şeyi göze alıp onu saklamıştı. Kadın uzun aramalardan sonra ele geçtiğinde ölüme mahkûm edildi. Eğer Timur'un diğer torunu Pir Muhammed müdahale etmeseydi, eski odalık, yeni sultan az daha öldürülecekti. Aksulat'a gelen Timur, Halil Sultan'ın bir kez daha emrine karşı gelerek çok sevdiği karısından ayrılmayı reddettiğini öğrendi. Bunun üzerine öfkeli bir şekilde, ikinci kez kadının öldürülmesi emrini verdi. Ancak bu kez de çok sevdiği Halil Sultan'ın acısına dayanamayan Saraymülk Hanım, kadın lehine araya girdi. Bu defa ileri sürülen gerekçe Timur'u birazcık olsun yumuşatmıştı. Çünkü Saraymülk Hanım Timur'un değer verdiği iki Emirini, ona Şadmülk'ün Halil Sultan'dan hamile olduğunu söylemeleri konusunda ikna etmişti. Bu hile beklenildiği gibi işe yaradı ve ölüm cezası uygulanmadı. Şadmülk çocuğunu doğuruncaya dek Timur'un bir başka eşinin gözetiminde kalacak, çocuk doğduktan sonra hadımağalarına teslim edilecek ve bu görevliler de onun Halil Sultan ile görüşmesine asla izin

vermeyeceklerdi. Görüldüğü gibi, dedesinin emrine itaat etmeyen Timur'un torunu Halil Sultan'a herhangi bir ceza verilmemiş ama bu işte kocasını sevmekten başka hiçbir suçu bulunmayan zavallı kadıncağız ölüme mahkûm edilmiştir.[165]

Timur'un oğlu Şahruh da kendi hâkimiyeti döneminde, babası gibi cezalandırma seferleri düzenlemiş ve aynı onun gibi ceza olsun diye bazı bölgelerdeki halkı göçürmüştü. Karakoyunlu Türkmenlerinin itaatten çıktıklarını duyduğunda ve 1432 yılında düzenlediği seferler sırasında, Karakoyunluları zayıflatmak ve cezalandırmak için Türkmenlerden büyük kitleleri Horasan'a göçürmüştü. Azerbaycan'dan Horasan'a göçürülen ilk topluluğun sayısı on bin çadır iken, ikincisi on beş bin çadır civarındaydı.[166]

Dostluklar bazen bozulabiliyordu. Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey ile Kadı Burhaneddîn'in arası açılmış ve Sivas dışında iki tarafın orduları savaşa tutuşmuştu. Savaşı Kara Yülük kazanmış ve Burhaneddîn esir düşmüştü. Kara Yülük esir ettiği Kadı Burhaneddîn'i de alarak Sivas önlerine gelmiş ve şehir halkından şehri teslim etmelerini istemiş hatta bu isteğini Kadı Burhaneddîn'e de tekrarlatmıştı. Şehir halkının bu isteği reddetmesi üzerine Sivas hâkimi Burhaneddîn, canının bağışlanmasına karşılık Kayseri ve çevresini vermeyi teklif ettiyse de Osman Bey buna razı olmadı. İlk önce isteğine karşı konmasının cezası olarak halkın gözleri önünde Burhaneddîn'in boynunu vurdurdu. Ardından da cesedini dört parçaya ayırtarak her bir parçayı bir sırığa geçirtti.[167]

Böylece Burhaneddîn'in cezası, 'ibret-i âlem' için ölümünden sonra da devam etti. Bu cezalandırma türüne bir diğer örnek 1467'deki Akkoyunlu-Karakoyunlu mücadelesinde görülebilir. Aslında bu iki Türk devleti hep mücadele içerisinde olmuşlardı. Yapılan savaşlar sonunda ele geçirilen esirlerin burunlarının kesildiği hatta hadım edildiklerine bile rastlamak mümkündü. Cihanşah İsfahan'da şehrin ileri gelenlerine tuzlu suyla işkence yapmıştı.[168] 1467 yılında kışın bastırmaya başlaması sebebiyle Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah, ordularına kış izni verdikten sonra çocukları, Emirleri ve kendisine bağlı az sayıdaki birlikleriyle Sancak ovasında dinlenmeye çekilmişti. Akkoyunlu hükümdarı Hasan Bey bu haberi aldığında hiç vakit kaybetmeden

ani bir baskın yapmış ve orada bulunan Karakoyunluların çoğu öldürülmüş, bir kısmı ise esir alınmıştı. Bu sırada Cihanşah da bir Akkoyunlu askeri tarafından öldürülmüştü. Ancak daha sonra yaptığı işin önemini farkeden asker korkuya kapılarak cesedi gizlemişti. Bir süre sonra Hasan Bey'in, Cihanşah'ı ölü ya da diri getirene ödül vereceğini ilan etmesi üzerine, asker cesedi sakladığı yerden çıkararak hükümdara teslim etti ve ödülünü aldı. Hasan Bey ezeli rakibinin cesedini teşhir ettikten sonra parçalara ayırtıp başını Timurlu hükümdarı Ebû Saîd'e gönderirken, vücudunu da Erciş'te bulunan babasının yanına gönderdi. Cihanşah'ın oğullarından Muhammed hemen orada idam edilirken diğer oğlu Ebû Yusuf ise daha sonra gözlerine mil çekilmek suretiyle cezalandırıldı.[169]

Akkoyunlu Uzun Hasan, belki de Timurlu hükümdarı Şahruh'a özenerek Mekke'ye hac zamanı Irak'tan bir mahmil yani hac kafilesi gönderdi. O dönemde bu hâlâ Memlûk Devleti'nin uhdesinde bulunan bir görevdi ve siyasî önemi büyüktü. Uzun Hasan'ın böyle bir girişimde bulunmasının sebebi de ilgili eylemin İslâm dünyasında siyasal bağımsızlık simgesi olarak kabul edilmesidir. Memlûkler kutsal kentlerin sorumluluğunu hâlâ üzerlerinde tuttuğundan buna izin vermek istemiyorlardı. Bu girişim ilk kez Akkoyunlu hükümdarı Cihanşah zamanında ve 1466 yılında uygulamaya konulmuştu. Tabiî bu durum böyle bir onuru kimseyle paylaşmak istemeyen Memlûk Devleti ile Akkoyunluların arasını açmıştı. Daha sonra Uzun Hasan tarafından devam ettirilmek istendi ve Mekke'ye üç kez mahmil gönderildi. Dördüncüde, yani 1473 yılında, Emirü'l-Hac Rüstem ile Kadı Ahmed İbn Dehiyye vasıtasıyla Mekke ve Medine'deki camilerde Cuma hutbesini, emirlere karşı gelerek Uzun Hasan'ın ismine okutmaya kalktılar ve bunu zorla da olsa sağladılar. Ancak emre itaatsizlik büyük bir suçtu. Bu olayın duyulmasının ardından hemen Mekke şerifi tarafından yakalanıp zincire vurularak Kahire'ye Memlûk sultanına gönderildiler. Sultan bu iki şahsı kaledeki burçlara hapsetti. İşledikleri suçun cezası olarak yaklaşık on yıl hapiste yattıktan sonra sultan tarafından serbest bırakıldılar.[170]

Fransa kralı IX. Louis'in düzenlediği VII. Haçlı Seferi başarısızlığa uğramış ve Haçlılar Memlûk ordusuyla yaptığı savaşı kaybetmişti. Bu savaşın sonunda Fransa kralı da dahil olmak üzere pek çok haçlı komutanı esir düşmüştü. Daha sonra kral ile Memlûk Emirleri arasında kralın serbest bırakılması için bir antlaşma yapıldı. Bu antlaşmaya sadık kalınacağına dair yemin edilmesine sıra geldiğinde, Emirler gereken yeminleri ettiler. Ardından sıra kralın yemin etmesine geldi. Ancak kral yemin metnini gördüğünde bazı çekinceleri olduğunu söyleyerek itiraz etti. Bu durum, yani kralın Memlûk komutanlarının emirlerine itaat etmemesi ciddi bir gerginlik yarattı ve bu işin sorumlusu olarak görülen seksen yaşlarındaki zavallı Kudüs patriğine işkence edilerek cezalandırılmaya başlandı. Bu ilginç gelişmeyi, IX. Louis ile birlikte sefere katılan ve Fransa'ya döndüğünde hatıralarını yazan Joinville'den dinleyelim:

> Emirler yemin ettikten sonra, kralın da yemin etmesini ve bunun kayda geçirilip yazılmasını istediler. Bu yemin ise dininden dönüp onların tarafına geçmiş olan papazların tavsiyeleri ile düzenlendi ve metni aşağıdaki şekildeydi: Eğer kral Emirler ile yaptığı antlaşmaya sadık kalmaz ise, İsa'yı ve kutsal Meryem'i inkâr eden ve efendimizin on iki havarisi ile bütün azizlerin dostluğunu kaybederek şerefinden olan bir Hıristiyan gibi olacaktı. Kral bu yemini seve seve kabul etti. Yeminin son maddesi ise aşağıdaki şekilde idi: Eğer kral, Emirler ile yaptığı antlaşmaya uymaz ise, Tanrıyı ve onun kanunlarını inkâr eden, Tanrıya karşı çıkan ve Haç'a tükürüp onu ayakları altına alan şerefsiz bir Hıristiyan gibi olacaktı. Kral bunu duyduğunda asla böyle bir yemin etmeyeceğini söyledi. Emirler Müslümanların dilini çok iyi bilen üstad Nicholas'ı krala gönderdiler ve kral ile şunları konuştu: 'Efendim, Emirler çok kızgın çünkü onlar sizin istediğiniz şekilde yemin ettiler, oysaki siz onların istediği şekilde yemin etmiyorsunuz. Şundan emin olun ki, eğer bu yemini etmezseniz sizin ve bütün adamlarınızın başını vuracaklar'. Kral onların istediği her şeyi yapabilirim bu yemini edip de İsa'nın ve kutsal Meryem'in gazabı altında yaşamaktansa iyi bir Hıristiyan olarak ölürüm daha iyi dedi.
>
> Çok saygın ve seksen yaşında bir ihtiyar olan Kudüs Patriği, Müslümanlardan himaye belgesi alarak kralın kurtuluşuna

yardımcı olmak için gelmişti. Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasındaki geleneğe göre sultan veya kral ölürse onların elçileri Hıristiyan veya Müslümanların ülkesinde olsun esir edilip köle yapılıyordu. Ve şimdi Patriğe himaye belgesi veren sultan ölmüştü, bu yüzden Patrik de bizim gibi esir idi. Kral cevabını verdiğinde Emirlerden bir tanesi bunun krala Patrik tarafından öğütlendiğini söyledi ve diğerlerine şöyle dedi: Eğer sizler bana güvenirseniz Patriğin kellesini uçurup kralın ayakları dibine düşürerek onun yemin etmesini sağlayacağım. Onlar bunu dinlemediler fakat Patriği kralın yanından alarak, çadırın direğine elleri arkada olmak üzere bağladılar. O öylesine sıkı bir şekilde bağlanmıştı ki, elleri şişerek kafası büyüklüğünde olmuştu ve tırnaklarının arasından kan fışkırmaya başlamıştı. Patrik krala şöyle bağırıyordu: Efendim, Tanrı aşkına korkusuzca yemin edin, ben sizin ettiğiniz yeminden doğacak olan günahları üstleneceğim. Yeminin tam olarak hangi sözlerle ifade edildiğini bilmiyorum, fakat sonunda kralın ve orada bulunan diğer itibarlı adamların ettiği yemin Emirleri ikna etti.[171]

Hazar bölgesi, Akkoyunlulara yapması gereken vergi ödemelerini geciktirdiklerinde buralara sık sık keşif kolları gönderiliyordu. 1483'te Mazenderân'ın haracını tahsil etmek üzere yola çıkartılan yüksek rütbeli bir Türkmen görevli ve çok sayıda sipahi II. Seyyid Abdü'l-Kerim ve beraberindekiler tarafından Sari yakınlarında öldürüldü. Suç ve itaatsizliklerin sürmesi, Akkoyunluların 1487'de Mazenderân'ı istilaları ve Seyyid Abdü'l-Kerim'in Gilan'daki bağlaşığı Ali Mirza Kiyai'yi ciddi biçimde tehdit etmeleriyle sonuçlandı. Böylece Abdü'l-Kerim Tebriz'e iade edilmiş Mirza Ali'de ağır bir haraçla cezalandırılmış oluyordu. 1488'de ise Mazenderân tamamen Akkoyunlular tarafından ele geçirilip kendi topraklarına katılmıştı.[172]

4. Suikast

Suikast, kelime anlamı olarak, birisini öldürmek ve canına kastetmek için düzenlenen komplo demektir. Suikastta esas olan şey ise gizliliktir.[173] Yani kendisine suikast düzenlenen kişi bundan asla haberdar olmamalı ve gizli olarak düzenlenen komplo ile öl-

dürülmelidir. Türk devletlerinde de tarih boyunca, çeşitli dönemlerde sultanlara ve devlet adamlarına suikastlar düzenlenmiştir.

Selçuklu sultanı Alp Arslan'ın ölümü ile ilgili kaynaklarda değişik rivayetler bulunmaktadır. Öldüren kişi ve öldürülme şekli konusunda hemfikir olan tarihçiler, olayın nasıl geliştiği konusunda eserlerinde farklı anlatılara yer vermişlerdir. Bu anlatılardan bazıları Alp Arslan'ın suikast sonucu öldürüldüğünü belirtirler. Alp Arslan, Malazgirt Zaferinden sonra İsfahan'a dönerek bir süre dinlenmiş ve ardından yine büyük bir ordu ile doğuya doğru yönelmişti. Ceyhun nehrini geçtikten sonra ilerlemesine devam eden Selçuklu ordusuna karşı herhangi bir direniş hareketi olmamıştı. Ancak o bölgedeki Berzem kalesi ve kale komutanı Yusuf el-Harezmî inatla Alp Arslan'a karşı koymaya devam etmişti. Bir süre sonra, Yusuf el-Harezmî daha fazla dayanamayacağını anladığından bir suikasta karar verip teslim oldu. Yaptığı plana göre teslim olduktan sonra sultanın huzuruna çıkarıldığında, çizmesine gizlediği bıçak ile Alp Arslan'ı öldürecekti. Gerçekten teslim olduktan hemen sonra sultan onun yanına getirilmesini istedi. Hatta sultanın uzun süre cesurca direnen Yusuf'a, teslim olduğu takdirde kaleyi kendisine vermeyi söz verdiğine dair rivayetler de vardır. Yusuf, 20 Kasım 1072 tarihinde sultanın huzuruna çıkarıldığında ayaklarını öpmek bahanesiyle yere kapanmış ve bu sırada çizmesine sakladığı bıçağı çıkararak sultana saldırmış ve onu ağır şekilde yaralamıştır. Orada bulunan sultanın adamları da hemen suikastçıya saldırmışlar ve onu kılıçlarıyla parça parça ederek öldürmek suretiyle cezalandırmışlardı. Bir başka anlatıda ise, huzura getirildiğinde, Alp Arslan onun el ve ayaklarından dört kazığa bağlanmasını emretmişti. Bunun üzerine Yusuf buna çok sinirlenmiş ve sultana "Benim gibi bir adam böyle öldürülür mü" diyerek hakaret etmesinden dolayı, Alp Arslan Yusuf'u orada okla öldürmek istemiş ve muhafızlara onu bırakmalarını emretmişti. Attığı ok isabet etmeyince de Yusuf bahsedilen saldırıyı yapma fırsatı bulmuştu.

Alp Arslan aldığı yaradan sonra sadece dört gün yaşamış ve 24 Kasım 1072 tarihinde ölmüştür. Onun ölüm haberi karışıklıklara meydan vermemek için bir süre saklı tutulmuş, daha sonra haber yayıldığında bütün İslâm dünyası yas tutmuştur.[174]

Büyük Selçuklu sultanlarından Berkyaruk 1098 yılında Rey'den Huzistan'a gitmişti. Bu sırada daha önceden onu öldürmeyi planlamış olan bir topluluk ona karşı suikast girişiminde bulundu. Ancak başarısız oldular ve hemen yakalanıp sultanın huzuruna götürüldüler. Burada yapılan sorgulama sonucunda, kendilerini İsfahan şahnesi Emir Sermez'in sultanı öldürmek üzere gönderdiğini itiraf ettiler. Belki de güçlük çıkarmadan gerçek suçluyu ele vermeleri sebebiyle sadece birisi idam edildi, diğerleri ceza olarak hapsedildiler.[175]

Suikast her zaman hükümdarlara karşı düzenlenmiyordu. Bu kez hedefteki kişi Büyük Selçuklu Devleti'nin bilge ve çok tanınmış veziri Nizâmülmülk'ün oğlu ve Sultan Muhammed Tapar'ın veziri Ziyaülmülk Ahmed b. Nizâmülmülk idi. 1109 yılında Ziyaülmülk her zaman olduğu gibi ibadet etmek üzere Bağdat Camisine gidiyordu. Onu bir süredir uzaktan takip eden Batınî fedaisi, tam camiye girmek üzereyken yanına yaklaşma fırsatı buldu ve hançeriyle boynundan yaraladı. Ziyaülmülk'ün yarası ağır değildi ve bir süre tedavi görüp dinlendikten sonra iyileşti. Onu yaralayan Batınî ise yakalandıktan sonra hapsedilmiş ve konuşturulmaya çalışılmıştı. O dönemde bir suçluyu itirafa zorlamanın yolu her zaman işkence yapmak değildi. Bu kez suikastçıya fazlaca şarap içirilerek sarhoş edildi ve ondan sonra da konuşması istendi. Suçlu fazla direnmedi, kısa bir süre sonra sohbet esnasında kendisiyle birlikte hareket eden arkadaşlarının isimlerini ve saklandıkları yerleri söyledi. Hemen harekete geçen görevliler bahsedilen yerdeki şahısları elleriyle koymuş gibi buldular. Daha sonra da fazla geciktirilmeden hepsi idam edildi.[176]

Selçuklu sultanı Muhammet Tapar, sağlığına düşkündü ve hiddetli bir mizaca sahipti. Ortaçağda kan aldırmak sağlıklı yaşamın bir gereği ve hatta bazı hastalıkların tedavisinde kullanılan bir yöntem olarak algılandığından her ay mutlaka kan aldırırdı. Muhammet Tapar'ın veziri olan Sâ'dulmülk ise bir süredir sultanı ortadan kaldırmayı planladığı için, bu kan alma işini yapan görevliyi kullanarak bir çeşit suikast ile amacına ulaşabileceğini düşündü. O dönemde *Hacamatçı* diye isimlendirilen bu görevliye yüklü miktarda para veren vezir, sonunda adamı sultandan kan alırken kendisine vereceği zehirli neşteri kullanmaya ikna etti. Ancak bu görevlinin ağzı hiç de sıkı değildi ve bu durumu karısı-

na anlattı. Karısı da bir süre sonra bunu bir sohbet esnasında ağzından kaçırınca haber kısa sürede sultana kadar ulaştı. Muhammet Tapar ertesi günü hastaymış gibi yaparak kan aldırmak istediğini söyleyip görevliyi çağırttı. Görevli gelip hazırlıklarını yaptı ve sultanın pazusunu bağlayıp kesmek üzere vezirin kendisine verdiği zehirli neşteri çıkardı. Sultan ona dönerek büyük bir kızgınlıkla, kendisine doğruyu söylemesini yoksa elindeki neşter ile ondan kan aldıracağını belirtmesi üzerine, korkuya kapılan görevli canının bağışlanmasını dileyerek ve bu ümitle her şeyi anlattı. Bu bilgiyi alan sultan hemen görevlinin damarının elindeki neşterle delinmesini emretti. Emir yerine getirildikten kısa bir süre sonra adam hemen orada öldü. Daha önceleri veziri Sâ'dulmülk'ün bir Batınî olduğuna dair bazı ihbarlar almış olan sultan bu olaydan sonra bu bilgiye dair herhangi bir şüphesi kalmadı. Vezirini tutuklattıktan sonra onunla birlikte çalışan dört arkadaşını da tespit etti ve onları da yakalattı. Hiç vakit kaybetmeden ertesi günü hepsini İsfahan kapısında astırdı.[177]

Selçuklular zamanında Batınîlerin suikastlarına çok sık rastlanıyordu. Bu kez Musul hâkimi Emir Mevdud b. Altuntekin kurban seçilmişti. 1113 yılında, Dimaşk'ta bulunduğu sırada Dimaşk hâkimi Tuğtekin ile birlikte Cuma namazını kılmak üzere camiye gittiler. Tanrının evi Batınîler için ideal bir suikast mekânıydı. Çünkü burada devlet görevlileri ve hükümdarlar daha az korunuyorlardı. İbadetlerini bitiren iki dost bahçeye çıktıklarında Batınî fedai bir fırsatını yakalayıp Mevdud b. Altuntekin'in üzerine saldırdı ve onu dört yerinden yaraladı. Suikastçı hemen yakalandı ve başı kesilerek öldürüldü. Belli ki suikastçı yakınlardan bir yerden değildi; cesedini hiç kimse tanıyamadı. Ancak cezası burada bitmedi ve öldükten sonra cesedi yakıldı. Musul hâkimi Altuntekin ise aldığı yaradan dolayı bir süre sonra öldü.[178]

Musul hâkimlerine o yıllarda düzenlenen suikastların sayısı çok fazlaydı. Bu kez de Aksungur Porsukî hedef seçilmişti. Aksungur, 25 Kasım 1126 Cuma günü ibadet için camiye gitmişti. Tanrıya yakın olmak için en ön safta yerini almış sükûnet içerisinde ibadetini yapacakken, bir anda üzerine on kişi saldırmış ve onu hançerlerle delik deşik etmişlerdi. Aslında Aksungur da kolay teslim olmamış ve suikastçılardan üçünü ağır yaralamıştı.

Ama kendisi de öldü. Aksungur'un oğlu Mesud babasının katilleri ile ilgili çok sıkı bir iz takibi yaptı. Yapılan uzun ve hassas araştırmalar sonucunda önemli bir bilgiye ulaşılmıştı. Kendisine verilen bilgiye göre, babasına suikast düzenleyen Batınîler İlya geçidindeki bir ayakkabıcıyla sık sık görüşüyorlardı. Hemen adamlarını gönderip ayakkabıcıyı yakalatıp huzuruna getirtti ve ona eğer itirafta bulunursa kendisine armağanlar vereceğini ve yaşamının bundan böyle daha güzel ve kolay geçeceğini söyledi. Ayakkabıcı belki de buna inanmadığından konuşmayı reddetti. Ancak daha sonra ölümle tehdit edildiğinde durumun ciddiyetini anladı ve "aslında onlar yıllardır Aksungur'u öldürmek için gelirlerdi, fakat şimdiye kadar fırsat bulamadılar"[179] dedi. Bu bilgiyi alan Aksungur'un oğlu onun için ağır bir ceza düşünmüştü. Önce elleri, ayakları ve cinsel organı kesildi. Daha sonra ise taşlanmak surctiyle yavaş yavaş öldürüldü.[180]

Az önce anlattığımız, Dimaşk'ta suikasta uğrayan Musul hâkimi Altuntekin'i misafir eden Dimaşk hâkimi Tuğtekin'in oğlu Mahmud da bir suikasta kurban gitmişti. Kendisine çok yakın olan üç adamı bir gece onu uyurken öldürmüşlerdi. Tam olarak sebebi anlaşılamamakla birlikte kaleden kaçmaya çalışırlarken ikisi yakalanmış birisi ise kurtulmayı başarmıştı. Yakalananlar idam edilmek suretiyle cezalandırıldılar.[181]

Selçuklu veziri Nizâmülmülk'ün en büyük oğlu olan ve önce Berkyaruk'un, sonra da Sencer'in vezirliğini yapan Fahrülmülk de bir Batınî tarafından suikast ile öldürülmüştü. Suikastçı yakalanmış ve Sultan Sencer tarafından ölümle cazalandırılmıştı.[182]

Büyük Selçuklu sultanı Sencer, Semerkand şehrini ele geçirdiğinde buraya Arslan Han'ı idareci olarak tayin etmişti. Ancak Arslan Han bir süre sonra felç geçirdiği için kendi yerine oğlu Nasr Han'ı görevlendirdi. Fakat daha önceden şehirde çok etkili olan bir Alevî müderris ile şehrin eski reisi anlaşarak Nasr Han'ı öldürdüler. Arslan Han oğlunun öldürüldüğünü öğrenince Türkistan diyarında bulunan diğer oğlunu yanına çağırdı. Oğlu Semerkand'a yaklaştığında bahsedilen Alevî müderris ile şehrin eski reisi onu karşılamaya çıktılar. Ancak Arslan Han'ın ikinci oğlu daha önceki gelişmeleri biliyordu. Bu sebeple Alevî müderrisi hemen orada öldürdü ve reisi de tutuklattı. Arslan Han ise oğlu-

nun Semerkand'a geldiğinde buradaki muhalifleri bu şekilde kolayca bertaraf edeceğini düşünmediğinden, daha önce Sultan Sencer'e haber göndermiş ve içinde bulundukları durumu anlatarak ondan yardıma gelmesini istemişti. Fakat oğlu geldiğinde ve meseleyi kolayca hallettiğinde Sultan Sencer'i çağırdığına pişman oldu.

Bu gelişmeler üzerine tekrar bir durum değerlendirmesi yapan Arslan Han, Sultan Sencer'e yeni bir haber gönderdi. Bu haberde, oğlunun yanına geldiğini ve buradaki problemleri hallettiğini, şu anda şehrin kontrollerinde olduğunu, oğluyla birlikte kendisine itaatlerinin devam ettiğini, bu sebeple artık bu taraflara gelmesine gerek kalmadığını bildirdi. Sultan Sencer ise zaten bu sırada yolun büyük bir kısmını katetmiş ve Semerkand'a yaklaşmıştı. Arslan Han'dan gelen bu haddini aşan haberi duyduğunda çok sinirlendi. Herhangi bir gerekçe olmasa da kendisine bağlı olan bir şehre her zaman gitme hakkı olduğunu bilen ve böyle düşünen Sencer, Arslan Han'ın bu düşüncesizce davranışından rahatsız oldu. Sonra bulunduğu yerde ordugâhını kuran sultan burada bir süre dinlenmeye karar verdi. Orada bulunduğu sırada, ava çıktığı bir anda yakınına doğru gelmekte olan silahlı ve tam teçhizatlı on iki kişiyi fark ettiğinde hemen onların yakalanıp yanına getirilmesini emretti. Başlangıçta konuşmaktan kaçınan bu adamlar bir süre sonra yapılan işkencelere dayanamayarak olanı biteni olduğu gibi anlattılar. Buna göre Arslan Han, sultana haber göndermesine rağmen, Semerkand'a doğru gelmeye devam ettiğini öğrenmiş ve yaptığı işin yanlış olduğunu da bildiğinden telaşa kapılarak bu on iki adamı sultana bir suikast düzenleyerek öldürmeleri için göndermişti. Sultan bunu öğrendiğinde suikastçıların ceza olarak idam edilmelerini emretti ve emir derhal yerine getirildi. Böylece suikastçılar cezalandırılmıştı ancak asıl suikast emrini veren yakalanmalı ve o da gerekli cezaya çarptırılmalıydı. Bu sebeple yola çıkan Sencer kısa süre sonra Semerkand'a gelerek şehri tekrar ele geçirdi. Şehri bu sırada yağmalatan sultan, Arslan Han'ın kaçarak civardaki bir kaleye sığındığını öğrendi. Hemen kaleyi kuşatan sultan, bir süre sonra Arslan Han'ın aman istemesi üzerine yanına gelmesine izin verdi; ne de olsa Arslan Han çok sevdiği eşinin babasıydı. Bu sebep-

le cezası çok hafif oldu. Sultan, Semerkand şehrinin yönetimini elinden alarak bütün hazinelerine el koyduktan sonra şehrin idaresini Emir Hasan Tekin'e bıraktı. Arslan Han bundan böyle ölünceye dek kızının yanında oturmaya mecbur bırakıldı.[183]

Eyyûbî Devleti'nin son sultanı olan Turanşah'ın öldürülmesi ile Mısır'da iktidarı sona eren Eyyûbîlerin yerine Memlûk Devleti kurulmuş ve bu devletin ilk sultanı Türk asıllı Aybek olmuştu. Aslında devrin bazı tarihçileri biraz sonra anlatacağımız suikastın düzenleyicisi olan Şecer ed-Dürr'ü seksen gün kadar saltanat sürmesinden dolayı Memlûk Devleti'nin ilk sultanı kabul ederler. O, Eyyûbî hanedanından Sultan Necmeddin Eyyub'un karısı olduğu için Turanşah öldürüldükten sonra Memlûkler tarafından tahta çıkarılmıştı. Ancak bir süre sonra bu durum tartışılmaya başlanınca tahttan indirilmiş ve yerine Aybek geçirilmişti.[184] Kaynakların anlattığına göre, Bağdat'taki Abbasi halifesi bu durumdan haberdar olduğunda bir mektup göndererek "eğer orada erkek kalmadıysa bize bildirin size buradan bir tane gönderelim"[185] demişti. Şecer ed-Dürr, ismi gibi bir inci ağacı mıydı bilinmez ancak akıllı bir kadın olduğu, Aybek'in sultan yapılacağını öğrendiğinde hemen onunla evlenmesinden anlaşılmaktadır.

Aybek sultan olduktan kısa bir süre sonra önündeki bütün problemleri aşarak iktidarını tamamen sağlamlaştırmıştı. Fakat kendisinden önce kısa bir süre hükümdarlık yapmış olan hanımı Şecer ed-Dürr ile ciddi problemler yaşamaya başlamıştı. Çünkü Şecer ed-Dürr onunla evlenip saltanat makamını kendisine teslim ederken, devleti Aybek aracılığıyla yönetme emellerini de hep korumuş ve ilerleyen süreçte bu isteğini gerçekleştirmek için zaman zaman bazı girişimlerde de bulunmuştu. Çok da kıskanç bir kadın olan Şecer ed-Dürr, "Benim sayemde sultan oldun" türünden sözler söyleyerek Sultan Aybek'in canını sıkıyordu. Ne yapıp edip sultanın eski karısını boşamasını sağlamış ve hatta ondan olan oğlu Ali ile görüşmesini bile yasaklamıştı. Bütün bu yaptıklarından dolayı çok rahatsız ve kızgın olan Aybek artık karısı ile görüşmek bile istemiyordu. Bu arada bütün bunların üstüne saray müneccıminin kendisine ölümünün bir kadın cliylc olacağını söylemesinden sonra ondan tamamen soğumuştu. Bu gelişmelerin ardından Sultan Aybek, Musul hâkimi Bedreddîn

Lu'lu'nun 'dünyalar güzeli' kızı ile nişanlandı. Çok kıskanç bir kadın olan Şecer ed-Dürr kocasının bir başkasıyla nişanlandığını ve onunla evleneceğini öğrenince deliye döndü. Çünkü eğer Aybek bu evliliği gerçekleştirirse kocasını tamamıyla elinden kaçıracağına inanmıştı. Bu son aldığı haberden sonra, kocasına bir suikast düzenleyerek onu öldürtmeye karar verdi.[186]

Aybek'in karısı, ilk önce yakın adamı olan Nasr ile Halep ve Dimaşk hâkimi Yusuf'a haber gönderdi. Bu haberde, sultanı öldürtmeye karar verdiğini ve kendisi ile evlenirse böylece Mısır'a sahip olabileceğini bildiriyordu. Ancak Yusuf bunun bir hile olduğundan korkarak herhangi bir cevap vermedi. Bu gelişmeleri bir şekilde öğrenen Aybek'in nişanlısının babası Bedreddîn Lu'lu, bunu bir haberci vasıtasıyla Aybek'e iletti. Zaten karısı ile uzun bir zamandır geçinemeyen sultan bu son haberden sonra karısıyla birlikte kaldığı saraydan ayrılarak Nil kenarında, ağaçların arasında bulunan sessiz ve sakin diğer sarayına giderek orada yaşamaya başladı. Şecer ed-Dürr ise kocasına bir suikast düzenlemeye karar verdikten sonra herhangi bir şüpheye yol açmamak için ona iyi davranmaya başlamıştı. Bu sırada en önemli adımı atmış ve adamlarından Muhsin, Nasr ve Sencer ile görüşerek onlara çeşitli vaatlerde bulunduktan sonra sultanı öldürmeye ikna etmişti. Suikastın gerçekleştirileceği yer olarak da kaledeki hamam seçildi. Yapılan plana göre, Şecer ed-Dürr'ün adamları güçlü kuvvetli hizmetkârları ile birlikte beş kişi olarak hamamda Aybek ile karısını bekleyecekler ve Aybek içeri girdiğinde onu öldüreceklerdi.

Ancak bu planın uygulanabilmesi için önce sultanın kaleye gelmesi gerekiyordu. Bu görev de Şecer ed-Dürr'e düşüyordu. 2 Nisan 1257 tarihinde, gönderdiği bir haberci ile kocasını kaleye davet etti. Sultan o gün çevgan yani polo oynamış ve daha sonra da bu daveti kabul ederek kaleye karısının yanına gitmişti.[187] Uyarılmasına rağmen tedbirsiz davranması ise böyle bir planı karısından asla beklememesi ve kendine fazla güvenmesi ile açıklanabilir. Karısı onu beklediğinden çok daha iyi karşılamış, güleryüz göstererek her dediğini itirazsız yapmaya başlamıştı. Bundan memnun olan Aybek artık onun eski kaprislerinden ve isteklerinden vazgeçtiğini düşündü. Sonra da kalede kalıp geceyi

onunla birlikte geçirmeye karar verdi. Daha sonra, sultan ve eşi birlikte hamama gittiler. İçeri girdiklerinde önceden oraya yerleştirilmiş olan adamlar ortaya çıkarak ellerindeki kılıçlarla sultanın üzerine saldırdılar. Güçlü kuvvetli beş adamı ellerinde kılıçlarla gören sultan durumu anladı ve hemen karısına dönüp yalvarmaya başlayarak hayatını bağışlamasını ve bundan böyle ne isterse yapacağını söyledi. Şecer ed-Dürr kocasının verdiği sözleri işitince hemen yumuşadı ve adamlarına sultanı serbest bırakmalarını, onu affettiğini söyledi. Fakat bu gibi konularda çok tecrübeli olan adamı Muhsin, efendisine dönerek, "Eğer sultanı bu durumda serbest bırakırsak ne seni yaşatır ne de bizi" dedi. Bunun üzerine artıkAybek'in akıbeti belli olmuştu; hemen oracıkta boğularak öldürüldü. Daha sonra da gizlice taşınarak odasındaki yatağına yatırıldı. Sabah olduğunda ise Şecer ed-Dürr sanki kocası aniden ölmüş gibi yapıp, ağlayıp sızlayarak bu durumu etrafına söyledi. Haber çabuk yayıldı, ancak Aybek'in Memlûkleri bu ölüm şekline inanmamışlardı. Emir Sancar yaptığı bir soruşturma sonucunda Muhsin ve Nasr başta olmak üzere bu işin içinde olan pek çok adamı hemen yakaladı. Daha sonra yapılan sorgulama sonucunda ise hepsi suçlarını itiraf ettiler ve bu işi Şecer ed-Dürr'ün emri ile yaptıklarını anlattılar. İlk önce bu işi gerçekleştiren elebaşlarından üçü kalenin kapısına çivilenerek öldürüldü.[188] Daha sonra sürdürülen soruşturma sonucunda, bu işe Şecer ed-Dürr'ün teşvikiyle katılan Memlûklerden, kölelerden ve cariyelerden pek çok kişinin yakalanarak en ağır şekilde cezalandırılmaları emredildi. Buna bağlı olarak kalenin altında kırk tavaşi (hadım edilmiş saray hizmetlileri) ortadan ikiye bölünerek öldürülmek suretiyle cezalandırıldılar.[189]

Suikastın esas sorumlusu olan Şecer ed-Dürr ise bütün bu olanlardan sonra başına ne geleceğini tahmin ettiğinden ve belki de kıskançlık duygularıyla ölümü beklerken, böyle bir anda çok az kadının düşünüp akıl edeceği bir şey yapıyordu: Sahip olduğu mücevherleri kendisinden sonra hiçbir kadına yar olmaması için toplayıp bir havanda ezerek toz haline getirmek. Şecer ed-Dürr'ün suçlu olduğu anlaşıldıktan sonra Aybek'in oğlu Ali ve adamları tarafından yakalanarak kendisine gerekli cezanın verilmesi için Ali'nin annesi ile cariyelerine teslim edildi. Şecer ed-

Dürr zor bir ölümle cezanlandırıldı. Ali'nin annesi ve cariyeleri onu saatlerce bıkıp usanmadan ellerindeki nalınlarla dövmek suretiyle öldürdüler ve kalenin burçlarından fırlatıp hendeğe attılar. Tarihçinin söylediğine göre bu halde birkaç gün kalmış ve sonra defnedilmişti.[190]

1271 yılında Emirlerden Sancar, Akkuş, Aydoğdu ve Tarcah Memlûk Devleti'nin gerçek anlamdaki kurucularından birisi sayılabilecek olan Sultan Baybars'ı bir suikast ile öldürmeyi planladılar ve bunun için aralarında anlaştılar. Ancak sultanın bu gibi durumları kendisine bildirmesi için görevlendirdiği adamları olaydan haberdar olmuşlar ve sultanı bu konuda bilgilendirmişlerdi. Sultan Baybars kendisine suikast düzenlemeyi düşünen Emirleri yakalatarak huzuruna getirtti. Onları azarladıktan sonra belki de düşündüklerini gerçekleştirmek amacıyla harekete geçmedikleri için öldürmeyip ceza olarak sadece kaledeki hapishaneye kapattırdı.[191]

Memlûk Devleti'nin en az Baybars kadar önemli ve güçlü sultanlarından birisi ise, ondan sonra devletin başına geçen Kalavun idi. Kalavun öldüğünde o sıradaki Emirler birbirlerinin gücünü tam olarak tartamadıklarından hiç birisi sultan olmaya cesaret edememiş ve bu sebeple sultanın oğlu Halil'i tahta geçirmişlerdi. Memlûk Devleti'nde veraset sistemi geçerli olmadığı için, eğer tahta namzet birden fazla Emir olur ve bunlar aralarından birisine karar kılamazlarsa geçici olarak sultanın oğullarından birini, yaşı kaç olursa olsun başa geçirirler ve sonra da uygun zamanı beklerlerdi. Kalavun öldüğünde de bu uygulamaya gidildi. Emirler kendi aralarından birine karar veremeyince Kalavun'un oğlu Halil'i sultan ilan ettiler. Halil, sultan olduğunda ise ilk iş olarak, belki de bu güçlü Emirlerin niyetlerini tahmin ettiğinden onlara yüz çevirdi. En güçlü Emirlerden birisi ve Nâib es-Saltana olan Toruntay'ı hiç düşünmeden öldürttü ve bu göreve Baydara'yı getirdi. Toruntay'ın bütün iktalarını Baydara'ya devrettiğinden bu Emir çok güçlenmişti. Sultan bütün bunlardan başka veziri Sancar'ı görevinden azletmiş ayrıca iki büyük Emiri de öldürtmüştü.[192] Bütün bunları mutlaka yerini sağlamlaştırmak için yapıyordu. Ancak bu arada büyük Emirlerin kendisine karşı cephe almasına yol açmıştı. Saltanat nâibi olan Baydara ile yeni atadığı

veziri Şemseddîn Sel'ûs arasında da ciddi bir güç mücadelesi başlamıştı. Sultan ise vezirinin tarafında yer alıyordu.

Sultan Halil, 1293 yılı Aralığında Giza taraflarına doğru avlanmak üzere yola çıktı. Buradan da İskenderiye'ye geçmeyi düşündüğünden vezirini önden göndererek ondan gerekli hazırlıkları yapmasını istedi. Vezir bu görevle bahsedilen yere gittiğinde orada Baydara'nın adamlarını sultana ait olan bazı gelirleri tahsil ederken buldu. Bu durumu sultana bir haberci vasıtasıyla bildirdiğinde, Baydara'nın adamlarını tutuklaması ve ellerindeki bütün mallara ihtiyaten el koyması talimatını aldı. Vezir bu emri derhal yerine getirdi. Sultan ise kendisini çok kızdırmış olan bu durumu açıklaması için Baydara'yı huzuruna çağırdı. Baydara'nın yaptığı açıklama kendisini ikna etmeyince de onu diğer Emirlerin huzurunda çok ağır bir şekilde azarladı; hatta ağza alınmayacak sözler söyledi. Bu yaşananlardan sonra iyice gururu kırılmış olan Baydara, yakın arkadaşları Lâçin ve Karasungur ile konuşarak sultana bir suikast düzenlemeye ve onu ortadan kaldırmaya karar verdi.[193] Baydara'nın bu kararı almasının tek sebebi sadece sultanın kendisini böylesine onur kırıcı bir şekilde azarlaması değildi. Zaten başlangıçta Kalavun'un oğlu Halil geçici bir süre için sultan yapılmamış mıydı? Şimdi Baydara yeterince güçlendiğini ve saltanat makamına el koyabileceğini düşünüyordu.

Bütün bu gelişmelerden habersiz olan sultan bu sırada yanındaki Emirlere kendi ıktaları ile ilgilenmeleri için izin verdi. Emirler bir süreliğine sultanın yanından ayrıldılar. Sultan Halil ise avlanmaya devam ediyordu. Gözcüler bu taraflara yakın olan Teruce'de çok fazla av kuşu olduğunu bildirdiklerinde hemen hareket geçti. Yanında ise sadece sultanın birinci derecedeki Memlûklerinden olan *hasekiyye*'ye, yani özel birliklerine ait küçük ve silahsız bir topluluk vardı. Bu grubun içerisinde Baydara'nın önceden anlaştığı bazı adamlar görevlerini ihmal etmediler ve Baydara'ya sultanın yerini ve yanında pek fazla muhafızın olmadığını bildirdiler.[194] Bu suikastçılar için ortaya çıkan büyük bir fırsattı. Baydara ve beraberindekiler bu fırsatı değerlendirmek için hemen harekete geçtiler. Bu Emirler arasında, Lâçin, Karasungur, Aksungur, Nogay ve Altınboğa gibi Memlûk Devleti'nin en güçlü

Emirleri vardı. Bu grup sultanın bulunduğu yere geldiğinde, hedeflerine doğru yaklaşmaya başladılar. Bu sırada da Halil onları görmüş ve merak ederek adamlarına "Bunlar ne istiyor, gidip öğrenin" demişti. Ama aklına kötü bir şey gelmedi ve önceki gün Baydara ile arasında geçenler dolayısıyla konuşma talep edeceklerini düşündü. Baydara sultana yaklaştığında tek kelime bile etmeden kılıcını çekerek onun üzerine saldırdı. Sultan ise başına geleceği anlamış ve çevik davranarak yaptığı hamle ile kılıcın esas hedefi olan kafasını kurtarmış fakat bu arada kılıç kolunu koparmıştı. Ama diğer taraftan aynı anda saldıran Lâçin'i göremediği için onun savurduğu kılıç darbesiyle kafasının kesilmesine engel olamamıştı. Diğer Emirler de harekete geçmişler ve yere düşmüş olan sultana vurdukları kılıç darbeleri ile vücudunu parça parça etmişlerdi. Söylenildiğine göre sultanın cesedi öldürüldüğü yerde iki gün öylece kalmış ve daha sonra Kahire'ye götürülerek önceden yaptırdığı türbesine defnedilmişti.[195]

Sultan Halil bu şekilde suikast ile öldürüldükten sonra, büyük Emirler olay yerinde toplanmışlar ve kimin sultan olacağını görüşmeye başlamışlardı. Sonunda bu işte en önemli rolü oynayan Baydara'nın sultan olmasına karar verildi. Ancak bu duruma öldürülmüş olan Sultan Halil'in adamları ile büyük Emirlerden olan Ketboğa razı olmadı. Kısa bir süre sonra Baydara'nın kuvvetleri ile eski sultanın kuvvetleri karşı karşıya geldiler. Mücadeleyi Baydara kaybetti ve ölümle cezalandırıldı.[196] Ancak suikast ile ilgili cezalandırmalar burada bitmedi.

Tahta geçirilmesi düşünülen Baydara'nın öldürülmesinden sonra tahta kimin geçeceği konusunda bir fikir birliğine varılamadı. Bu sebeple yine Sultan Kalavun'un diğer oğlu ve Halil'in küçük yaştaki kardeşi Muhammed *en-Nâsır* lakabı ile tahta geçirildi. Bu küçük yaştaki sultan, saltanat süresi iki kez kesintiye uğramakla birlikte son kez tahta geçtiğinde yaptığı önemli işler nedeniyle ve en uzun süre saltanatta kalan sultan olarak Memlûk Devleti tarihindeki istisnai yerini alacaktır. Yeni sultanın tahta geçmesinde önemli rol oynayan Emir Ketboğa, zaman kaybetmeden Sultan Halil'in suikast ile katledilmesi işine herhangi bir şekilde bulaşan bütün suçluları yaptığı sıkı bir araştırma sonucunda yakalatmıştı. Daha sonra şimdilik hapsedilmiş olan bu suçluların, suçu kesin-

leşmiş ya da kesinleşmemiş olsun cezalandırılması işi geleceğin sultanlarından Emir Baybars'a verilmişti. Daha sonra yakalanıp hapse atılmış olan bu şahısların önce elleri ve ayakları kesildi. Ardından devasa çivilerle tahtalara çivilenerek develerin üstüne bindirilip bütün Kahire'de dolaştırıldılar. Bu sırada önde yürüyen ve aynı zamanda cellâtlık da yapan tellâllar "Efendisini öldürenin cezası budur" diye bağırdılar. Bu şekilde teşhir edildikten sonra at pazarına götürülen suçlular ortadan ikiye bölünmek suretiyle öldürülerek cezalandırılma işlemi tamamlandı. Yine aynı yıl içerisinde bu işe karışan Şemseddin ismindeki şahıs da yakalanmış, ölünceye dek aralıksız her gün kırbaçlanmış ve sıkma aletinde kemikleri kırılıncaya dek işkence yapılmıştır.[197]

Henüz dokuz yaşında iken tahta geçirilen Muhammed en-Nâsır'ın uzun süre sultan olarak kalamayacağı en başta belliydi. Beklenildiği gibi bir yıl sonra kendisini güçlenmiş hisseden Moğol asıllı Emir Ketboğa küçük yaştaki sultanı tahttan indirerek yerine kendisi geçti. Ancak onun da saltanatı bir yıldan fazla sürmedi. Yine de kendisine düzenlenen suikasttan kılpayı kurtularak Suriye'ye kaçmayı başardı. Ketboğa'nın yerine sultan olan Lâçin ise onun kaçmasına göz yummuş ve "O bizim huşdaşımızıdır, yani biz onunla aynı dönemde satın alınıp aynı efendiye bağlı olarak yetiştik ve azad edildik" diyerek, bunun hatırına onu öldürtmemiş ve Dimaşk'a bağlı Serhad denilen yere nâibi olarak atamıştı.[198]

Memlûk Devleti'ne sultan olan Lâçin de başa geçen diğer sultanlar gibi önce yerini sağlamlaştırmak için kendi kadrosunu oluşturmaya çalıştı. Bu sebeple birtakım değişiklikler yaptı. Bu değişiklikler tepki çekiyordu ancak Lâçin bundan daha fazlasına kalkıştı ve *er-Ravk el-Hüsâmi* diye bilinen yeni bir toprak düzenlemesi yaptırdı. Buna göre topraklar yeniden ölçülmüş ve Emirlerin elindeki ıktalar büyük oranda küçülmüştü. Bu da Emirlerin gelirinin azalması demekti. Bundan başka Lâçin'in saltanat nâibi yaptığı Mengü Timur'un faaliyetleri diğer Emirleri çok rahatsız ediyordu. Mengü Timur kendisi için ileriye dönük tehlike oluşturan Emirlerin bir kısmını tutuklatıp hapse attırmış, bunu yapamadığı Emirleri önce Suriye'ye göndermiş, oradan da Çukurova'nın fethi ile görevlendirilmelerini sağlayarak Kahire'den

uzaklaştırmıştı. Böylece Mengü Timur diğer Emirlerin karşında çok güçlü bir duruma gelmişti. Bu da Emirleri çok rahatsız etmeye başlamıştı. Mengü Timur, el-Memâlik es-Sultaniye'den[199] yani sultanın Memlûklerinden olan Emir Gürcü'nün de Çukurova'nın fethi için görevlendirilmiş olan ordunun başına geçirilmesi konusunda sultanı ikna etmişti. Gürcü her ne kadar sultan ile görüşüp bu kararı değiştirtmiş ise de, Mengü Timur'un bu isteği onu çok kızdırmıştı. Mengü Timur bu sırada bir adım daha ileri giderek daha önce Suriye'ye göndermiş olduğu Emirleri tutuklatmak üzere bazı adamlarını bu bölgeye gönderdi. Bunu haber alan Emirlerin büyük çoğunluğu Fırat'ı geçerek İlhanlı hükümdarı Gazan Han'a sığındılar.[200]

Olan biteni hiç sesini çıkarmadan izleyen Sultan Lâçin, yetkilerinin çoğunu Mengü Timur'a devrettiği için başka işlerle meşgul oluyor ve Emirlerin hoşnutsuzluklarını görmezden geliyordu. Ama artık Emirlerin bunlara dayanacak sabrı kalmamıştı. Bu sebeple başta Gürcü ve en yakın arkadaşı Tuğcu olmak üzere Nogay, Kara Toruntay, Cecek, Arslan, Akkuş ve Beylek adındaki Emirler aralarında anlaşarak Sultan Lâçin'i bir suikast ile ortadan kaldırmaya karar verdiler.[201] 16 Ocak 1299'da da uygun bir fırsat ortaya çıktı. Gürcü o akşamüstü sultanın yanına gitti. Bu sırada Lâçin mum ışıklarıyla aydınlatılmış, büyük ve loş salonun bir köşesinde dinî görevlilerden bir arkadaşıyla satranç oynuyor diğer bir fakih ise onları seyrediyordu. Gürcü içeri girdiğinde Sultan ona neler yaptığını sordu. O da Sultaniye Memlûklerine mensup gençleri kışlalarına yerleştirdiğini söyleyince kendisine teşekkür etti. Daha sonra sultan ibadet etmek üzere ayağa kalkıp ilerlediğinde Gürcü'nün orada bulunan adamı sultanın yerde duran hançerini aldı. Bunu gören Gürcü kılıcını çekerek sultana saldırdı ve ilk kılıç darbesi ile Lâçin'in omzunu yaraladı. Kendisini savunmak için yerde durduğunu düşündüğü hançerine doğru yönelen Lâçin hançeri orada göremeyince Gürcü'nün üzerine hamle yaptı ve boğuşmaya başladılar. Bu sırada içeride bulunan Gürcü'nün adamı sultana arkasından saldırarak onu bıçak darbeleriyle yaraladı. Gücü tükenen Lâçin, Gürcü'yü bırakınca o da kalkıp elindeki kılıç ile sultanı öldürdü. Bütün bunlar olurken din adamlarından birisi hemen kaçmayı tercih etmiş, diğeri her

ne kadar bağırıp çağırarak olanlara engel olmaya çalışmışsa da onu dinleyen olmamıştı. Haber dışarıya bildirildiğinde, Emir Tuğcu da yanındaki adamları ile Mengü Timur'un evine gitti ve yakalayarak orada öldürdü.[202]

Artık devletin geleceği hakkında karar verilmeliydi. Suikastın planlayıcıları olan Emir Gürcü ile Tuğcu, durumu kendi çıkarlarına uygun olarak kullanmayı düşündüklerinden saltanatı ve saltanat nâibliğini ele geçirmeyi umdular. Ancak bu planları Çukurova seferinden dönen ordunun komutanı olan Bektaş'ın da katıldığı büyük Emirler tarafından tepkiyle karşılandı. Daha sonra bu iki Emir de yakalanarak ceza olarak idam edildi. Böylece Memlûk Devleti'nde zaman zaman uygulanan sultanı katledenin Memlûk tahtına geçmesi kuralı bu kez uygulanamadı ve Emirler kendi aralarında görüşerek Kerek'te sürgünde bulunan en-Nâsır Muhammed'in ikinci kez tahta geçirilmesine karar verdiler ve onu tekrar sultan ilan ettiler.[203]

Memlûk sultanı Ketboğa'nın saltanatı döneminde, Gazan Han İlhanlı hükümdarı olunca onunla ters düşen Uyratlar on bin kişilik bir grup halinde Memlûk Devleti'ne iltica etmişlerdi.[204] Ketboğa da Moğol asıllı olduğu için kendisine sığınan Uyratlara sahip çıkmış ve onları Filistin bölgesindeki Aslis (Atlit) sahillerine yerleştirmişti.[205] Uyratların lideri Turgay ve yanındaki Emirler Göktay ile Ulus'u ise yaklaşık yüz kişi civarındaki bir grupla Kahire'ye getirtmişti. Uyratlar kendileri gibi bir Moğol olan Sultan Ketboğa zamanında çeşitli ayrıcalıklara ve sultanın da özel ilgisine mazhar olmaları sebebiyle rahat etmişler fakat bu arada sultanın kendilerini böylesine kayırmaya çalışması da diğer Memlûk Emirleri tarafından büyük bir tepki ile karşılanmıştı. Bu tepki, sonunda Ketboğa'nın saltanat makamını kaybetmesindeki en önemli sebeplerden biriydi. Ketboğa'dan sonra sultan olan Lâçin'in yaptığı öncelikli işlerden birisi, Emirleri toplantıya çağırarak Uyratların durumunu görüşmek olmuştu. Bu toplantı sonucunda, liderlerinin tutuklanması ve geri kalanlarının da Suriye ve Mısır'a dağıtılması kararlaştırıldı. Bu karar gereği Uyratların liderleri olan Turgay, Göktay, Ulus ve diğer bazı büyük Emirlerden oluşan bir grup tutuklanarak İskenderiye'ye gönderildi ve Ulus hariç Emirlerin hepsi öldürüldü.[206]

Lâçin'in iki yıl süren saltanatı süresince, Uyratlar sessiz kalmışlar ve belki de liderlerini kaybetmiş olduklarından dolayı toparlanmakta güçlük çekmişlerdi. İkinci kez tahta geçtiğinde on üç yaşında bir çocuk olan en-Nâsır Muhammed, mecburen idareyi Emir Salar ile Emir Baybars'a kaptırmıştı. İki Emir de bu fırsatı çok iyi değerlendirerek devlete tamamıyla hâkim olmuşlardı. Bu esnada Mısır ve Suriye'nin çeşitli yerlerine dağıtılmış olan Uyratlar da bu durumdan rahatsız olmuşlar ve eski günlerine dönüp biraraya gelmek için çareler aramaya başlamışlardı. Bugünlerde Kahire'ye, Gazan Han'ın, ordusuyla Suriye'ye doğru ilerlediği haberi geldi. Bu sebeple Sultan en-Nâsır Muhammed ordusuyla 28 Eylül 1299 tarihinde Suriye'ye gitmek üzere yola çıktı.[207] Sultanın Suriye'ye gelmekte olduğunu öğrenen Uyratlar bu fırsatı değerlendirmek için bir suikast düzenleyerek devleti idare eden Baybars ve Salar'ı öldürmeyi ve sonra da kendileri gibi Moğol olan Ketboğa'yı tekrar sultan yapmayı kararlaştırdılar. Planı sultanın konaklayacağı Gazze yakınlarındaki *Tell el-Acul*'de uygulayacaklardı. Bu arada Ketboğa devrinin büyük Emirlerinden olan Barultay ile Kutlubars'ın desteğini de almışlardı. Suikastı planlayanlar son toplantılarında, sultanın Gazze'ye girişi sırasında iki Emirin tören alayına dalıp Barultay'ın Baybars, Ulus'un ise Salar üzerine hücum ederek her ikisini de öldürmelerine karar vermişlerdi. Ancak yapılan planları uygulamak her zaman kolay değildi; bu kez de öyle oldu. Sultan tören alayı ile Gazze'ye girerken suikastı planlayanlar ile çok sayıdaki yardımcı hazır bir şekilde bekliyorlardı. Emir Barultay uygun olduğunu düşündüğü bir sırada elindeki kılıçla Baybars'ın üzerine hücum etti. Onun bu şekilde atıyla aniden tören alayının arasına dalması bir anda herkesi şaşkına çevirmişti. Bu şaşkınlığı ilk atlatan ve kılıcını çekip Barultay'a karşı koyan Emir Taşdemir oldu. Ancak savurduğu kılıç darbesi boşa gitmiş ve Barultay'ın atının döşüne isabet etmişti. Barultay dönüp bu hamleye cevap verdi, ancak sadece Taşdemir'in yüzünü yaralayabildi. Bu kısacık zamanda Barultay bu şekilde meşgul edilmiş, diğer Emirler ilk şaşkınlıklarını üstlerinden attıktan sonra hemen saldırarak Barultay'ı kılıçlarıyla parça parça etmişlerdi. Saldırının sultana yapıldığını zanneden Emirler sultanı hemen oradan kaçırmışlardı.[208]

Başarısızlıkla sonuçlanan bu suikast girişiminden sonra, sultanın huzurunda yapılan toplantıda, Uyratların sorgulanarak olayda rolü bulunanların tespit edilmesine ve hepsinin yakalanarak cezalandırılmasına karar verildi. Alınan bu karar gereği aralarından bir grup tutuklanarak bir süre sorgulandı. Bu sorgulama sonucunda, Baybars ve Salar'ı öldürerek tekrar Ketboğa'yı sultan yapmayı ve iki yıl önce kendilerine mensup olan Emirlerin katledilmesinde rolü olanlardan da intikam almayı kararlaştırdıklarını itiraf ettiler. Suikastı Barultay ve Ulus'un yönlendirdiğini, başlarında Kutlubars'ın olduğunu ve Kutlubars'a ait pek çok adamın da bu işe destek verdiğini anlattılar. Kaynaklar bu itirafların hangi koşullar altında yapıldığından bahsetmese de tahmin etmek güç olmasa gerek. Tekrar toplanan Memlûk Emirleri, bu harekete katıldığı tespit edilenlerin hepsinin öldürülmesine karar verdiler. Daha sonra da yaklaşık olarak elli kişi idam edildi. O sırada tellâllar da "fitne çıkaranların ve saltanat makamına göz dikenlerin sonu budur" diye bağırıyorlardı.[209]

Bu suikast ile ilgili olarak kaynaklarda dikkat çeken bir nokta ise, bütün bu suikast girişimi esnasında, tekrar sultan yapılmak istenen Ketboğa ile temasa geçildiğine dair bir bilginin bulunmaması ve suikastçıların yakalanıp en ağır şekilde cezalandırılmalarına rağmen Ketboğa'nın herhangi bir kovuşturmaya tâbi tutulmayıp bu olayla ilişkilendirilmemiş olmasıdır![210]

Bazen suikastlar uygulamaya koyulmadan önce tespit ediliyor ve önlenebiliyordu. 1381 yılında Memlûk Devleti tahtına küçük yaştaki Hacı geçirildiğinde hem onun Atabeyi hem de saltanat nâibi olan Berkûk, devletteki bütün işleri kontrolü altına almıştı. Türkler, Berkûk'un ve buna bağlı olarak Çerkez Memlûklerin devlet içerisinde nüfuzlarının artmasını endişe ile izliyorlar ve bundan büyük rahatsızlık duyuyorlardı. Eğer Berkûk saltanat makamını ele geçirirse bu onların geleceğini tehlikeye sokacaktı. Bu sebeple bir suikast ile Berkûk'u ortadan kaldırmayı planladılar. Bunun için Berkûk'un kölelerinden birini çok para vererek onu öldürmesi konusunda ikna ettiler. Ancak suikast ortaya çıkarıldı ve hemen önlendi. Berkûk bu işi planlayanların liderlerini yakalatıp sürgüne göndermek suretiyle cezalandırdı. Daha önce başka bir örnekte de görüldüğü gibi, Memlûk Devleti'nde

eğer plan düşünceden eyleme geçmemişse çoğunlukla suçlulara hafif cezalar veriliyordu.[211]

Karamanoğulları zamanında, Mahmud Bey'in torunu ve Halîl Bey'in oğlu olan Süleyman 1356'da hükümdar olmuştu. Ancak o sırada Sivas Emiri olan Eretna oğlu Mehmed Bey tarafından bir şekilde elde edilmiş olan bazı Karaman Emirleri tarafından hile ile sarayından çıkarılarak 1361 yılında bir suikast ile öldürülmüştür. Yerine kardeşi Ali Bey hükümdar olduğunda Süleyman Bey'in katlinde rolü olan Karaman Emirlerinden Çelebi oğlu Halil onun tarafından ceza olarak idam edilmiştir.[212]

Kadı Burhaneddîn de suikast suçunu ağır şekilde cezalandıran hükümdarlardandı. Esterâbadî'nin *Bezm u Rezm*'deki şu ifadelerinden bu açıkça anlaşılmaktadır:

> O suikastta parmağı olan askerî şahıslardan birkaçını ipe çektiler. Onların ciğerlerini ve bağırsaklarını, çakallara, akbabalara, kurda, kuşa yem yaptılar.[213]

Timurlu Devleti'nde ise suikast suçunu işleyenlerin zaman zaman yakılarak cezalandırıldıklarını görüyoruz. Timur'un Beş Yıllık Seferi esnasında, bir Kürt kılavuz Timurlu ordusundaki komutan Ali Bahadır'ı düzenlediği suikastla bıçaklayarak öldürür. Hangi sebepten dolayı suikast düzenlediğini bilmediğimiz bu kişi olay yerinde yakalanır ve ceza olarak önce idam edilir daha sonra da cesedi yakılır.[214]

Timur Suriye seferi sırasında önce Halep'i ele geçirmiş, daha sonra da Dimaşk önlerine gelerek ordugâhını kurmuştu. Timur'un Halep'te yaptıkları Memlûk Devleti'nin başkenti Kahire'ye ulaştığı zaman Memlûk sultanı Ferec de ordusuyla hareket geçerek Dimaşk yakınlara gelip mevzilenmişti. Ordular bu durumdayken Sultan Ferec, Timur'a üç kişiden oluşan sözde bir elçilik heyeti gönderdi. Aslında elçi süsü verilerek gönderilen bu üç kişi Ferec tarafından Timur'u suikastla öldürmek üzere görevlendirilmiş fedailerdi. Bunlar hazırlıklarını yaparak zehirli hançerleri çizmelerinin içine saklamışlar ve sonra da yola çıkıp Timurlu ordugâhına gelmişler ve kendilerinin Memlûk Devleti elçisi olduklarını söylemişlerdi. Elçi oldukları ve getirdikleri ha-

berin niteliği bilinmediği için iyi karşılanmışlar ve Timur'un huzuruna çıkarılmak için dinlenme çadırına alınmışlardı. Ancak burada Timur tarafından huzura kabul edilmeyi beklerken bir başkası tarafından ihbar edilmişlerdi. Aslında bu çok fazla şaşılacak bir durum değildi. Çünkü Timur'un casusluk sistemi çok iyi işliyordu. Timur daha Suriye'ye gelmeden yaklaşık sekiz on yıl önce casuslarının Suriye ve daha sonra da Kahire'de yakalandığını hatırlarsak onun seferlerinden önce yapılan hazırlıkları nasıl önemsediğini daha iyi anlarız. Hatta kendi başkentinden çok uzaklardayken ele geçirdiği yerlerde türbelerin, su kuyularının veya atları için en verimli meraların nerelerde olduğunu sanki daha önce oralarda bulunmuşçasına bilmesi oranın yerlilerini hep şaşkına çevirmişti. Suriye'deyken de belki Ferec'in ordugâhında bulunan casusları bu kez görevlerini çok iyi yapmışlar ve ona elçi diye gönderilen bu kişilerin aslında onun cellâdı olmaya niyetlendiklerini iş işten geçmeden gelip ilgililere söylemişlerdi. Bunun sonucunda huzura kabul edilmeyi bekleyen bu şahısların üzerleri arandı ve çizmelerinin içerisindeki zehirli hançerler bulundu. Bu fedailer tutuklandıktan sonra kendilerine işkence yapıldığında kim tarafından ve ne için görevlendirildiklerini itiraf ettiler. Bu itiraftan sonra, Timur çok büyük bir tehlike atlattığını anlamıştı. Ama bu onu fazlaca şaşırtmadı, çünkü onun yaşamı zaten baştan beri hep tehlikelerle dolu olmuştu. Sonra beklenmedik bir sakinlikle şöyle dedi: "Bizim yasak ve nizamlarımızda elçi öldürmek yoktur, fakat bu üç şahıstan yalnız birisi fesatçı bir adamdır, onu öldürmek gerekir."[215] İşaret ettiği tutuklu, emir gereği ceza olarak Timur için hazırlamış olduğu zehirli hançeri ile öldürüldü ve başkalarına ibret olsun diye cesedi yakıldı. Elçi olduklarına inanılan diğer iki kişinin canlarına dokunulmadı, ancak bir daha böyle kötü işlere alet olmayıp dikkatli olsunlar diye kulak ve burunları kesilerek bir mektupla Memlûk sultanına gönderildiler.[216]

Yıllar bugün olduğu gibi o günlerde de çabuk geçiyordu. Hükümdarlara düzenlenen suikastlar da hemen hemen her dönem tekrarlanıyordu. Timur'un oğlu ve Timurlu hükümdarı Şahruh, 21 Şubat 1427'de her zaman yaptığı gibi Cuma namazını kılmak üzere camiye gitmişti. Şahruh, ibadetini yapmış olmanın verdiği

huzurla Tanrının evini terk etmeye hazırlandığı sırada, garip bir şekilde keçeye bürünmüş zavallı görünümlü bir adam, elinde bir kâğıt parçasıyla sanki ondan bir talepte bulunacakmış izlenimi vererek yanına yaklaşmaya çalıştı. Adamı fark eden hükümdar belki de ona görünümü dolayısıyla acıdığından, yanındaki görevlilerden birisine onu dinlemesini ve sonra isteğini kendisine iletmesini söyledi. İşte tam bu sırada, o ana kadar ağır ağır hareket eden bu sakin adam birden bire bulunduğu yerden ok gibi fırlamış ve hiç kimsenin ne olduğunu anlamasına fırsat vermeden belinde gizlediği hançerle Şahruh'u karnından ama büyük bir şans eseri iç organlarına zarar vermeyecek şekilde bıçakla yaralamıştı. Bundan başka bu sırada kendisini yakalamaya çalışan iki saray görevlisini de hançerlemişti. O anda, hükümdarın güvendiği adamlarından Ali Sultan, kendisinden beklenen bir çeviklikle hemen olay yerinde belirmiş ve bir an sultanla göz göze geldiğinde onun bakışlarından kendisini onayladığını anlayarak suikastçıyı tek kılıç darbesiyle öldürmüştü.

O sırada yaralı haldeki Şahruh alışılmışın dışında bir şekilde *mahve* ya da *tahtırevan* ile camiden çıkarsa, onun sağlığı konusunda şüpheler ortaya çıkar korkusuyla yine her zamanki gibi ata bindirilerek oradan Zegan köşküne götürülmüştü.

Daha sonra Mirza Baysungur başkanlığında kurulan bir komisyon bu suikastla ilgili soruşturmayı başlattı. Aslında suikastçı öldürülmüş olduğu için başlangıçta fazlaca bir ipucu yoktu. Ama akıllı ve dikkatli bir görevlinin onun üzerinde bulduğu anahtardan yola çıkılarak önemli bir bilgiye ulaşıldı. Görevliler pazardaki şüpheli yerlerde bu anahtarı deneyerek sonunda küçük bir yerin kapısını açtığını tespit etmişlerdi. Pazar esnafıyla yapılan görüşmelerden, burada börk diken birisinin yaşadığını ve yanına Bağdatlı Mevlâna Ma'ruf Hattât da dahil olmak üzere birçok kimsenin gelip gittiğini öğrenmişlerdi. Sorgulanmak üzere hemen yakalanıp getirilen Ma'ruf, önce olanlarla ilgili herhangi bir bilgisi olmadığını söylemişti. Ancak işkence işinde ustalaşmış birkaç görevlinin kısa süren çabasından sonra konuşmaktan başka çare kalmadığını anlayan Ma'ruf, önce suikastı yapanın Ahmed-i Lûr adında birisi olduğunu söyledi. Daha sonra ise bu hareketi Hoca Adudiddîn isminde birisinin yönettiğini

ve bu grubun, Astârabâdlı Fazlullah'ın akıdelerine bağlı olduklarını bildirdi. Mevlâna Ma'ruf'un verdiği bu değerli bilgilerden sonra mesele çorap söküğü gibi çözülmüş ve suçlular tek tek yakalanarak tutuklanmışlardı. Ma'ruf işkenceyle de olsa konuşarak suçluların bulunmasına yardımcı olmuştu. Bu sebeple birkaç kez asılacakmış gibi yapılıp, belki de aldığı cezanın bir parçası olarak darağacına götürülüp geri getirilmiş, daha sonra da bir kalenin, uzun zamandır suyu çekildiği için suçlular için bir hapishane olarak kullanılan kuyusuna atılmıştı. Onun buradaki akıbeti hakkında kaynaklarda bir bilgi yok. Ancak iyi şeyler düşünmek için gereğinden fazla iyimser olmak gerekiyor. Atıldığı kuyuda ömrünün sona ermesini bekleyen Ma'ruf'un ismini verdiği Hoca Adudiddîn ve Ahmed-i Lûr ile işbirliği içerisinde olan diğer suçlular ise idam edilmek suretiyle cezalandırılmışlar ve daha sonra da herkesin izleyebileceği bir meydanda yakılmışlardı. Şahruh ise aldığı yara ölümcül olmadığı için dönemin mahir hekimlerinin de ihtimamıyla bir süre sonra tamamen iyileşmişti. Bu sebeple de Tanrıya şükretmek için bol bol sadakalar dağıtılmış, özellikle hanımları, çocukları ve kendisini çok seven beyleri uzunca bir zaman hayır işleriyle uğraşmışlardı.[217]

Timur'un çok sevdiği ve ismini koyarken belki de onun geleceğe yönelik çok da mütevazı olmayan hayallerinin bir ifadesi olan oğlu Cihangir'den torunu Muhammed Sultan, tıpkı babası gibi cesur ve bütün torunları içerisinde dedesinin gözdesiydi. Babasını çok küçük yaştayken kaybetmiş olmasından dolayı tamamıyla dedesinin gözetiminde büyümüş ve belki de bu yüzden çok cesur yetişmişti. Adı sanı bilinmeyen ve sonra da tespit edilememiş olan birisi ona suikast düzenlemiş ve hatta Muhammed Sultan'ı hafif bir şekilde de olsa yaralamıştı. Suikastçı yakalanmasına rağmen her nasılsa görevlilerin elinden belki de bir anlık gafletlerinden faydalanarak kurtulmuş ama kaçarken bir dereye yuvarlanmış ya da ele geçtiğinde başına geleceği bildiğinden bilerek kendisini atmış ve ölmüştü. Görevliler zor da olsa aşağı inerek onun cesedine ulaşmışlar ve kafasını keserek Emirzade Muhammed Sultan'a getirmişlerdi.

Timur'un, oğlu Şahruh'tan torunu olan Gökbilimci Timurlu hükümdarı Uluğ Bey, oğlu Abdüllatif tarafından öldürtülmüştü.

Ancak Abdüllatif babasını öldürttükten sonra çok uzun süre hüküm süremedi. Çünkü babası Uluğ Bey'in ve kardeşi Abdülaziz'in adamları onun yaptığını yanına koymak niyetinde değillerdi. Beylerinin öcünü almaya karar vermiş olan adamlar ona bir suikast düzenlediler. Suikast hükümdarın konağından sabah namazı için çıkıp ibadet etmek üzere Tanrının evine doğru ilerlediği sırada gerçekleşti. Önce oklanmak suretiyle yaralanan, atından düşünce de kılıç darbeleriyle öldürülen Abdüllatif'e suikast düzenleyenler olaydan sonra oradan kaçıp gittiler. Daha sonra bu suikastın arkasındaki beyler Abdullah'ı tahta geçirdiler. Fakat onun saltanatı da çok uzun sürmedi. Bir süre sonra Ebû Saîd, tahtta hak iddia ederek ortaya çıkınca Abdullah ile yaptığı savaşı kazandı ve sonra Semerkand'a gelerek Timurlu tahtına geçti. Ebû Saîd'in tahta geçtikten sonra yaptığı ilk işlerden birisi Abdüllatif'e suikast düzenleyerek onu öldürenleri yakalatıp cezalandırmak oldu. Suikastçılar önce idam edilmek suretiyle öldürüldüler, daha sonra ise herkesin görebileceği bir yerde yakıldılar.[218]

5. Yağma - Yol Kesme

Ortaçağ boyunca Türk devletlerinin hâkim olduğu bölgelerde yolların ve yerleşim yerlerinin güvenliği her zaman çok önemsenmiştir. Özellikle ticarî faaliyetlerin istenilen şekilde gerçekleştirilebilmesi amacıyla yolların güvenliğini sağlamak için alınan önlemler hep en üst düzeyde tutulmuştur. Hatta zaman zaman devletlerarası siyasî ilişkiler bozulsa bile bu durumdan ticaretin etkilenmemesi için, hükümdarlar yaptıkları anlaşmalara yolların güvenliğinin sürekliliği konusunda bağlayıcı maddeler koymuştur. Ancak her şeye rağmen devrin şartlarında toplum içerisinde en kolay para kazanma yolu olarak görülen yağma ve yol keserek kısa yoldan servet edinme girişimleri devam etmiştir. Devletlerin ve yöneticilerin buna bağlı olarak cezalandırmayla ilgili aldığı önlemler de çoğunlukla çok sert olmuştur.

1107 yılında Harput hâkimi olan Muhammed b. Çubuk et-Türkmâni, kendi bölgesinin güvenliğini sağlamak konusunda

hassas davranıyordu. Ancak son zamanlarda yakınlardaki bir kalenin hâkimi olan Rumlardan Efrenci, askerleriyle aniden Müslüman tüccarların önüne çıkıyor, yol kesip mallarını yağmalıyordu. Muhammed b. Çubuk, bu kalenin sarp ve ulaşılmaz bir konumda olduğunu bildiğinden bu eşkıyayı ele geçirmek ve yaptıklarının cezasını vermek için zor kullanmanın bir işe yaramayacağını anlamıştı. Bu sebeple kurnazlıkla hareket ederek onu bu yolla altetmeyi düşünmüştü. Fazla zaman kaybetmeden bir elçisi vasıtasıyla değerli armağanlar gönderip dostluk ve yardımlaşma teklif etti. Efrenci de kabul edince, Muhammed b. Çubuk bir süre ona yol kesme ve yağmalama işlerinde yardım ediyormuş gibi gözüktü. Bu yardımlaşma ve karşılıklı işbirliği Efrenci'nin güvenini tam anlamıyla kazanıncaya dek devam etti. Bir gün Muhammed b. Çubuk ona haber göndererek en değerli ve cesur komutanlarını göndermesini çünkü önemli bir yeri ele geçirmek istediğini söyledi. İstediği adamlar alacakları pay da düşünülerek hemen gönderildi. Muhammed b. Çubuk hepsini yakalatarak ellerini arkadan bağlattı. Yanında askerleri de olduğu halde Efrenci'nin hâkimi olduğu kalenin önüne gelerek, oradaki ileri gelenlere haber gönderip "Bakın arkadaşlarınızın hepsi benim elimde eğer Efrenci'yi teslim ederseniz onları salarım yoksa hepsinin boynunu burada sizlerin huzurunda vurdururum ve kalenizi ele geçirip hepinizi öldürürüm" dedi. Kaledeki askerlerin ve komutanların büyük bir kısmı dışarıda tutuklu bulunduğundan çaresiz bu teklifi kabul etmek zorunda kaldılar. Efrenci'nin direnişi de bir işe yaramadı ve o bağlanarak teslim edildi. Çubuk daha önce yaptıklarının cezası olarak Efrenci'nin diri diri derisini yüzdürdü ve onu diğerlerine ibret olması için öldürttü.[219]

Artuklulardan Belek, Harput, Palu ve Dersim bölgesine hâkim iken, Sultan I. Kılıçarslan'ın ölümünden sonra dul eşi Ayşe Hatun ile evlenerek Malatya'yı da idaresi altına almıştı. Haçlılara karşı da birçok başarılar kazandıktan sonra, Gerger'deki Ermenilerin yardımına gelen Kudüs kralı II. Baudouin'i yenilgiye uğratarak esir etmişti.[220] Türk idareciler o dönemde hâkim oldukları bölgelerde kendilerine tâbi olanları herhangi bir ırk ya da din ayrımı yapmadan, yağmacılara ve eşkıyaya karşı korur-

lardı. Aşağıdaki ifadeler anonim *Süryani Vekayinamesi*'nin yazarına aittir:

> Belek, Gerger bölgesini, zavallı fakir halkı soyan eşkıyalardan ve hırsızlardan kurtardıktan sonra bölgede barış hâkim oldu. Belek, bir fakirden bir parça et alan bir Türk'ü kazığa oturtacağını ve Hıristiyanların sözlü dahi olsa herhangi bir şekilde zarar görmesine izin vermeyeceğini beyan etti.[221]

Anadolu Selçuklu sultanı Gıyâseddîn Keyhüsrev haftanın belli günlerinde her zaman yaptığı gibi yine saltanat tahtına oturmuş yargı işlerine bakıyor, adalet yoluyla suçluların cezalandırılmalarını sağlıyordu. Bu sırada tacirlerden bir grup gelerek sultana şunları söylediler: "Bizler Mısır taraflarında ticaret yapıyor ve iyi kazanç sağlıyorduk (...) Ancak Antalya sahillerine geldiğimizde oranın yöneticileri olan Franklar elimizdeki her şeyi zor kullanarak aldılar (...) Sonra da gidin Konya'daki sultanınıza haber verin de mallarınızı kurtararak size geri versin deyip bizimle alay ettiler."[222] Sultan bunları duyunca çok sinirlendi. Büyük bir ordu hazırlayarak Antalya'yı fethetmek ve oradaki eşkıyayı cezalandırmak için yola çıktı. Daha sonra da Antalya'ya geldiklerinde şehir kuşatıldı ve kısa bir süre sonra da ele geçirildi. Önceki yaptıklarının bir cezası olmak üzere şehir üç gün boyunca yağmalandı ve pek çok asker öldürüldü. Ticaret merkezi olan Antalya'da tacirlerin mallarına el koymak ve ticareti bu şekilde sekteye uğratmak affedilemezdi. Hele hele bir de alay etmek tahammül edilir cinsten değildi. Yaptıklarının bedeli böylece ödediler. Her şey bittikten sonra zarara uğrayan tacirlerin zararı giderildi ve ele geçen malları da kendilerine teslim edildi.[223]

Yağmacıların ve eşkıyanın her zaman böyle askerî yollarla hakkından gelmek mümkün olmuyordu. Bazen farklı yöntemlere başvurmak da gerekebiliyordu. Buğdın oğlu Bedreddîn ile kardeşi müstahkem yerlerden olan Haliyre köyünün mağaralarına girmişler ve etraflarında üç yüz kadar eşkıya adayı toplamışlardı. İki yıldır Niğde hududundan Kızılırmak kıyılarına kadar olan bölgeye saldırıyorlar, karşılarına çıkan herkesi soyup soğana çeviriyorlardı. Bu eşkıyanın korkusundan hiç kimse bir yerden bir yere gidemediği gibi hayvanlarını da çok sıkı güvenlik önlemleri alma-

dan meraya salamıyorlardı. Çevre halkının yaşamını cehenneme çevirmişlerdi. Zoru gördükleri zaman yaşadıkları sarp yerlere dönüyorlar ve onları burada yakalamak asla mümkün gözükmüyordu. Anadolu Selçuklu Devleti'nin o sıradaki Nâibü's-Saltanası Müciredddîn, haklarından gelmek için başka bir yol düşündü; ama bunun için din adamlarından izin alması gerekiyordu. Müciredddîn, Aksaray'ın imamları ve şeyhleriyle görüş alışverişinde bulundu. Bundan sonrasını Aksarayî'den dinleyelim:

> Müciredddîn onları, asker gücüyle o müstahkem yerlerden çıkarmanın zor olacağını düşündüğünden, " eğer ben yemin edip onlarla anlaşma yapsam ve onlar ele geçince, köklerini kazımak konusunda anlaşmayı bozarsam, bu fitne ateşinin söndürülmesi karşısında anlaşmayı ve yemini bozmak uğursuzluk getirir mi getirmez mi?" diye sorunca imamlar ve şeyhler hep birden delil göstererek, o ahdi ve yemini bozmanın cevabı, kıyamet gününde ilahi huzurda bizim boynumuza olsun dediler.[224]

Anlaşılan o ki, şeyhler de bu eşkıyadan az çekmemişti. Böylece din adamlarından da izin alındıktan sonra harekete geçildi. İlk önce taraflar arasında elçiler gidip geldi. Kendilerine sahip oldukları güç dolayısıyla Aksaray yakınlarındaki Salime vilayetinin ıkta olarak bırakılacağı sözü verildi. Onlar da bu ihsan karşısında oranın geliriyle refah içerisinde geçinecekler ve bir daha eşkıyalık yapmayacaklardı. Müciredddîn daha sonra kendilerine dinin gereklerine uygun yemin belgesini de gönderince ikna oldular. Sevinç ve gönül rahatlığı içerisinde huzura geldiler. Müciredddîn önceden hazırlayıp etrafa gizlediği askerler vasıtasıyla, ne olduklarını anlayamayan ve o sırada tatlı hayaller kuran iki kardeş ile yanındaki avenesini hemen oracıkta öldürttü. Aksarayî kaldığı yerden anlatmaya şöyle devam ediyor:

> Müslümanların kanıyla biriktirdikleri malları hazineye aktarıldı. Vilayet halkı onların baskı ve zulmünden kurtuldu. Müciredddin bu yüzden hem dünya menfaati, hem de ahiret sevabı kazandı.[225]

Memlûk Devleti'nin komşularından olan Nubeliler uzun zamandır sınır ihlalleri yapıyor ve rastladıkları kervanları soyup ta-

cirlere büyük zararlar veriyorlardı. Bu kez, 1272 yılında biraz daha ileri gitmişler ve Aden'den Mısır'a gelen gemilerin limanı olan Ayzab'a baskın yapmışlardı. Buraya Aden ve Mısır'dan mallarıyla gelen tacirlerin herşeylerini yağma etmişler ve pek çoğunu öldürmüşlerdi. Bu durumdan haberdar olan Memlûk Devleti'nin Kus valisi Aydoğdu, hemen ordusuyla harekete geçmiş ve önce Asvan'a giderek burada biraz dinlenip eksiklerini tamamladıktan sonra Nube şehirlerinden, Elcun, Ermena ve Atmis'e ani baskınlar yaparak ele geçirdiği Nubelileri ceza olarak öldürtmüş ve taş üstünde taş bırakmamıştı. Bu haber Kahire'ye, Sultan Baybars'a ulaştığında çok sevindi ve bunun Nubelilere iyi bir ceza olduğunu söyledi. Bu olaydan bir süre sonra Nube hükümdarı Davud'un yeğeni olan Şekende, Sultan Baybars'ın huzuruna gelerek saltanatın kendi hakkı olduğunu, eğer Baybars da yardım ederse tahtı ele geçireceğini ve bundan böyle daima kendisine bağlı kalıp emirlerine âmâde olacağını söylemişti. Baybars ise zaten bir yıl önce Davud'un Ayzab'da yaptıklarından dolayı çok kızgındı. Onun nihaî olarak cezalandırılması gerektiğini düşünüyordu. Bu sebeple Şekende'yi desteklemeye karar verdi. Bu iş için iki büyük Emiri görevlendirerek onları Nube'ye gönderdi. Yapılan savaşta Davud mağlup oldu. Savaş sonrasında Davud'un annesinin, kız kardeşinin ve erkek kardeşinin de bulunduğu pek çok esir ele geçirildi. Bu esirler Kahire'ye getirildiklerinde Davud'un akrabaları ceza olarak kale burçlarındaki karanlık ve soğuk zindanlara hapsedildiler. Daha sonra, o sırada kaçmayı başarmış olan Davud da yakalandı ve sultanın huzuruna getirildiğinde önce ağır bir şekilde azarlandı, ardından ceza olarak kale burçlarından birine hapsedildi.[226]

Sultan Kalavun zamanında el-Kerîdi diye bilinen şahıs yol keserek çeşitli zamanlarda soygunculuk yapmış etrafa korku salmıştı. Yakalanması için epeyce çaba harcandıktan sonra 1282 yılında ele geçirilmişti. Tabiî soygunculuğun ve yol kesmenin cezası ağırdı. Önce teşhir tahtasına büyük çivilerle çivilenerek günlerce Kahire sokaklarında dolaştırılmıştı. Bu esnada ise suçluya bir lokma yiyecek ve içecek verilmemişti. Çivilerin açtığı yaralardan dolayı yaşadığı kan kaybı onu bitkin düşürmüştü. Bir akşam, ertesi gün yine teşhir edilmek üzere hapishaneye kapatıldığında

sabah gelen görevliler muhtemelen onu açlıktan ve kan kaybından ölmüş olarak buldular.[227]

1302 yılında Kuzey Mısır'da bulunan Araplar yapılan tüm uyarılara ve cezalandırmalara rağmen yine yol kesmeye ve tacirleri soymaya başlamışlardı. Özellikle Asyut ve Manfalut şehirlerindeki tacirlere saldırarak bütün mallarına el koydukları ve haraç toplamaya başladıkları haberi gelince, sultanın emriyle bölgeye kalabalık sayıda bir ordu gönderildi. Bu ordu bölgede çok acımasızca davranmış ve suçlu suçsuz demeden bölge halkından yaklaşık on altı bin kişiyi katletmişti. Ölüm şekli ise çoğunlukla ortadan ikiye bölme yoluyla olmuştu. Eşkıyaların bir kısmı kaçarak dağlardaki mağaralara saklanmışlar ve böylece katliamdan kurtulduklarını düşünmüşlerdi; ancak böyle olmadı. Yaklaşık yüz yıl sonra Timur'un da aynı yöntemle Gürcüleri saklandıkları deliklerden çıkaracağı gibi, Memlûk askerleri de mağara girişlerinde büyük ateşler yakmış ve böylece içerideki Araplar dumandan boğularak ölmüşlerdi.[228]

Karakoyunlu Beyi Kara Yusuf 1403 yılı yazında Timur'un cezalandırma amacıyla gönderdiği ordular karşısında yenilerek kaçmış ve daha önce de olduğu gibi Suriye sınırlarından Memlûk Devleti'ne girerek sığınma talep etmişti. Bu isteği başlangıçta olumlu karşılanmış ve o sırada Suriye nâibi olan Şeyh el-Mahmûdî tarafından izin istenmek üzere Kahire'ye bildirildiğinde onaylanmıştı. Çok geçmeden Ahmed Celâyir de köşeye sıkıştığından kaçarak Memlûk Devleti'ne sığınmıştı. Bütün bunlar olurken daha önce Memlûk sultanı Ferec tarafından Timur'a gönderilmiş olan elçilik heyeti o günlerde çok değerli hediyeler ve bir de kırk metre uzunluğunda, bir buçuk metre genişliğinde bir mektupla geri dönmüştü. Bu mektupta Timur, hac kafilelerini soyan ve Müslüman memleketlerini yağma eden bir eşkıya olarak tanımladığı Kara Yusuf'un idam edilerek kellesinin kendisine gönderilmesini talep ediyordu. Ahmed Celâyir'in ise canlı olarak tarafına gönderilmesini buyuruyordu.[229] Daha önce Timur karşısında büyük bir mağlubiyet yaşayan Ferec onun kendisi ve devleti için ne denli tehlikeli olduğunu bildiğinden, biraz düşünmek için, Suriye'ye gönderdiği haberle her ikisinin de hapsedilmelerini emretmişti. Emir derhal yerine getirilerek Kara

Yusuf ve Ahmed Celâyir kale burçlarına hapsedildiler. Ancak bir süre sonra ikinci bir emir geldi. Ferec, muhtemelen bir durum değerlendirmesi yaptıktan sonra Timur'u kızdırmanın doğru olmayacağına karar vermiş ve Kara Yusuf'un onun isteği doğrultusunda öldürülmesini emretmişti. Fakat Suriye nâibi Şeyh el-Mahmûdî bu emri yerine getirmedi.[230] Bir yıl kadar sonra, muhtemelen Timur'un ölümünden sonra olmalı, her iki mahkûm hapisten çıkarılarak serbest bırakılmışlardı.

1444 yılında Timurlu hükümdarı Şahruh'un yaklaşık yüz kişilik bir gruptan oluşan elçilik heyeti Kahire'ye geldi. Heyet pek kıymetli armağanlarla gelmişti. Bu armağanlar çok sayıdaki sandıklar içerisinde bulunuyordu. Bu sandıklardan birisinde Kâbe'nin örtüsü vardı. Şahruh bundan önce de, o dönemde bir anlamda hâkimiyet alameti olarak kabul edilen her hac mevsiminde Kâbe'ye örtü (*Kisve*) gönderme işini üstlenmek istemişti. Ancak bu isteği hep reddedilmişti. Fakat bu kez Memlûk Devleti'nin başında kendisi gibi yumuşak ve barışsever bir hükümdar olan Çakmak bulunuyordu. Örtü sultana teslim edildiğinde, o bunun devlet erkânından ve Emirlerden gizlenmesini emretti. Ancak Emirler bir süre sonra gönderilen armağanları incelerken Kâbe'nin örtüsünü gördüler ve bu çok canlarını sıktı. Bir süre sonra ise halktan bir grup insan toplu halde elçilerin yerleştirildiği eve giderek oradaki on bin dinar değerindeki kıymetli armağanı ve elçilerin şahsi eşyalarını yağmaladılar. Bu yağmalama olayı daha önce hiç yaşanmamıştı. Muhtemelen bu kez örtüyü gören bazı Emirler kızgınlıklarından dolayı halkı buna teşvik etmişlerdi. Olay sultan tarafından duyulduğunda hemen valiye emir göndererek yağmalanan eşyaların geri toplanmasını ve suçluların cezalandırılmasını istedi. At, kumaş, altın ve silah gibi bazı eşyalar geri alınabildi. Ancak yağmalanan eşyaların büyük bir bölümü bulunamadı. Bunun üzerine sultan zararı hesaplattırarak elçilere son kuruşuna kadar nakden ödedi. Ayrıca bu olanlardan hiçbir şekilde haberdar olmadığını onlara anlattı. Bu olaya karışan suçluların büyük bir bölümü yakalandı. Askerlerin nasıl cezalandırıldığı açıklanmamakla birlikte halktan olan suçluların dövülerek cezalandırıldıkları kaynaklar tarafından belirtilmiştir. Kâbe'nin örtüsü meselesine gelince, Şahruh

yine tam olarak muradına erememişti. Çünkü onun gönderdiği örtü Kâbe'nin içine konmuş, Sultan Çakmak'ınki ise dışına örtülmüştü.[231]

Memlûk hükümdarı Kayıtbay'ın, kontrollerinde güçlük çekilen Arap yağmacılarla sık sık başı derde giriyordu. Aslında bu, bir anlamda idarenin zayıflamasının ve asayişin ortadan kalkmasının bir başka göstergesi olarak da görülebilir. Bu dönemlerde Arap kabileleri iyice cüretkâr davranmaya başladılar. Yaptıklarıyla, Aşağı Mısır'da delta kıyısındaki bölgenin, yani batıda Buheyra ile doğuda Şarkıyye'nin başına tam anlamıyla bela olmuşlardı. Suriye ile Hicaz'a giden yollar buradan geçtiği için bu bölge çok önemliydi. Sonunda bu kabileler taşkınlıklarını iyice arttırdılar ve 1472'de bulundukları Şarkıyye'den Kahire'nin kuzeyindeki dış mahallelere kadar gelerek buradaki dükkânları yağmalayarak kaçtılar. Zarar büyüktü ve bu hareketleri cezalandırılmalıydı; öyle de yapıldı. Şarkıyye bölgesindeki bu Arap kabilelerin cezalandırılması için bölgeye bir sefer düzenlendi ve ele geçirilen kabile üyeleri en ağır şekillerde öldürülmek suretiyle cezalandırıldılar.[232]

Kadı Burhaneddîn de kendi hâkimiyet döneminde yağmacılara ve eşkıyaya karşı çok sert davranmıştı. Babuk oğlu Ali Paşa'ya bağımlı Moğolların çekilmesinden sonra bunlardan arta kalan bir grup, Sivas'ı tehdit ederek bazı yerlerde yağma hareketlerinde bulunmuştu. Kadı Burhaneddîn hemen yağmacıların üzerine bir cezalandırma seferi düzenledi. Bu seferde hem itaat etmelerini hem de güvenliği sağlamak için çok sert davranarak yağmacı Moğolları şiddetli biçimde cezalandırıp ellerinde bulunan malların tümünü geri aldı.[233]

Karakoyunlular da yağmacılığa karşı sert cezalar uyguluyorlardı. Bir keresinde ele geçen altı eşkıya derileri diri diri yüzülmek suretiyle cezalandırılmış ve yağmacılıktan biriktirmiş oldukları malların tamamı ellerinde alınmıştı.[234]

Bazen yağmacıların cezalandırılamadığına ve yaptıklarının yanlarına kâr kaldığına, hatta kendilerini cezalandırmak üzere gelenleri onların cezalandırdıklarına şahit oluyoruz. Böyle bir olay 1471 yılı baharında ortaya çıktı. Dulkadirlilerden Pehlivanlı aşireti reisi Serim İbrahim, Malatya ile Behisni arasında bir

Memlûk kervanına baskın yaparak kervandaki bütün malları yağmalamıştı. Soygun haberini alan Memlûklerin Malatya valisi Emir Korkmaz derhal kuvvetleriyle Serim İbrahim'in peşine düşmüş ve ona yetişmiş ise de yapılan savaşta atına ok isabet etmesi sebebiyle düşerek esir edilmişti. Daha sonra Pehlivanlı aşireti reisi tarafından Dukadirli Beyi Şehsuvar Bey'in huzuruna götürüldü. Şehsuvar Bey öldürülen Türkmenlerin intikamını almak için, bir anlatıya göre, onu bir odaya kapatıp kapısına da duvar ördürerek açlıktan ölmeye mahkûm etmişti. Diğer bir anlatıya göre ise, bir ağaca bağlatıp ölünceye dek oklatarak delik deşik ettirmişti.[235]

Timur hiç bir suçu affetmeyecek kadar sert bir hükümdardı. Özellikle güvenliğini kendisinin sağladığı bölgelerde yapılan yağma ve eşkıyalık hareketlerini en ağır biçimde cezalandırmıştır. Emir Hüseyin ile Semerkand'a doğru giderlerken daha önceden buraları yağmalamış olan Serbedarların bir kısmını ele geçirmiş suçluların yasa gereği kılıçla kafaları uçurulmuştu.[236]

Timur 1386 yılında ilerlerken Luristan bölgesine yaklaştığında, bundan birkaç yıl önce hacı kafileleri buradan geçerken Luristan valisi Melîk İzzeddîn'in kafileyi yağma ettirdiğini hatırladı. Ayrıca, Firûz dağı eteklerindeyken, yaptığı diğer kötülükler de kendisine anlatılmıştı. Belki bunlar Timur'un aradığı birer bahane idi. Her ne olursa olsun hac kafilelerine saldırmak ve yağmalamak o dönemde büyük bir suçtu; cezası mutlaka verilmeliydi. Bulunduğu yerde ordusundaki her mangadan iki askerin seçilmesini ve bunların ağırlıklarını ordugâhta bırakarak hafif teçhizatlı olarak atlanıp yola çıkılmasını buyurdu. Seçilmiş askerlerden oluşan orduyla Luristan'a gelindi ve burada Burucerd ve havalisi yağmalandıktan sonra Hurremabad'a geçilip burası da yerle bir edildi. Buradaki yağmacı ve eşkıyalar öldürülmek suretiyle cezalandırıldılar.[237] Bundan başka kaleleri yıktırıldı ve eşkıyalık yapan bu hırsızların büyük bölümü dağlardan aşağı atılarak öldürüldü.[238]

O dönemde yağmacılık ve eşkıyalık yapanların dağlardan atılarak öldürülmesi sıkça kullanılan bir yöntemdi. Timur'un torunu Muhammed Sultan, Bağdat seferi öncesinde Kürt eşkıyaların yaşadığı dağlık bölgeye yönelerek buralarda ele geçirdiği yedi

yüz kadar yağmacıyı yüksek dağların dibi gözükmeyen uçurumlarından atmak suretiyle öldürerek cezalandırdı. Yezdî'nin ifadesine göre, "Buralardan eskiden yüz okçu koruması ile bile geçemeyen kervanlar bu temizlikten sonra iki üç okçuyla hiçbir korku yaşamadan geçebiliyorlarmış". Hatta Yezdî de bunu bizzat görmüş.[239]

Yine Timur Bağdat'tan Tebriz'e gitmek üzere ordusuyla yola çıktığında, Kürtlerin bu sırada yağmacılık yaparak zaman zaman ordunun ana kolundan ayrılan az sayıdaki askerleri yakalayıp soyarak öldürdüklerini öğrenince, emir verip yakalanmalarını istedi. Daha sonra ele geçirilen bu Kürtlerden otuz kadarını oradaki kestane ağaçlarına astırarak cezalandırdı ve diğerlerine ibret olması için ağaçlarda sallanır halde bıraktı.[240]

6. Görevi İhmal

Anadolu Selçuklu sultanı Alâeddîn Keykûbad, daha önce isyan bölümünde anlatıldığı gibi, kendisine isyan eden Emirlerin daha sonra hakkından gelmiş ve onları cezalandırmıştı. Ancak bundan önce bu Emirler de sultana karşı bazı suikast girişimlerinde bulunmuşlardı. Şans eseri hükümdar bunu bir kölenin ağzından kaçırması suretiyle öğrendi ve önlem alıp kurtulabildi. Daha sonra, ağır şekilde görevini ihmal ederek büyük Emirlerin hepsini silahlı adamlarıyla birlikte sultanın bulunduğu salona alan Emir-i Perdedârân-ı Hassa (Hacib), Şemseddîn Kazvînî'ye ceza olarak dergâhın önünde elli sopa vurdurdu. Sultan o günden sonra kendisiyle görüşmeye gelen Emirlerin, huzuruna sadece bir adamıyla gelmesine izin verdi.[241]

Memlûk sultanı Çakmak, 1448 yılında görevini ihmal ettiği anlaşıldığından, Yar Ali'yi Hisbe görevinden azlederek onun sürülmesini emretti. Ancak devlet erkânından hatırlı kişiler araya girip affedilmesi için aracı olunca verdiği sürgün cezasını Kahire'deki evinde zorunlu ikamete çevirdi.[242]

İyi bir asker ve komutan olarak her zaman ordusunun başında bulunan ve onları böylece yüreklendiren Timur için de özellikle askerî görevleri ihmal suçların en büyüğüydü. Bu sebeple

Askerin Beyine Karşı ve Beyin Askerine Karşı Muamele Tüzüğünde şöyle buyurmuştur:

> Hangi asker iş vaktinde bahane ararsa, savaş günleri ruhsat sorup yere bakıp dururşa, bugünkü işi yarına bırakırsa, bu gibi askerin adı bile ağza alınmaya değmez. Şöyle ki, Polad ve Timur oğlan bana böyle yaptılar, iş üstünde beni bırakıp gitmişlerdi. Böyle kişileri Tanrı'ya teslim etmek gerekir.[243]

Sipahi Sağlama Tüzüğünde ise şöyle demiştir:

> Yine Ferman çıkardım, savaş günlerinde saltanat işlerinde binbaşı yüzbaşıya, yüzbaşı onbaşıya, onbaşı tâbilerine hüküm yürütsün. Eğer bu tüzüğe karşı gelseler ceza çekecekler. Savaş işlerinde eksiklik gösterirse, onu azledip yerine başkasını koysunlar.[244]

Yönetimi altına aldığı bölgelerde olup bitenleri ve oradaki asker sayısı ile halkın durumunu ve aralarındaki ilişkileri öğrenmek için vakıa yazıcıları belirlemişti. Bu yazıcılar istediği konularda bilgileri kendisine aktarırdı. Eğer yazdıkları doğru çıkmazsa onları da görevlerini ihmal ettiklerinden dolayı cezalandırırdı.[245]

Timur seferleri sırasında ya da başkentten ayrıldığında kurdurduğu devasa otağlarda devlet işlerini yürütmeye devam ediyordu. Burada da kararlar, hükümler veriyor, dilekçelere ve şikâyetlere bakıyor, bendesi olan beylerden gelen haraçları ve elçilerin getirdiği armağanları kabul ediyordu. Bu seyahatleri esnasında görevini kötüye kullanan ya da görevini ihmal eden yöneticileri tespit edip onları en ağır şekilde cezalandırıyordu.[246] Geriye döndüğünde, yokluğundan yararlanıp görevlerini ihmal edenleri görürse gereğini yapardı. Yine bir keresinde, uzaklaştığı Semerkand'a geri döndüğünde yapılan sorgulamada iki büyük kâtip olan Mahmud Davud ile Muhammed Celd'in görevlerini ihmal ettikleri anlaşıldığından her ikisini de astırarak cezalandırmıştı.[247]

Harezm seferi esnasında komutanlardan Kıiçe Melîk, verilen emir gereği, orduyu zamanında hendeğin üzerinden istenilen yere geçirmediği ve emri yerine getirmede ihmal gösterdiği için

yasa dayağı ile sopalanmak suretiyle cezalandırılmıştır. Ceza bununla bitmemiş, bir eşeğin kuyruğuna bağlanarak, Semerkand'a kadar böyle onur kırıcı bir şekilde yürütülerek götürülmüştür.[248] Yine Miranşah'ın yüzkızartıcı Alancık yenilgisinden sonra, bu mağlubiyette kusuru ve ihmali görülen Emirlerin bir kısmı dayakla cezalandırılmış, diğer bir kısmı ise elli ila üç yüz at verme cezasına çarptırılmıştı.[249]

Timur nezdindeki İspanyol elçisi Clavijo, Meşhed ve Tus'u geçtikten sonra Horasan bölgesinde ilerlerken, kendi yaşadıkları ve şahit oldukları çerçevesinde görevini ihmal edenlerin nasıl cezalandırıldıklarını seyahatnamesinde şöyle anlatıyor:

> Her konak yerinde bize verilen gerekli şeyleri alıyor, ikram edilen meyveleri yiyorduk. Şayet uğradığımız yerde ihtiyacımız hemen karşılanmazsa, sorumlular derhal şiddetli bir muameleye uğruyordu. Rehberimiz olan şahıs, şehir ve köyün başkanını çağırıyor, ona emirler veriyor ve bu emirlerin Timur adına verildiğini bildiriyordu. Ve emirler anında yerine getiriliyordu. Burada isteksizlik veya gevşeklik gösterenler çok fena dayak yiyordu. Böyle bir yerin başında bulunan kişi de hemen yakalanıp çarşıya götürülüyor ve orada hapsolunuyordu. Buralarda Acemler, kafalarına sarık sararak gezerler. Tatar, ihmali görülenin, önce başındaki sarığı çözüyor ve boynuna doluyor. Sarığın öbür ucunu da kendi atının eğerine bağlıyor. Sonra Acemi fena halde dövmeğe başlıyordu.[250]

Timur ordunun at ihtiyacıyla ilgili görevlendirmeleri çok önemsiyordu. Bir keresinde, sefere çıkarken görevlilerden birisine üç bin at hazırlamasını emretmişti. Sefer dönüşünde atların hazır olmadığını gören Timur onu idam ettirmişti. Yine savaş için sefere çıkmadığı dönemlerde atlarını ve diğer hayvanlarını eşrafa teslim ediyor ve bunlar da hayvanlara bakıyordu. Şayet hayvanlara iyi bakılmazsa görevini ihmal eden derhal yakalanıp cezaya çarptırılıyor, bazen de öldürülüyordu.[251]

Timur ömrünün son yıllarında Semerkand'da çok heybetli bir cami yaptırıyordu. Bu iş için mimar Hace Malıınud Davud görevlendirilmişti. Ayrıca kendisinin yokluğunda bu inşaatı takip edip yönlendirmeleri için bazı Emirleri sorumlu tutmuştu.

Ancak yaptığı kontrolde özellikle caminin girişini çok küçük buldu. Mimarı huzuruna getirtip epeyce sorguladıktan sonra onu azarlayarak görevine son verdi.[252] Daha sonra da girişi tamamen yıktırarak yeniden ve daha büyük olarak inşa edilmesini buyurdu. Bundan başka kendisinin yokluğunda görevlerini ihmal ederek gerekli kontrolleri yapmayan Emirleri de idam ettirmek suretiyle cezalandırdı.[253]

Timurlu hükümdarı Şahruh'un oğlu büyük gökbilimci Uluğ Bey, bu alanda yaptığı çalışmalarla tüm dünya tarafından tanınan bir bilim adamıdır. Onun astronomi ile ilgili yazdığı eserler ise uzun yıllar Batıda ders kitabı olarak okutulmuştur. Belki de insanoğlu ona olan vefa borcunu ödemek için XX. yüzyılda, aydaki büyük bir kratere onun ismini vermiştir. Ancak bir bilim adamı olarak çok başarılı olan Timur'un bu torununun askerlik alanında aynı başarıyı gösterdiğini söylemek zordur. 1427 yılında Mirza Cuki ile Uluğ Bey'in birleşmiş orduları Özbek ulusunun lideri Barak'ın ordularına yenildi. Bunun üzerine Uluğ Bey, Taşkend'de bulunan askerini bırakarak Tirmiz'deki babasının yanına gelmişti. Şahruh, Uluğ Bey'e askerinin durumunu sorunca, atlarının pek çoğunun kaybolduğunu öğrenmiş ve bunun üzerine sinirlenerek ordusunun dağıtılmasını buyurmuştu. Daha sonra Şahruh, Semerkand'a döndüğünde savaşta başarısızlığa sebep olanlar sorgulanmış ve görevlerini yerine getirmeyip gevşeklik göstermelerinden dolayı dayak atılmak suretiyle cezalandırılmışlardı. Bu esnada Uluğ Bey de babası tarafından ağır bir şekilde azarlanmış ve geçici bir süre için de olsa Semerkand'ın idaresi elinden alınmıştı.[254]

7. Savaştan Kaçma - Düşman Saflarına Geçme

Ortaçağ boyunca savaş tüm dünyada yaşamın bir parçası hatta ta kendisiydi. Devletlerarası problemler hemen hemen çoğunlukla savaş yoluyla çözüme kavuşturulurdu. Güçlü olan her zaman savaş yoluyla istediğini alırdı. Bu değişmez gerçek, Ortadoğu ve Anadolu'da kurulmuş olan Türk devletleri için de geçerliydi. Türk devlet geleneğine göre özellikle savaş zamanı her

Türk erkeği, asker olarak devleti, vatanı ve milleti için savaşmakla yükümlüydü. Halen günümüzde Türk ordusunun askerî eğitimlerinde özellikle acemi erlerin düzgün yürüyebilmelerini sağlamak için "Her Türk Asker Doğar" komutuyla yürüyüş kararı saydırılarak yürütülmesi bu anlayışın bir göstergesidir. Çağımızda içinde bulunduğumuz coğrafyanın da özel durumundan dolayı artniyetlilere karşı bir caydırıcı etken olarak düşünülen ordu, bundan yüzyıllar önce Ortaçağda bir anlamda devletin varlık sebebiydi. Buna bağlı olarak da devletine bağlı, hükümdarına sadık iyi bir asker olmak çok önemliydi. Aksi durumda ise ceza kaçınılmazdı.

Suriye Selçukluları zamanında, Dimaşk hâkimi Atabeg Tuğtekin, Haçlılarla savaşırken, kendisine mensup Emirlerden ikisinin düşman karşısında bozulup kaçtığını görmüş ve onları takip ederek yakalayıp bizzat kendisi öldürmek suretiyle cezalandırmıştı.[255]

Fransa kralı IX. Louis'in 1248 yılında, Fransa'nın Marsilya sahillerinden yola çıkarak düzenlediği VII. Haçlı Seferine katılan ordu uzun bir süre Kıbrıs'ta konakladıktan ve ikmal yaptıktan sonra 1250 yılında Dimyat önlerinden karaya çıktı. Haçlılar kuşatmayı başlatmak üzere hazırlık yaparlarken büyük bir şaşkınlıkla şehrin tamamen boşaltılmış olduğunu gördüler. IX Louis ile birlikte bu sefere katılan ve onun komutanlarından birisi olan Jean de Joinville'in Fransa'ya döndükten sonra kaleme aldığı hatıralarında, olay ve Haçlıların şaşkınlığı şöyle anlatılmaktadır:

> Müslümanlar posta güvercini vasıtasıyla sultana üç kez kralın karaya çıktığı haberini gönderdiler, ancak ondan hiçbir cevap gelmedi, çünkü çok hastaydı. Bu yüzden onlar sultanın öldüğünü düşündüler ve Dimyat'ı terk ettiler. Kral bir şövalyesini oraya göndererek Dimyat'ın gerçekten terk edilip edilmediğini öğrenmek istedi. Şövalye krala döndü ve şehrin boş olduğunu hatta kendisinin sultanın evlerinin içine girdiğini söyledi. Daha sonra kral, papanın temsilcisi ile ordudaki yüksek rütbeli adamları çağırdı ve onlar hep bir ağızdan yüksek sesle 'Te deum Laudamus' (Övgü ve saygı sanadır ya İsa) diye ilahiler söylediler. Bunun ardından kral atına bindi ve bizlerde aynı şekilde atlarımıza bindik ve Dimyat önlerine gelerek ordugâh kurduk.

> Türkler, Dimyat'ı terk ederlerken tedbirsizce davranıp gemiköprüyü imha etmediler ki bu bizim için büyük bir engel olabilirdi. Fakat onlar bize, bütün ticarî eşyaların toplanıp kilolarla satıldığı pazarı ateşe vererek büyük zarar verdiler. Bunun ardından gelen zarar ise -Tanrı esirgesin- Paris'te birilerinin Petit-Pont'u yakması kadar büyük idi.
>
> Şimdi her şeye kadir olan Tanrının karaya çıkmamız esnasında bizi ölümden ve tehlikelerden koruyarak bize karşı çok merhametli davrandığını ifade etmeliyiz. Çünkü bizler atları üzerindeki düşmanlarımızı hiçe sayarak karaya yürüyerek çıkmıştık. Aynı şekilde, Tanrı Dimyat'ı bize vererek büyük bir lütufta bulundu, çünkü aksi takdirde önceden de bilindiği üzere bizler Kral John zamanında (1219'da) babalarımızın yaşadığı kıtlığı yaşayacaktık.[256]

Bu sırada Eyyûbî sultanı Melîk es-Sâlih Necmeddîn adına kaleyi savunan komutan Emir Fahreddîn idi. O, komutasındaki askerlerle birlikte şehri terk edince, onun arkasından Müslüman halk da şehri boşalttı. Şimdi bundan sonrasını bir başka Müslüman olmayan tarihçi Abû'l-Farac'dan dinleyelim:

> Dimyat eşrafı sultanın yanına gittiler, o da bunlara şu suali sordu. 'Franklar size karşı harp açarak eziyet ettiler mi?' Onlar da şu cevabı verdiler: 'Hayır, fakat vaktiyle Akka'da vuku bulan hadiselerin başımıza gelmesinden korktuk. Franklar Akka'daki ahaliyi öldürdüler ve bir kimseyi korumadılar.' Melîk Salih bu cevaptan hiddetlendi ve eşraftan altmışdört kişiyi, otuziki haça gerdirdi. Yani her haça iki adam isabet ediyordu ve bunlar elbiseleri sırtlarında, ayakkapları ayaklarında bulunduğu halde salb edilmişlerdi.[257]

Devrin Müslüman tarihçileri ise, "Dimyat'ı savunmakla görevli olan askerler Mansûra'ya geldiklerinde sultan tarafından sorgulanmışlar ve bunların içerisinden suçlu bulunan altmış tanesi şehri savunmasız bırakıp kaçtıkları için idam edilerek cezalandırıldı" demektedir.[258] Cezalandırılanlar muhtemelen Dimyat'ın boşatılma kararını veren üst rütbeli komutanlar olmalıdır. Haçlıların bile inanmakta güçlük çektiği bu utanç verici durum sultanı hem çok üzmüş hem de çok şaşırtmıştır. Ancak daha

sonra yapılan savaşla Haçlılar mağlup edilmiş kral da dahil olmak üzere, aralarında Jean de Joinville'in de bulunduğu pek çok komutan esir edildikten sonra fidye karşılığında serbest bırakılmış ve Dimyat geri alınmıştır.

Memlûk sultanı Baybars zamanında, Hums'da Memlûk ordusu saflarından kaçmış olan askerler daha sonra yakalanarak Kahire'ye getirilmişlerdi. Bu asker kaçaklarının bir kısmı hapse atılırken beş tanesi de Meydan Esved'de asılarak cezalandırılmıştır.[259]

Memlûk hükümdarı Berkûk 1394 yılında hazırladığı orduyu Kahire'den harekete geçirerek Suriye'ye doğru yola çıktı. Çünkü bundan bir süre önce Timur'un öncü kuvvetleri bu bölgede görünmüş ve Memlûk güçleriyle çatışmaya girmişti. Sultan yola çıktıktan bir süre sonra Reydâniye'de dinlenilmesi için ordugâh kurdurdu. Bu esnada Emir Kalamtay'ı, orduya katılmayarak savaştan kaçan askerleri tespit edip yakalaması ve cezalandırması için Kahire'ye geri gönderdi. Kalamtay, Kahire'ye geldiğinde, orduya katılamamış ve Kahire'de kalmış olan askerlerin hepsinin toplanmasını, çünkü sultanın kendilerine bazı görevler verdiğini ve bunun karşılığında da para dağıtacağını ilan ettirdi. Bunun üzerine para almaya heveslenen ve sultanın ordusuyla birlikte yola çıkmayıp Kahire'de kalan beş yüz asker Emir Kalamtay'ın yanına gelerek toplandı. Emir, ilanı üzerine toplanmış olan askerlerin isimlerini tek tek defterlere kaydettirdikten sonra kılıçlarını görevlilere teslim etmelerini istedi. Askerlerin hepsi bu emre uydu. Kalamtay daha sonra, kendi Memlûklerine emir vererek bu asker kaçaklarının üç yüz kadarını yakalattı ve hepsini ceza olarak zindana attırdı. Ancak bu arada yine iki yüz asker fırsatını bulup kaçmayı başarmıştı. Fakat isimleri defterlere kaydedildiği için mutlaka daha sonra yakalanacaklar ve askerden kaçmanın cezasını çekeceklerdi.[260]

Görüldüğü gibi Baybars asker kaçaklarını ölümle cezalandırırken Berkûk sadece hapis cezası ile yetinmişti. Yani aynı suça verilen cezalar değişkenlik göstermişti. Bu durum, o dönemdeki hükümdarların mizaçları ile ilgili olduğu kadar olayın gelişim süreci ve o anki şartlarla da ilgiliydi. Aynı şekilde suçu işleyenin statüsü bile bazen farklı cezaların verilmesini sağlayabiliyordu.

Yukarıda aktardığımız iki olaydan birincisinde aynı suça idam diğerinde ise hapis cezası verilmişti. Şimdi aktaracağımız örnekte ise hiç ceza verilmeyip affedileceklerdir.

Timur'un Suriye seferi sırasında, Memlûk ve Timurlu orduları Dimaşk önlerinde karşı karşıya geldiklerinde ufak tefek çarpışmalar olmuştu. Ancak daha sonra 6 Ocak 1401 tarihinde, Memlûk sultanı Ferec bir grup Memlûk Emirinin ordugâhtan ayrılıp Kahire'ye gitmek üzere yola çıktıklarını öğrenince telaşa kapılmıştı. Çünkü söylentiye göre bu Emirler Kahire'de Emir Lâçin'i sultan yapmak istiyorlardı ve bu amaçla ordugâhtan ayrılmışlardı. Bunun üzerine tahtının tehlikede olduğunu düşünen Sultan Ferec geri kalan Emirler ile birlikte Kahire'ye gitmek üzere Dimaşk'tan ayrıldı. Bir süre sonra maiyetiyle birlikte Gazze'ye ulaşan sultan, ilk iş olarak ordugâhtan ayrılmış olan Emirlerin burada konakladığı haberini aldığında, yakalanıp huzuruna getirilmeleri emrini verdi. Bu Emirler tutuklanıp sultanın huzuruna getirildiklerinde, yaptıklarından çok pişman olduklarını bildirerek af dilediler. Sultan Ferec tekrar itaatlerini bildiren bu Emirleri affederek onlara herhangi bir ceza vermedi. Bu sonucun ortaya çıkmasında muhtemelen iki etken rol oynamıştı. Birincisi, sultanın yaşının küçüklüğü sebebiyle Emirler üzerinde yeterli otoriteyi kuramamış olması; diğeri ise, tahtıyla ilgili kaygılarının olması sebebiyle, Emirler ile ters düşmeyi göze alamayıp onların kendisine bağlı kalmalarını sağlamak için affetme yolunu seçmesiydi.[261]

Timur ise bu suçla ilgili olarak *Tüzükât*'a bazı hükümler koydurmuştu:

> Emirlerden ve asker bölüklerinden biri vefasızlık yaparak arkadaşlıktan yüz çevirip düşman tarafına katılsalar, onları sürgün edip hiçbir yere vermesinler. Bunun misali, Keş leşkerinin serdarları benden yüz çevirip, Emir Hacı Barlas'a katılınca ikinci defa onlara inanmadım.[262]

Timur için askerinin kendisine sorgusuz sualsiz itaat etmesi çok önemliydi. O bunu yaşamı boyunca tam olarak sağlamıştı. Zaten askerî anlamdaki başarısını da büyük oranda buna borçluydu. Ona göre kendisine güvenen asker aynı zamanda sadık da

olacaktı. Bunu sağlamak için çok çaba göstermişti. Hatta bu bazen İsfahan'da olduğu gibi yetmiş bin kelleye mal olsa da düşünmeden bu emri vermişti. İsfahan'da güvence vermesine rağmen şehirde savaş tazminatını toplayan askerleri saldırıya uğrayarak katledildiğinde bunu çok ağır şekilde cezalandırarak askerinin ne denli değerli olduğunu açıkça ortaya koymuştu. Belki de Timur'un Timur olmasındaki ayrıntılar buralarda gizliydi.

Ancak Timur, baştan beri aktardığımız gibi, hanedan mensuplarıyla ilgili olarak her türlü suçta çok hoşgörülüydü. Böylesine sert ve acımasız kararları düşünmeden verebilen bu adam, nasıl oluyor da kendi kanından olanlar suç işlediğinde böylesine duygusallaşıp yumuşayabiliyordu? Bununla ilgili güzel bir örnek Timurlu ordusu Dimaşk önlerindeyken yaşandı. Ordular karşı karşıyayken Timur'un torunu Sultan Hüseyin birden karşı taraf saflarına geçmiş ve daha sonra da Memlûk ordusunda dedesine karşı savaşmıştı. Tabiî bu durum Memlûk tarafının çok hoşuna gitmiş, Timur'un torunu bir hükümdar gibi karşılanarak ona itibar edilmişti. Hatta ona yeni giysiler verilmiş, uzun Moğol saçları dahi kısaltılarak tam bir Memlûk Emirine benzetilmek istenmişti.[263] Bir süre sonra ise Dimaşk önlerinde çatışmalar devam ederken, Sultan Hüseyin Timurlu askerleri tarafından esir alınmış ancak kim olduğu anlaşılamadığından, tam öldürüleceği sırada kendisini tanıtmak zorunda kalmıştı. Bunun üzerine derhal dedesinin huzuruna götürülen Sultan Hüseyin, dedesi tarafından biraz azarlandıktan sonra sadece dayak atılmak ve sonra da hapsedilmek suretiyle cezalandırılmıştı. Bu hafif cezası ise sadece birkaç gün sürmüş ve dayısı Şahruh'un araya girmesi sonucunda affedilerek eski statüsüne kavuşmuştur.[264]

1452 yılında Akkoyunlu Kılıçarslan, Kara Yülük Osman Bey'in oğlu Ali Bey'e karşı, Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'ın da desteği ile Akkoyunlu tahtını ele geçirmek ümidiyle mücadeleye başladı. Ancak taht kavgasına girişmek cesaret isteyen bir işti. Bir süre sonra Erzincan'da kıstırılan Kılıçarslan hiçbir kurtuluş şansı kalmadığını düşünerek kurtuluşu hamisinin yanına Tebriz'e kaçmakta buldu. Fakat Kılıçarslan Karakoyunlu başkentine geldiğinde, savaştan kaçtığı için korkaklık ve beceriksizlikle suçlandı ve ceza olarak hapsedildi.[265]

8. Sultana - Devlet Büyüklerine Saygısızlık

Saygı ve saygısızlık kavramı, tek bir kültürün kendi içerisinde bile zaman zaman değişiklik gösterebilmiştir. Kültürler arasındaki büyük farklılıklar ise kaçınılmazdır. Aynı şekilde coğrafî anlamdaki farklılıklar da bu konuyla ilgili birtakım değişik değerlendirmeleri ortaya çıkarır. Geçmişte saygısızlık olarak kabul edilen bazı tutum ve davranışların günümüzde öyle kabul edilmediğini görmek mümkündür. Hatta bu konuyla ilgili bireysel algılamaların dahi farlılıklar yarattığı tespit edilebilir. Fakat bütün bunlara rağmen her uygarlığın ya da kültürün saygı ve saygısızlık anlayışı ile ilgili yüzyıllardan beri devam edegelen ve değişmemiş birçok doğrusu vardır. Türk kültürünün bir gereği olarak hemen hemen her dönemde devleti yönetenlere ve devlet büyüklerine karşı saygılı olmak önemsenmiştir. Bu, Ortaçağ Türk devletlerinde de aynı şekilde kabul görmüştür.

Ortaçağ Türk devletlerinde hükümdarların saraylarında onlarla birlikte zaman geçiren ve onları eğlendiren soytarı, maskara ya da nedim diye isimlendirilen görevliler bulunurdu. Büyük Selçuklu sultanı Melîkşah'ın da Câferek ismiyle bilinen bir maskarası vardı. Bu maskara sultan ile başbaşa kaldığı zamanlarda vezir Nizâmülmülk'ün taklidini yapar, onun komik bulduğu yanlarını sultana anlatarak güldürmeye çalışırdı. Bu konuda, belki de çok başarılı olup ustalaştığından, Nizâmülmülk'ün bulunmadığı zamanlarda onunla ilgili yaptığı taklitler dilden dile dolaşmaya başladı. Bir süre sonra bu o kadar çok konuşulur oldu ki, Nizâmülmülk'ün Belh valisi olan oğlu Cemâlülmülk'ün kulağına kadar gitti. Melîkşah'ın maskarası olan Câferek'in, babasıyla ilgili yaptığı taklitleri büyük bir saygısızlık olarak gören ve can sıkıcı olarak değerlendiren Cemâlülmülk hemen yola çıkarak, babasıyla birlikte İsfahan'da bulunan sultanın yanına geldi. Bu sırada kardeşleri, Müeyyidülmülk ve Fahrülmülk kendisini karşıladığında her ikisini de Câferek'in babalarıyla ilgili yaptığı maskaralıklara göz yumdukları için iyice payladı. Sultanın huzuruna çıktığında, orada bulunan Câferek'i de kızgınlığından dolayı azarladı. Sultanın huzurundan ayrıldığında ise adamlarına emir vererek Câferek'in tutuklanmasını ve sonra da yaptığı

saygısızlıkların cezası olmak üzere dilinin ensesinden çıkarılarak kesilmesini söyledi. Zavallı adam hemen yakalanarak aynen Cemâlülmülk'ün emrettiği şekilde, önce ensesi yarılarak suç aleti olan dili dışarıya çıkarıldı daha sonra da dibinden kesildi. Bütün bu cezalandırma işlemleri yapılırken muhtemelen çok kan kaybetmiş olan Câferek sadece dilini kaybetmekle kalmadı hayatını da kaybetti.

Cemâlülmülk, babasının taklidini yaparak saygısızlıkta bulunduğu için Câferek'i yukarıda anlatıldığı şekilde cezalandırmıştı. Ancak bunu yaparken önemli bir noktayı gözden kaçırmış ve sultandan izin almamıştı. Ya da sultan, maskarasına onun tarafından yapılanları duyduğunda böyle düşünmüştü. Çünkü bir süre sonra sultan, Cemâlülmülk ve babası Horasan'a gitmişler ve Nişabur'da kaldıkları sırada Nizâmülmülk İsfahan'a dönmüştü. Sultan, veziri Nizâmülmülk'ün oğluna, maskara da olsa kendi adamını izin almadan öldürtmesinden dolayı çok kızgındı; bunu büyük bir saygısızlık olarak kabul etmişti. Ancak, babası olan veziri Nizâmülkmülk'ten dolayı onu alenen cezalandıramıyordu. Bu sebeple bu iş için Horasan Amid'ini görevlendirmeyi düşündü. Amid'i yanına çağırtarak ona kendi isminin bu olayla ilişkilendirilmesini istemediğinden en kısa sürede bir yolunu bulup Cemâlülmülk'ü öldürmesini eğer bunu gizlice yapmazsa kendi kellesinin gideceğini söyledi. Amid bu görüşmeden sonra sultanın ne istediğini ve ne kadar ciddi olduğunu çok iyi anlamıştı. Hiç vakit kaybetmeden harekete geçti ve Cemâlülmülk'ün özel hizmetinde bulunan bir adamı huzuruna getirterek ona, "Hizmetinizi ve mevkinizi muhafaza edip Cemâlülmülk'ü öldürmek için bir plan düşünmeniz çok iyi olur, çünkü sultan onu yakalayıp öldürmek istiyor, sizin onu gizlice öldürmeniz sultanın açıkça öldürmesinden sizin için daha uygundur"[266] dedi. Hizmetçi bunu doğru kabul edip bir fırsatını bulduğunda Cemâlülmülk'ü şerbetinin içerisine zehir koyarak öldürdü. Sultan onun ölüm haberini aldığında yola çıkarak Nizâmülmülk'e yetişti ve oğlunun öldüğünü bildirdi. Daha sonra da sanki hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi, tarihçinin ifadesiyle, "Ben de senin oğlunum" diyerek onu teselli etti.[267]

Görüldüğü gibi bir saygısızlık cezalandırılmak istenirken ortaya başka bir saygısızlık çıkmış ve bu da hükümdar tarafından değişik bir yolla cezalandırılmıştı.

Anadolu Selçuklu sultanı I. Gıyâseddîn Keyhüsrev ilk saltanatı esnasında tahtı kardeşi Rükneddîn Süleyman Şah'a kaptırdıktan sonra yapılan anlaşma gereği Konya şehrinden ayrılırken çok perişan bir durumda olduğundan, oğulları İzzeddîn Keykâvus ile Alâeddîn Keykûbad kendileriyle ilgilenen görevlilerle birlikte o hengâmede kaybolmuşlardı. Yollarını kaybeden bu grup bir süre sonra Konya'nın köylerinden Lâdik'e geldiklerinde, belki saltanatını kaybetmiş olan sultanın çocukları olmaları sebebiyle köy halkı onlara saygısızlık edip küstahlıkta bulundu. Sultanın kölelerine ve yakınlarına kötü davrandılar. Onlarla tartışıp kavga ettiler, hatta bazılarını da bu sırada yaraladılar. Bunlardan başka grubun yanında bulunan sultana ait eşyaların büyük bir kısmı çalındı ve kayboldu. Daha sonra kaybolan bu grup ve oğullarının nerede ve hangi durumda olduğunu öğrenen Gıyâseddîn Keyhüsrev bulunduğu yerden Anadolu Selçuklularının yeni sultanı olan kardeşi Rükneddîn Süleyman Şah'a, çocuklarının ve adamlarının başına gelenleri şikâyet etti ve bu duruma seyirci kalmamasını, suçluları cezalandırmasını istedi.

Sultan Rükneddîn durumdan haberdar olunca hemen haberciler çıkararak sözde bu durumdan çok memnun olmuş gibi, "Kardeşimin adamlarına kim eziyet etmiş ve mallarını almışsa, sarayımızın önüne gelsin. Onlar hakkında her türlü iyilik yapılacak, onlar desteğimizi ve ilgimizi görecek. O işi yaptığına dair attan, elbiseden ve benzeri şeylerden delil getirene her türlü ikramiye verilecek, yaptığı hizmet ölçüsünde toprak ve hil'at dağıtılacak"[268] diye tellâl çağırmalarını buyurdu.

Bu haber çevrede duyulunca, olaya karışan herkes saltanat sarayına gitme konusunda birbiriyle yarıştı. Giderken de elbise, at, silah ne aldıysa o olayda bulunduğunu ispat etmek için saraya beraberinde getirdi. Daha sonra kendi ayaklarıyla gelip teslim olan bu insanların hepsi tutuklanarak hapishanelere konuldular. Kardeşinin çocukları olan İzzeddîn Keykâvus ile Alâeddîn Keykûbad'ı da yanına getirterek onlara çok iyi davranan sultan, yapılan sorgulama sonucunda suçları sabitleşmiş olan suçlula-

rın hepsini cellâtlara teslim ederek şehrin surları üzerinde çarmıha gerilmelerini emretti. Daha sonra da kardeşinin köylüler tarafından alınmış olan bütün mallarını adamlarına iade etti. Ancak cezalandırma bununla da kalmadı. Aşağıdaki ifadeler İbn Bibi'ye aittir:

> Sultan o cezayla kardeşliğin şartlarını yerine getirdi ve 'Bilmezler mi ki Selçuklu ailesine saygısızlık gösterip hakarette bulunan ve onların nimetlerine nankörlük eden herkesin layık olduğu ceza bu olur' diyerek Lâdik köyünün kahır ve gazap ateşine odun yapılmasını buyurdu. O günden bu güne oraya Lâdik-i Suhte (yani yanmış Lâdik) derler.[269]

Anlaşıldığı kadarıyla, sultan suçluları saygısızlıklarının cezası olarak çarmıha gerdirdikten sonra, olayların yaşandığı köy olan Lâdik'i de tamamen yaktırmıştı. Görüldüğü gibi, kardeşler arasında ne yaşanırsa yaşansın (rekabet, taht kavgaları vs.), kardeşlerden birine ya da yakınlarına yapılan saygısızlık (veya başka bir suç) diğer kardeşçe kendisine yapılmış kabul edilerek cezasız bırakılmamıştır.

Sultan Rükneddîn Kılıçarslan, Burdur kalesinde hapis iken bu kalenin komutanı olan dayısı Rum asıllı Kir Haye ona kötü sözler söylemiş ve böylece yeğeni de olsa bir hanedan mensubuna saygısızlık etmişti. Rükneddîn Kılıçarslan tahta geçtiğinde kendisine yapılmış olan bu kötü hareketleri unutmadı, emir vererek dayısını öldürttü ve cesedini köpeklere attırdı.[270]

Karamanoğlu Yahşi Han Konya'ya geldiğinde, Konya Ahilerinden Ahi Mustafa, terbiyesizlik ettiği için önce öldürülmüş sonra cesedi soyularak meşhur kimselerin asılma yeri olan Sultan kapısında başaşağı asılarak teşhir edilmişti.[271]

Timur savaşırken ne kadar sert ve ciddi bir asker ise, savaştan sonra düzenlediği ve başarılarını kutladığı eğlence meclislerinde de o kadar rahat ve eğlenmeye zaman ayıran biriydi. Bu eğlencelerde kızarmış ya da haşlanmış koyun ve at etleri tepeleme yığılır, su gibi şarap ya da kımız içilir daha sonra tekrar acıkılır bu kez şarabın verdiği açlık hissi içilen et suyuyla bastırılırdı. Günlerce devam eden bu eğlence gecelerinde uzun sohbetler edilirdi, ama Timur'un sofrasındaki bu sohbetlerde akıllı uslu durmak

gerektiğini herkes bilirdi. Haddi aşan, saygısızlık eden kim olduğuna bakılmadan mutlaka cezalandırılırdı. Yine böyle bir eğlence meclisinde, Timur'un zaman zaman elçi olarak görevlendirdiği adamı Hacı Hoca, haddini aşarak kabahat işlediğinden ölümle cezalandırıldı. Bu olayı aktaran tarihçi Şâmi, arkasından şu anlamlı nasihatleri eklemeden geçememiştir:

> Her kim ki Padişahlarla düşüp kalkar ve onlarla lâzım gelen muaşeret adabını gözetmezse kendi helâki için çalışmış olur; her kim ki Padişahlarla muaşeretinde edep ve terbiyeyi kendisine şiar edinir, dilini manasız söz söylemekten, gözünü memnu şeylere bakmaktan, kalbini nifaktan muhafaza ederse dünya ve ahrette yüksek mertebelere nail olur.[272]

Timur, Ankara Savaşından sonra ülkesine dönmek üzere yola çıktığında iki kötü haber almıştı. Bunlardan birisi mağlup ettiği Osmanlı sultanı Yıldırım Bâyezıd'in ölüm haberi, diğeri ise biricik sevgili torunu Muhammed Sultan'ın çok hasta olduğunu bildiren haberdi. Timur, Muhammed Sultan'ı cesareti, liderlik vasıfları bakımından diğer torunlarından hep ayrı tutmuş ve onu kendisinden sonra yerine geçecek kişi olarak seçmişti. Ancak torununun kaderi de en az babası kadar kötüydü. Çünkü Muhammed Sultan'ın babası Cihangir'in genç yaşta ölmesi üzerine Timur günlerce ıstırap ve acılara garkolarak yas tutmuştu. Bu kez belki de yaşı iyice ilerlediğinden ve ölüme kendisini daha yakın gördüğünden çok daha fazla üzüldü. Onu kimse teskin edemedi. Muhammed Sultan'ın cenazesi Semerkand'a uğurlandıktan sonra ordusuyla yoluna devam etti. Aklındaki son iş Çin seferiydi. Onun için bir an önce ülkesine dönmeli ve hazırlıklarını tamamlamalıydı. Zaten ne zaman bu seferle ilgili bir şeyler yapsa, yaşı yetmişe dayanmış bu yaşlı halinden eser kalmıyor, kendisini gençlik yıllarındaki kadar zinde ve diri hissediyordu. Kendisini böylesine canlı tutan ışığın, yaşamı boyunca hedeflerinin hiç tükenmemiş olmasından kaynaklandığını çok iyi biliyordu. Çıktığı her seferden başarıyla dönerken mutlaka kafasında yeni bir seferin planını kuruyordu. Bu kez Batı seferinden başarıyla dönerken uzun zamandır hayal ettiği Çin seferiyle ilgili düşünceler kafasını meşgul ediyordu.

Timur'un kafasındaki geleceğe yönelik düşünceler ne olursa olsun, bulunduğu anı değerlendirmeyi seven bir komutandı. Bu kez de öyle yaptı ve yolu üzerindeki Gürcistan Krallığı'na altıncı seferini düzenledi. Bu kez savaş sebebi, o yakınlarda ordugâhını kurmuş olmasına rağmen Gürcistan kralı VII. Giorgi'nin büyük bir saygısızlık örneği gösterip ordugâha yani Timur'un huzuruna gelmemesiydi. Hemen cezalandırma seferi düzenlenmesi için emir verdi ve orduları tüm Gürcistan topraklarında bir kasırga gibi günlerce esti. Bu kez de Gürcistan'ın tüm mal varlığı sonuna kadar yağmalandı. Yine kellelerden pek çok kuleler dikildi. Yine her yer çürümüş cesetlerin kokusundan yaşanmaz olmuştu. Sonunda VII. Giorgi pek çok göz kamaştıran armağan göndererek bundan böyle tâbilik şartlarını yerine getireceğine dair söz verdi. Timur'un o sırada aklı, ruhu ve bedeni tamamen başka bir sefer ile meşguldü. O yüzden bu kadarla yetindi ve hemen yola çıkıp hayallerinin peşine düştü.[273]

İspanyol elçisi Clavijo'nun bütün yolculuğu boyunca ve Timurlu ülkesindeyken görüp yaşadıklarını yazdığı seyahatnamesi çok değerlidir. Çünkü o sadece ilgili dönem ile alakalı bilgi veren bir kaynak değil bir Batılının Ortaçağdaki bir Türk devletine ait gözlem ve değerlendirmelerini aktardığı nadir bir eserdir. Hatırat ve seyahatnameler özellikle sosyal tarihin yazılmasında, tarihçinin en fazla ihtiyaç duyduğu kaynaklardır. Bu tip eserlerde yazar, gözlemlerini kendi duygu, düşünce ve yorumları ile şekillendirmektedir. Bu sebeple yaşadığı dönemin anlaşılmasına sağladığı katkılar kendisinden sonraki kuşaklar için ayrı bir önem taşımaktadır. Hangi dönemde olursa olsun belli bir coğrafya ve kültür çerçevesi içerisinde doğup büyüyen ve orada yaşayan insan, içinde bulunduğu coğrafyayı ve günlük yaşamıyla ilgili her türlü şeyi yaşamının bir parçası olarak gördüğünden çok olağan ve sıradan olarak kabul etme eğilimindedir. Ancak farklı bir kültür çerçevesinde yetişen ve başka bir coğrafyadan gelen birey, bu yeni ortamda kendisi için farklı ve değişik olan her şeyi dikkatle gözlemler ve bazen de Clavijo gibi kaydeder. Çünkü yaşamımızın bir parçası olarak gördüğümüz ve üzerinde durmadığımız şeyler, bir yabancı için çok ilginç ve kayda değer olarak gözükür ve bizim çoğunlukla kaydetmediğimiz kültür

öğeleri de onlar tarafından gözlemlenerek kaydedilir. Marco Polo'nun, Joinville'in, İbn Battûta'nın, Şiltberger'in ya da Clavijo'nun eserlerinde olduğu gibi.

Clavijo ve İspanyol elçilik heyeti Semerkand'da iken, Timur onları Dilgüşa Sarayı'nda kabul edip, daha sonra da verdiği ziyafete davet eder. Aşağıdaki ifadeler Clavijo'ya aittir:

> Timur'un burada verdiği ziyafete davetli olduğumuzu söylemiştim. Bu sırada tercümanımız yanımızda olmadığından, biraz gecikmiştik. Hatta saraya vardığımızda Timur yemeğini yemişti. Biz gelince, Timur, bu ziyafeti bizim şerefimize verdiğini söyledi ve geç kalmamıza sebep olanları şiddetle azarladı. Bunun üzerine saray görevlileri tercümanımızı arattılar. Ona, Timur'un son derece kızdığını söylediler. Ve bütün kabahati ona yüklemek istediler. Ceza olarak, onun burnunu delip bir iplik geçirmeğe ve bu şekilde sürüklemeğe karar verdiklerini söylediler. Saray görevlileri bunu söyledikten sonra, birkaç adam tercümanı yakaladı ve biri burnundan tuttu; şişle delmeğe hazırlandı. Ama bizi Timur'un huzuruna götüren görevli ona arka çıkıp koruduğundan, Timur onu affetti. Tercüman da, cezaya çarptırılmak üzereyken, böylece kurtulmuş oldu.[274]

Bir süre sonra, Clavijo memleketine dönmek için izin almak ve veda etmek üzere Timur'dan görüşme talep eder. Ancak Timur rahatsız olduğundan elçileri kabul etmez. Devamını yine Clavijo'dan dinleyelim:

> Ertesi günü tekrar saraya giderek kabul edilip edilmeyeceğimizi anlamak istedik. Uzun bir beklemeden sonra, Timur'un üç yakın adamı yanımıza gelerek, bizi kabul edemeyeceğini söylediler. Saray ilerigelenleri, rehberliğimizi yapan Tatara ceza vermek kabilinden burnunu delmek istediler. Tatar, bizi kendisinin getirmediğini söyleyerek bu cezadan kurtulduysa da, dayak yemekten kurtulamadı.[275]

9. Halka Zulüm Yapma

Hükümdarın, kendisine tâbi olan halkın idaresi için görevlendirdiği yöneticilerin adil olması bütün Türk devletlerinde

beklenen ve değişmeyen bir kuraldı. Çünkü hükümdarın atadığı görevliler adil olup haksızlıklara izin vermezler ve halka iyi muamele ederlerse, halk da memnun olur ve böylece devletin ömrü uzardı. Aksi takdirde, halkın hoşnutsuzluğu devlet içerisinde karışıklıklara yol açar ve bu da hükümdarın devlet ve halk üzerindeki otoritesinin sorgulanmasına yol açabilirdi.

Büyük Selçuklu Devleti'nin bilge veziri Nizâmülmülk bu konuyla ilgili olarak *Siyasetnâme*'sinde şöyle demiştir:

> Kendilerine ıkta verilen sipahilerin halka nasıl muamele edeceklerini bilmeleri gerekir. Kendilerine bırakılan malı alınca eğer halka iyi muamele ederlerse ne âlâ. Fena muamele ederlerse halkın bedeni, malı, evladı, tarlaları ve aletlerinin ondan emin olması için malı elinden alınır. Sipahilerin bunlara el uzatmağa hakkı yoktur. Halk padişahın sarayına gidip, halini anlatmak isterse onları bundan men etme yetkileri yoktur. Bunun haricinde hareket eden sipahilerin -diğerlerine ibret olması için- elinden ıktası alınarak cezalandırılır. Hakikatte onların, toprağın ve halkın sultanın olduğunu bilmeleri gerekir. Sipahiler ve valiler onların başında emniyet müdürü (Şahne) gibidirler. Yaptıkları muamele ile halk padişahtan memnun olursa, onun ceza ve azabından emniyette olur.[276]

Timur ise Oğullar Torunlar, Akrabalar, Emirler, Vezirlere Yönelik Siyaset Tüzüğünde ve dokuzuncu prensibinde yukarıdaki anlayışa uygun ifadeler kullanıyor:

> Eğer raiye içindeki büyükler ve mahalle reisleri alt dereceli kişilere zulüm kılmış olsalar, zulmüne göre, herkesin ödeyebileceği kadar cerime (para cezası) uygulasınlar.
>
> Yine hükmettim, herhangi bir sipahi öz haddinden aşarak alt dereceli kişilere zulmederken, onu yakalayıp zulme uğrayana teslim ederek tatmin kılsınlar.
>
> Hükümet adamlarından veya sipahi ve raiyelerden birisinin cebir ve zulüm ettiğini işittiğimde insaf ve adalet ile derhal onun çaresine baktım.[277]

Hükümdarların kuralları koyması kadar onların uygulanması da çok önemliydi. Bir keresinde fakir ve güçsüz bir kadın Nizâ-

mülmülk'ten yardım istedi. Selçuklu veziri de durup onunla konuşmaya ve derdini dinlemeye başladı. Fakat bu sırada, o dönemde sultanın ya da vezirlerin halktan kişilerle görüşmelerini sağlayan görevli haciblerden birisi, derdini anlatacak bir yetkili buldum diye sevinen zavallı kadını vezirin yanından uzaklaştırmaya çalıştı. Nizâmülmülk hacibin bu davranışına çok kızdı ve ona, "Ben seni bunun gibi insanlara yardım edesin diye göreve aldım. Emir ile ilerigelen zevatın zaten sana ihtiyaçları yoktur" dedi ve onu ceza olarak haciblik görevinden uzaklaştırdı.[278] Çünkü onun görevi, az önceki olayda anlatılan kadın gibi zor durumdaki insanların dertlerini yetkililere anlatabilmelerini sağlamak en azından bu konuda daha iyi niyetli olup onları mümkün olduğunca koruyup kollamaktı.

Muhammet Tapar, Selçuklu sultanı olduğunda, Huzistan bölgesinde vali olarak görev yapan Emir Çavlı, sultana bağlılığını bildirdi ve sultan da buna karşılık ona Musul bölgesinin idaresini verdi. Buranın idaresini ele geçirebilmek için biraz mücadele etmek zorunda kalan Emir Çavlı sonunda Musul'da kontrolü eline geçirdi. Ancak bir süre sonra sultanı kızdıran Çavlı buradan alındı ve ardından af dilemesi üzerine Fars valiliğine verildi. İbn'ül-Esir onun daha önceki Huzistan hâkimliğini anlatırken kendisinin bölgedeki pek çok kaleyi tamir ederek müstahkem bir hale getirdiğini ancak bu arada halka çok kötü davranıp zulüm ettiğini, insanların ellerini ve burunlarını keserek, gözlerine mil çektiğini belirtmek suretiyle onu üstükapalı bir şekilde kınamıştır. Yani iyi bir idareci olmak kişiye insanlara zulmetme hakkını vermemektedir.[279]

Anadolu Selçukluları zamanında Konya'daki Emirlerden Fahreddîn Müşrif ve Emîr-i Dâd, Konya şehrinde halka hadsiz hesapsız zulüm yaptılar. Daha sonra bu Emirlerden birisi Eşrefoğlu'nun diğeri ise Karamanoğlu'nun yanına kaçınca ahali kaçak Emirlerin evlerini yağmaladı. Tarihçinin ifadesiyle böylece onlar "yaptıkları zulmün cezasını gördüler".[280]

Memlûk Devleti'nde Sultan Berkûk döneminden itibaren Mısır vilâyetlerine tayin edilen valilerden peşinen bir miktar para alınıyordu. Bazen valiler yeterince paraları olmamasına rağmen istedikleri yerlere atanmak için etraftan borç para alıyorlar ve

daha sonra göreve geldiklerinde verdikleri parayı çıkarmak ve ödeyebilmek için halka çok ağır vergiler koyarak inanılmaz zulümler ediyorlardı. Bu şekilde Dimyat'a vali olan Serahorî de vali olduktan sonra aldığı borçları ödeyebilmek için halka zulüm ederek onların mallarına mülklerine el koymaya başladı. Sonunda halk bu yapılanlara dayanamaz hale gelince toplanıp valinin kapısına dayandı. Bu durum üzerine, valinin konağından atılan oklarla bazıları öldürülüp bazıları da yaralanınca halk galeyana geldi. Bu sırada vali kaçmayı başardıysa da kalabalık tarafından yakalanarak yaptıklarının cezası olarak öldürüldü ve cesedi yakıldı. Bu olay kendisine kötü davranan ve zulüm eden idarecilere halkın neler yapabileceğinin bir örneğidir.[281]

Timur Hindistan seferine çıktığında dinsizlere hadlerini bildirmek için hedefine doğru ilerlerken, Andırav'a geldiğinde buranın Müslüman halkı huzuruna gelerek kâfirlerin ve Mecûsilerin zulmünden şikâyette bulundu: "Biz Müslümanız, kâfirler her sene bizim mallarımızdan bac ve haraç olarak mal alıyorlar. Eğer biz vermekte tereddüt gösterirsek bizim erkeklerimizi öldürüyorlar, karı ve çocuklarımızı esir alıyorlar."[282] Timur hemen hazırlık yapılmasını emrederek kâfirlerin ve Mecusîlerin üzerine asker sevketti. Yapılan savaşlarda pek çoğu öldürüldü. Bir kısmı ise korunaklı kalelere çekilerek burada savunma yapmaya başladı. Ancak üç dört gün içinde karşı koyamayacaklarını anladıklarından liderleri gelip aman diledi ve Müslüman olduğunu söyledi. Timur onları affederek yurtlarına gönderdi. Ancak kendi bölgelerine çekildiklerinde Timur'un elinden kurtulmak için böyle davrandıkları anlaşıldı. Biraz güç topladıktan sonra tekrar Timur'un Şah Melîk komutasındaki kuvvetlerine saldırdılar. Bunun üzerine Timur gazaba gelerek onları büyük bir hezimete uğrattı ve hepsini kılıçtan geçirtti. Daha sonra da kellelerinden kuleler yaptırdı.[283]

Timur, Hindistan ve Anadolu seferlerinde iken Semerkand'a güvendiği bir vali tayin etmişti. Yedi yıl sonra seferden dönünce, valinin halka zulmettiğini, böylece kendisine verilen yetki ve vazifeyi kötüye kullandığını öğrendi. Bunun üzerine bu zalim vali Timur'un huzurunda yargılandı ve idamına hükmedildi.[284]

Ancak bu hüküm öyle bir yerde ve öyle bir zamanda uygulandı ki uzun zaman akıllardan silinmedi. 1404 yılı Eylülünün

son günlerinde başlayan ve kesintisiz iki ay süren Kanigil şenliğinde günler yalnızca yeme içme ve eğlenceyle geçmiyordu. Timur eğlencenin yapıldığı obanın en kalabalık yerlerinde darağaçları kurulmasını emretti. "Herkes şunu iyi bilmeliydi ki, hükümdar bu şenlikler sırasında ahalinin yiyip içerek iyi vakit geçirmesini sağlamak kadar, ona ve halka karşı suç işlemiş kişilerin yaptıklarını yanlarına koymamak ve bunları alenen cezalandırıp orada bulunanlara ibret vermek düşüncesindeydi."[285] Halka zulmeden vali, eğlencenin en kalabalık anında ve zulmettiği halkın gözleri önünde darağacına asılarak öldürülmek suretiyle cezalandırıldı.

10. Hanedan Mensuplarını Yanlış İşlere Sevk Etme

Türk devletlerinde ve çoğunlukla Timurlularda, daha önceki suç ve ceza örneklerinde de anlatıldığı gibi hanedan mensubu olanların suçları zaman zaman hoşgörüyle karşılanabiliyordu. Bu, özellikle tahtta hak talep etme dolayısıyla ortaya çıkan isyan suçlarında çok yaygındı. Bu suç söz konusu olduğunda, diğer cezalandırmalarda çok katı olan Timur'un, oğulları ve torunlarına karşı inanılmaz derecede yumuşak davrandığını görmüştük. Ancak aynı hoşgörüyü hanedan mensubu ile işbirliği yapanlar için görmek asla mümkün olmuyordu. Hatta bu suça iştirak eden üst rütbeli komutanlar ya da idareciler çoğunlukla hanedan mensubunu bu yanlış işe teşvik eden kişi olarak görülüyor ve ağır bir şekilde cezalandırılıyordu.

Selçuklu sultanı Melikşah'tan sonra tahta geçen Berkyaruk ile kardeşi Sencer karşı karşıya gelerek savaştılar. Başlangıçta birbirine yardımcı olan iki kardeşin anlaşmazlığa düşüp savaşmasından birinci derecede sorumlu tutulan Emîr-i Dâd Habeşi savaştan sonra çevre köylere kaçtıysa da orada bulunan bazı Türkmenler tarafından yakalandı. Daha sonra kendisini serbest bırakmaları için onlara büyük miktarda paralar teklif etmesine rağmen serbest bırakılmayarak Emir Bozkuş'un huzuruna götürüldü. O da yaptıklarının cezası olarak derhal katledilmesini emretti ve emir hemen yerine getirildi.[286]

1121 yılında Artuklulardan Süleyman, Halep'teyken babası İlgazi'ye isyan etti. O yanındaki adamların teşvikiyle bu işe kalkışmıştı. Durumdan haberdar olan İlgazi süratle harekete geçti. Oğlunu yanındaki kuvvetler ile beklemediği bir anda sıkıştırarak hezimete uğrattı. Daha sonra Süleyman, kendiliğinden babasının huzuruna çıkarak ondan af dileyerek yaptığından pişman olduğunu söyledi. Bu durum karşısında babası da onu affetti. Ancak İlgazi aynı hoşgörüyü oğluyla birlik olup onu kendisine karşı isyana teşvik eden Emirlere karşı göstermedi. Bunların arasında babası Artuk'un yetiştirdiği ve çok emek verdiği Nâsır adlı bir Emir de vardı. İlgazi yaptığının cezası olarak, bir daha dünyadaki güzellikleri göremesin diye önce gözlerini oydurttu ve bundan böyle kimseyi kötülüğe teşvik edemesin diye de dilini kestirdi. Ayrıca İlgazi'nin daha önce güvenip kendisini Halep'in idareciliğine atadığı Karnas ailesinden Hamalı bir Emir de aynı şekilde cezalandırıldı. Onun da ellerini ve ayaklarını kestirdikten sonra gözlerine mil çektirdi. Ancak Emir büyük olasılıkla bu cezalandırma esnasındaki kan kaybından öldü.[287]

Anadolu Selçuklu sultanı Gıyâseddîn Keyhüsrev öldüğü zaman geride üç oğlu kalmıştı. Daha sonra ise devlet ilerigelenleri tarafından en büyük oğul olan İzzeddîn Keykâvus Selçuklu tahtına geçirildi. Fakat bir süre sonra kardeşi Rükneddîn Kılıçarslan da Moğol Hanı'ndan yarlığ alarak arkasındaki bazı devlet büyüklerinin desteği ile sultan olduğunu iddia etti. Sonunda Selçuklu devlet büyükleri aralarında anlaşarak her üç oğlun da aynı anda sultan olmasına ve hüküm sürmesine karar verdiler. Bir süre sonra ise en küçük oğul Alâeddîn Keykûbad Moğol Hanı'na giderken yolda zehirlenerek öldürüldü. Böylece ortada iki sultan kaldı. Ancak bu iki sultan arasında da bir türlü anlaşma sağlanamadı ve son sözü yine kılıçlar söyledi. 1254 yılında yapılan savaşı İzzeddîn'in kuvvetleri kazandı.[288] Daha sonra iki kardeş biraraya gelerek aralarındaki düşmanlığın sorumlusu olarak Emirleri ve devlet adamlarını suçladılar. Aşağıdaki ifadeler devrin tarihçisi İbn Bibi'ye aittir:

> Sultan İzzeddîn aralarında meydana gelen kırgınlığı, Emirlerin fesatlığına ve garaz sahiplerinin kötülüğüne verdi. Onu elinden

tutup, konuşup sohbet ederek köşke götürdü. Orada sofra getirdiler ve geçmişi hatırlamaktan vazgeçtiler. Kıskançlık defterini dürdüler. Çavuşlara ve askerlere kimi yakalarlarsa, onun attan, eşyadan, elbiseden ve silahtan neleri varsa aldıktan sonra canlarını bağışlayarak serbest bırakmaları konusunda tellâl çağırmalarını buyurdu. Askerler, kaçanların peşine düştüler. Yakaladıklarının bineğini ve elbisesini alıp serbest bıraktılar. Ellerine geçirdikleri suçlu Emirleri sultan kervansarayına kapattılar. Onların başlarına muhafızlar görevlendirdiler ve ertesi gün Konya'ya hareket ettiler. Ora halkı adet olduğu üzere Sâdettin Köpek kervansarayında köşkler kurup karşılamaya çıktılar. Büyük bir merasim ve ihtişamla sultanı şehre götürdüler. Hemen fesatları ıslah etme işine giriştiler. Daha önce ceza giymiş Emirlerin her birine, makamının ve mevkiinin derecesine göre, cezalarını telafi etmek için hazineler belirleyip hepsini yerine getirdiler.[289]

Görüldüğü gibi Sultan İzzeddîn Keykâvus kardeşi ile yaptığı savaşı kazanınca ona karşı iyi davranmış ancak onu bu işe teşvik eden Emirleri çok ağır olmamakla birlikte cezalandırmıştır. Daha sonraki bir tarihte Selçuklu tahtına geçecek olan kardeşi Rükneddîn Kılıçarslan'ı bir daha böyle bir işe kalkışmasın diye önce Amasya'ya sonra da Burgulu kalesine göndererek hapsettirdi.

Timur, oğlu Miranşah'ın hiç de hoşa gitmeyen davranışlar içerisinde olduğunu öğrendiğinde çok üzülmüş ve durumu soruşturmaları için kendisi oraya gitmeden önce adamlarını göndermişti. Ardından Miranşah'ın karısı Hanzade kayınpederi Timur'a gelerek kocasıyla ilgili şikâyetlerde bulunup, oğlunun isyan etmek niyetinde olduğunu söylemişti. Daha sonra Timur'un görevlendirdiği adamlar da gelerek soruşturmanın sonuçlarını kendisine bildirdiler. Onlara göre Miranşah'ı doğru yoldan saptıran ve onu yanlış işlere sevkeden işe yaramaz arkadaşlarıydı. O zaman bu kendini bilmezler cezalandırılmalıydı. Timur, Tebriz'e geldiğinde içlerinde ünlü bir bilgin ve şair olan Kuhistanlı Mevlâna Muhammed ile ünlü müzisyen Musullu Kutbeddîn'in de bulunduğu saraydaki Miranşah'ın pek çok gözdesi idama mahkûm edildi. İdam hükümleri yerine getirileceği sırada, olayın başkahramanı olan Mevlâna Muhammed laf ebeliğini ta da-

rağacına kadar sürdürmüş, arkadaşına, "Sen sultanın benden önde gelen gözdesiydin, haydi bakalım burada da geç önüme" demişti. Böylece Miranşah'ı yanlışlara sevkeden ya da yaptığı yanlışları görmelerine rağmen onu doğru yola getirmek için kılını bile kıpırdatmayan arkadaşları cezalarını çektiler.[290]

Timur, Yedi Yıllık Sefere çıkmadan önce, Endican taraflarının, yani Moğol hududunun yönetimini torunu İskender'e bırakmıştı. İskender, Moğol Hanı'nın ölümü sebebiyle ortaya çıkan idarî boşluktan faydalanmak istediği için emrine verilmiş olan ordularla Moğollar üzerine çok başarılı bir sefer düzenlemiş ve sonra Endican'a geri gelmişti. Ardından Semerkand'a dönmek niyetinde iken, Muhammed Sultan'ın kendisi hakkında iyi düşüncelere sahip olmadığının söylenmesi üzerine vazgeçip geri dönmüştü. Bu harekcti, muhalefet ve emre itaatsizlik şeklinde kabul edildiğinden, orada bulunan beyler tarafından yakalanmış ve diğer adamları ile birlikte Semerkand'a gönderilmişti. Burada yapılan yargılama sonucunda İskender dayak atılmak gibi küçük bir ceza alırken, atabeği ile yirmi altı adamına böyle hoşgörülü davranılmamış ve onlar İskender'in yaptığı yanlış işe engel olmayıp onunla birlikte hareket ettikleri için idam edilmek suretiyle cezalandırılmışlardı.[291]

Timur, 1400 yılında torunları Pir Muhammed ile Rüstem'i ordularıyla birlikte Bağdat'a yürümek üzere görevlendirdi. Şiraz'dan hareket eden iki kardeş bir süre ilerledi. Ancak yarı yolda iken, Timur'un emri gereği orduya komuta etmesi gereken Pir Muhammed hasta olduğunu ileri sürerek Şiraz'a geri döndü ve burada bir grup Tacik'in teşvikiyle kötü düşüncelere kapıldı. Devrin tarihçilerinin ağız birliği etmişçesine kötü düşünce diye geçiştirdikleri şey ise muhtemelen Pir Muhammed'in isyan hazırlığı idi. Daha sonra hizmetkârlarından birisi Şiraz hâkimi Emir Barlas'a giderek onu durumdan haberdar etti. Bunun üzerine olayı araştıran Emir Barlas bilginin doğru olduğunu tespit edince derhal Pir Muhammed'i tutuklayarak Kohandez kalesine hapsetti ve durumu o sırada Karabağ'da kışlamakta olan Timur'a mektupla bildirdi. Timur, torunu Pir Muhammed'in aklından iyi şeyler geçirmediğini öğrenince, Emir Allahdad'ı oraya gidip onu

tutuklu olarak yanına getirmek ve torununu yoldan çıkarıp kötü işlere teşvik edenleri de cezalandırmak üzere görevlendirdi. Ayrıca Allahdad, Pir Muhammed'in yerine kardeşi Rüstem'i görevlendirecekti. Allahdad, Şiraz'a gelince Mirza'yı etkileyerek onu fesat çıkarmaya sevkettikleri için, Muhammed Halife, Seyyîd Cerrah ve Rüstem Horasanî'yi yasa gereği idam ettirdi. Müstevfî Kuşçu'nun ise el ve ayakları kestirildi. Mübarek Hoca ile diğer bazıları da tutuklanarak Timur'a gönderildi.[292]

Pir Muhammed, Timur Avnik'te iken huzuruna getirildiğinde onun Büyük Divanda yargılanmasını buyurdu. Yapılan yargılama sonucunda kendisini bu suça teşvik edenlere göre çok daha hafif bir cezaya çarptırıldı ve sadece sopayla dövüldü.[293]

1446 yılında, Baysungur'un oğlu Sultan Muhammed dedesi Şahruh'a karşı ayaklanmıştı. Dedesinin zaaf içerisinde bulunduğunu düşünerek, İsfahan şehri ileri gelenlerinin de ısrarlı davetleri ve yanındaki beylerin teşvikleri sonucunda İsfahan üzerine yürümeye karar verdi. Ayrıca Şahruh'un kulağına gelen bilgilere göre devrin meşhur tarih yazarı Yezdî de onu kışkırtmış ve dedesinin bu taraflara gelmesinin mümkün olmadığını söylemişti. Ancak Şahruh bir süre sonra kalkıp İsfahan'a geldi. Torunu Sultan Muhammed ise dedesinin geldiğini önceden öğrenerek kuşatmayı kaldırıp oradan uzaklaşmıştı. Şahruh ilk iş olarak tarihçi Yezdî'yi huzuruna getirtip, "Benim buralara gelemeyeceğimi nereden biliyorsun?" diye sormuş, tarihçi ise bunu inkâr etmişti. Daha sonra, Uluğ Bey'den olma diğer torunu araya girerek "Babamın rasat işlerinde kendisine ihtiyacı var ve uzun zamandır da onu istiyordu" demesi üzerine hayatını kurtarabilmişti.[294]

Ancak Sultan Muhammed'i ısrarla davet eden İsfahan'ın ileri gelenleri onun kadar şanslı değillerdi. Şahruh önce onları tutuklatmış daha sonra Rey yolunda iken Sâve'ye gelindiğinde Ramazan ayında olunduğuna bile bakmaksızın hepsinin Sâve kapılarında teker teker asılmasını buyurmuş ve bu emir derhal yerine getirilmişti. Çoğunluğu Peygamber soyundan yani seyyid ya da ulemadan olan bu şahısların arasında, Kadı İmadeddîn, Hace Efdaleddîn, Şah Alâeddîn, Mevlâna Abdurrahman ve Emir Ahmed Çoban gibi tanınmış kimseler vardı. Fakat Şahruh her şeye rağ-

men torununu yanlış bir işe teşvik edenler kim olursa olsun hiç birinin gözünün yaşına bakmamış ve hepsini de asılmak suretiyle cezalandırmıştı.[295]

11. Elçi Katli

Ortaçağda devletlerarası ilişkilerin yürütülmesinde önemli bir rol üstlenmiş olan elçilerin can güvenliğinin sağlanması önemliydi. Geçerli olan ve bilinen kurallara göre elçiler kendilerine verilen görevi yerine getirmek üzere sadece birer temsilciydiler. Bu sebeple görevlerini yerine getirmeleri esnasında ortaya çıkan sonuçtan sorumlu tutulmamaları ve herhangi bir cezaya çarptırılmamaları gerekiyordu; bir anlamda dokunulmazlığı olan görevlilerdi. Hükümdarlar çoğunlukla bu kurala uymaya çalışmalarına rağmen, zaman zaman elçilerin katledildiklerine de şahit olmak mümkündü. Elçi olarak görevlendirilen ve kendisinden istenileni karşı tarafa iletmeye çalışan bu temsilcilerin öldürülmeleri, devletlerin karşılıklı olarak elçi öldürmek suretiyle birbirine misilleme yapmalarına yol açabiliyordu. Tabiî bu durum elçileri çok tedirgin ediyor, bazen büyük bir korku yaşayarak ve sonlarının ne olacağını bile bile görevlerini yerine getirmeye çalışıyorlardı.

Irak Selçukluları sultanı Mahmud, o dönemde etrafa dehşet saçan Batınîlerle ters düşmemek ve barış halinde olmak amacıyla 1129 yılında sarayına Alamut'tan bir temsilci davet etti. Bir iyiniyet girişimi olarak değerlendirilebilecek olan bu davet olumlu karşılandı. Gönderilen elçi İsfahan'a gelerek sultanın huzuruna çıktığında çok iyi karşılanmış ve kendisine iyi davranılarak ikramlarda bulunulmuştu. Ancak elçi görevini tamamlayıp sultanın sarayından ayrıldıktan sonra yolda bir grup tarafından yakalanarak linç edilmek suretiyle öldürüldü.

Batınîlerin lideri Buzürg Ümid, elçisine yapılanları öğrendiğinde Sultan Mahmud'dan bu olayın sorumlularını derhal yakalayarak cezalandırmasını istedi. Ancak Mahmud onun bu isteğini yerine getirmedi. Bunun üzerine Batınîler Kazvin'e saldırarak yüzlerce insanı öldürüp, etrafı yağmalayıp büyük zararlar ver-

mek suretiyle bu olayın intikamını aldılar. Sultan Mahmud da bunun altında kalmayıp ordularıyla Alamut kalesine saldırdıysa dâ herhangi bir başarı elde edemedi.[296]

Timur, kendisini Cengiz Han'ın mirasçısı kabul edip onun yasalarına uymaya çalıştığından, yabancı devlet elçilerini kutsal, yani dokunulmazlığı olan saygın kişiler olarak kabul ederdi. Bu sebeple bir elçiye zarar vermek bağışlanmaz bir suç olarak kabul edilir, hatta bir savaş nedeni sayılabilirdi. Böyle bir suçu işleyenler ise hemen öldürülmeliydi. Bir elçiyi tutuklamak ya da öldürmek bir antlaşmanın geçersiz sayılması ya da bir sözleşmeye uyulmaması ile eşdeğer tutulurdu.[297]

Timur, 1393 yılının Ekim ayında, henüz Bağdat'tan ayrılmadan önce Memlûk sultanı Berkûk'a, başlarında o devirde çok tanınmış bir şahsiyet olan Şeyh Save'nin bulunduğu bir elçilik heyeti gönderdi.[298] Timur'un elçilik heyeti Memlûk Devleti'nin doğu sınırındaki Rahbe'ye ulaştığında o bölgenin valisi sultana haber göndererek, Timur'un elçilerinin beraberlerinde bir mektup ve aralarında cariyeler ile Memlûklerin bulunduğu bazı armağanlar getirdiklerini bildirdi. Sultan Berkûk, elçilerin bulundukları yerde tutuklanmalarını ve armağanlarla mektubun kendisine ulaştırılmasını emretti. Timur'un gönderdiği armağanlar arasında bulunan dokuz kölenin birisi hariç diğerleri aslında Bağdat'taki üst düzey görevlilerin oğullarıydı. Durum anlaşılınca derhal serbest bırakıldılar.[299] Berkûk kendisine gönderilen mektuptaki pek çok ifadeyi de beğenmedi ve devrin devletlerarası hukukuna aykırı olmasına rağmen valisine elçilerin katledilmesini emrederek Timur'a açık bir şekilde meydan okudu.[300] Berkûk, daha sonra Timur'a gönderdiği ve devrin tarihçileri sayesinde on iki sayfalık orijinal metni günümüze dek ulaşmış olan mektubunda, onun elçilerini niye öldürdüğünü şöyle açıklıyordu:

> Gönderdiğiniz elçi topraklarımıza yani Rahbe'ye geldiği zaman, oranın nâibine Timur adına yeri öpmesini ve yine Timur adına hutbe okumasını söyledi. Bu nasıl bir elçidir ve yaptığı ne biçim bir iştir. Eğer o samimi ve saygılı, aklı başında birisi olsaydı bunları asla istemezdi. Bizim sadık Memlûklerimizden olan Rahbe Nâibimiz nasıl olur da sizin için yer öper ve kendi

sultanından başka birisi adına hutbe okutur! Elçiniz bu yapmış olduğu densizlikler sonucunda layık olduğu muameleyi görmüştür. Ve biz yemin ederiz ki, eğer o, bu yaptıklarını yapmamış olsaydı kılına zarar gelmeyecekti.[301]

Berkûk'un Timur'un elçilerini her ne sebeple olursa olsun öldürmesi, Timur'un uyguladığı kanunlara göre mutlaka cezalandırılması gereken bir suçtu. Ancak o sırada gelişen olaylar Timur'un bunu yapmasına izin vermedi. Çünkü Berkûk, Bâyezıd, Kadı Burhaneddîn ve Toktamış dörtlü ittifak oluşturmuşlardı. Timur, daha gençlik yıllarında karar verdiği dünyaya hâkim olma hedefine doğru ilerlerken sanki usta bir satranç oyuncusu gibi davranıyordu. Attığı her adımı uzun uzun düşünür, asla duygularıyla hareket etmez ve hep akılcı olmaktan yana tavır koyardı. Yine öyle yaparak Berkûk'un yaptığı yanlışın cezasını erteledi ve yönünü putperestlerin yaşadığı Hindistan'a doğru çevirdi. Hindistan seferini başarıyla tamamlayıp geriye döndüğünde ise, Ortadoğu'da pek çok taşın yerinden oynadığını gördü. Berkûk ve Kadı Burhaneddîn ölmüş, Memlûk Devleti ile Osmanlı Devleti de anlaşmazlığa düşmüştü. Artık tekrar Batı seferine çıkabilir ve kaldığı yerden devam edebilirdi. Hiç zaman kaybetmeden önce Sivas'ı ardından da Malatya'yı ele geçirdi. Malatya'da bulunduğu sırada Memlûk Devleti tahtına oturmuş olan Berkûk'un oğlu Ferec'e elçilerle bir mektup gönderdi ve onun kendisine itaat etmesini istedi. Timur'un elçileri Halep'e ulaştığı zaman Halep valisi onları yanında tutarak sultana geldiklerini haber verdi ve yollarına devam edebilmeleri için izin istedi. Ancak Ferec babasına göre biraz daha yumuşak olmakla birlikte elçilerin tutuklanarak zindana atılmalarını emretti.[302] Timur'a göre oğlu da babasından farksızdı ve artık Memlûkler için ceza kaçınılmazdı. Timur, Yedi Yıllık Sefer diye bilinen Batı seferi esnasında Suriye'ye girdiğinde âdeta bir kasırga gibi esti. Bölgedeki Halep ve Dimaşk başta olmak üzere bütün büyük yerleşim merkezlerini yağmalayarak taş taş üstünde bırakmadı. Sadece yakıp yıkmakla kalmadı, oradaki her türlü zanaatın hemen hemen yok olmasına da sebep oldu. Uzun yıllar Dimaşk'ta bulunan ve Timur'un geldiğini duyduğunda Kudüs'e kaçarak kendisini kurtaran, daha sonra da şahit olduğu ya da başkalarından duyduğu

olayları yazan Sienalı İtalyan tacir Mignanelli bu hadiseden hatıratında şöyle bahseder:

> Gerçekten böylesi güzel bir şehir için üzülmemiz gerekir, şüphesiz ki o çok büyük değildir ve Pisana şehrinden biraz daha küçüktür, bir ova üzerine kurulmuştur ve şehrin dış mahallesi ile müstahkem bir kalesi mevcuttur. Sayısı tahminen yüz bin olan yoğun bir nüfus burada yaşamaktadır. Şehrin içi de seyredenleri etkileyecek kadar güzel bir durumda idi. Evleri gerçekten çok güzel ve baştan aşağıya rengârenk taşlarla donatılmıştı, evlerin ortasında da yukarıya doğru sürekli devir daim yaparak su fışkırtan fıskiyeler vardı. Bu fıskiyeler onların, yemek için, çamaşır için ve diğer her türlü iş için kullandıkları temel su kaynağı idi. Şehrin bütün yollarında ve mahallelerinde bu fıskiyelerden bol miktarda vardı. Bu sulardan kullanmak benim pek hoşuma gitmiyordu çünkü biz Latinler için bu tür sular zararlıydı.
>
> Yeryüzünde bulunan başlıca zanaatların tamamı; altın, gümüş, demir, pamuk, keten, cam ve pirinç gibi hemen hemen hepsi Dimaşk'ta da mevcut idi. Bu bölgenin ovalarında genel olarak mükemmel bir gülsuyu üretimi yapılırdı ve yıllık olarak üretilen gülsuyunu taşımak için dört bin katıra ihtiyaç duyulurdu. Bu miktar Siena ölçüsüyle bin ölçüte eşit idi, yani bin veya binyüz Napoli kilesi. Yine aynı şekilde her yıl sekiz atölyede üç veya dörtbin şeker kavanozu üretilirdi ve Dimaşk'taki bu zanaat o yıllarda çok meşhur idi. O dönemde bir Dimaşk şeker kavanozu altı yüz Venedik ratlını içine alıyordu.
>
> Gerçekten bu şehrin yerle bir edilip harap olmasından sonraki çöküşüyle ilgili olarak söylenebilecek ve dinleyenleri hüzünlendirecek çok fazla sayıda hayali şeyler vardır. Fakat olanları bizzat görmek çok daha fazla etkileyicidir. Ben bu şeyleri burada yazmaya niyetli değilim, ancak benim için şunları söylemek yeterlidir; Dimaşk halkı kötülükte ve şeytanlıkta doğudaki insanların hepsinden daha baskındır, yalnızca burada bir grup istisna tutulmalıdır ki; onlar da Kudüs'ten gelmiş olup en kötü olanlarıdır. Timur kendisine esir düşmüş olan bir Dimaşklıya; 'Böylesi büyük işleri yapmış olan kişi yani benim hakkımda ne düşünüyorsun?' diye sorduğu zaman, Dimaşklı ona methi ve yalan övgülerle şöyle cevap verdi: 'Kuvvette ve cesarette kıyaslanamayacak kadar mükemmel, şefkatli, muhterem ve her tür-

lü övgüye layık bir Emirsiniz.' Timur onu şu şekilde cevapladı: Sen bir yalancısın, ben Allah'ın sizleri cezalandırmak üzere seçtiği azap kırbacıyım, çünkü sizin suçlarınızın cezasını benden başka bilen kimse yoktur, sen kötüsün ancak ben senden daha kötüyüm, bu sebeple senin konuşmaya hakkın yok.[303]

Yine Timur'un Suriye'yi istilası sırasında Dimaşk'ta bulunan Venedikli konsolos Paolo Zana, aynen Mignanelli gibi Timur Dimaşk'a gelmeden önce, vatandaşlarıyla birlikte kaçmayı başarabilmiştir. Paolo Zana buradan kaçtıktan sonra Kıbrıs'a sığındı. Timur Suriye'yi terk ettikten sonra da onun bir memuru geriye döndü. Daha sonra şehri ziyaret edenler şehrin yavaş yavaş düzeldiğini ve yaralarını sardığını gördüler.[304] Ancak Dimaşk'ın ticarî canlılığını yitirdiği bir gerçekti.[305] XV. yüzyılın ortalarına doğru, Stephen von Gumppenberg seyyah arkadaşlarıyla şehri ziyaret etti. Bu sırada Dimaşk ipeği almak istedi. Ancak ona, bu kumaşın artık Venedik'ten geldiği söylendi. Çünkü Timur bütün ipek ustalarını alıp kendi başkentine götürmüştü.[306] Suriye bölgesindeki zanaatkâr ve ustaların Timur tarafından götürülmesiyle buralarda bazı mesleklerin icra edilmesi ve yeniden sanat erbabının yetişmesi uzun zaman almıştır. Tabiî bu durum, Suriye'nin kültür ve medeniyet hayatını ciddi şekilde etkilemiş ve daha sonra gelen nesiller bile bundan dolayı büyük zararlar görmüşlerdir.[307]

Timur, Suriye'de bu olup bitenler esnasında düşmanlarının kendisine gönderdiği elçilere, getirdiği haberler kendisini çok kızdıracak dahi olsa iyi davranmıştır. Timur'a gitmek üzere elçi olarak görevlendirildiklerinde belki de korkudan dizleri titreyerek Timur'un huzuruna çıkan Memlûklerin elçileri nezaketle karşılanmışlar ve kendilerine çeşitli ihsanlarda bulunularak geri gönderilmişlerdir.[308]

Başlangıçta direnmiş olmakla birlikte kısa sürede bunun yararsız olduğunu gören Dimaşk halkı Timur'a itaat etmişti. Timur Dimaşk'ı ele geçirdikten sonra esir aldığı Emirlerin içerisinden sadece Dimaşk nâibi Sudûn'u, daha önce kendi elçisini katlettiği için cezalandırmak amacıyla öldürmüştür. Bunun dışındaki esir alınmış olan hiçbir nâibe dokunmamıştır.[309]

Karşılıklı elçi katli Osmanlı ile Memlûk devletleri arasında da ortaya çıkmıştır. Yavuz Sultan Selim, Memlûk sultanı Kânsûh el-Gavrî'nin gönderdiği elçileri öldürtmüştü. Merc-i Dabık Zaferinden sonra ise Yavuz'un yeni Memlûk sultanı Tomanbay'a gönderdiği elçiler, hem kendi elçilerinin daha önce öldürülmüş olmasına bir misilleme olarak hem de ağır hakaretler etmelerinden dolayı Tomanbay tarafından öldürülmüştü.[310]

12. Elçilerin Haddini Aşması

Önceki bölümde, Ortaçağda elçilerin hangi koşullar altında görev yaptıkları anlatılmıştı. Elçilere zarar vermemek her ne kadar o dönemdeki devletlerin dikkat etmeye çalıştığı bir prensip ise de, bu kurala fazlaca uyulmadığı bilinmektedir. Elçiler ölüm cezasının yanı sıra, onur kırıcı bazı cezalara da çarptırılmışlardır. Bu ise çoğunlukla elçilerin gönderildikleri ülke hükümdarını kendisini gönderen sultana itaat etmesini talep ettiğinde ya da görüşmeler esnasında densizlik edip hadlerini aştıklarında ortaya çıkmıştır. Elçilerin görevli gittikleri hükümdardan itaat talep etmeleri bazen ağır bir şekilde ve ölümle cezalandırılırken bazen de daha hafif şekilde cezalandırılmıştır. Bu durum muhtemelen kuralların dışında ve hükümdarın mizacı ile ilgili olan bir gelişmedir.

Abbasi halifesi Müsterşid, son zamanlarda kendisine karşı düşmanca davranışlar içerisinde bulunan Zengî'yi uyarmak için, Şeyh Bahaeddîn İsferâyini başkanlığında bir elçilik heyeti gönderdi. Halifenin bu elçi ile gönderdiği mektup ise çok sert ifadelerle doluydu. Elçi, Zengî'nin huzurunda halifenin mektubunu okuduktan sonra, bununla yetinmeyip kendisi de bazı ileri geri sözler söyledi. Zengî buna çok sinirlendi ve elçiye hakaret ettikten sonra onun ceza olarak hapsedilmesini buyurdu. Bu durumdan haberdar olan halife, hemen ordusuyla yola çıkarak Zengî'nin bulunduğu Musul'u kuşattı. Ancak Zengî, halifenin gelmesinden önce şehirden ayrılmıştı. Yaklaşık elli gün süren kuşatmadan bir sonuç alamayan halife geri çekilmek zorunda kaldı.[311]

Memlûk Devleti sultanı Kutuz, daha saltanatının hemen başlangıcında büyük bir dış tehdit ile karşı karşıya kalmıştı. Bu ise Moğol tehlikesiydi. Hiçbir kuvvetin durduramadığı Moğollar Bağdat'ı işgal edip Suriye'ye doğru yöneldiklerinde, ordularından önce Hülagû'nun elçileri Memlûk Devleti'ne gelmişti. Yenilmez olduklarına inanılan Moğolların elçisi, çok pervasız bir şekilde Memlûk sultanının karşı koymaksızın teslim olmasını ve Hülagû'ye itaat etmesini istedikten sonra, eğer bunu yapmazsa akıbetinin kötü olacağını anlatmış ve onu açıkça tehdit etmişti. Memlûk sultanı soğukkanlı davranarak önce Emirlerini toplantıya çağırdı ve fikirlerini aldı. Alınan karar ise Moğollara karşı kanlarının son damlasına kadar savaşmak yönünde oldu. Kutuz, savaş kararının alınmasından sonra, Moğolların gönderdiği dört elçiyi ortadan ikiye biçtirmek suretiyle öldürerek cezalandırdı. Daha sonra da başlarını mızrakların ucuna taktırarak teşhir ettirdi.[312]

Memlûk sultanı Barsbay zamanında Memlûk-Timurlu ilişkileri biraz gerilmişti. Hatta bir ara Barsbay, Şahruh üzerine sefer düzenlemeye bile niyetlenmişti. İşte tam bu sırada 1435 yılının Aralık ayında Şahruh'un elçileri Kahire'ye geldiler. Elçiler daha önce Memlûkler tarafından Şahruh'a gönderilmiş olan Aktav ile birlikte gelmişlerdi. Elçi heyetinin başında Şeyh Safa ismindeki meşhur âlim vardı. Şahruh'un gönderdiği mektupta Barsbay'ın hiç hoşuna gitmeyen istekler bulunmaktaydı. Şahruh ilk önce, bundan böyle Mısır'da hutbenin kendi adına okunmasını ve paranın da yine kendi adına basılmasını istiyordu. Ayrıca Barsbay için bir hilat göndermiş ve onun kendi adına Mısır'da nâibi olmasını talep etmişti.[313]

Barsbay, Şahruh'un bu isteklerini öğrenince çok sinirlendi ve Şahruh'un gönderdiği hilat ile tacı önce Emirlerden gizledi. Bir süre sonra ise elçi Şeyh Safa'yı ve beraberindekileri huzuruna kabul ettiğinde, orada bulunan devlet erkânının da önünde hilat ve tacı isteyerek oradaki hizmetçilere giydirdikten sonra Timurlu elçi heyetinin önünde raks etmelerini emretti. Emir derhal yerine getirildi ve böylece sultan elçilere hükümdarlarının bu isteğinin yerine getirilmeyeceğini onlarla alay ederek belirtmiş oldu. Sonra tacı paramparça yaptırdı, hilatı ise ateşte yaktırdı. Bunun

ardından elçiye, "Sizin orada bir insanı küçük düşüren ve aşağılayan şey nedir?" diye sordu. Elçi de ona, "Elbiseleri ile suya atılmaktır" diye cevap verdi. Barsbay bir süre bu cezanın gerçekten onur kırıcı olup olmadığını düşündükten sonra elçilerin Aralık ayında ve havanın oldukça soğuk olduğu sırada, dışarıdaki havuza atılmalarını buyurdu. Elçi heyeti toplu halde elbiseleriyle birlikte havuza sokulup çıkarıldılar. Aslında Barsbay Timurlu elçisinin söylediği bu cezanın onur kırıcı olup olmadığını düşünmekte haklıydı. Çünkü elçinin birazcık kurnazlık kokan bu cevabı çok da ağır bir ceza değildi. Barsbay muhtemelen elçinin söylediği cezayı çok hafif bulduğundan daha sonra elçilerin hepsinin sopayla dövülmesini emretti ve bu emir de yerine getirildi.[314]

13. Suçlunun Affını Talep Edip Araya Girmek

Koyulmuş olan kuralları delmek ya da verilmiş olan kararları değiştirmek, insanlık tarihi boyunca insanoğlunun sıkça başvurduğu olgulardan birisidir. Bireyler özellikle kanunlar konusunda başı sıkıştığında araya adam koyarak bu sıkışıklığı aşmaya çalışmışlardır. Buna bağlı olarak, olmazı oldurmak için başvurulan pek çok yöntem ortaya çıkmıştır. Bu yöntemlere de değişik zamanlarda ve değişik coğrafyalarda rüşvet, torpil, aracı gibi farklı farklı isimler verilmiştir. Bunlardan belki de en ilginç olanı, Ortadoğu'da iken duyduğum "vitamin" adlandırmasıdır. Torpil ya da arabulucu anlamında kullanılan bu kelime insanoğlunun yakıştırma sanatına verilebilecek olan güzel bir örnektir. Günümüzde hâlâ, "hamil-i kart yakınımdır" ibaresinin bulunduğu kartlarla işlerini yürütmeye çalışan ve olmazı olduran insanların sayısının çok da az olmadığı bir gerçektir. Buna benzer kartlar bir şekilde ve belki de kazara medyanın eline geçtiğinde, deşifre olan kart sahibinin toplumdan tepki aldığı bilinmektedir. Ancak doğru olmadığı bilinmesine rağmen, özellikle Doğu toplumlarında, sözü edilen kartların sıklıkla kullanılması, maalesef bu alışkanlıktan kolaylıkla vazgeçilemeyeceğinin bir göstergesidir.

Günümüzdekine benzer alışkanlıklar Ortaçağ Türk devletlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Ancak az sonra anlatacağımız

gibi o dönemde özellikle suçlular için araya girmek ve bağışlanmaları için çaba sarf etmek, ya da o dönemin ifadesiyle fidye teklif etmek, zaman zaman büyük bir suç olarak görülmüş ve ağır şekilde cezalandırılmıştır. Kısacası, araya dostları, akrabaları sokmak daha kötü sonuçlar vermiş ve hiçbir işe yaramamıştır.

Memlûk sultanı Kânsûh el-Gavrî zamanında zina suçunun cezası çoğunlukla şer'î kurallara göre recm yani taşlanmak suretiyle ölüm şeklinde olmuştur. Sultan biraz da din adamlarının etkisiyle bu cezayı kendi döneminde sıklıkla uygulamıştır.

Ünlü bir Hanefî kadı'nın yardımcısı olan bir adamın genç ve güzel karısı yine ünlü bir Şafî kadı'nın yardımcısı Nureddîn Mesali ile kendi yatağında yakalanmıştı. Suçları ortada olan bu iki sevgili zina suçu ile ilgili kısımda ayrıntılı olarak anlatılacağı üzere ölüm cezasına çarptırılmışlardı. Şafii kadı'nın diğer yardımcılarından birisi ve Nureddîn'in yakın arkadaşı olan Şemseddîn Zenkaluni, ölüm cezasına çarptırılan bu iki kurbanı kurtarmak için bir girişimde bulunarak, sultandan suçluların affını istedi. Ancak sultan suçluların affedilmesi isteğine çok kızdı. Bu sebeple Şemseddîn ve bu işe bulaşan oğullarının bin sopa atılarak cezalandırılmalarını buyurdu. Emir yerine getirildikten ve bin sopa atıldıktan sonra Şemseddin ve oğulları akrep ve yılanların kaynadığı Mut'daki vahalara yollandılar. Cezalarını çekmeye devam edecekleri yere eşek üzerinde götürülürken, yolda hepsinin topuklarından kanlar akmaktaydı. Bir süre sonra ise, arkadaşını kurtarmak üzere araya girerek onun affını isteyen Şemseddîn çektiği işkencelere daha fazla dayanamayarak öldü.[315]

Timur, Batı seferine çıkmadan önce Semerkand'a atadığı valinin, döndüğünde halka zulmedip görevini kötüyü kullandığını öğrenince idam edilerek cezalandırılmasına karar vermişti. İnfaz ise herkese ibret olması için, 1404 Eylülünün son günlerinde başlayan ve iki ay süren Kanigil şenliği esnasında, şenlik alanına kurulmuş olan darağaçlarında gerçekleştirilecekti.

İdamın gerçekleştirilmesinden önce vali lehine birtakım koruyucu sözler söyleyerek araya girmek isteyen bir kişi Timur tarafından aynı şekilde idam cezasına çarptırılmış ve sonra da bekletilmeksizin asılmıştı. Diğer taraftan Timur'un yeğenlerinden biri olduğu tahmin edilen Burunday Mirza adındaki bir baş-

ka arabulucu ise, valinin canının bağışlanması için çok yüklü miktarda fidye önermişti. Timur başlangıçta bunu kabul etmiş gibi gözükerek kendisine teklif edilen fidyeyi almıştı. Ancak daha sonra zavallı adamı tutuklatarak pek çok işkenceye tâbi tutmuş ve servetinin geri kalan kısmını nereye sakladığını söyletmeye çalışmıştı. Bütün çabalara rağmen adamdan bu konuda herhangi bir bilgi alınamamıştı. Bunun üzerine, Timur tarafından idam cezasına çarptırılmış olan bir suçlu lehine araya girmesinin cezası olarak ayaklarından asılmış ve ölünceye dek bu durumda bırakılmıştı.[316]

14. Baba Katili Olmak

Ortaçağda, Memlûk Devleti dışındaki Türk devletlerinde, daha önce de ifade ettiğimiz gibi hükümdarlar hanedan mensuplarından çıkardı. Bu sebeple, babasından sonra hükümdar olma isteği bu suçun işlenmesi için bir neden gibi gözükmektedir. Baba katili olmak gibi bir suçun çok yaygın olmadığı ve bunun örneklerine de çok az rastladığımızı belirtmeliyiz. O dönemde saltanat makamını ele geçirmek için daha çok kardeş katli yaygındı. Ancak aşağıda anlatacağımız gibi babasını öldüren ya da öldürülmesine izin veren oğullar da çıkmıştır.

Karakoyunlu Beyi İskender'in oğlu Şah Kubâd, babasının son eşlerinden birisi olan Leyla lakaplı genç ve güzel Han Sultan'a âşık olmuştu. Şah Kubâd'ın aşkı karşılıksız kalmadı. Leyla da onu seviyordu. Bir süre sonra iki sevgili, İskender'in bu ilişkiyi öğrenmesinden korkarak onu öldürmeye karar verdiler. Şah Kubâd'a kendi askerlerinden kırk kadarı bu işte ona yardım etme sözü verdiler. Çünkü İskender'in baskısından az çekmemişlerdi. Daha sonra aralarında anlaştıkları üzere, bir gece çok içki içen İskender kalenin damında uyurken Leyla her zaman yaptığının aksine merdiveni yukarı çekmemiş ve Kubâd bu merdivenden yukarı çıkmıştı. Daha sonra sessizce uyuyan babasının yanına yaklaşan Kubâd onu hançerlemiştir. İskender uykunun verdiği şaşkınlıkla başkası tarafından saldırıya uğradığını sanarak, oğlunu yardımına çağırmış ancak bu sırada oğlunun hançer darbe-

leriyle yaşamını yitirmiştir. Kubâd, babası İskender'i öldürmek suretiyle hem âşığına hem de babasının hazinelerine ve belki de hükümdarlığa bile sahip olabileceğini düşünmüştü. Ancak olaylar beklediği gibi gelişmedi. Amcası Cihanşah, bir süre sonra ağabeyinin katilleri ile ilgili yaptırdığı soruşturma sonucunda işin aslını öğrenmiş ve Kubâd'ı tutuklatıp onu baba katili suçu ile yargılatarak ölüme mahkûm ettirmiştir. Emir geciktirilmemiş ve Kubâd hemen idam edilmiştir. Cihanşah, Kubâd'ın yanı sıra onun bu suçu işlemesine yardım eden adamlarını da idam ettirmek suretiyle cezalandırılmıştır.[317]

Timurlu Devleti'nin astronomi alanında bütün dünya tarafından tanınan gökbilimci hükümdarı Uluğ Bey de oğlu Abdüllatif tarafından öldürülmüştür. Babasıyla yaptığı mücadeleyi kazandıktan sonra tahta geçen Abdüllatif, babasını hacca gitmek üzere uğurlamış ardından da onu, sözde vaktiyle babasının Uluğ Bey tarafından öldürüldüğünü söyleyen Abbas adında birisi vasıtasıyla öldürtmüştür. Olaylar çok hızlı gelişmişti. Uluğ Bey'in yola çıkmasından sonra Abbas gelip babasının kanını ileri sürerek kısas istemiş ve gerekli fetva da Abdüllatif'in isteği ve izniyle alınmıştı. Daha sonra tahtı her ne olursa olsun kendi oğluna devretmiş olmasından dolayı çok da üzüntülü olmayan babasına haber gönderilmiş, onun yakınlardaki bir köyde ikinci bir emre kadar konaklaması buyrulmuştu. Uluğ Bey bu emir gereği köye giderek konaklamış ve ateş yakılıp et pişirilmesini istemişti. Uluğ Bey'in isteği üzerine ateş yakıldığı sırada, korlardan sıçrayan bir kıvılcım kaftanına gelmiş ve bir kısmını yakmıştı. Bunun üzerine bu gelişmeyi hayra alamet olarak görmeyen Uluğ Bey'in canı sıkılmıştı. Gerçekten kısa bir süre sonra arkalarından yetişen Abbas ve adamları tarafından bulunduğu yerde elleri bağlanmış daha sonra da Abbas'ın kılıç darbesi ile kafası uçurulmak suretiyle öldürülmüştü.[318]

Abdüllatif, babasını öldürttükten sonra çok uzun bir süre hüküm süremedi. Çünkü babası Uluğ Bey ile kardeşi Abdülaziz'in adamları yaptığını yanına koymak niyetinde değillerdi. Beylerinin öcünü almaya karar verip ona bir suikast düzenlediler. Suikast hükümdarın konağından sabah namazı için çıkıp ibadet etmek üzere Tanrının evine doğru ilerlediği sırada gerçekleşti.

Kaynaklardaki anlatıya göre, gece Abdüllatif bir rüya görmüştü; ya da devrin tarihçileri olayları ilgi çekici hale getirmekte oldukça mâhir idiler. Buna göre Abdüllatif'e rüyasında bir tas içinde kendi başı sunulmuş ve o da korkuyla uyanınca Nizâmî'nin şiirlerinden fal bakmaya başlamıştı. Tesadüfen açtığı sayfada ise, "Baba katiline hükümdarlık nasip olmaz; olsa da altı aydan fazla sürmez" beyti ile karşılaşmıştı. Daha sonra yola çıkan Abdüllatif her zaman geçtiği güzergâhta önceden saklanmış olan adamlar tarafından oklanmış, ardından "Allah ok teğdi" diyerek atından düştüğünde yanındaki adamları da kaçtığından suikastçılar tarafından kılıçla başı kesilmek suretiyle öldürülmüştür. Ardından baba katilinin başı Uluğ Bey Medresesi'nde bir süre teşhir edilmiştir. Abdüllatif, Ekim 1449'da babasını öldürtmüş, 8 Mayıs 1450'de ise Nizâmî'nin şiirindeki beyitte söylendiği üzere altı aydan fazla hükümdarlık yapamadan öldürülmüştür.[319]

Notlar

1 Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, s. 454-455.

2 Bahaeddin Ögel, *a.g.e.*, s. 454-455.

3 Bahaeddin Ögel, *a.g.e.*, s. 454-455.

4 Bahaeddin Ögel, *a.g.e.*, s. 396, 454-455.

5 Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, 2. bs., İstanbul, 1984, s. 45-46.

6 *Tüzükât-ı Timur*, s. 68.

7 Bu konuyla ilgili istisnai bir durum için bkz. Cüneyt Kanat, "Memlûk Devleti'nde Bir Hanedan Oluşturma Teşebbüsü Kalavun ve Oğulları", *CIEPO* Londra'da (2002) sunulmuş olan bildiri.

8 Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi*, I, s. 23-24; Mehmed Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul, 1976, s. 58-63.

9 Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi*, I, s. 33; Mehmed Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Alp Arslan ve Zamanı*, III, 3. bs., Ankara, 1992, s. 43-44.

10 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, çev. Abdülkerim Özaydın, X, İstanbul, 1987, s. 82; Erdoğan Merçil, *Kirman Selçukluları*, s. 28-39.

11 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, X, s. 127-128; *Anonim Selçuknâme*, s. 9; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi*, I, s. 56.

12 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fit-Târih* X, s. 202; Abdülkerim Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara, 1990, s. 9.

13 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fit-Târih*, X, s. 202; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi*, I, s. 111.

14 Hüseyin Kayhan, *Irak Selçukluları*, Konya, 2001, s. 71-72.

15 Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara, 1991, s. 136-137, 148.

16 İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-'Alâ'iyye (Selçuknâme)*, II, çev. Mürsel Öztürk, Ankara, 1996, s. 236-238; *Anonim Selçuknâme*, s. 40-41; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi* II, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, yay. ve çev. Ali Öngül, İzmir, 2001, s. 119-121; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, s. 560-572; Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 163-164.

17 *Anonim Selçuknâme*, s. 44-46; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, s. 589.

18 Clavijo, *Timur*, s. 103-104; W. Barthold, *Uluğ Beg*, s. 44-46; Beatrice Forbes Manz, *Timurlenk, Bozkırların Son Göçebe Fatihi*, s. 101; Justin Marozzi, *Timurlenk, İslam'ın Kılıcı Cihan Fatihi*, s. 298-303.

19 Tacü's-Selmani, *Tarihnâme*, s. 49-50; İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı (1405-1447)*, Ankara, 1994, s. 182; Beatrice Forbes Manz, *a.g.e.*, s. 177; W. Barthold, *Uluğ Beg*, s. 84-85.

20 Tacü's-Selmani, *Tarihnâme*, s. 49-50.

21 İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s. 164-167.

22 İsmail Aka, *a.g.e.*, s. 100-102; İsmail Aka, "Timur'un Ölümünden Sonra Güney-İran'da Hâkimiyet Mücadeleleri", *Makaleler*, I, E. Semih Yalçın ve Şerika Gedikli (yay. haz.), Ankara, 2005, s. 54.

23 İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s. 43-44, 115.

24 W. Barthold, *Uluğ Beg*, s. 222-223.

25 İlhan Erdem-Kazım Paydaş, *a.g.e.*, s. 121.

26 Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme*, s. 106-107.

27 *Tüzükât-ı Timur*, s. 68.

28 el-Makrîzî, *Hıtat*, II, s. 188-189, 213; İbn Tagriberdi, *Nucûm*, IX, s. 92, not 2; Alâ' Taha Rezzak Hüseyn, *es-Sûcun ve'l-Ukûbât*, s. 41-42.

29 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fit-Târih*, X, s. 46; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi*, I, s. 31.

30 Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi*, I, s. 33; Mehmed Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Alp Arslan ve Zamanı*, III, s. 40.

31 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fit-Târih*, X, s. 46-47; MehmedAltay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Alp Arslan ve Zamanı*, III, s. 41.

32 Mehmed Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Alp Arslan ve Zamanı*, III, s. 50-51.

33 Anna Komnena, *Alexiad*, çev. Bilge Umar, İstanbul, 1996, s. 203-204; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, s. 84-87.

34 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, X, s. 314-315; Abdülkerim Özaydın, *Tapar Devri*, s. 43-44; Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, II, çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara, 1987, s. 344.

35 Hüseyin Kayhan, *a.g.e.*, s. 121-127, 144-149, 169.

36 İbn Bîbî, el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-'Alâ'iyye (Selçuknâme), I, çev. Mürsel Öztürk, Ankara, 1996, s. 16, 283-289; *Anonim Selçuknâme*, s. 29-30; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, s. 339-341.

37 *İbn Bîbî*, I, s. 290.

38 *İbn Bîbî*, I, s. 291.

39 *İbn Bîbî*, I, s. 286-291.

40 *İbn Bîbî*, I, s. 289.

41 *İbn Bîbî*, I, s. 289; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, s. 98.

42 *İbn Bîbî*, II, s. 23; Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 148-149.

43 Aksarayî, *Musâmeretü'l-Ahbâr*, s. 53. İ. H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, 3. bs., Ankara, 1984, s. 2-3.

44 Aksarayî, *Musâmeretü'l-Ahbâr*, s. 53-55; İ. H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 2-3.

45 Aksarayî, *Musâmeretü'l-Ahbâr*, s. 71.

46 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, XI, çev. Abdülkerim Özaydın, İstanbul, 1987, s. 320-321.

47 Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, II, 2. bs., Ankara, 1991, s. 186-187.

48 Faruk Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 2. bs., Ankara, 1984, s. 126.

49 Muineddîn Natanzî, *Muntehâbi Tevârihi Muîni*, nşr. Jean Aubin, Tahran, 1336 hş., s. 339-340; Şerefeddîn Ali Yezdî, *Zafernâme*, I, nşr. Muhammed Abbâsî, Tahran, 1336 hş., s. 259.

50 Şerefeddîn Ali Yezdî, *Zafernâme*, II, s. 392.

51 Yezdî, *Zafernâme*, II, s. 418.

52 Natanzî, *Muntehâbi Tevârihi Muîni*, s. 300; Yezdî, *Zafernâme*, I, s. 172.

53 Yezdî, *Zafernâme*, II, s. 185.

54 Tacü's-Selmani, *Tarihnâme*, s. 68-69.

55 Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara, 2006, s. 74-75; İsmail Aka, "Timur'un Ölümünden Sonra Güney-İran'da Hâkimiyet Mücadeleleri", *Makaleler*, I, s. 49-52.

56 Tacü's-Selmani, *Tarihnâme*, s. 51-52.

57 Tacü's-Selmani, *Tarihnâme*, s. 110-112.

58 İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s. 126.

59 Bedreddîn el-'Aynî, *'Ikd el-Cumân fî Târîh Ehl ez-Zamân*, I, nşr. M. Muhammed Emîn, Kahire, 1987, s. 107-108; Alâ' Taha Rezzak Hüseyn, *a.g.e.*, 54.

60 İbn Tagriberdi, *el-Menhel es-Sâfî ve'l-Mustevfî ba'de'l-Vâfî*, III, nşr. Nebil Muhammed Abdülaziz, Kahire, 1986, s. 500-501; Alâ' Taha Rezzak Hüseyn, *a.g.e.*, s. 55, 81.

61 İbn Tagriberdi, *el-Menhel es-Sâfî*, III, s. 472, Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, I, çev. A. Sait Aykut, İstanbul, 2004, s. 168; P. M. Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 114; Alâ' Taha Rezzak Hüseyn, *a.g.e.*, s. 147.

62 İbn Haldûn, *Kitâb el-'Iber ve Divân el-Mübtedâ ve'l-Haber*, V, Beyrut, 1992, s. 542-545; Cüneyt Kanat, *Memlûk Timurlu Münasebetleri (1382-1447)*, Ege Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 1996, s. 19.

63 İbn Tagriberdi, *Nucûm*, XI, s. 223; Kazım Yaşar Kopraman, *Mısır Memlükleri Tarihi*, Ankara, 1989, s. 10; İbrahim Ali Tarhân, *Mısr fî 'Asr Devlet el-Memâlîk el-Çerâkise*, Kahire, 1960, s. 7; Cüneyt Kanat, *Memlûk Timurlu Münasebetleri*, s. 21.

64 el-Makrîzî, *Sulûk*, III-1, nşr. Saîd Abdulfettâh 'Aşûr, Kahire, 1972, s. 381-384; İbn Tagriberdi, *Nucûm*, XI, s. 202-204; İbn Haldûn, *Kitâb el-'Iber*, V, s. 558-560; İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr fî Vekâi' ed-Duhûr*, I-2, nşr. Muhammed Mustafa, Kahire, 1983, s. 225, 261; Cüneyt Kanat, *Memlûk Timurlu Münasebetleri*, s. 24.

65 Kazım Yaşar Kopraman, *Mısır Memlükleri Tarihi*, s. 150-151.

66 Kazım Yaşar Kopraman, *Mısır Memlükleri Tarihi*, s. 160.

67 el-Makrîzî, *Sulûk*, II-3, nşr. Muhammed Mustafa Ziyâde, Kahire, 1956, s. 898; Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 16-19.

68 Refet Yinanç, *a.g.e.*, s. 71-76.

69 Kazım Yaşar Kopraman, "Karaman-Oğulları (1250-1487)", *Makaleler*, E. Semih Yalçın-Altan Çetin (yay. haz.), Ankara, 2005, s. 51; Aynı Yazar, "'Ikdu'l-Cumân'da Karaman-Oğullarına Dâir Kayıtlar", E. Semih Yalçın-Altan Çetin (yay. haz.), *Makaleler*, Ankara, 2005, s. 73.

70 Şerafettin Turan, *Türk Kültür Tarihi*, İstanbul, 1990, s. 135-136.

71 M. Esperonnier, "La Mort violente a l'epoque mamlouke: Le crime et le chatiment", *Der Islam*, 74, s. 147-148.

72 İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, III, s. 43; es-Sayrafi, *Inba'el- Hasr*, s. 139-140; P. M. Holt, *a.g.e.*, s. 198.

73 John E. Woods, *Akkoyunlular*, çev. Sibel Özbudun, İstanbul, 1993, s. 235-236.

74 es-Sayrafî, *Inba' el- Hasr*, s. 445; Alâ' Taha Rezzak Hüseyn, *a.g.e.*, s. 150.

75 İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, III, s. 119; Alâ' Taha Rezzak Hüseyn, *a.g.e.*, s. 145.

76 İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, III, s. 237, 240; P. M. Holt, *a.g.e.*, s. 198.

77 İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, IV, nşr. Muhammed Mustafa, Kahire, 1984, s. 324-325; Alâ' Taha Rezzak Hüseyn, *a.g.e.*, s. 149.

78 M. Esperonnier, "La Mort violente a l'epoque mamlouke: Le crime et le chatiment", *Der Islam*, 74, s. 148.

79 *Abû'l Farac*, II, s. 358; Fulcheris Carnotensis, *Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium*, İng. çev. Rita Ryan, *A History of the Expedition to Jerusalem 1095-1127*, Tennesse, 1969, s. 253-254; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi I (1118-1146)*, Ankara, 1987, s. 42; Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Ankara, 2007, s. 63-64; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, çev. Fikret Işıltan, Ankara, 1987, s. 135-136.

80 Ebû Abdullah Muhammed el-Azimî, *Azimi Tarihi, Selçuklular ile ilgili Bölümler*, çev. Ali Sevim, Ankara, 1989, s. 46; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, 2. bs., İstanbul, 1980, s. 151-153; Mükrimin Halil Yinanç, "Belek," *MEB İslam Ansiklopedisi*, II, İstanbul, 1961, s. 470.

81 *İbn Bîbî*, II, s. 49-53; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 422-423; Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 150-151.

82 İsmail Aka, "Timur'un Ölümünden Sonraki Hâkimiyet Mücadelelerine Kısa Bir Bakış", *Makaleler*, I, E. Semih Yalçın-Şerika Gedikli (yay. haz.), Ankara, 2005, s. 32.

83 Hwandmir, *Tarih-i Habibü's-Siyer*, III, nşr. Celaleddin Humâyi, 4. bs., Tahran, 1380 hş., s. 434; Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, s. 401-402; J. P. Roux, *Aksak Timur İslam'ın Kutsal savaşçısı*, s. 90.

84 Yezdî, *Zafernâme*, I, s. 313-314; Natanzî, *Muntehâbi Tevârihi Muîni*, s. 336; İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr fî Nevâib Timûr*, nşr. Ali Muhammed Ömer, Kahire, 1979, s. 45-49; Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, s. 405; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s. 15; J. P. Roux, *a.g.e.*, s. 97-98.

85 Yezdî, *Zafernâme*, I, s. 323; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s. 15; J. P. Roux, *a.g.e.*, s. 102-103.

86 Yezdî, *Zafernâme*, II, s. 149.

87 Clavijo, *Timur*, s. 110; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s. 30.

88 İsmail Aka, "Timur Sadece Bir Asker mi idi?", *Makaleler*, II, E. Semih Yalçın-Şerika Gedikli (yay. haz.), Ankara, 2005, s. 115-116; İsmail Aka, "Anadolu'dan İran'a Göçler", *Makaleler*, III, E. Semih Yalçın-Şerika Gedikli (yay. haz.), Ankara, 2005, s. 37-38.

89 Woods, *a.g.e.*, s. 245-246.

90 *Baypars Tarihi*, s. 65-66.

91 *İbn Battûta Seyahatnamesi*, I, s. 28-29.

92 M. Esperonnier, "La Mort violente a l'epoque mamlouke: Le crime et le chatiment", *Der Islam*, 74, s. 148.

93 Alâ' Taha Rezzak Hüseyn, *a.g.e.*, s. 67-68.

94 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 66.

95 *Tüzukât-ı Timur*, s. 88.

96 *Tüzukât-ı Timur*, s. 69.

97 Keykâvus, *Kabusname*, çev. Mercimek Ahmet, 3. bs., İstanbul, 1974, s. 196-201.

98 Frank Collard, *Ortaçağda Zehir ve Cinayet*, s. 322-323.

99 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, X, s. 271-272; Abdülkerim Özaydın, *Tapar Devri*, s. 26-29.

100 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, X, s. 350.

101 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Medhal*, s.66.

102 *İbn Bîbî*, I, s. 201-216; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi*, II, s. 55.

103 *Anonim Selçuknâme*, s. 30.

104 *İbn Bîbî*, I, s. 418-419.

105 Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 149.

106 *İbn Bîbî*, II, s. 33-36.

107 *İbn Bîbî*, II, s. 151-152.

108 *Anonim Selçuknâme*, s. 37.

109 *Abû'l-Farac Tarihi*, II, s. 395.

110 *Baypars Tarihi*, s. 84.

111 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, XI, s. 422-424; es-Safedi'nin *el-Vâfî bi'l-Vefâyât* adlı eserinden çeviren ve nakleden; P. M. Holt, *a.g.e.*, s. 57-59; Ramazan Şeşen, *Selâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, İstanbul, 1987, s. 112.

112 Ramazan Şeşen, *a.g.e.*, s. 167.

113 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, XII, çev. Abdülkerim Özaydın - Ahmet Ağırakça, İstanbul, 1987, s. 34-35.

114 P. M. Holt, *a.g.e.*, s. 84-85.

115 İbn Tagriberdi, *el-Menhel es-Sâfî*, V, nşr. Nebil Muhammed Abdülaziz, Kahire, 1988, s. 91; Alâ' Taha Rezzak Hüseyn, *a.g.e.*, s. 144.

116 *Baypars Tarihi*, s. 47.

117 *İbn Battûta Seyahatnamesi*, I, s. 116.

118 el-Makrîzî, *Sulûk*, III-2, s. 531; Refet Yinanç, *a.g.e.*, s. 25-27.

119 Refet Yinanç, *a.g.e.*, s. 26-31; Yaşar Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, Ankara, 1989 s. 45-46; Cüneyt Kanat, *Memlûk Timurlu Münasebetleri*, s. 75-76.

120 el-Makrîzî, *Sulûk*, III-2, s. 818-820; İbn Tagriberdi, *Nucûm*, XII, s. 59-61; Cüneyt Kanat, *Memlûk Timurlu Münasebetleri*, s. 74-75.

121 Refet Yinanç, *a.g.e.*, s. 32.

122 Kazım Yaşar Kopraman, *Mısır Memlükleri Tarihi*, s. 91-92.

123 İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, V, nşr. Muhammed Mustafa, Kahire, 1984, s. 122-124; Kazım Yaşar Kopraman, "Mısır Memlükleri (1250-1517)", *Makaleler*, s. 152.

124 Aziz b. Erdeşir-i Esterâbadî, *Bezm-u Rezm*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara, 1990, s. 303-306.

125 Esterâbadî, *Bezm-u Rezm*, s. 401-402.

126 Nizamüddîn Şâmi, *Zafernâme*, çev. Necati Lugal, Ankara, 1987, s. 202.

127 Yezdî, *Zafernâme*, I, s. 170.

128 Yezdî, *Zafernâme*, I, s. 290; Beatrice Forbes Manz, *a.g.e.*, s. 129-130.

129 Yezdî, *Zafernâme*, II, s. 264-265; Natanzî, *Muntehâbi Tevârihi Muîni*, s. 382; İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s. 183; Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, s. 408; J. P. Roux, *a.g.e.*, s. 139.

130 Clavijo, *Timur*, s. 86.

131 Faruk Sümer, *a.g.e.*, s. 80-86.

132 Woods, *a.g.e.*, s. 140

133 *Tüzükât-ı Timur*, s. 94.

134 *Urfalı Mateos Vekayi-Namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan, Ankara, 1987, s. 120-121.

135 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, X, s. 71-73.

136 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, X, s. 197.

137 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, X, s. 353-359.

138 Erdoğan Merçil, *Kirman Selçukluları*, s. 20.

139 *Anonim Selçuknâme*, s. 27.

140 Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi*, II, s. 48-49; Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 137.

141 *Anonim Selçuknâme*, s. 28-29.

142 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, XI, s. 389-390.

143 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, XI, s. 424-425.

144 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, XII, s. 23-25.

145 İbn Tagriberdi, *Nucûm*, XII, s. 220; Cüneyt Kanat, *Memlûk-Timurlu Münasebetleri*, s. 110.

146 Yezdî, *Zafernâme*, I, s. 100; Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, s. 390.

147 J. P. Roux, *a.g.e.*, s. 82-83.

148 Yezdî, *Zafernâme*, I, s. 480.

149 Şâmi, *Zafernâme*, s. 161-176.

150 Yezdî, *Zafernâme*, I, s. 466; J. P. Roux, *a.g.e.*, s. 114.

151 Yezdî, *Zafernâme*, I, s. 553.

152 Yezdî, *Zafernâme*, I, s. 562-563.

153 *Habibü's-Siyer*, III, s. 479.

154 Yezdî, *Zafernâme*, II, s. 26, 108-109; Şâmi, *Zafernâme*, 208-210.

155 İsmail Aka, *Timurlular*, Ankara, 1995, s. 49.

156 Yezdî, *Zafernâme*, II, s. 377; Justin Marozzi, *a.g.e.*, s. 303.

157 Yezdî, *Zafernâme*, II, s. 195-196; Natanzî, *Muntehâbi Tevârihi Muîni*, s. 375; Clavijo, *Timur*, s. 83-84; Justin Marozzi, *a.g.e.*, s. 113, 307-308.

158 Justin Marozzi, *a.g.e.*, s. 307-308.

159 Yezdî, *Zafernâme*, II, 242.

160 *Tüzükât-ı Timur*, s. 109.

161 İsmail Aka, "Timur'un Tire'ye Gelişi ile İlgili Bir Kitabe", *Makaleler*, II, E. Semih Yalçın-Şerika Gedikli (yay. haz.), Ankara, 2005, s. 6.

162 Topkapı Sarayı Revan Kütüphanesi 1202 numarada kayıtlı "Tavmimü't-Tevarih" ve Esad Efendi kütüphanesi 3411 numaralı mecmua.

163 İsmail Aka, "Timur'un Tire'ye Gelişi ile İlgili Bir Kitabe", *Makaleler*, II, s. 3-6.

164 Yezdî, *Zafernâme*, II, s. 340.

165 Justin Marozzi, *a.g.e.*, s. 419-420.

166 İsmail Aka, "Şahruh'un Kara-Koyunlular Üzerine Seferleri", *Makaleler*, I, E. Semih Yalçın-Şerika Gedikli (yay. haz.), Ankara, 2005, s. 366.

167 Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, II, s. 201-203.

168 Ebû Bekr-i Tihrâni, *Kitâb'ı Diyarbekiriya*, İstanbul, 1991, s. 179, 229-230.

169 Woods, *a.g.e.*, s. 173-174; İlhan Erdem-Kazım Paydaş, *a.g.e.*, s. 92.

170 İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, III, s. 89-90, 191-192; Woods, *a.g.e.*, s. 185-186.

171 Jean de Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, s. 146-147.

172 Woods, *a.g.e.*, s. 240-241.

173 Milli Eğitim Bakanlığı Heyet, *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, IV, Ankara, 1996, s. 2614.

174 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, X, s. 78; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi*, I, s. 43-45; İsmail Aka, "Selçuklu Sultanlarının lümleri ve Gömüldükleri Yerler I. Büyük Selçuklular", *Makaleler*, I, E. Semih Yalçın-Şerika Gedikli (yay. haz.), Ankara, 2005, s. 372-373; Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 55.

175 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, X, s. 242.

176 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, X, s. 382; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi*, I, s. 106.

177 Abdulkadir Özaydın, *Tapar Devri*, s. 81.

178 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, X, s. 396.

179 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, X, s. 502.

180 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, X, s. 501-502.

181 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, XI, s. 68.

182 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, X, s. 336.

183 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, X, s. 522-523.

184 el-Aynî, *'Ikd el-Cumân*, I, s. 24; el-Makrîzî, *Sulûk*, I-2, s. 361-368.

185 el-Makrîzî, *Sulûk*, I-2, s. 368; Kazım Yaşar Kopraman, "Mısır Memlükleri (1250-1517)", *Makaleler*, s. 91.

186 İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, I-1, nşr. Muhammed Mustafa, Kahire, 1982, s. 293; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb fî Funûn el-Edeb*, XXIX, nşr. Muhammed Ziyâeddîn er-Reys, Kahire, 1992, s. 456; Baybars el-Mansûri, *Kitâb et-Tuhfet el-Mulûkiyye fî ed-Devlet et-Türkiyye*, nşr. Abdulhamid Sâlih Hamdân, Kahire, 1987, s. 39; Saî'd Abdulfettah Âşûr, *el-'Asr el-Memâlikî fî Mısr ve'ş-Şâm*, 3. bs., Kahire, 1994, s. 26-27; Cüneyt Kanat, "Bahri Memlûkler Zamanında Sultanlara ve Devlet Adamlarına Düzenlenen Bazı Suikastlar", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi (TKİD)*, 3, (2000), s. 25-27.

187 Baybars el-Mansûri, *Zubdet el-Fikre fî Târih el-Hicre*, nşr. Donalt S. Richirds, Beyrut, 1998, s. 24; İbn Tagriberdi, *el-Menhel es-Sâfî*, I, nşr. M. Muhammed Emin, Kahire, 1985, s. 26.

188 en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXIX, s. 457.

189 el-Makrîzî, *Sulûk*, I-2, s. 404; Alâ' Taha Rezzak Hüseyn, *a.g.e.*, s. 151-152.

190 en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXIX, s. 457; el-Makrîzî, *Sulûk*, I-2, s. 404; Cüneyt Kanat, "Bahri Memlûkler Zamanında Sultanlara ve Devlet Adamlarına Düzenlenen Bazı Suikastlar", *TKİD*, 3, s. 27-31.

191 Alâ' Taha Rezzak Hüseyn, *a.g.e.*, s. 43.

192 en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, nşr. el-Bâz el-Arînî, Kahire, 1992, s. 194-195; el-Makrîzî, *Sulûk*, I-3, s. 782; Saî'd Abdulfettah Âşûr, *el-'Asr el-Memâlikî*, s. 108.

193 en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, s. 260; el-Aynî, *'Ikd el-Cumân*, III, nşr., M. Muhammed Emin, Kahire, 1990, s. 201-203.

194 el-Aynî, *'Ikd el-Cumân*, III, s. 204-205.

195 el-Aynî, *'Ikd el-Cumân*, III, s. 204-206; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, s. 260-262; el-Makrîzî, *Sulûk*, I-3, s. 788; Saî'd Abdulfettah Âşûr, *el 'Asr el-Memâlikî*, s. 109; Cüneyt Kanat, "Bahri Memlûkler Zamanında Sultanlara ve Devlet Adamlarına Düzenlenen Bazı Suikastlar", *TKİD*, 3, s. 36-38.

196 el-Aynî, *'Ikd el-Cumân*, III, s. 213-216.

197 İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, I-1, s. 379; Altan Çetin, "Memlûklerde Bedenî Cezalar ve İşkencelere Bir Bakış", Bildiri Metni.

198 İbn Habîp, *Tezkiret en-Nebiy fî Eyyâm el-Mansûr ve Beniy*, I, nşr. M. Muhammed Emin, Kahire, 1976, s. 193; Cüneyt Kanat, "Bahri Memlûkler Zamanında Sultanlara ve Devlet Adamlarına Düzenlenen Bazı Suikastlar", *TKİD*, 3, s. 44-46.

199 Bu grup için bkz. David Ayalon, "Studies on the Structure of the Mamluk Army-I", *BSOAS*, XV/2 (1953), s. 204.

200 P. M. Holt, "The Sultanate of Al-Mansur Lachin (696/98-1296/99)", *BSOAS*, XXVI, (1973), s. 529.

201 el-Aynî, *'Ikd el-Cuman*, III, s. 431.

202 Baybars el-Mansûrî, *Kitâb et-Tuhfet el-Mulûkiyye*, s. 154; Cüneyt Kanat, "Bahri Memlûkler Zamanında Sultanlara ve Devlet Adamlarına Düzenlenen Bazı Suikastlar", *TKİD*, 3, s. 47.

203 P. M. Holt, "The Sultanate of Al-Mansur Lachin", *BSOAS*, s. 530-531; Sai'd Abdulfettah Âşûr, *el-'Asr el-Memâlikî*, s. 118; Cüneyt Kanat, "Bahri Memlûkler Zamanında Sultanlara ve Devlet Adamlarına Düzenlenen Bazı Suikastlar", *TKİD*, 3, s. 48.

204 el-Aynî, *'Ikd el-Cumân*, III, s. 304; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, s. 297; David Ayalon, "The wafidya in the Mamlûk Kingdom", *İslamic Culture*, XXV, (1951), Jubilee Number, Hyderabad-Deccan, s. 91; Cüneyt Kanat, "Gazan Han Zamanında Memlûk Devleti'ne İltica Eden Uyratlar", *Tarih İncelemeleri Dergisi (TİD)*, XV, (2000), s. 113-116.

205 İbn ed-Devadâri, *Kenz ed-Durar ve Câmi' el-Gurar*, VIII, nşr. Ulrich Hermann, Kahire, 1971, s. 362; Moufazzal İbn Abil-Fazail, "Historie des Sultans Mamelouks", nşr. E. Blochet, *Patrologia Orientalis*, XIV-3, No: 69, Turnhout/Belçika, 1983, s. 592.

206 el-Makrîzî, *Hıtat*, II, s. 22-23.

207 el-Makrîzî, *Sulûk*, I-3, s. 882-883.

208 İbn ed-Devadâri, *Kenz ed-Durar ve Câmi' el-Gurar*, IX, nşr. Hans Robert Roemer, Kahire, 1960, s. 15; el-Aynî, *'Ikd el-Cumân*, III, s. 465.

209 el-Aynî, *'Ikd el-Cumân*, III, s. 465-467; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, s. 383.

210 Cüneyt Kanat, "Bahri Memlûkler Zamanında Sultanlara ve Devlet Adamlarına Düzenlenen Bazı Suikastlar", *TKİD, 3*, s. 50-51.

211 İbn Tagriberdi, *Nucûm*, XI, s. 214; Kazım Yaşar Kopraman, *Mısır Memlükleri Tarihi*, s. 12.

212 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 12-13.

213 Esterâbadî, *Bezm u Rezm*, s. 272.

214 *Habibü's-Siyer*, III, s. 454.

215 Şâmi, *Zafernâme*, s. 275.

216 Yezdî, *Zafernâme*, II, s. 226-227; J. P. Roux, *a.g.e.*, s. 136-137.

217 *Habibü's-Siyer*, III, s. 615-617; Abdürrezak-ı Semerkandî, *Matla'-ı Sâdeyn ve Mecma'-ı Bahreyn*, III-1, nşr. Abdülhüseyn Nevâi, Tahran, 1383 hş., s. 384; İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s. 138-140.

218 Semerkandî, *Matla'-ı Sâdeyn*, II-2, s. 711; İsmail Aka, *Timurlular*, s. 126-129.

219 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, X, s. 343.

220 Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 245-246.

221 Anonim Süryani Vekayinâmesi (Anonymous Chronicle) İng. çev. A. S. Triton, "The First and Second Crusades from an Anonymous Syriac Chronicle", *Journal of the Royal Asiatic Society (JRAS)*, January (1933), s. 92; *I. ve II. Haçlı Seferleri Vekayinamesi*, çev. Vedii İlmen, İstanbul, 2005, s. 33; Mehmet Ersan, *a.g.e.*, s. 82.

222 *İbn Bîbî*, I, s. 116.

223 *İbn Bîbî*, I, s. 115-119.

224 Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 205.

225 Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 203-205.

226 *Baypars Tarihi*, s. 16, 61-65.

227 el-Makrîzî, *Sulûk*, I-3, s. 689; Altan Çetin, "Memlûklerde Bedenî Cezalar ve İşkencelere Bir Bakış", Bildiri Metni.

228 M. Esperonnier, "La Mort violente a l'epoque mamlouke: Le crime et le chatiment", *Der Islam*, 74, s. 148.

229 Şâmi, *Zafernâme*, s. 348; Justin Marozzi, *a.g.e.*, s. 414.

230 Faruk Sümer, *a.g.e.*, s. 65-66.

231 el-Aynî, *'Ikd el-Cumân*, nşr. Abd er-Râzık el-Tantâvî el-Karmût, Kahire, 1989, s. 627-628; el-Hatib el-Cevherî Ali b. Davud es-Sayrâfî, *Nuzhet en-Nufûs ve'l-Ebdân fî Tevârîh ez-Zamân*, IV, nşr. Hasan Habeşî, Kahire, 1994, s. 307-308; İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, II, s. 244-245; Şemseddîn Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *et-Tibr el-Mesbûk fî Zeyl es-Sulûk*, nşr. Mektebet el-Kulliyât el-Ezheriyye, Kahire, (tarihsiz), s. 96-98, 391; İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s. 182; Cüneyt Kanat, *Memlûk Timurlu Münasebetleri*, s. 228-229.

232 P. M. Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 197.

233 Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, II, s. 99.

234 Ebû Bekr-i Tihrânî, *Kitâb-ı Diyarbekiriya*, s. 283.

235 R. Yinanç, *a.g.e.*, s. 70.

236 Yezdî, *Zafernâme*, I, s. 85-86.

237 Şâmi, Zafername, s. 118-119; J. P. Roux, *a.g.e.*, s. 92.

238 Yezdî, *Zafernâme*, I, s. 288.

239 Yezdî, *Zafernâme*, I, s. 456.

240 Yezdî, *Zafernâme*, I, s. 267.

241 *İbn Bîbî*, I, s. 283-289.

242 İbn Tagriberdi, *Nucûm*, XV, s. 393; Alâ' Taha Rezzak Hüseyn, *a.g.e.*, s. 141.

243 *Tüzükât-ı Timur*, s. 86.

244 *Tüzükât-ı Timur*, s. 65.

245 *Tüzükât-ı Timur*, s. 50.

246 Justin Marozzi, *a.g.e.*, s. 387.

247 Yezdî, *Zafernâme*, II, s. 421.

248 Yezdî, *Zafernâme*, I, s. 177.

249 Justin Marozzi, *a.g.e.*, s. 303.

250 Clavijo, *Timur*, s. 121.

251 Clavijo, *Timur*, s. 156, 184.

252 Yezdî, *Zafernâme*, II, s. 421.

253 Justin Marozzi, *a.g.e.*, s. 403.

254 W. Barthold, *Uluğ Beg*, s. 132-135; İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s. 128-135.

255 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, X, s. 322.

256 Jean de Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, s. 89-90.

257 *Abû'l-Farac Tarihi*, s. 550.

258 Sıbt İbn el-Cevzî, *Mirât ez-Zamân fî Târîh el-'Ayân*, VIII-2, nşr. Dâirat el-Maârif el-Osmanî, Hyderabad-Deccan 1925, s. 773; el-Makrîzî, *Sulûk*, I-2, s. 335-336.

259 *Baypars Tarihi*, s. 64.

260 İbn Tagriberdi, *Nucûm*, XII, s. 55; Cüneyt Kanat, *Memlûk Timurlu Münasebetleri*, s. 72-73.

261 el-Hatîp, *Nüzhet en-Nufûs*, II, nşr. Hasan Habeşî, Kahire, 1971, s. 86; Cüneyt Kanat, *Memlûk Timurlu Münasebetleri*, s. 86.

262 *Tüzükât-ı Timur*, s. 88.

263 İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s. 112; Mirhvand, *Ravzatu's-Safâ*, VI, Tahran, 1333, hş., s. 367; Tilman Nagel, *Timur Der Eroberer und die Islamische Welt des spaten Mittelalters*, Münih, 1993, s. 331; W. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, K. Y. Kopraman, Afşar İsmail Aka (yay. haz.), Ankara, 1975, s. 295; Bernard Lewis, *The Middle East and West*, Londra, 1964, s. 36.

264 Natanzî, *Muntehâbi Tevârihi Muîni*, s. 376-377, Şâmi, *Zafername*, s. 279; Cüneyt Kanat, *Memlûk Timurlu Münasebetleri*, s. 147-153.

265 İlhan Erdem-Kazım Paydaş, *a.g.e.*, s. 80-81.

266 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, X, s. 118-119.

267 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, X, s. 119.

268 *İbn Bîbî*, I, s. 56.

269 *İbn Bîbî*, I, s. 56-58.

270 Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 62.

271 *Anonim Selçuknâme*, s. 46.

272 Şâmi, *Zafernâme*, s. 114.

273 Justin Marozzi, *a.g.e.*, s. 383-386.

274 Clavijo, *Timur*, s. 145.

275 Clavijo, *Timur*, s. 173.

276 Nizâmülmülk, *Siyasetnâme*, s. 58.

277 *Tüzükât-ı Timur*, s. 50, 70.

278 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, X, s. 83.

279 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, X, s. 339; Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 64.

280 *Anonim Selçuknâme*, s. 46.

281 el-Makrîzî, *Sulûk*, IV-1, nşr. Saîd Abdulfettâh 'Aşûr, Kahire, 1972, s. 429-430; Kazım Yaşar Kopraman, *Mısır Memlükleri Tarihi*, s. 131.

282 Şâmi, *Zafernâme*, s. 208-209.

283 Şâmi, *Zafernâme*, s. 208-210.

284 Clavijo, *Timur*, s. 155-156.

285 Justin Marozzi, *a.g.e.*, s. 404, 408-409.

286 Abdülkerim Özaydın, *Tapar Devri*, s. 20-21.

287 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, X, s. 468.

288 Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 153-156.

289 *İbn Bîbî*, II, s. 124.

290 *Habibü's-Siyer*, III, s. 483; Justin Marozzi, *a.g.e.*, s. 302.

291 İsmail Aka, *Timurlular*, s. 49.

292 Yezdî, *Zafernâme*, II, s. 166-168; *Habibü's-Siyer*, III, s. 484; İsmail Aka, "Timur'un Ankara Savaşı (1402) Fetihnamesi", *Makaleler*, I, E. Semih Yalçın-Şerika Gedikli (yay. haz.), Ankara, 2005, s. 156, not. 24.

293 Yezdî, *Zafernâme*, II, s. 191; *Habibü's-Siyer*, III, s. 484; İsmail Aka, "Timur'un Ankara Savaşı (1402) Fetihnamesi", *Makaleler*, I, s. 156, not 24.

294 İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s. 164-168.

295 İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s. 164-169.

296 Hüseyin Kayhan, *a.g.e.*, s. 113.

297 J. P. Roux, *a.g.e.*, s. 299.

298 Mirhvand, *Ravzatu's-Safâ*, VI, s. 354-355.

299 İbn Kadı Şuhbe, *Târîh İbn Kadı Şuhbe*, III, nşr. Adnan Derviş, Dimaşk, 1977, s. 503-505; İbn el-Furât, *Târîh İbn el-Furât*, IX-2, nşr. Kostantin Zerîg, Beyrut, 1936, s. 362; Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm Devlet el-Memâlîk es-Sâniye*, Kahire, 1967, s. 125; Cüneyt Kanat, *Memlûk Timurlu Münasebetleri*, s. 58.

300 Mirhvand, *Ravzatu's-Safâ*, VI, s. 355; Solak-Zâde Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solak-Zâde Tarihi*, Vahid Çabuk (haz.), I, Ankara, 1989, s. 89; M. Soberheim, "Berkûk", *MEB İslam ansiklopedisi*; II, 5. bs., İstanbul, 1979, s. 556; Philip K. Hitti, *History of the Arabs*, Londra, 1970, s. 701.

301 Ahmed b. 'Ali el-Kalkaşandî, *Subh el-A'şâ fî Sınâ'at el-İnşâ*, VII, Kahire, (tarihsiz), s. 308-319.

302 Yezdî, *Zafernâme*, II, s. 200; Hâkim Emin Abdusseyyid, *a.g.e.*, s. 132.

303 Bertrando de Mignanelli, "Timurlenk'in Dimaşk'ı Fethi ile İlgili Bir Kaynak: Vita Tamerlane-Ruina Damasci (Timurlenk'in Hayatı-Dimaşk'ın Harab Olması)", çev. Cüneyt Kanat, *TİD*, XI (1996), s. 255-256.

304 Hilda Hookham, *Tamburlaine the Conqueror*, Londra, 1962, s. 235.

305 M. Kemal Özergin, *Anadolu Selçukluları Çağında Anadolu Yolları*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1959, s. 147.

306 Hilda Hookham, *a.g.e.*, s. 235.

307 W. E. Muir, *The Memluk or Slave Dynasty of Egypt*, Netherlands, 1968, s. 122-123; İbrahim Ali Tarhân, *a.g.e.*, s. 88; Cüneyt Kanat, *Memlûk Timurlu Münasebetleri*, s. 187.

308 J. P. Roux, *a.g.e.*, s. 299.

309 İbn Tagriberdi, *Nucûm*, XIII, nşr. Fehim Muhammed Şaltut, Kahire, 1970, s. 20-21; Cüneyt Kanat, *Memlûk Timurlu Münasebetleri*, s. 191.

310 Kazım Yaşar Kopraman, "Mısır Memlükleri (1250-1517)", *Makaleler*, s. 153.

311 Hüseyin Kayhan, *a.g.e.*, s. 143.

312 el-Makrîzî, *Sulûk*, I-2, s. 427-429; Kazım Yaşar Kopraman, "Mısır Memlükleri (1250-1517)", *Makaleler*, s. 96.

313 el-Makrîzî, *Sulûk*, IV-3, s. 928; İbn Tagriberdi, *Nucûm*, XV, s. 72; el-Aynî *'Ikd el-Cumân*, s. 471; İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr bi Ebnâ' el-Umr*, VIII, 2. bs., nşr. Abdulvahâb el-Buhârî, Beyrut, 1986, s. 382-383.

314 İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, II, s. 168; el-Hatib, *Nuzhet en-Nufûs*, III, s. 343; İsmail Aka, "XV. Yüzyılın İlk Yarısında Herat-Kahire Münasebetleri" *Makaleler*, III, E. Semih Yalçın-Şerika Gedikli (yay. haz.), Ankara, 2005, s. 9; Cüneyt Kanat, *Memlûk Timurlu Münasebetleri*, s. 221-223.

315 M. Esperonnier, "La Mort violente a l'epoque mamlouke: Le crime et le chatiment", *Der Islam*, 74, s. 148-149.

316 Clavijo, *Timur*, s. 156; Justin Marozzi, *a.g.e.*, s. 408-409.

317 Faruk Sümer, *a.g.e.*, s. 140-141.

318 Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, s. 295-296; İsmail Aka, "Timurlular Devleti", *Makaleler*, I, E. Semih Yalçın-Şerika Gedikli (yay. haz.), Ankara, 2005, s. 278.

319 Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, s. 295-296; İsmail Aka, "Timurlular Devleti", *Makaleler*, I, s. 278-280.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Sosyal İçerikli Suçlar

1. Hırsızlık - Gasp

Emek harcamadan ve hak etmeden bir şeylere sahip olma isteği, insanlık tarihinin başlangıcından beri varolagelmiştir. Hırsızlık da bunun en kolay yollarından birisidir. Bu sebeple yaygın olan bu suça karşı mücadele de en az suçun kendisi kadar eskidir. Ortaçağ Türk devletlerinde hırsızlık suçunu işleyenler çoğunlukla ağır şekilde cezalandırılmıştır. Bununla ilgili kaynaklara yansıyan örnekler ise tarih yazarlarının kurgulama yeteneklerinden oldukça pay almıştır. Hele bazı hırsızlık ile ilgili suç ve ceza örneklerinin farklı Türk devletlerinde neredeyse aynı kalemden çıkmışçasına anlatılması bunun en açık-delilidir. Buradan yapabileceğimiz çıkarım, o devrin tarihçilerinin, eserlerinde daha çok orijinal ve ilgi çekecek örneklere yer vermiş olmalarıdır. Bunların dışında bizim için önemli olan nokta ise, anlatacağımız örnekler çerçevesinde hırsızlık suçunun şer'î hukuka göre daha hafif bir cezası olmasına rağmen çoğunlukla hükümdarların müdahalesi ile ve örfî hukuka göre çok ağır ve hemen hemen her seferinde ölümle cezalandırılmış olmasıdır.

Selçuklu sultanı Alp Arslan'ın veziri Nizâmülmülk idi. 1063 yılında, önceki hükümdar Tuğrul Bey'in veziri olan Amîdülmülk, Nizâmülmülk'ün yanına giderek önüne beş yüz dinar bırakmış ve daha sonra da bir mazeret ileri sürerek yanından ayrılıp gitmişti. Bu olaydan önce ise, sultanın adamlarından bazıları Amîdülmülk'ün, halktan büyük bir destek gördüğünü ve çok sevildi-

ğini fark etmeleri üzerine bu durumu Alp Arslan'a bildirmişti. Ardından, Amîdülmülk'ün ileride daha da güçlenerek sorun çıkarabileceğini söylemeleri üzerine, sultan onu tutuklatarak Merv er-Rûd'a gönderip orada hapsettirmişti. Muhtemelen herhangi bir açıklama yapmaksızın Nizâmülmülk'e bıraktığı yüklü miktardaki para haksız kazanç olarak değerlendirilip bu bahane edilerek hapse atılmış olan Amîdülmülk bir yıl boyunca orada kaldı. Sonra sultanın gönderdiği iki görevli gidip onu aldı. İlk önce ailesiyle görüştürülerek vedalaşmasına izin verildi. Kendisine "Yaptıklarından ve günahlarından tövbe et" denilince başına gelecekleri tahmin etti. Ailesiyle vedalaşan Amîdülmülk idam edileceğini anlayınca görevlilere "Ben hırsız değilim" dedi. Ama artık yapacak bir şey yoktu. Çünkü emir sultan tarafından çoktan verilmişti. Hırkasının kolundan bir parça koparıp gözlerini bununla bağlayan eski vezir, görevlilere dönerek "Haydi şimdi görevinizi yerine getirin" dedi. Sultanın adamları da gereğini yaptılar.

Kaynağın çok açık bir şekilde belirtmemiş olmasına rağmen, Amîdülmülk'ün öldürülmeden önce "Ben hırsız değilim" demesi, onun Nizâmülmülk'e bıraktığı parayla ilgili olarak hırsızlıkla suçlandığını göstermektedir. Aslında sultanın onun gücünden çekindiği de bilinmektedir. Ayrıca o, vezirliğini yaptığı Tuğrul Bey'in, çocuğu olmadığı için kendisinden sonra yerine Alp Arslan'ın kardeşi Süleyman'ın tahta geçirilmesi vasiyetini de yerine getirmiş ve Süleyman'ı Rey şehrinde tahta çıkarmıştı. Fakat Çağrı Bey'in diğer oğlu Alp Arslan onun hükümdarlığını tanımamış ve etrafındaki bazı beyler ile birleşerek girdiği saltanat mücadelesini kazanarak Rey şehrinde Selçuklu Devleti tahtına çıkmıştı. Ardından Amîdülmülk'ü vezirlikten azledip yerine Nizâmülmülk'ü tayin etmişti. Bütün bu yaşananlardan sonra Amîdülmülk'ün öldürülmesinde bu olayların da etkisinin olduğunu söylemek doğru olacaktır. Ancak o, görüldüğü üzere hırsızlık suçlamasıyla önce hapse atılmış ardından ise ölümle cezalandırılmıştır.[1]

Alp Arslan'dan sonra sultan olan Melikşah zamanında, bir gün bir köylü sızlanarak sultanın huzuruna çıkıp ondan yardım talep etti. Anlattığına göre birkaç dirheme bir karpuz almıştı. Da-

ha sonra ise aldığı karpuzu yemeye fırsat bulamadan üç tane Türk askeri karpuzu elinden zorla alıp kaçmışlardı. Sultan, oraya oturup dinlenmesini söyledikten sonra, kendisinin hizmetine bakan görevliyi çağırarak "Canım çok karpuz çekti sor bakalım askerlerin içinde yanında karpuz olan var mı?" dedi. Bunun üzerine dışarı çıkan görevli bir süre sonra yanında bir karpuzla geri döndü. Sultan, "Bunu kimden aldıysan hemen onu huzura getirin" diye emir verince askeri alıp getirdiler. Alp Arslan bu kez yanına getirilen askere bu karpuzu nereden aldığını sordu. Asker de "Karpuzu bana kölelerim getirdi" deyince hemen onları yanına çağırmasını emretti. Ancak asker dışarı çıktığında adamlarına kaçmalarını söyledi ve sonra geri dönerek "Onları bulamadım" dedi. Alp Arslan buna çok sinirlenerek, köylüye dönüp, "Sana karpuzuna karşılık işte bu kölemi bağışlıyorum şimdi onu al ve götür, eğer salıverdiğini duyarsam senin boynunu vurdururum" dedi. Köylü kendisine köle olarak verilen adamı alıp gitti. Bir süre ilerledikten sonra, köle daha yolda iken kendi hürriyetini üç yüz dinar karşılığında satın aldı. Ancak sultandan korkan köylü hemen Alp Arslan'ın yanına gelerek durumu anlattı ve "Onu üç yüz dinara kendisine sattım" dedi. Sultan köylüden buna razı olup olmadığını sorduğunda aldığı cevap "evet" olunca köylüye "O zaman paranı al ve git" dedi.[2]

Hırsızlık suçu ve cezasıyla ilgili olarak anlatılan bu hikâyenin gerçek olup olmadığı tartışmaya açıktır. Ancak bir yakıştırma da olsa dönemin adalet anlayışı ile ilgili bize fikir vermesi açısından önemlidir. Devrin kaynaklarında buna benzer ve belki birazcık da efsaneleştirilmiş pek çok anlatı mevcuttur. Daha ileride Anadolu Selçukluları ve Memlûkler ile ilgili benzer anlatılar tekrar karşımıza çıkacak.

Sultan Muhammet Tapar, köle ticareti yapan tacirlerden birkaç Memlûk satın almıştı. Bunların ücretini de Huzistan âmiline havale etmiş ve tacirlere ondan almalarını söylemişti. Huzistan âmili, sultanın emri üzerine bu tacirlere alacakları olan miktarın bir kısmını verdi. Fakat geri kalanını vermek istemedi. Bunun üzerine tacirler mahkemeye başvurdular. Çünkü kendilerine verilmesi gereken paraya Huzistan âmili el koymuştu. Sultan, ta-

cirleri mahkemeye başvurdukları sırada görünce, "Derdiniz nedir?" diye sordu. Onlar da, birisinden davacı olduklarını söylediler. Sultan bu şahsın kim olduğunu sorunca "Biz sultandan davacıyız" cevabını verdiler ve başlarından geçenleri anlattılar. Bunun üzerine Muhammet Tapar olayı hatırladı ve çok canı sıkıldı. Hemen emir vererek tacirlerin alacaklarının fazlasıyla ödenmesini istedi. Daha sonra Huzistan âmilinin huzuruna getirilmesini emretti ve yaptığından dolayı şiddetle azarladıktan sonra herkese ibret olması için cezalandırdı. Bu sırada da tacirlerle birlikte mahkeme huzuruna çıkmadığına çok pişman olduğunu söyledi. "Eğer ben mahkemeye çıksaydım bu diğerlerine de örnek olurdu, bundan böyle benim yaptığıma uyarlardı" diyerek üzüntüsünü dile getirdi.[3]

1144 yılında Bağdat'ta dolandırıcıların ve yankesicilerin sayıları arttı, yaptıkları hırsızlıklar da halkı canından bezdirdi. Çünkü bunlar, vezirin oğlu ile sultanın kayınbiraderi tarafından korunup kollanıyorlardı. Tabiî bunun karşılığını dolandırıcıların çaldıklarından pay almak suretiyle görüyorlardı. Bu sırada Bağdat'ta Irak Selçuklu sultanı Mesud'un atadığı İldeniz adında bir komutan, Şahne yani bugünkü manada emniyet müdürü olarak görev yapıyordu. İldeniz çok sert, disiplinli ve cesur birisiydi. Bu cesareti sayesinde sultanın huzuruna giderek bu konuyu konuşabildi. Sultan zaten Bağdat'ta olan bitenden haberdardı. Bu sebeple İldeniz'e "Sen işini iyi yapamıyorsun ve başarısızsın" dedi. Bunun üzerine İldeniz, "Ey cihan sultanı, dolandırıcıların desteği vezirinizin oğlu ile kayınbiraderiniz olursa ben hangi kudretle onlarla başa çıkabilirim" dedi. Sultan bunu duyduğunda çok sinirlenerek, "Hemen şimdi git ve o ikisinin üzerine baskın yap ve onları idam et. Eğer bunu yapmazsan ben seni idam ederim" dedi. İldeniz, sultanın bu kararlı tutumu üzerine ondan yetki belgesini de aldıktan sonra yola çıkarak, önce vezirin oğlunu yakalamak için girişimde bulundu; ancak onu bulamayınca adamlarını tutukladı. Daha sonra sultanın kayınbiraderine baskın düzenledi ve onu yakalayarak orada idam etti. Sabah olduğunda vezirin oğlu durumdan haberdar olduğundan hemen kaçtı. Akşam olanlar süratle halk arasında yayıldı. Ayrıca sultanın kayınbiraderi darağacında asılmış olarak herkes tarafından görülün-

ce, Bağdat'daki dolandırıcılar sahipsiz kaldıklarını anladıklarından pek çoğu kaçarak şehri terk etti. Kalanlarını ise İldeniz tutuklatarak çok ağır şekilde cezalandırdı.[4]

Anadolu Selçuklu sultanı II. Süleyman Şah'ın çok sevdiği Ayaz isminde bir kölesi vardı. Bu köle bir gün avdan çok yorgun ve susamış bir halde dönerken, şehre yaklaştığı bir sırada, elinde yoğurt çanağıyla şehre doğru giden yaşlı bir kadına rastladı. Susuzluğunu gidermek için, hiç bir şey söylemeden yaşlı kadının şehre satmak için götürdüğü yoğurdu kapıp kaçmaya başladı. Yaşlı kadın ise çok üzülerek ağlamaklı bir halde kölenin arkasından koşarak geldi. Ardından hükümdarın sarayının önüne gidip ağlayıp sızlayarak görevlilere, "Bir köle, yetimlerime ekmek almak için yaptığım yoğurdu, karşılığını vermeden kapıp kaçtı" diye şikâyette bulundu. Olan biteni uzaktan şüpheyle izleyen sultan, biraz da kadına acıdığından orada bulunan Emîr-i Dâd'ın yanına birkaç görevli daha katarak olayı soruşturmakla görevlendirdi. Kadının yanına gelen görevliler anlattıklarını dinlerken, yaşlı kadın o sırada tesadüfen sarayın yakınından geçen hırsız köleyi fark ederek "İşte yoğurdumu çalan budur" dedi. Sultan Rükneddîn Süleyman Şah'ın öfkesini ve gazabını iyi bilen köle korkudan tek bir kelime bile edemedi. Daha sonra da yaptığını inkâr ederek görevlilere yaşlı kadını tanımadığını ve ilk kez gördüğünü söyledi. Ancak yaşlı kadın ısrarla yoğurdunu çalanın bu adam olduğunu söylüyordu. Bunun üzerine sultan, "Eğer kölenin karnı yarılır ve yoğurdu yemediği anlaşılırsa, cezan ölümden başka bir şey olmaz" deyince kadın buna razı olduğunu söyledi. Yaşlı kadıncağızın ısrarı üzerine sultan derhal cerrahın oraya getirilmesini buyurdu. Cerrah, kölenin karnını yardığında yoğurt görüldü. Bunun üzerine sultan, yaptığı hırsızlık kesinleştiğinden dolayı kölenin öldürülerek cezalandırılmasını emretti ve emir hemen yerine getirildi. Ardından da, baştan beri doğruyu söylediği anlaşılan yaşlı kadına bin dirhemlik bir bağışta bulunarak onu ödüllendirdi.[5]

Aynı hırsızlık olayını aktaran devrin diğer bir tarihçisi ise, yaptığı hırsızlığı şiddetle reddeden kölenin suçunun bu kez farklı bir şekilde kanıtlandığını ifade etmektedir. Onun anlatısına göre, sultan en azından başlangıçta daha insaflı davranmış ve bir

cerrah yerine bir tabip çağırtarak ondan köleyi kusturmasını istemiştir. Kölenin, tabibin müdahalesi ile yoğurdu kusması üzerine suçlu olduğu anlaşılmış ve Rükneddîn Süleyman Şah çok değer verdiği Ayaz ismindeki köleyi yine ceza olarak ölüme mahkûm etmiştir.[6]

Çok ilginç olmakla birlikte, bu kez Memlûk Devleti'nde aynı suça ve suçun kanıtlanmasına dair biraz farklı ancak benzer bir yönteme rastlıyoruz. Tanınmış seyyah ve tarihçi İbn Battûta'nın anlattığına göre, Memlûk Emirlerinden Esendemir, yöneticilik yaptığı bölgelerde verdiği ölüm cezalarının çokluğu ile meşhurdu. Yine bir gün kendisine gelen yaşlı bir kadın, ineğinden elleriyle sağdığı ve satmak için pazara getirdiği sütü, bir askerin kendisinden zorla alarak içtiğini ve ücretini ödemediğini söyleyerek şikâyette bulundu. Kadıncağız şikâyette bulunmasına rağmen söylediklerini ispat edecek herhangi bir delile sahip değildi. Ancak Emir bu konuda çok acımasız bir karar aldı. Derhal askeri huzuruna getirtip onu kendi kılıcıyla ortadan ikiye böldü. Süt bu sırada askerin bağırsaklarından döküldü. Böylece adalet yerini buldu; hem askerin suçlu olduğu anlaşıldı hem de ölümle cezalandırıldı.[7] Yine bu örnek olayda verilmeye çalışılan mesaj, adaletin her ne olursa olsun sert ya da yumuşak, bir şekilde Memlûk Devleti'nde sağlandığıdır.

Memlûk sultanı Baybars, bir gün meydanda cirit oynarken kendi askerlerinden bir Kürd gelerek bir şikâyette bulunmuştu. Şikâyet konusu, Baybars'ın Emirlerinden birisinin bu askerin ıktasından bir kısmını kendi hesabına kullanması ancak bunun karşılığında herhangi bir bedel ödemeyerek askerin hakkını gasp etmesiydi. Baybars şikâyeti dinledikten sonra hemen Emiri huzuruna çağırtmış, meseleyi soruşturtmuş ve sonunda askerin şikâyetinde haklı olduğu anlaşılmıştı. Sultan bunun üzerine Emirine atından inerek onu askere teslim etmesini emretti. Bunu duyan asker Emire hürmetini göstermek için hemen eğilerek atın ayağını öptü. Böylece o atı kabul etmeyeceğini de belirtmiş oldu. Baybars askerin bu hareketine çok kızdı ve atı almayı kabul etmediği için ceza olarak otuz değnek vurdurttu. Daha sonra bu atı alacaklarına karşılık olmak üzere tekrar kendisine verdi. Asker bu kez atı alarak oradan uzaklaştı.[8]

Memlûkler zamanında hırsızlık suçuna verilen cezalar çoğunlukla çok ağır olmuştur. İranlı bir taciri ve kölesini öldürerek evini soyan hırsızlar kısa sürede yakalanmışlar ve herkese ibret olsun diye kurbanlarının evinin önünde ortadan ikiye bölünmek suretiyle cezalandırılmışlardı. Yine, İbn Tolun çarşısında pek çok tahribat yaparak çarşıdan fazla miktarda malı çalan haydutlar daha sonra yakalanmışlar ve aynı şekilde çarşının ortasında ikiye bölünmek suretiyle öldürülmüşlerdi. Arkadaşlarının maaşlarını çalan iki görevli ise herkesin gelip geçtiği kalenin merdivenleri civarında yine en ağır cezalardan birisi olan ikiye bölünmek suretiyle cezalandırılmışlardı. Hırsızların barındığı yerin sahibi olan karpuz tüccarı da dükkânının önünde idam edilmek suretiyle öldürülerek cezalandırılmıştı.[9] Yani hırsızlık yapmak kadar hırsızları koruyup kollamak da Memlûkler zamanında ağır şekilde cezalandırılan bir suçtu.

Yukarıdaki hırsızlık ya da gasp suçuna verilen cezalarda dikkat çeken nokta, suçluların devrin en ağır cezalarından birisi olan ortadan ikiye bölünme ile cezalandırılmış olmalarıdır. Hâlbuki şer'î kurallara göre bu suçun cezası çok daha hafiftir. Burada verilen bu ağır cezadan maksat, toplum içerisinde herhangi birisinin hırsızlığa özenmemesidir. Bu sebeple infazlar mutlaka halkın rahatlıkla cezalandırmayı görebileceği yerlerde gerçekleştirilmiştir.

Timur döneminde de hırsızlık suçunun cezası çoğunlukla ağırdı. Timur'un bu konuda ne kadar hassas olduğu *Tüzükât*'taki ifadelerden anlaşılmaktadır. Timur, Oğullar Torunlar, Akrabalar, Emirler, Vezirlere Yönelik Siyaset Tüzüğünde şöyle der:

> Maliye veziri memleketin, devletin hazinecisidir. Eğer maliye işlerinde hıyanet kılmışsa inceleyip görsünler. Doğru olup maaşından fazla çıkmışsa, kendi maaş hesabına saysınlar. Eğer maaşının iki katını almışsa, maaşından kesinti yapsınlar. Eğer maaşının üç katını almışsa, devlet geliri sayarak hepsini ödetsinler... Yine buyurdum, nerede olursa olsun hırsız günahı ispat edilince yasaya göre cezalandırılsın. Kim birilerinin malını zorla almışsa, mal sahibine iade edilip, zorbaya ceza verilsin.[10]

Yukarıda hırsıza verilecek olan cezanın ne olduğu açık olarak belirtilmemiştir. Ancak Timur'un oğlu Miranşah'ın zimmetine para geçirdiği anlaşıldığında babasının nasıl öfkelendiğini ve oğlunu bile astırmak istediğini hatırlarsak, bu cezanın ne olduğunu tahmin etmek zor değildir. Timur, oğlu Miranşah ile ilgili bu cezalandırma kararında samimi miydi değil miydi bunu kestirmek zordur. Ancak Miranşah'ın yapılan soruşturma sonucunda kendisinde delilik alametleri görülmesi üzerine affedildiğini biliyoruz.[11]

2. Dine Karşı İşlenen Suçlar

Ortaçağ Türk devletlerinde din ile ilgili suçlar başlığında ele almak istediğimiz suç ve cezalar, şer'î kurallara uyulmaması sonucu ortaya çıkan suçlara ya da ibadetle ilgili eksikliklere verilen cezalar değildir. Bu dönemde Müslümanların ya da gayrimüslimlerin uyması gereken İslâmiyetin kurallarına karşı girişilen her türlü direniş suç olarak algılanır ve birçoğu ölümle cezalandırılırdı.[12] İslâm dini içerisinde sapkın olarak kabul edilenlerin cezalandırılması veya o dönemde Müslüman olmayanlarla yapılan savaşlardan sonra ele geçirilenlerin Müslümanlaştırılmasına çalışılırken verilen cezalar da yaygındır. Buna bağlı olarak bu kısımda çoğunlukla, Batınîlere, peygamberlik iddiasında bulunanlara ve sonradan Müslüman olup da bu konuda samimi olmadığına inanılanlara verilen ceza örnekleri ele alınacaktır. Ancak bunun yanı sıra ibadetteki eksikliklere -örneğin oruç tutmama gibi- verilen, normalden çok daha ağır ceza örneklerinden bazılarına da yer verilecektir. Çünkü bu suçların dinen cezaları çok daha hafif olmasına rağmen Türk devletlerinde çok ağır cezalandırma örnekleri karşımıza çıkmaktadır.

Büyük Selçuklu Devleti zamanında Batınîler çok büyük problemler çıkarmışlar ve özellikle devlet büyüklerine ve hükümdarlara karşı düzenledikleri suikastlarla inanılmaz bir terör estirmişlerdir. Hasan Sabbah ile birlikte Alamut kalesinde yeniden güç bulan Şia'nın İsmailiyye koluna mensup olan ve Batınî diye de adlandırılan bu grup, *"yeni davet"* ile Mısır'da yıldızı sönmüş olan hareketi yeniden canlandırmıştı.[13]

Selçuklu sultanı Berkyaruk, kardeşi Muhammet Tapar'ın saltanat iddiasıyla ortaya çıkmasından sonra ona karşı uzun süre mücadele etmek zorunda kaldı. Yapılan ilk savaşı kaybeden Berkyaruk, ikincisinden zaferle ayrıldı. Ayrıca bu savaşta ele geçirilen, Muhammet Tapar'ı kendisine karşı isyana teşvik etmiş vezir Amîdülmülk'ü de öldürdü. Ancak bu sırada kendi askerleri arasında Batınîlerin sayısı çoğaldı ve ordudaki Emirleri ve diğer askerleri etkilemeye başladılar. Kendilerine karşı koyanları ise öldürmekle tehdit ediyorlardı. Bundan dolayı üst rütbeli komutanların çoğu elbiselerinin altına zırh giyerek dolaşıyorlardı. Ayrıca sultana başvuruda bulunarak bir suikast ihtimaline karşı huzura silahla çıkma izni bile almışlardı. Bu esnada halk, sultanı bile Batınîlik ile suçlamaya başlamıştı. Çünkü Batınîler, Emirlerden Muhammet Tapar'ı destekleyenleri öldürüyorlar, fakat Berkyaruk'un adamlarına dokunmuyorlardı. Berkyaruk halkın kendisini Batınîlik ile suçladığını duyunca, bu inanca mensup olanların yakalanarak öldürülmesini emretti. Daha sonra Berkyaruk'un askerleri müthiş bir Batınî katliamına giriştiler. Ele geçen Batınîler hemen yakalandıkları yerde ceza olarak öldürülüyorlardı. Fakat bu sırada bunu kullanmak isteyenler ortaya çıktı. Bazıları, düşmanı olan insanları Batınî diye ispiyonluyor ve böylece birçok insan Batınî olmadıkları halde sorgusuz sualsiz yakalandıkları yerde öldürülüyordu.[14] Daha sonraki tarihlerde de Batınîlerin bu şekilde öldürülmek suretiyle cezalandırılmaları sürecektir.

1106 yılında Nihâvend'de bir adam peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkmıştı. Bu yalancı peygamber kısa sürede halkın bir kısmını ikna ederek etrafına çok kalabalık bir taraftar kitlesi toplamıştı. Yaymaya çalıştığı dinin içeriğini tam olarak bilmediğimiz bu adama inanan insanlar her şeylerini satarak ona bağışlıyorlardı. Daha sonra bu sahte peygamber yakalanarak ölüm cezasına çarptırıldı[15]

İsfahan yakınlarındaki, Selçuklu sultanı Melikşah'ın yaptırdığı Şahdiz kalesini Batınîler işgal etmişler ve on iki yıldır da ellerinde tutuyorlardı. Buradaki Batınî lideri olan Ahmed bin Abdülmelîk bin Attaş bölge ahalisine çok eziyet etmişti. Selçuklu sultanı Muhammet Tapar, 1107 yılında bu kaleye bir sefer düzenle-

miş ve kuşatma uzun süre devam etmişti. Ancak daha sonra Batınî ileri gelenlerinden birisi sultana sığınmış ve bu sırada askerlerin kaleye tırmanabileceği bir noktayı göstermişti. Daha sonra tırmanmaya uygun olan bu yerden kaleye sızan Selçuklu askerleri Batınîlerin çoğunu öldürerek İbn Attaş'ı ve oğlunu esir almışlardı. Batınîlerin lideri bir hafta hapiste tutulduktan sonra, önce teşhir tahtasında bütün şehirde dolaştırıldı. Ardından ise diri diri derisi yüzülmek suretiyle öldürüldü. Daha sonra da derisine saman doldurularak bu şekildeyken yine teşhir edildi. Oğlunun âkıbeti de idam edilmek suretiyle ölüm oldu. Yapılan bu cezalandırmanın bir delili olarak da her ikisinin kellesi Bağdat'daki halifeye gönderildi.[16]

Selâhaddîn Eyyûbî zamanında Haçlılara karşı kazanılan Hıttin Savaşından sonra esir edilen Templier ve Hospitalier şövalyelerine iki seçenek sunuldu. Bunlardan birisi İslâmiyeti kabul ederek hayatta kalmak, diğeri ise ölümdü. Eyyûbî sultanı Selâhaddîn yaptığı bütün savaşlarda bu iki tarikattan ele geçirdiği esirlere hep diğer esirlerden farklı davrandı. Çünkü Hospitalier ve Templier mensupları inançları uğruna savaşmayı meslek haline getirmiş profesyonel askerlerdi. Müslümanlar, Haçlılarla yaptığı mücadelelerde bu iki gruba mensup olan askerlerden çok büyük zarar görmüşlerdi. Bu sebeple Eyyûbî sultanı onlara asla diğer esirler gibi hoşgörülü davranmamış, fidye ödemek kaydıyla serbest bırakılmalarına asla razı olmamıştır. Az önce belirttiğimiz gibi onlar için iki seçenek vardı: ya Müslümanlığı tercih edip hayatta kalmak ya da Hıristiyan olarak ölmek. Hıttin Savaşından sonra da, tercihleri doğrultusunda, bazıları din değiştirmeyi kabul ederek bundan böyle yaşamlarına değişik bir inanç ve kültür içerisinde devam ettiler. Bazıları ise inançlarından dönmedikleri için ceza olarak öldürüldüler.[17]

Yine VII. Haçlı Seferine IX. Louis ile birlikte katılan Joinville, Türklere esir düştükten sonra Mansûra'ya getirilip burada hapsedildiğinde Haçlı esirlerine ne yapıldığını şöyle anlatıyor:

> Pek çok şövalyenin ve adamın Müslümanlar tarafından tutulduğu bu avlu, toprak duvarlarla çevriliydi. Bu çevrili olan yerde esirleri tek tek alıyorlar ve hepsine 'Dininden dönüyor musun?'

diye soruyorlardı. Dininden dönmeyenler bir tarafa ayrılıyor ve onların başı kesiliyordu. Dininden dönenler ise başka tarafa koyuluyordu.[18]

Memlûk sultanı el-Eşref Halil zamanında, çok önceleri din değiştirip İslâmiyeti seçtikten sonra bir din âlimi olan ve daha sonra da başkadılığa kadar yükselen İbn Binti E'azz, vezir İbn es-Sel'ûs ile ters düşmüştü. Vezirin, aleyhinde bulunduğu bu adama karşı düzenlediği tertip sonucunda, başkadı, Dimaşk başkadılığına tayin edilmeyi beklerken görevinden azledilmiş ve cezalandırılmıştı. Kendisiyle ilgili ortaya atılan suçlama ise, hâlâ eski dini olan Hıristiyanlıkta kalmaya devam ettiği ve elbisesinin altına Hıristiyanlık alametlerini giydiğinin ya da taktığının tespit edilmiş olmasıydı. Şahitlerin ifadeleriyle sefahat alemleri yaptığı da kesinleşince, bu şahsın sultan nezdindeki itibarı sona ermiş ve görevinden azledilmişti. Ayrıca ceza olarak bir eşeğe bindirilerek şehrin sokaklarında gezdirilmiş, bundan başka bütün malı mülkü müsadere edilmişti.[19]

Memlûkler döneminde bu tür suçlara sıkça rastlanmaktadır. Memlûk sultanı Hasan zamanında, vezirlik görevinde bulunan Abdullah b. ez-Zanbûr mal varlığı ile herkesin dikkatini çekmeye başlamıştı. Buna bağlı olarak pek çok görevli onu kıskanıyordu. Sonunda düşmanları, onun evinde pek çok haç bulunduğu ve Kudüs'e gittiğinde el-Aksa Camisinde namaz kılmayıp Kıyâme Kilisesinde ibadet ettiği ve İslâm'dan çıkarak Hıristiyan olduğu yönündeki haberleri yaydılar. Bu haberler üzerine gözden düşen vezir tutuklanarak hapsedildi. Ardından da ağır işkenceler gördü. Önce zincirlerle bağlanıp bayılıncaya dek dayak atıldıktan sonra sıkma aletine konularak bütün kemikleri kırıldı. Ceza bununla bitmedi ve vücudunda açılmış olan yaralara su sıkılıp tuz basıldı. Daha sonra muhtemelen bütün mal varlığına el konularak hapishanede açlıktan ölmeye terk edildi.[20]

Dönemin tabiriyle "zındıklık" suçuna verilen cezalar daha da ağır olabiliyordu. 1387 yılında yine Memlûk Devleti'nde, Mihail el-İslâmî adlı bir şahıs Hıristiyanken sultanın huzurunda din değiştirerek Müslüman olmuştu. Kendisine Müslüman olmasından dolayı pek çok hak tanınmış ve daha sonra sultana ait Memlûk-

leri satın alma işini üstlenen Tacir el-Has göreviyle İskenderiye'ye tayin edilmişti. Ancak burada görev yaptığı sırada, bir şikâyet üzerine şahit gösterilen elli kişiden kırk dokuzunun onayıyla bu şahsın hâlâ eski dininde kaldığı sabit olunca ceza olarak boynu vurulmak suretiyle öldürülmüştü.[21]

Yine Memlûkler zamanında, Abbasiler devrinde, 883 yılında Muhammed b. Nusayr tarafından kurulmuş bir Şii fırkası olan, Nusayrîlerin yaşadığı bölgeye bir adam gelerek kendisinin Mehdi olduğunu söylemiş ve etrafında büyük halk kalabalıkları toplanmıştı. Mehdi olduğunu iddia eden bu adam daha sonra pek çok memleketi takipçilerine vereceğini vaat ederek, Suriye taraflarını bunlar arasında pay edip her birisinin memleketini de belirleyip oralara gitmelerini buyurmuştu. Ayrıca taraftarlarının ellerine emirname olarak zeytin yaprakları vermişti.

Sözde Mehdinin takipçilerinden birisi, belirtilen şehre gittiğinde buranın kendisine ait olduğunu söyleyince şehrin gerçek hâkimine götürüldü. Huzura çıkarıldığında "İmam Mehdi bu şehri bana verdi" deyince oranın Emiri "Elinde ferman var mı?" diye sordu. Zavallı adam elindeki zeytin yaprağını ferman diye gösterince dayak atılıp hapse koyulmak suretiyle cezalandırıldı.

Bu sırada Mehdi olduğunu iddia eden adam ise bütün taraftarlarını etrafına toplayarak Müslümanlarla savaşmak üzere hazırlık yapılmasını ve buna Cebele şehrinden başlanmasını emretti. Ayrıca adamlarına kılıç yerine mersin ağacının çubuklarını tutmasını söyledi. Çünkü onun göstereceği keramet ile bu çubuklar iki tarafı keskin kılıca dönüşecekti. Peşine takılan Nusayrîler, Cuma günü halk ibadet halindeyken Cebele şehrine hücum ettiler ve evlerde bulunan kadınlara saldırdılar. Bu hadise Müslümanlar arasında büyük bir kızgınlık yarattı. Daha sonra Lazkiye ve Trablus Emirlerine posta güvercini vasıtasıyla haber gönderildi. Bu yerlerden gelen ordular birleşerek Nusayrîlerin bulunduğu bölgeye hücum ettiler. Bu sırada ceza olarak yaklaşık yirmi bin Nusayrî öldürüldü.[22]

1302 yılının Ramazan ayında, yazar Feth ed-Dîn Ahmed yaptıklarından dolayı suçlu bulundu. Onun dine bakış açısı çok farklıydı. Çünkü Ramazan ayı boyunca oruç tutmamış, tutanları azarlamış ve kadıları cehaletlerinden dolayı eleştirmişti. Söyledi-

ğine göre, Kur'an-ı Kerîm'i eline alıp istenilen bir şeye ulaşmak için dua etmek ona saçma geliyordu. Tüm bu yaptıklarından ve söylediklerinden sonra ölümle cezalandırıldı. Zuveyle kapısına götürülerek darağacında asıldı ve kesilen kafası bir kılıcın ucunda tüm Kahire'de dolaştırıldı.

Memlûk sultanı Kânsûh el-Gavrî döneminde, Kuzey Mısır'da bulunan Mehdi adlı bir derviş dine karşı işlediği bazı suçlar için sultanın huzuruna çıkarılmıştı. Söylenenlere göre abdest almak ve tuvalette temizlenmek için süt kullanıyordu. Kadı tarafından verilen karar sonucunda, dervişin küfür içerisinde olduğuna hükmedilerek suçlu bulundu. Daha sonra çırılçıplak bir halde teşhir tahtasına çivilenerek bir devenin üzerinde bütün Kahire'de dolaştırıldı ve es-Sâlih Medresesi'nin penceresine asılmak suretiyle öldürüldü.

Yine aynı dönemde peygambere küfreden bir Hıristiyan ölüm cezasına çarptırılmış, kadıların önünde İslâm'a geçerse affedileceği kendisine söylenmesine rağmen yine aynı küfürleri edince teşhir tahtasına çivilenerek Kahire'de dolaştırılmıştı. Daha sonra da es-Sâlih Medresesi'nde boynu vurulmuş bedeni ise yakılması için halka verilmişti.[23]

Görüldüğü gibi oruç tutmamak ya da süt ile abdest almak aslında dinen daha hafif cezaları gerektirmesine rağmen, bu suçlar Memlûk Devleti'nde çok ağır bir şekilde ve ölümle cezalandırılmıştır. Bu suçları işleyenlerin bu fiillerinden dolayı dinden çıktıklarına hükmetmek zordur. Fakat muhtemelen suçlularla ilgili bu yönde hüküm verilmiş ve bu yüzden böylesine ağır bir şekilde cezalandırılmışlardır.

Memlûk Devleti'nde işlenen bu suçlara değişik Türk devletlerinde de rastlamak mümkündür. Ancak Memlûk Devleti'nde tespit edilen bir başka suç var ki bu muhtemelen Mısır'ın en eski devirlerinden beri Mısır medeniyetinin bir uzantısı olarak ve bu coğrafyaya özgü olması kaydıyla o günlere dek devam edegelmiştir.

1424 yılında Memlûk sultanı Baybars zamanında, Kahire'nin kenar mahallerinden birinde, alınan bazı bilgilere dayanılarak bir İranlı, mumya yapmak suçundan dolayı yakalanmıştı. Söylenilenlere göre bu İranlı, kadınları ve çocukları öldürüp derilerini

yüzüyor ve insan vücudu üzerinde çeşitli denemeler yapıyordu. Yapılan soruşturma sonucunda suçlu bulunan bu şahıs, teşhir tahtasına çivilenmiş, eli kesilerek boynuna asılıp öylece bir müddet şehirde dolaştırıldıktan sonra ikiye bölünmek suretiyle öldürülmüştü. Yine 1512 senesinde, Timurtaş isminde bir Türk, insan vücudundan zehir ve mumya üretmek suçundan yakalanmıştı. İnsan bedenlerine ulaşmak için mezarlara bile saldırmış ve evinde yapılan arama sonucunda pek çok kafatası ve kemik bulunmuştu. Daha sonra bulunan bu kemik yığınları eşeklerin taşıdığı küfelere doldurularak sultana götürülmüştü. Mumya yapımından suçlu bulunan bu şahıs, önce teşhir tahtasına çivilenerek deveyle bütün Kahire sokaklarında dolaştırılmış, ardından evinin önüne getirilerek burada asılmak suretiyle öldürülmüştü.[24]

1380 yılında Kahire'de yakalanan bir kadının sorumlu tutulduğu suç yine sıradışı kabul edilebilecek türdendi. Bu kadın iki erkekle evliliğini aynı anda sürdürüyordu. Bu durumu nasıl ve ne şekilde bu kadar zaman saklamayı başarıp devam ettirebilmişti bilinmez, ancak bir süre sonra vaziyet anlaşılmış ve yakalanmıştı. Daha sonra ise kırmızı bir külah giydirilerek şehirde dolaştırılmak ve suçu tellâllar tarafından ilan edilmek suretiyle cezalandırılmıştı.[25]

Memlûk Devleti'nde dine karşı işlenen ilginç bir suç ve ceza örneği de inançla ilgili varsayımlar üzerine yapılan bir kurgulama sonucunda şu şekilde ortaya çıkmıştır: Ortaçağ boyunca veba en amansız hastalıklardan biriydi. O dönemde insanlık bu hastalıkla ilgili tamamen çaresiz bir durumdaydı. Bu yüzden de vebayla ilgili pek çok şeyi inançla ilişkilendirerek açıklamaya çalışıyordu.

1437 yılında, Memlûk Devleti'nde halk arasında veba salgını çok arttı. Sultan Baybars da kendisinden önceki sultanların yaptığı gibi hemen fakihleri ve din âlimlerini toplayarak onlara, "Tanrının insanları hangi günahları işledikleri zaman veba hastalığı ile cezalandırdığını" sordu. Onlar da, "Zinanın arttığı ve kadınların süslenip sokaklarda ve çarşılarda gece ve gündüz dolaştıkları zaman" cevabını verdiler.[26] Böylece din âlimleri tarafından veba hastalığının sebebi tespit edilmişti. Onlara göre süslenip süslenip sokaklarda uluorta boy gösteren kadınlar bu has-

talığın sorumlusuydu. O zaman hastalığın tedavisi de çok kolaylaşıyordu. Bunun üzerine sultan veba hastalığının önüne geçmek için, kadınların sokağa çıkmalarını yasaklayıp bu emre uymayanların ölüm cezasına çarptırılacaklarını duyurdu. Kaynaklar, bu amansız hastalığa karşı önerilen bu çözümün işe yarayıp yaramadığından bahsetmiyor; ancak bu yasağın hem kadınları hem de ülke ekonomisini olumsuz etkilediğini ve çarşı esnafını zor duruma düşürdüğünü belirtiyorlar.[27]

Dine karşı işlenen suçlar Timur ve Timurlular zamanında da ağır bir şekilde cezalandırılmıştır. Timur'un 1386'da ele geçirdiği Tiflis'e 1400 yılında tekrar sefer düzenlendi. Bu sırada esir alınan Gürcülere Müslüman olmaları teklif edildi. Bu teklife evet diyenler kelime-i şehadet getirerek Müslüman oldular ve canlarını kurtardılar. Hıristiyan kalmakta direnenlerin çoğu ise ölümle cezalandırıldı.[28]

Timur, İsfahan bölgesindeki Carbadegan'da Enkuvan köyünde İsmaîlilerin bir tehlike anında tünellere saklanıp burada yaşadıklarını öğrenince onları cezalandırmak için değişik bir yöntem buldu. Askerlerini hemen görevlendirerek yakından geçen nehrin suyunu kazılan kanallar vasıtasıyla tünellere sevketti. Böylece tünellerin içi suyla dolunca içeride saklananların hepsi boğularak öldü. Yezdî ise, İsmailîlerin suyun akışı ile cehennemin ateşine kavuştuklarını söylemektedir.[29]

Timur, Ankara Savaşında Osmanlı sultanı Bâyezıd'i mağlup ettikten sonra bir süre Anadolu'da kalmış ve ardından ülkesine doğru gitmek üzere yola çıkmıştı. Bu sırada Erzincan'a da uğramıştı. Burada bulunduğu anda, şehirde yaşayan Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında bir tartışma çıkmıştı. Bu sırada Müslümanlar, Timur'a gelerek şehrin hâkimi olan Taharten'in Hıristiyanları kayırıp kolladığını ve bu yüzden kiliselerin bile camilerden büyük yapıldığını söyleyip şikâyetçi olmuşlardı. Timur bu şikâyeti dinledikten sonra adalet duygusu kabararak Taharten'i çağırmış ve durumu ondan sormuştu. Taharten de Timur'a, kendisi hakkında söylenenleri inkâr etmeyerek, Hıristiyanları kayırdığının doğru olduğunu, çünkü bunların ticaretle uğraşarak kendisine ve devletine servetler kazandırdıklarını söyledi. Aldığı bu cevap üzerine Timur, Hıristiyanlar arasında çok değer verilen bir

papazı huzuruna getirtti. Papaz geldiğinde ise, kızgınlığı dolayısıyla ondan Müslüman olmasını istedi, fakat papaz bunu kabul etmedi. Bunun üzerine çok sinirlenen Timur, bütün Erzincan Hıristiyanlarının kılıçtan geçirilmesini buyurdu. Ancak Taharten devreye girerek Timur'dan merhamet diledi; eğer Hıristiyan halkı bağışlarsa dokuz bin parça altın ile dokuz bin parça gümüşü ona armağan olarak vereceğini söyledi. Timur bu teklife hayır diyemeyerek halkı bağışladı ancak ceza olarak şehirdeki bütün kiliselerin yıkılmasını emretti. Tabiî emir derhal yerine getirildi.[30]

Timur her zaman bu cezalandırmaları din adına yaptığını söylemiştir. Tarihçiler onu ne kadar dindar göstermeye çalışsalar da, din Timur'un elinde siyasî amaçlarına ulaşabilmek için kullandığı bir araçtan başka bir şey değildir. Suriye'de iken Ali taraftarlarının koruyucusu gibi gözüken ve bu yüzden de Sünnî Suriyelilerin gözünde iflah olmaz bir Şii olan Timur, Mazenderân'da bir sebep yaratıp Şii dervişleri cezalandırmış, bu yüzden de onların gözünde Yezid olmuştu.[31] Timur kendisine koyduğu hedefe ulaşmak için her yolu nasıl mübah gördüyse, dini de istediği zaman istediği gibi algılamakta ve onu kullanmakta serbest olduğunu düşünmüştür. Gittiği pek çok yerde oranın âlimlerini toplayıp dinî konularda tartışmalar düzenleyip bu tartışmalara katılarak mütedeyyin bir insan görüntüsü verirdi. Zaman zaman duygulanır, din adamlarıyla birlikte huşu içerisinde ibadet eder, ama az sonra düzenlediği eğlencede sabahlara kadar şarap içip kızarmış at eti yiyerek dünya nimetlerinden ve zevklerinden sonuna dek yararlanmaya çalışırdı.

1441 yılında Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah, Tebriz'de bulunan Hurufîlerden büyük bir topluluğu diğer İslâm âlimleri ile yaptıkları bir tartışmadaki pervasızlıklarından dolayı ceza olarak öldürttü.[32]

3. Zina - Tecavüz - Livata - Sübyancılık - Taciz

Cinsellik ile ilgili suçlar insanlık tarihi kadar eskidir. Hemen hemen bütün inançlar tarafından şiddetle yasaklanan bu suçlar, toplum tarafından da her dönemde kınanmış ve bu suçları işle-

yenler diğer suçlara göre çok daha büyük tepki görmüşlerdir. Belki bu sebeple Türk tarihinin en eski dönemlerinden beri cinsellikle ilgili suçlar Türk devletlerinde de en ağır şekilde cezalandırılmıştır. Bu tip suçların cezası Cengiz Han Yasasına da aynı şekilde yansımıştır.

1156 yılı Malatya'sında bir Ermeni papaz, daha yeni nişanlanmış olan güzel bir genç kızı kilisede yalnız kaldıkları sırada kandırmaya çalışarak ondan olmadık şeyler istemişti. Bu uygunsuz teklife genç kızın tepkisi çok sert oldu ve kiliseden hemen uzaklaşmaya çalıştı. Ancak papaz ısrarlıydı ve kızın bağırışlarına aldırmayarak zorla tecavüz etti. Papaz amacına ulaştıktan sonra yaptığının duyulmasından korkarak kurbanını elleriyle boğarak öldürmüştü. Ardından kızın şişen parmaklarını ve kulaklarını kesen bu gözü dönmüş adam, küpeleri ve yüzükleri kandillerin içerisine sakladıktan sonra kızı da bir elbiseye sararak oradaki mahzene koymuştu. Aradan bir süre geçtikten sonra kızın akrabası ve anne babası kızı aramaya başlayınca, o sırada sokakta oynayan çocuklar onun kiliseye girdiğini söylemişlerdi. Hemen kiliseye koşan kızın yakınları, kızlarının orada olup olmadığını papaza sorunca, papaz, "Evet, kiliseye girdi fakat beni görerek utandı ve bir dakika bile durmadan telaşla çıkıp gitti" dedi. Zavallı kızın yakınları papaza inandılar ve dönüp gittiler. Daha sonra da şehirdeki akrabalarının evlerine tek tek giderek kızlarını aramaya devam ettiler. Bu sırada tesadüfen papazın şüpheli bir şekilde şehrin kapılarının birinden çıkmaya çalıştığını gördüklerinde onu yakalayıp hâkimin huzuruna götürdüler. Burada sorgulanıp işkence edildikten sonra suçunu itiraf etti ve görevlilere cesedin bulunduğu yeri gösterdi. Şehirdeki Müslüman, Hıristiyan, erkek, kadın bütün ahali toplanıp matem tutarak kızı gömdüler.

Papaz ise yapılan yargılama sonucunda derisi diri diri yüzülmek suretiyle ölüme mahkûm edilmişti. Hüküm hemen yerine getirildi. Önce derisi yüzüldü, sonra cinsel organı kesildi. Daha sonra da cesedi herkesin önünde yakıldı.[33]

Bağdat 1279 yılında o güzel baharlarından birini yaşıyordu. Ancak bu kez Dicle'nin kenarında toplanan halk baharın güzelliklerini değil, bir suçlunun cezalandırılmasını izliyordu. Çünkü

bugünlerde Bağdat Emirinin hizmetinde olan adamlardan birisi, pek çok kişinin karısına ya da kızına sarkıntılık ederek onları taciz etmişti. Bu işi alışkanlık haline getiren adam bununla da kalmayarak, büyük Divan ile alay ediyor ve onların verdiği kararlara gülüyordu. Kısa bir süre sonra yakalandı. Onu bir arabanın üzerine dikilmiş olan çarmıha bağladılar. Daha sonra ise iki tane büyük çuvaldızı diline soktular. Bu halde Bağdat sokaklarında gezdirdiler. Bu sırada arabanın üzerinde yanında bulunan görevli onu tokatlayarak işlediği suçları sayıp "İşte yaptıklarının cezası budur" diyerek bağırıyordu. Sonunda suçluyu Dicle'nin kıyısına getirdiler ve burada toplanmış olan halkın huzurunda kafasını keserek köprünün üzerine astılar. Cesedini ise ateşte yaktılar.[34]

Memlûk sultanı Baybars, çok sevdiği ve güvendiği Şeyh Hızır ile ilgili bazı şikâyetler almıştı. Onu huzuruna çağırarak kendisi hakkında pek çok şey söyleyen, onu zina ve livata ile suçlayanlarla yüzleştirdi. Sonunda suçlu olduğu anlaşılınca kalenin en berbat ve pis zindanlarından birine orada açlıktan ölmesi için attırdı.[35]

Baybars, çok güvendiği ve değer verdiği bir din adamı olan şeyhin işlediği bu mide bulandırıcı suçlara şahit olduğunda muhtemelen, kim bilir halktan ve sıradan kimseler neler yapar diye aklından geçirdi. Çünkü daha sonra halkın durumunu gözlemek üzere tebdili kıyafetle kaleden inerek geceleyin Kahire'de dolaşmaya başladı. Çok geçmeden düşüncelerinde yanılmadığını anladı. Bu kez komutanlarından bazılarını uygunsuz vaziyette, bir kadına sarkıntılık ederken yakalamıştı; aralarında vali vekilleri de vardı. Sultan Baybars hiç birisinin gözünün yaşına bakmadı ve ceza olarak hepsinin ellerini kestirdi.[36]

Memlûk Devleti'nde en uzun süre saltanat süren Sultan en-Nâsır Muhammed, üçüncü kez tahta geçtiğinde kendisine halife ve oğluyla ilgili bazı şikâyetler gelmişti. Alınan bilgilere göre halifenin oğlu, sultanın hassa birliklerinden bir kişiyle olması gerekenden fazla samimi bir şekilde arkadaşlık yapıyordu. İlgili kişi hemen sürgüne gönderildi. Diğer taraftan bu kötü alışkanlığın aile içinde yaygın bir hastalık olduğu anlaşıldı. Çünkü halife ile amcasının oğlunun da bu konuda zaafları olduğu tespit edilmişti. Yapılan soruşturma sonucunda, halifenin eğlenceye daldığı

ve Ebû Şame adında güzel yüzlü bir erkekle samimi olduğu, ayrıca sık sık onun yanında kaldığı anlaşılmıştı. O devrin tarih yazarları bu tür konuları çok zarif bir şekilde ve üstü kapalı olarak anlatmaya çalışmışlardır. Ama eğer iki erkeğin fazlaca samimi olduğundan söz edilirken birisinin yüz güzelliği önplana çıkarılıyorsa burada normal olmayan bir şeylerin varlığını anlamak için kâhin olmaya gerek yoktur. Devrin kaynaklarında, eşcinsel ya da biseksüel ilişkilerin ne kadarının yer aldığını tahmin etmek mümkün değildir. Fakat şimdi anlattığımız örnekte olduğu gibi bu kişi bir halife dahi olsa onunla ilgili bu konudaki bilgiler kayda geçmiştir. Halifenin yanında kalıp fazlaca samimi olduğu söylenen bu güzel yüzlü cemadâr da hemen Safad'a sürgüne gönderilmişti. Bir de bu tür ilişkilerin yürütülmesinde aracılık edenlerin yakalandıktan sonra aldıkları cezalar vardı. Bir halifenin bu tip bir ilişki kurarken kullandığı aracının da bir müezzin olmasına sanırım fazlaca şaşmamak gerekir. Halife ile güzel yüzlü cemadârın görüşmelerini sağlayan kaledeki müezzinlerden birisinin suçu sabit olunca ölünceye dek dövülmek suretiyle cezalandırılmıştı. Kaynağın ifadesine göre halife ile amcasının oğlu da hapse atılmak suretiyle cezalandırılmıştı. Her ne kadar halifenin amcasının oğlunun bu işle ilgisi açık olarak belirtilmemişse de kalenin birbirine yakın farklı burçlarında hapsedildikleri belirtilmiştir. Ayrıca ilginç bir ayrıntı ise, cezalandırmaları karşılaştırdığımızda ortaya çıkar. Çünkü halife, oğlu ve amcasının oğlu çok hafif bir şekilde cezalandırılırken bu fiile ortak olan diğerleri daha ağır cezalandırılmış, aracı ise öldürülmüştür. Kaynak bize açıkça bu suçtan dolayı olduğunu belirtmemekle birlikte, halife ve amcasının oğlunun beş ay yedi gün hapis yattıklarını bildiriyor. Fakat bu hapis cezasıyla ilgili de bazı tereddütler gözükmektedir. Çünkü tarihçimiz hapishaneden söz ederken bir yerde "hapishane" kelimesini kullanmış bir başka yerde ise "ikamet edilen mesken" terimine yer vermiştir. Bütün bunlardan anlaşılan ise, muhtemelen halife zorunlu ikamet cezasına çarptırılmıştı. Çünkü yine başka bir yerde onun bu sırada toplantılara katılmaktan men edildiği söylenmektedir.[37]

Bu tür suçların içerisinde herkes tarafından en büyük tepki çekeni ise halk arasında sübyancılık diye adlandırılan, çocuklara

uygulanan cinsel istismardı. Memlûkler zamanında bu tipte suçlara ve cezalandırmalara rastlanmaktadır. Mesela altı yaşındaki bir çocuğu kandırarak bu suçu işleyen bir köylü, yakalandığında halkın önünde önce kazığa oturtulmuş ve kamçılanmış, üç gün sonra da ölmüştü. Yine küçük bir çocuğa aynı amaçla saldıran ve konuşmasın diye boğup cesedini kuyuya atan bir terzi ise cinayet yerinde idam edildikten sonra cinsel organı da kesilip boynuna asılmıştı.[38] Toplum tarafından hastalıklı olarak kabul edilen böyle insanların o dönemde en ağır şekilde cezalandırılmalarından daha doğal bir şey olamazdı. Aynı şekilde bu tip suçlara verilen cezaların, diğer insanlara ibret olması ve onları caydırması için kalabalık halk kitleleri önünde sergilenmesine özellikle dikkat edilirdi.

1510 senesinde üç Memlûk şehrin biraz ıssız bir yerinde dolaşırken karşılaştıkları üç kadını yakalayıp etrafın tenha olmasından da cesaret alarak elle taciz etmeye başladılar. İçlerinden birisi işi daha ileriye götürerek kadınlardan birine tecavüz etti. Bu sırada diğer iki Memlûk kışlasına gitti. Bu durum şikâyet konusu olup Kahire valisine bildirildiğinde, hemen üçünü de yakalatıp tutuklattı. Ardından durumu sultana arz etti. Sultan onlara öyle bir dayak attırdı ki Memlûkler neredeyse dayaktan öleceklerdi. Daha sonra Memlûklerin üçüne de kadınların her birine bin dirhem tazminat ödeme cezası verdi. Tarihçinin ifadesiyle, "Çünkü onların namuslarına halel getirmişlerdi".[39]

Sultan Gavrî döneminde, ünlü bir Hanefî kadı'nın yardımcısı olan bir adamın genç ve güzel karısı yine ünlü bir Şafi-i kadı'nın yardımcısı Nureddîn Mesali ile kendi yatağında yakalanmıştı. Suçüstü yakalanan bu iki sevgili ağır işkencelere tâbi tutulmuşlardı. Adam, kırbaçlanmak suretiyle dövülürken, kadın bir eşeğe ters bindirilerek onur kırıcı bir şekilde Kahire sokaklarında dolaştırılmıştı. Kadın yüz dinarlık para cezasına çarptırıldıktan sonra, dört mezhebin kadısı bir toplantı yapmış ve suçluların recm cezasıyla öldürülmelerine karar vermişti. Sultan bu kararı onayladı. Suçluların taşlanarak öldürülmesi için halkın görebileceği bir yere çukur kazılmış ancak hüküm aynı gün gerçekleştirilmemişti. Araya pek çok kişinin girmesinde dolayı, bu ceza sultan tarafından, dört başkadı'nın razı olmamasına rağmen taşlanarak ölüm cezası hafifletilerek, asılarak ölüm cezasına çevrilmişti. Tarihçinin anlattığına göre, "Nureddîn Masali

Magşere'deki hapishaneden, kadın ise hücreden yani kadınlar hapishanesinden getirildi. Sultan ikisinin aynı halatla yüz yüze asılmalarını emretti. Kadın her yerini örten bir kıyafet giymişti. Bedevîler çok uzaklardan ölüm cezasını izlemek için geldiler". Cesetler iki gün asılı kaldıktan sonra gömülmelerine izin verildi.[40] Görüldüğü gibi zina suçuna ölüm cezası uygulanmış ancak infaz şer'î kurallara göre uygulanmamıştı. Ayrıca suçlular öldürülmeden önce, onlara tatbik edilen cezalar da sultanın iradesi ile gerçekleşmişti.

Timurlular zamanında bu tip suçlara Cengiz Han Yasası gereği ölüm cezası verilmiştir. Bu yasaya göre, suç zinayı işleyen iki tarafa yüklenir ve kim onları zina halinde yakalarsa öldürme hakkına sahip olurdu. Livata ve kadınlara tecavüz de aynı şekilde ölümle cezalandırılırdı. Ancak bir ayrıntıyı gözden kaçırmamak gerekir: savaş halinde ve özellikle şehirlerin yağmalanmasına izin çıktığında, genç delikanlılarla güzel kızlara yapılan tecavüzler görmezlikten gelinirdi.[41]

4. Vergi Ödememe - Serveti Saklama

Ortaçağ Türk devletlerinde yükü oldukça ağır olan devlet hazinesinin, pek çok gidere kaynak olması sebebiyle sürekli paraya ve gelire ihtiyacı vardı. Maaş, armağan ve ihsanlar gibi ödemeler geciktirilmeden halledilmeliydi; çünkü en ufak bir gecikme hoşnutsuzluk ve ardından isyan barutunun fitillenmesine neden olabiliyordu. Tahttaki değişikliklerden sonra yeni hükümdarların cömertçe davranması bir gelenek haline gelmişti. Tabiî bu tip ödemeler hazinenin bir anda boşalmasına yol açıyordu. Beklenmedik bir anda ortaya çıkan savaşlar için kaynak temin etmek çok da kolay değildi. Bu sebeple devlet hazinesinin doldurulması için zaman zaman adaletsiz ve istenmeyen uygulamalara başvurulabiliyordu ki bunların arasında vergiler ve ağır para cezaları da yer almaktaydı. Bu önlemler, bir başka deyişle zorunluluklar tüm sosyal tabakalar için geçerliydi. Ancak herkes belirtilen miktarları ödeyemiyordu ve bu da onların önce işkence görmesine daha sonra ise hayatlarının son bulmasına yol açabiliyordu.[42]

Bazıları ise, Memlûk Devleti'ndeki Emir Mintaş örneğinde olduğu gibi, işkencelere maruz kaldıkları halde servetlerini nerede

sakladıklarını açıklamıyorlardı. Mintaş, Malatya valisi iken Sultan Berkûk'a karşı isyan eden Halep Emiri Yelboğa ile birleşmiş ve sultana karşı birlikte hareket etmişlerdi. Başlangıçta işleri bir müddet rast gitse de daha sonra Berkûk haklarından gelmiş ve saltanatını geri alabilmişti.[43] Berkûk karşısında mağlup olan Emir Mintaş esir alındığında intihar etmeye kalkışmış ancak yarası ölümcül olmadığından kurtulmuş ve Halep Emirine teslim edilmişti. Çektiği türlü işkencelere rağmen konuşmayı reddederek servetinin yerini söylememiş ve saklamayı başarmıştır. Ancak bu servetin kendisine yar olmadığı da bir gerçektir. Çünkü Mintaş'ın konuşmayacağı anlaşıldığında kellesi vurulmuş, kafası Kahire'ye kadar şehir şehir dolaştırılmış ve son olarak da Zuveyle kapısına getirilerek orada asılmak suretiyle teşhir edilmişti. Yine Sultan Gavrî döneminde, Hazinedar Nâsıreddîn Safedî elmas bir taşı zimmetine geçirdiği iddiaları sonucunda alacağı cezadan ve göreceği işkencelerden korkarak kendisini zehirlemişti. Beyaz bir köle kadın, suçsuz olduğu halde on bin dinar ödemeye mahkûm edilmiş, kadıncağız her şeyini satmış ancak yine de parayı toparlayamayınca kendisini hücresinde asmıştı. Kahire valisi ve tacirlerin başı bir olup İbn Avvâd'ı yakalamış ve servetinin yerini söyletmek için çeşitli işkenceler uygulamışlardı. Ancak o da direnmiş, yapılan bütün işkencelere rağmen sakladığı servetin yerini söylememiş ve işkence sırasında ölmüştü.[44]

1515 yılında, sultan meydana indiğinde kendisine Yosef Şenuşo adında bir Yahudiyi getirdiler. Frenk tacirlerinden olan bu kişi uzun yıllar Memlûk Devleti'nin başkenti olan Kahire'de yaşadığı için Türkçeyi de çok iyi konuşuyordu. Bu kişi bir süre önce darphanede görevlendirilmişti. Ancak daha sonra, burada çalıştığı süre içerisinde zimmetine on iki bin dinar geçirdiği yönünde bazı söylentiler ortaya çıkmıştı. Alınan bilgilere göre bu miktarı, paraların veznini düşürmek suretiyle biriktirmişti. Sultan onu el-Maqşere hapishanesine gönderdi. Ancak orada servetinin yerini ve böyle bir serveti olduğunu itiraf etmedi. Sultan meydanda iken huzuruna getirilen bu adama işkence yapılmasını emretti. Bunun üzerine göğüs ve eklem yerleri sıkma aletine konarak işkenceye devam edildi. Sıkma aletinin verdiği acı her geçen dakika artmaya başlayıp dayanılmaz bir hale gelince,

adam Müslüman olduğunu söyleyip kelime-i şehadet getirdi. Ancak sultan Müslüman olmasını kâle almadı ve onu Kahire valisine teslim ederek cezalandırmaya devam etmesini ve üzerindeki bütün mal varlığının nerede olduğunu itiraf ettirmesini istedi. Ayrıca tarihçinin ifadesiyle sultan "Müslümanlar çoktur ve İslâm'ın da bu adama ihtiyacı yoktur" dedi. Daha sonra vali bu adamı zincire vurarak cezalandırmak ve konuşturmak üzere götürdü.[45] Tarihçi bu adamın akıbeti ile ilgili herhangi bir bilgi vermemektedir. Ancak sonucun ne olduğunu tahmin etmek çok zor değildir; ya servetinin yerini söyleyerek hayatını kurtarmıştı ya da konuşmayıp ölümü tercih etmişti.

Timurlular zamanında vergi ödemekte direnenlerin cezalandırılması ya da servetini gizlediğinden kuşkulanılan bazı kişilere işkence uygulanması sıkça görülürdü. Özellikle ele geçirilen şehir halkıyla vergi memurlarının öfkeli davranışları bir olayın çıkmasına neden olduğu zaman, barut fıçısı ateşe verilmiş gibi birden şiddet olayları artar, Delhi'de olduğu gibi kontrol altına alınamayan ve bir anda patlak veren yağma ve yakıp yıkmalara rastlanırdı. Bazen bu durum, İsfahan'da olduğu gibi Timur'un çok sinirlenmesi sonucunda bizzat onun buyruğu ile yapılırdı. Bazen de Astrahan'da olduğu gibi şehirler itaat ederek vergilerini ödemiş olmalarına rağmen bilinmeyen nedenler yüzünden yağma edilebiliyordu.[46]

Timur, Dimaşk'ı barış yoluyla ele geçirmişti. Şehir halkı ona itaat ettiğini bildirerek Timur'un istediği savaş tazminatını, Timur her ödeme sonunda bu rakamı arttırmış olsa da son kuruşuna dek ödemişti. Timur ile başlangıçta anlaşan ve aracı olan kadılar, savaş için yaptığı harcamaların tazmin edilmesine yönelik Timur'un talep ettiği eman parasını halktan toplamışlar ve sonra da kendisine takdim etmişlerdi. Fakat o, bu rakamın istediği rakam olmadığını, kendisinin bir milyon değil on milyon dinar istediğini aracı olan Dimaşklı kadılara söyledi. Bunun üzerine şehre dönen kadılar durumu halka anlattılar ve böylece tekrar erkek kadın, köle veya hür herkesten on dirhem istediler. Paranın toplanması esnasında parayı vermemekte ısrar edenler dayak atılmak suretiyle cezalandırıldılar ve istenen miktarı ödemek zorunda kaldılar.[47]

Ancak, halkın böylesine itaatkâr davranması bile başlarına gelecek olan şeyleri önleyememişti. Çünkü Dimaşk halkı her şeylerini verdikten sonra bile sakladıkları düşünülen servetlerini ortaya çıkarmaları için ağır işkencelere tâbi tutulmuşlardı. Aşağıdaki ifadeler o sırada Suriye'de bulunan İtalyan tacir Mignanelli'ye aittir:

> Timur, onların bütün mallarını teslim etmelerini sağlamak için her türlü kötü safsataları kullanıp hoş olmayan sebepler bularak, talep ettiği parayı onlardan almayı umuyordu. Bu sebeple adamlarını daha önce kaydedilmiş olan listelerle birlikte gönderdi ve aynı şekilde bu işyerlerinin sahiplerini de huzuruna çağırttı. Onlara şu ana kadar ödenmiş olan paranın kendisi için yeterli olmadığını, bu sebeple de büyük ordusunun yolculuk esnasında ihtiyaç duyacağı giderler için değişik yollar bulmak zorunda olduğunu haber verdi. Bu yüzden onların ellerindeki ve işyerlerindeki malları ile ürünlerini nafaka olarak ödemelerini aksi takdirde bütün bunları yakıp kül etmeye karar verdiğini söyledi. Zavallı Dimaşklılar ona artık hiçbir şeyleri kalmadığını bildirdiler. Bunun üzerine, o ana dek elindekileri fidye olarak vermemiş olanların malları, ya Timur'un hazinesine taşındı, ya da yakıldı ve bu sebeple birçok insan saklayıp da elinde bulundurduğu malları fidye olarak verdi. Onlar, bundan oldukça iyi bir kazanç sağladılar; bu da malların değerinin yarısı kadar idi. Timur elindeki malların listesini muhafaza ederek kendisine verilmiş olan ve verilmeyip de dükkânlarda kalmış olan listelerdeki kayıtlı malları tespit edip ikinci bir kez çok fazla miktarda mala el koymuş oldu.
>
> Sonunda Timur, artık doğrulukla veya sahtekârlıkla bundan daha fazla para ve mal gasp edemeyeceğini gördüğü zaman, beylerini ve komutanlarını huzuruna çağırdı ve onlara şöyle dedi; 'Ben bu aptal Dimaşklılardan büyük güçlüklerle az miktarda para toplayabildim, en büyük ve en güzel payı da sizlere ayırdım. Bakın, kalan her şeyi ben size hibe ediyorum, sizin üzerinize düşen çok güçlü olmaktır. Sizler onlara nasıl muamele edeceğinizi biliyorsunuz'. Sonra onlara kayıt listelerini teslim etti. Bunların içersinde mülk sahipleri ile işyeri sahiplerinin isimleri, malların ve ürünlerin listeleri ile bulundukları yerler yazılıydı. Timur onlara kan dökme konusunda izin verdi

ve onlar da Timur'a bir babanın isteğini yerine getiren oğullar gibi itaat ettiler. Bütün insanlık değerlerini bir kenara bırakarak Dimaşk'a girdiler ve kendilerine esir olarak verilmiş olan adamları getirttiler. İlk önce, mallarını mülklerini istila etmekle başladılar, sonra kamçıyla dövme, bıçakla kesme ve ateşle yakma yoluyla onlara azap verdiler. Anlatılan hikâyelere inanmak mümkün değil, hele hele bizzat gözle görmek çok daha fazla üzücü, çünkü insanları domuzların kazığa takıldığı gibi takıyorlar ve ondan sonra etin ateşte kızartılması gibi çevirme yaparak her taraflarını yakıyorlardı. Kazığın çevrilmesiyle birlikte acı dayanılmaz bir hal alıyordu ve çevreden canhıraş çığlıklar yükseliyordu. Çoğunlukla da ateşte tutulup kor haline getirilmiş olan demir parçasını can çekişen etlerin arasında dumanlar yükselip, kızarmış et kokusu gelinceye dek tutuyorlardı. Değişik türdeki bu işkenceler, insanları dermansız bıraktı ve ellerinde bulunan inanılmaz derecedeki fazla miktarları tahmin ve tasavvurların çok üstünde bulunan işkencelerden kurtulmak için ortaya çıkardılar.[48]

Bunların dışında sakladıkları serveti ortaya çıkarsınlar diye yapılan işkencelerden bazıları ise şöyleydi:

Meselâ bir adamı tutup kafasının etrafını bir urganla bağlıyor, sonra bunu etine işleyene kadar sıkıyorlardı; bir başkasının omuzlarına ip doluyor, bunu bir değnekle, omuzları yerinden çıkana dek kanırtıyorlardı. Kiminin başparmaklarını arkadan bağlayıp sırtüstü yere yatırıyorlar, mal varlığını birer birer itiraf edene kadar burun deliklerinden içeriye kül akıtıyorlardı; her şeyini verse bile inanmıyorlar, öldürene kadar işkenceye devam ediyorlardı. Hatta orada da durmuyorlar, ölü numarası yaptığı düşüncesiyle vücudunu biraz daha paralıyorlardı. Kimisi de kurbanını başparmaklarından evinin tavanına asıyor, altında bir ateş yakarak uzun süre adamı üstünde tutuyordu; ola ki adam alevlerin üstüne düşerse, sürükleyip dışarı çıkarılıyor, kendine geldikten sonra tekrar içeri götürülüp bir kez daha asılıyordu.[49]

Bütün bu işkenceler, zavallı Dimaşklılara sakladıkları düşünülen mal varlıklarını itiraf etmeleri için yapılmıştı; suçları buydu. Yani çalışarak emek harcayarak kazanıp biriktirdikleri para

ile sahip olduklarını, gelip yaşadıkları yeri işgal eden Timur'a vermek istemedikleri için!

5. Kalpazanlık

Para basma işi bugün olduğu gibi Ortaçağ Türk devletlerinde de, para basılmaya başlandığı dönemden beri devletin sorumluluğu altında olan bir görevdi. Bu iş devlet ekonomisiyle doğrudan ilgili olduğundan hassasiyet isteyen bir görev olarak her dönemde önemsenmiştir. Ortaçağ boyunca paralar sadece madenlerden basıldığı için, bu madeni paraların vezni, yani ağırlıkları istenilen ölçülerde olmalıydı. Eğer ağırlığı eksik olursa buna *kalp para* denirdi ve doğal olarak bu para itibar görmezdi. Bugün kısa yoldan zengin olmak isteyenlerin sahte para basma işine başvurdukları gibi, o dönemde de aynı amaçla kalp para basarak haksız kazanç elde etmek isteyenler çıkıyordu. Devlet, kalpazanları yakalayınca en ağır şekilde cezalandırırdı. Bu suçu işleyenler ve cezalandırmalarla ilgili elimizdeki örnekler Memlûk Devleti'ne aittir.

el-Müeyyediyye Medresesi'nde ikamet eden tasavvuf ehlinden bir kişi, habersiz yapılan bir kontrol sırasında kalp para basma aleti ile yakalanınca sultan bu kalpazanın elinin kesilmesini emretmiş ancak araya girip affını isteyenler nedeniyle bu şahıs dövülerek sadece hapse atılmıştı. Hapishanede bir süre kaldıktan sonra ise serbest bırakıldı.[50] Yine vezir Nâsıreddîn Muhammed eş-Şeyhi'nin yanında kalp para işiyle uğraşan kimseler ortaya çıkınca görevinden el çektirilmişti.[51]

Memlûk sultanı el-Gavrî zamanında 1505 yılında tasavvuf ehlinden olup Sungûriyye Medresesi'nde ikamet eden eş-Şeyh Sontabay adındaki şahıs sahte dirhem ve dinar bastığı gerekçesiyle sultana ihbar edilmişti. Bu bilgi üzerine görevlilere emir vererek onun kaldığı yere ani bir baskın düzenlenmesini istemişti. Yapılan baskın üzerine yaşadığı yerde birçok sahte para bulunmuştu. Yanında bu işle uğraşan ve ona yardım eden bir grup da yakalanmıştı. Sultan ellerinin kesilmesini emretmişti. Ancak daha sonra sultanın değer verdiği hatırlı bir şahıs olan Korkmaz el-

Atabekî'nin onun affı için araya girmesi üzerine ellerinin kesilmesi cezası affedilmiş ancak onun yerine sürgün olarak Kudüs'te oturmaları emredilmişti.[52]

Kalpazanlık suçunun cezası her zaman böyle hafif olmuyor, bazen ölüm cezasıyla sonuçlanıyordu. 1509 senesinin Nisan ayında kalpazanlık suçunu işlediği ve kalp para bastığı tespit edilen Cemâleddîn Zagali, önce çıplak halde bir eşeğe bindirilerek bütün Kahire sokaklarında dolaştırılmak suretiyle onur kırıcı bir şekilde teşhir edilmişti. Bu sırada önüsıra yürüyen cellâtlar ise yüksek sesle bağırarak halka onun suçunu duyuruyorlardı. Suçlu ve onunla birlikte bu işe ortak olan beş yandaşı, kendilerinin koruyucusu olan Emirin evinin önünde kurulmuş olan darağaçlarında ve halkın huzurunda asılarak öldürüldüler.[53]

Ortaçağda, Memlûk Devleti'nde kalpazanlık suçuna bu tür cezalar verilirken, aynı dönem Avrupa'sında ve VIII. Henri'nin İngiltere'sinde aynı suça biraz daha ağır diyebileceğimiz bir ceza veriliyordu. Zehirleme suçundan hüküm giymiş olanlara da verilen bu ceza suçluyu ağır ağır haşlamak suretiyle öldürmek şeklindeydi.[54]

6. Cinayet

Ortaçağda cinayet en yaygın suçlardan birisiydi. Özellikle, halk arasında işlenen bu suç kaynaklara çok fazlaca yansımamıştır. Ancak orijinal bir yanı olan bazı cinayet suçları tarihçilerin ilgisini çekmiş ve eserlerinde aktarmışlardır. Cinayet suçunun cezası çoğunlukla ölüm olmuştur.

Selçuklular zamanında Batınîlerin özellikle suikastlar ile devlet büyüklerine ve hükümdarlara yönelik pek çok saldırılarda bulunduklarını ve cinayetler işlediklerini görmüştük. Ancak onların işlediği cinayetler her zaman devlet büyüklerine yönelik değildir. Halktan kişileri de katlettikleri aşağıdaki örnekten anlaşılmaktadır.

İsfahan kentinde Batınîlerin sayısının arttığı bilinmekteydi. Bir adam bugünlerde tesadüfen bir arkadaşının evine girmiş ve orada görülmemiş elbiseler, ayakkabılar ve hiç rastlamadığı si-

lahlarla karşılaşmıştı. Şaşkınlık içerisinde arkadaşının yanından ayrılan adam gördüklerini etrafındaki insanlara anlattı. Toplanan kalabalık o eve baskın yaparak eşyaları ortaya çıkarınca, bu eşyaların zaman içerisinde kaybolduğu düşünülen kişilere ait olduğu ve onların öldürüldüğü anlaşıldı. Yapılan soruşturma sonucunda Batınîlerin bu masum insanları nasıl öldürdüğü ve daha sonra ne yaptığı anlaşıldı. Alınan bilgilere göre, Batınîlerin yaşadığı geçitlerin orada âmâ ya da âmâ gibi davranan bir adam duruyordu. Oradan birisi geçecek olsa, kendisini geçidin kapısına kadar götürmesini ister, o da bu âmâ şahsı geçidin kapısına kadar götürünce hemen yakalanıp öldürülürdü. Daha sonra ise bu cesetleri gizlemek maksadıyla yapılmış olan kuyuya atılırlardı.

Bütün bunlar anlaşıldıktan sonra, özellikle din adamlarının önderliğinde silahlanmış büyük bir kalabalık toplandı. Ardından, adeta Batınî avına çıkan silahlı halk yakaladıkları Batınîleri daha önceden açılmış ve içerisinde ateş yakılmış olan büyük çukura atıyorlardı. Böyle çok sayıda cinayet işlemiş olan bu Batınîler ateşte yakılmak suretiyle cezalandırıldılar.[55]

Anadolu Selçukluları zamanında biraz efsanevî bir şekilde anlatılan diğer bir cinayet ve cinayeti işleyen şahsın cezadan kurtulması ile ilgili hikâye şöyledir: Alâeddîn Siryanus adında hilekâr ve yaman bir yankesici olan bir Rum, bir gece rüyasında Mevlâna'nın ayaklarını çok çok ovaladığını görür. Fakat onun kim olduğunu da bilmez. Sonra tesadüfen Mevlâna ile karşılaşır ve Mevlâna ona, "Ha! Siryanus dün geceki zahmetten nasılsın?" der. Siryanus şaşırarak bu olaydan çok etkilenir ve gece rüyasında gördüğü adamın bu adam olduğunu anlar. Ancak o bundan önce bir zalimi öldürmek suretiyle büyük bir suç işlemiştir. Bu sebeple de ölüm cezasına çarptırılmıştır. Ancak Mevlâna onu cellâtların elinden kurtarır. Siryanus da derhal Müslüman olur.[56]

Memlûk Devleti'nde cinayet suçuna verilen cezanın infazı zor bir ölüm şeklinde oluyordu. 1311 yılında Emir Akkuş er-Rûmi'nin Memlûklerinden yedi kişi, Emir Akkuş'u öldürüp mal varlığını da çalarak Kerek'e kaçtıklarından dolayı yakalanıp Kahire'ye getirilmişler ve kalenin altında herkesin önünde ortadan ikiye bölünmek suretiyle cezalandırılmışlardı. Çünkü suçlular hem cinayet hem de hırsızlıktan hüküm giymişlerdi.[57]

1314 yılında tarihçinin ifadesiyle garip bir olay yaşandı. Buna göre, Huseyniye semtinde ikamet eden ve ismi Ali olan kişi Cuma günü elinde kılıcı olduğu halde atına binerek caddelere dalıp önüne çıkan Yahudiler ve Hıristiyanlara saldırmış, pek çoğunu yaralamış bir kısmının da savurduğu kılıç darbeleriyle elini kesmişti. Bu şahıs daha sonra görevliler tarafından Zuveyle kapısının hemen dışında kaçmaya çalışırken yakalanmış ve orada boynu vurulmak suretiyle cezalandırılmıştır.[58] Görüldüğü gibi bu kişi tam olarak cinayet işlememiş olmakla birlikte halkın arasına atıyla girip özellikle gayrimüslimlere saldırmış ve pek çoğunu ağır yaralamıştı. Bu suç da, mağdurların Müslüman ya da Müslüman olmamasına bakılmaksızın ağır bir şekilde ölümle cezalandırılmıştır.

1507 senesinde Arap Vâiloğullarının reisi olan Ahmed bin Muhennâ ismindeki şahıs işlediği bir suçtan dolayı hapishanedeyken, bir yolunu bulup hapishane görevlisini öldürerek kaçmıştı. Ancak sıkı bir takip sonucunda yakalandı. İşlediği cinayetin ve hapishaneden kaçmanın cezası olarak, sultan onun Kahire'de Bâb en-Nasr'da asılmasını buyurdu ve hemen asıldı.[59]

Kahire'de geçimini insanları kandırarak ve haksız kazanç sağlamak yoluyla devam ettiren iki kişi, bu kez de kendilerine varlıklı bir adamı kurban olarak seçmişlerdi. Bu adamın birisi Anadolu'dan gelmiş beyaz, diğeri de Habeş olmak üzere iki cariyesi vardı. Kötü niyetli adamlar bu iki cariyeyi ne yapıp edip efendilerini öldürmeleri konusunda ikna ettiler. Çünkü o zaman adamın bütün mal varlığına sahip olacaklar ve bundan böyle rahat bir yaşam süreceklerdi.

Sonunda cariyeler efendilerini zehirleyerek öldürdüler ve cesedini ıssız bir yere sakladılar. Ardından diğer iki adamla birlikte efendilerinin bütün parasını ve değerli eşyalarını alarak İtfih bölgesinde sakin bir yere yerleştiler. Bu olayın üzerinden beş ay geçtikten sonra cariyelerden yaşı küçük olanı komşularıyla yaptığı bir sohbet sırasında düşüncesizlik edip efendilerini nasıl öldürdüklerini ağzından kaçırmıştı. Bir süre sonra bu bilgi bölge valisine kadar gitmişti. Vali tarafından görevlendirilmiş olan adamlar hemen o küçük yerleşim birimine gidip cariyelerle iki adamı yakalayarak Kahire'ye getirdi. Yapılan sorgulama sonucunda

muhtemelen kullanılan işkence yöntemlerine dayanamayan kadınlar her şeyi itiraf etmişler ve daha sonra da görevlileri, öldürdükleri efendilerini sakladıkları yere götürüp cesedi de göstermişlerdi. Sultan, suçları sabit olduktan sonra bu dört caninin efendilerini öldürdükleri yerde idam edilmelerini buyurmuştu. Bu olay ve olayın kahramanları ile ilgili haberler bütün Kahire'de o kadar çabuk yayılmıştı ki, bu dört kişinin asılacağı gün olayın geçtiği yerde çok büyük bir kalabalık toplanmıştı. Suçlular kendilerine lanetler okuyan kalabalığın önünde asılmak suretiyle cezalandırıldılar. Ayrıca kalbinde kötülük olanların bakıp ders almaları için cesetler iki gün boyunca asıldıkları yerde kalmıştı.[60]

Rum asıllı bir cariye de kendisine yardım eden diğer bazı cariyelerle birlikte hareket edip sahibesinin parasını ve mal varlığını almak için onu yastık ile boğmak suretiyle öldürmüştü. Ancak çaldığı paraları harcayacak vakti olmadı. Yakalandıktan sonra kadınlara nadiren uygulanan idam ile cezalandırılmak suretiyle öldürüldü. Yine kocasıyla birlikte planladıkları pek çok cinayete ortak olan bir kadın, ayrıca pek çok çocuğu sadece elbiselerini alıp satmak için boğarak öldürdüğünden dolayı "boğan kadın" lakabıyla meşhur olmuştu. Bir süre sonra yakalandıklarında, kadın olmasına bakılmayarak kocasıyla birlikte idam edilmek suretiyle öldürülmüştü.[61]

Ancak suçlular bazen yakalanamıyor ve cezadan kurtuluyordu. Memlûk Devleti'ndeki bu sert adalet anlayışı, zaman zaman çok ağır geliyor ve suçluların yasalara karşı çıkarak kaçtıklarına da şahit olunuyordu. Mesela çırağını öldürdükten sonra fırına atıp yakan bir fırıncı kaçabilmişti. Karısını öldürdükten sonra ikiye bölen ve her parçasını Kahire'nin ayrı bir caddesine koyan bir başka kurnaz katil de kaçmayı başarmıştı. Başka bir gün, Nil nehrindeki bir köprü civarında güzel giyinmiş ve değerli takılar takmış bir kadın cesedi bulunmuştu. Kahire valisi cesedi getirtmiş ve ez-Zâhir Camisinde bir tabuta koydurarak herkese göstertmiş ancak cesedi kimse teşhis etmeyince yirmi dört saatin sonunda kadın gömülmüş, muhtemelen bir rezilliğin ya da tutkunun neden olduğu bu cinayet de cezasız kalmıştı.[62] Bütün bunlar Memlûk Devleti'ndeki faili meçhul cinayetler olarak tarihteki yerini aldılar.

Cinayetler bazen çok daha vahşice ve insan aklının alamayacağı şekilde de karşımıza çıkabiliyordu. Osmanlı tarihlerinde "Kötürüm Bâyezıd" olarak da bilinen Celâleddîn Bâyezıd, 1362 yılından önce Candaroğulları Beyliği'nin başına geçmişti. Candar Beyi Bâyezıd yaşı biraz ilerlediğinde memleketin idaresini en sevdiği oğlu İskender Bey'e vermeyi düşünüyordu. Bu durumun farkına varan büyük oğlu Süleyman Şah ise babasına çok kızarak bir fırsatını bulup canice davranarak kardeşi İskender'i öldürmüştü. Daha sonra da Beyliği ele geçirmek için Osmanlı sultanı Murad-ı Hüdavendigâr'dan yardım isteyerek Osmanlılara sığınmıştır.

Kötürüm Bâyezıd, oğlu İskender'in ölümünden dolayı büyük üzüntü duymuş, buna karşılık muhtemelen oğlu Süleyman'ın da kendi çektiği evlat acısını çekmesi için Süleyman'ın biri kız diğeri erkek olan iki çocuğunu yani kendi öz torunlarını, oğlunu cezalandırmak için öldürmek vahşetini göstermiştir.[63] Tarihte bazı cinayetler vardır ki insanoğlunun beyni bunları anlamakta büyük güçlük çeker. Hiçbir cinayet anlaşılır değildir. Ancak yukarıdaki örnek tam ifadesiyle insanın kanını donduracak cinsten bir cinayettir.

Timurlu hükümdarı Şahruh, Semerkand'a ulaştıktan sonra Çobanata tepeleri civarındaki Kanıgil denilen düzlükte ordugâhını kurmuştu. Altı gün sonra ise buraya Timur'un ordu komutanlarından olan Nureddîn'in kesilmiş başı getirilmişti. Bunun üzerine Şah Melîk hemen Semerkand'a davet edilmiş ve oraya geldiğinde ağır hakaretlere uğramıştı. Bundan başka Şeyh Nureddîn'in katili dayak atılmak suretiyle cezalandırılmıştı.[64] Bu, muhtemelen cinayet suçuna verilebilecek en hafif cezaydı.

7. Esnaf Hataları

Ortaçağ Türk devletlerinde ticaret hayatı çok canlıydı. Ticaret bütün devletlerde yönetim tarafından her zaman teşvik edilmiştir. Halkın refah düzeyinin artması için ticaretin gerekliliğine inanılırdı. Bu alanda çalışarak geçimini sağlayan küçük ya da büyük esnafın mutlaka uymak zorunda olduğu kurallar vardı. Özellikle şehirlerdeki esnafların ilgili görevliler tarafından sık sık de-

netlendiklerini biliyoruz. Bu denetimler esnasında tespit edilen her türlü esnaf hataları, daha çok halkın mağduriyetini önlemek için mutlaka cezalandırılırdı ve bu ceza çoğunlukla ağır olurdu.

Büyük Selçuklu Devleti'nin bilge veziri Nizâmülmülk, *Siyasetname* isimli eserinde, halkın huzur içinde yaşayabilmesi için sultanların insaflı ve adil olmaları gerektiğini anlatırken, bu konuya Gazneliler devrinden esnaf hatasıyla ilgili bir örnek verir. Buna göre, bir zaman Gazne şehrinde bütün fırıncılar fırınlarının kapılarını kapamışlardı. Ekmek çıkmayınca fakirler, garipler büyük bir sıkıntıya maruz kalmışlardı. Sultan İbrahim'e giderek fırıncıların kendilerine zulüm ettiğini bildirerek şikâyette bulundular. Sultan da şehrin bütün fırıncılarının huzuruna getirilmesini buyurdu. Huzura getirilen fırıncılara niçin ekmek çıkarmadıkları sorulduğunda, fırıncılar "Saray fırıncıları 'Emir böyledir' diye şehre gelen bütün buğday ve unu saraya alıyorlar, bize bir kilo bile buğday düşmüyor" dediler. Sultan bunu duyunca saray fırıncılarının hepsinin fillerin ayakları altına atılmak suretiyle öldürülerek cezalandırılmalarını emretti. Ardından fırıncıların cesetleri fillerin hortumlarına bağlanarak şehirde teşhir edildi. Bu sırada fillerin önünde yürüyen tellâllar ise, "Hangi fırıncı işyerini açmazsa ona da aynı ceza tatbik edilecektir" diye bağırıyordu. Aynı gün ambarlar açılıp fırıncılara yeterince buğday dağıtılınca, ertesi günü akşamın geç saatlerinde bile fırınlarda hâlâ en az on beş kilo ekmek kalmıştı.[65]

Memlûk Devleti'nde, yaptıkları alışverişlerde borçlarını zamanında ödemeyenler, ister esnaf ister halktan kişiler olsun ceza olarak hapse atılırlardı. Bu kişiler ödemedikleri borçlarına karşılık olmak üzere belli bir süre hapiste kalırlardı. Ancak zaman zaman bunların affa uğradıkları da görülürdü. Örneğin Memlûk sultanı Baybars zamanında borcundan dolayı hapse atılmış olan esnaf ya da halktan kişilerin hepsi, borçları sultan tarafından ödendiği için salıverilmişti.[66]

Timurlular zamanında da esnafın düzenli ve düzgün çalışmasına dikkat edilirdi. Timur sefer dönüşlerinde, yokluğunda neler olup bittiğini araştırıp üst düzey görevlilerden bile suç işleyenleri cezalandırdığı gibi, bizzat kendisi tartı ve uzunluk aletlerini, satılan malların fiyatlarını ve kalitelerini kontrol ederdi.

Eğer bu konuda herhangi bir eksiklik ya da hata görürse ilgili esnaf erbabını hemen cezalandırırdı.[67] Bu konularda hiç kimseye acımaz, suçlulara verilmesi gereken cezayı hemen verirdi. Mesela, eti çok pahalı sattıkları belirlenen birkaç kasap idamla cezalandırılmıştı. Yine, eksik iş yaptıkları tespit edilen kunduracı ve diğer bazı esnaf da şiddetli cezalara çarptırılmışlardı. Ancak diğer taraftan Clavijo'nun ifadesiyle, "Bu şiddetli cezalara maruz kalmış esnaf, cezaların onları kolaylıkla soymak için verildiği düşüncesindedir."[68]

Timurlu Devleti'nde görevlilerin ya da esnaftan kişilerin rüşvet ve faizcilikle uğraşmaları çok ağır bir şekilde cezalandırılmıştır. 1462 yılı Ocak ayında, Herat'da ordu için vergi toplamakla görevlendirilmiş olan Hoca Muizzüddîn ve sarraf Şeyh Ahmed rüşvet ve faizcilikle suçlanmışlardı. Ebû Sâid bu suçu işleyenlere çok acımasız davrandı. Sarraf olan Şeyh Ahmed'in Herat şehrinin kuzey kapısı yanında diri diri derisini yüzdürmüş ve bu vaziyette büyük acılar çekerek öldürülmesini emretmişti. Hoca Muizzüddîn ise kale surları yanında bu tip cezalandırmalar için kullanılan içi kaynar su dolu büyük bir kazana atılarak haşlanmak suretiyle cezalandırılmıştı.[69] Her iki cezalandırma da çok sık rastlanmayan türde ağır cezalardı. O dönemde rüşvet ve faizcilik suçları hiç hoş karşılanmadığı için bu ve buna benzer şekillerde hükümdarların müdahalesi ile cezalandırılmıştır.

8. İftira Atmak

Birilerini karalamak, önünü kesmek ya da zarar vermek için iftira atmak, Türk devletlerinde hoş karşılanmazdı. Çünkü birisine işlemediği bir fiili isnat etmek doğru değildi. Eğer bu suçun işlendiği tespit edilirse verilen ceza da ağır olurdu.

Anadolu Selçuklu sultanı I. Gıyâseddîn Keyhüsrev ikinci kez tahta geçtiğinde, şehirdeki bir grup, sultana gelerek, "Konya halkının şehri kendisine teslim etmekte gösterdikleri isteksizliğin ve ihmalin sebebi Kadı Tirmîzi'dir" dediler. Söylenildiğine göre Kadı Tirmîzi, "Sultan Gıyâseddîn kâfirlere yakınlık ve dostluk gösterdiği ve onların ülkesinde şeriatın yasakladığı şeyleri yaptığı

için saltanat tahtına oturamaz" demişti. Sultan kendisine aktarılan bu bilgi üzerine Kadı Tirmîzî'ye çok kızdı ve onun öldürülmesini emretti. Emir hemen yerine getirildi ve Kadı Tirmîzî idam edildi.

Ancak bir süre sonra sultan, bahsedilen olayla ilgili gerçeği öğrendiğinde Kadı Tirmîzî'ye iftira atıldığını anladı ve iftiracılar teker teker yakalanarak sultan tarafından ağır şekilde cezalandırıldı. Ayrıca sultan duyduğu vicdan azabı sebebiyle Kadı Tirmîzî'nin yakınları ve çocuklarından özür dileyerek onlara çok cömert davranıp pek çok mal bağışladı. Tabiî sultanın bu yaptıkları hak etmediği bir şekilde cezalandırılmış olan Kadı Tirmîzî'yi geri getirmedi.[70]

Memlûkler zamanında Dimaşk'ta Zahireddîn Acemî adında bir şeyh vardı. Dimaşk valisi Tenkiz bir zamanlar onun öğrencisi olduğundan kendisine çok saygı gösterirdi. Bir gün diğer kadıların da bulunduğu bir ortamda başkadı Cemâleddîn bir hikâye anlatıyordu. O sırada Zahireddîn söz alarak, "Yalan söyledin" dedi. Başkadı da bu suçlamadan rahatsız olarak valiye dönüp "Bakınız sizin huzurunuzda beni nasıl yalanlıyor" dedi. Bunun üzerine vali Tenkiz, "Onun aleyhine dava aç" dedi. Ancak bunu söylerken başkadı'nın bu kararla hoşnut olacağını ve Zahireddîn'e herhangi bir zarar vermeyeceğini düşündü. Fakat kadı, şeyhi hemen Adiliye Medresesi'ne sevkederek burada ceza olarak iki yüz kamçı vurdurduktan sonra, bir eşeğe bindirilip bütün Dimaşk'ta dolaştırılmak suretiyle onur kırıcı bir şekilde teşhir edilmesini emretti. Zavallı Şeyh Zahireddîn bu şekilde dolaştırılırken, önde giden bir tellâl da onun suçunu yani bir başkasına iftira attığını yüksek sesle bağırarak bütün Dimaşk halkına duyuruyordu.[71]

Timur Suriye seferi sırasında Memlûk kuvvetleriyle sıcak çatışmaya girmeden önce, casusları vasıtasıyla, buradaki Memlûk Emirleri arasında bir fikir birliğinin olmadığını öğrendikten sonra bunu onlara karşı kullanmak amacıyla Halep valisi Timurtaş'a son bir elçi gönderdi.

Timur bu elçi ile Timurtaş'a, valiliğinin devam edeceği sözünü veriyor, ancak ondan, daha önce gönderdiği elçileri öldüren Dimaşk valisi Sudûn'u tutuklayıp kendisine teslim etmesini isti-

yordu. Timurtaş, kendisine Timur'un bu teklifini getirmiş olan elçiyi diğer Emirlerin huzuruna götürdü. Ancak elçi buraya geldiği zaman ağız değiştirerek, Timur'un Dimaşk valisi Sudûn'u yakalaması isteğini inkâr etti. Sonra da Timurtaş'a dönerek şunları söyledi: "Eğer sen Emir Timur'a, bu bölgenin savunmasız bir halde olduğunu bildiren ve onu Halep'e davet eden mektubu göndermemiş olsaydın o buralara asla gelmeyecekti."[72] Elçi besbelli ki bu sözleriyle orada bulunan Emirlerin kafasını karıştırmak ve onları kendi içlerinde bölmek istiyordu. Bu yalan sözleri ve iftiraları duyan Timurtaş yerinden fırlayarak elçiyi orada dövmeye başladı. Daha sonra da bu yaptığının cezası olarak boynunun vurulmasını emretti ve emir hemen yerine getirildi.[73]

Timurlular devrinde, daha önce farklı bölümlerde sözünü ettiğimiz Miranşah'ın hanımı Hanzade, kendisi hakkında ortaya atılan kocasına ihanet ettiği yönündeki iftiraları yalanlamayı başarmıştı. Daha sonra kendisine bu kötü iftirada bulunmuş olanlar, erkek ya da kadın hepsi tespit edilmiş ve yapılan sorgulamalar sonucunda suçları sabit olan bu iftiracılar işledikleri suçun cezasını öldürülmek suretiyle cezalandırılarak ödemişlerdi.[74]

Atılan iftira hangi konuda olursa olsun asla hoş görülmemiş ve cezası mutlaka verilmiştir. İster bir savaş taktiği olarak, ister onurlu bir kadının iffetine zarar vermek şeklinde vuku bulsun, hiç fark etmemiş ve iftira atanlar yaptıklarının bedelini ağır bir biçimde ödemişlerdir.

9. Nankörlük - Ahde Vefasızlık

Türk kültüründe vefalı olmak her zaman bir erdem olarak kabul edilmiştir. Bunun tersi olan nankörlük ise özellikle askerî devlet anlayışı içerisinde asla hoş görülmemiş ve cezalandırılmıştır. Türk devletlerindeki askerî yapılanma içerisinde ödül ve ceza, bireyleri motive etmek için başvurulan yöntemler olmuştur. Vefalılık ödüllendirilirken, nankörlük de bir cezalandırma sebebi idi.

1248 yılında Fransa kralı IX. Louis'in düzenlediği VII. Haçlı Seferinin hedefi Mısır olmuştur. Bu sırada Eyyûbîlerin başında

ise es-Sâlih Necmeddîn vardı. Ancak hükümdar bu sırada hastaydı. Haçlılar kolaylıkla Dimyat'ı ele geçirdiklerinde onun hastalığı daha da artmış ve el-Mansûra kalesinde bulunduğu sırada, 23 Kasım 1249'da vefat etmişti. Haçlıların başındaki Fransa kralı IX. Louis, hükümdarın ölümünü bir fırsat bilerek Dimyat'tan harekete geçmiş ve ilerlemesini güneye doğru sürdürmüştü. Haçlılar Dimyat'ı savaşmaksızın ele geçirmiş olmalarından da cesaret alarak bu ilerleyişlerini Mısır'a dek sürdürebileceklerini düşünmüşlerdi. Ancak Eyyûbî hükümdarı es-Sâlih'in kurduğu ve çoğunluğu Kıpçak Türklerinden oluşan Memlûk grubu Haçlıları el-Mansûra'da hezimete uğratmışlardı. Buradan kaçmaya çalışan diğer Haçlı kuvvetleri ise Farskur yakınlarında tekrar yenilgiye uğratılarak hemen hemen hepsi Kral IX. Louis de dahil olmak üzere esir alınmıştı.

Eyyûbî hükümdarı es-Sâlih'in ölümünden sonra hem Türk Memlûkler hem de es-Sâlih'in karısı Şecer ed-Dürr o sırada Hısn-ı Keyfa'da vali olarak bulunan oğlu Turanşah'ın tahta geçmesini uygun bulduklarından ona haber göndererek kendisini Mısır'a davet ettiler. Kısa bir süre sonra Mısır'a gelen Turanşah, hem üvey annesinin hem de Türk Memlûklerin sayesinde kolaylıkla Eyyûbî tahtına oturdu. Ancak Turanşah hükümdar olduktan sonra, hem üvey annesine hem de Türk Memlûklere karşı hiç de uygun olmayan davranışlarda bulunmaya başlamıştı. Önce üvey annesi Şecer ed-Dürr'e haber göndererek babasından kalan serveti saklamayıp kendisine iade etmesini istemişti. Ardından da Haçlılara karşı zafer kazanıp ülkeyi büyük bir tehlikeden kurtarıp bir anlamda sultan olmasını sağlayan Türk Memlûkleri takdir ve taltif edeceğine kıskanmaya başlayarak onları belki de kendisi için bir tehdit olarak gördüğünden, içki âlemlerinde sarhoş olduğunda hepsini teker teker öldüreceğini söylemeye başlamıştı. Bütün bunlar yetmezmiş gibi bir de babası dönemindeki itibarlı ve en etkili Emirlerden olan danışmanlarını azledip bir vefasızlık örneği olarak onların yerine Hısn-ı Keyfa'dan getirttiği ahbaplarını tayin etmesi bardağı taşıran son damla oldu. Bunun üzerine toplanan Emirler, "Arkadaşlar gördüğünüz gibi sultan bizi nasıl utanç verici ve onur kırıcı bir duruma düşürdü ve babasının nazarında kazandığımız itibarı ve saygınlığı elimizden aldı" diyerek

onu öldürmek suretiyle cezalandırmayı kararlaştırdılar. Bu kararın alınmasında üvey annesinin de rolü olmuştu. Çünkü o Turanşah'ın tahta geçmesi için çok çaba sarf etmiş olmasına rağmen, üvey oğlu tarafından nankörce tehdit edilmişti. Daha sonra alınan karar gereği, bir ziyafet esnasında, Baybars önce bir kılıç darbesiyle Turanşah'ın parmaklarını kesmiş ardından yanındakiler ile birlikte kuleye çıkan sultan oradan ahşap kule ateşe verilmek suretiyle indirilmişti. Nil nehrine doğru kaçarken arkasından kaburgalarına bir mızrak saplanmış ve son olarak da nehrin içinde Emir Aktay'ın kılıç darbeleriyle öldürülmüştür.[75]

Memlûk Devleti ile Frank devletleri arasında yapılan antlaşmalarda taraflara ait yemin metinleri düzenlenmiştir. Bu yemin metinlerinden bazıları günümüze kadar korunmuştur. Bu metinlerden özellikle Hıristiyanlara ait olanlar çok ayrıntılı olarak kaleme alınmıştır. O dönemde ahde vefasızlığın devletlerarası ilişkilerde de cezaî bir yaptırımı vardı. Verilmiş olan sözlerden dönülmesi ve yeminin bozulması halinde, Kudüs'e otuz hacı gönderilmesi ve bin Müslüman esirin serbest bırakılması gibi cezalar öngörülmüştür.[76]

Timur'un Emir Şeyh adında uzun yıllar hizmetinde bulunmuş, değer verdiği bir uşağı vardı. Horasan vilayeti ele geçirildiğinde Timur onu İsfizar'a hâkim ve Taban Bahadır'ı da şahnesi tayin etmişti. Emir Şeyh bir süre sonra kötü huylarından dolayı şeytana uyarak, gördüğü nimete nankörlük edip muhalefet ederek Taban Bahadır'ı öldürmek istedi. Bu gelişme Timur tarafından öğrenilince o taraflara bir sefer düzenlendi. O nankörün ve adamlarının bulunduğu kale kuşatılarak yapılan savaşta iki bine yakın kişi diri olarak ele geçirildi. Bu ele geçirilenlerin akıbetini olayı anlatan tarihçiden dinleyelim: "Bunları toprak yığını altına koyup diri diri gömdüler, bu siyaseti asırlarca âleme ibret olması için yaptılar."[77]

Mehmed Mirga, Timur'un akrabalarından büyük bir Emirdi. Belki Timur'un yakını olmasının avantajını da kullanarak pek çok ihsana nail olmuş ve önemli mevkileri işgal etmişti. Ayrıca emrindeki asker sayısı da çok fazlaydı. Bir süre sonra bu Emir, biraz da gücüne güvenerek, o güne dek Timur'un kendisi için yaptıklarını unutmuş gözüküp ondan yüz çevirdi ve düşmanlık göstermeye

başladı. Ancak Timur, kendisine bağlı bir Emiri ödüllendirmede nasıl sınır tanımaz ise, yanlış yaptığını tespit ettiğinde onu cezalandırmada da aynı şekilde sınır tanımazdı. Mehmed Mirga'nın bu hallerini gördüğünde, hakkında bir yakalama emri çıkarıp üzerine bir ordu gönderdi ise de onu bulmak mümkün olmadı. Ancak bir süre sonra Timur'un adamlarından Osman Abbas, askerleriyle Semerkand'a doğru giderken bir çeşmede konakladığında etrafta at izlerine rastladı. Daha sonra bu izleri takip ettiğinde Mehmed Mirga'yı buldu. Hemen askerleriyle onun etrafını kuşatarak önce kaçmasına engel oldu ve yakalayarak kıskıvrak bağlayıp birkaç gün içerisinde Timur'a yetiştirdi. Bu vaziyette huzuruna getirilen Emiri azarlayıp yaptıklarını sayıp döken Timur, onu ve adamlarını en ağır şekilde cezalandırdı. Bunun sonucunda da tarihçi Şâmi'nin ifadesiyle, "Gadrin akıbetinin vahim, nankörlüğün cezasının pek elim olduğu âleme malum oldu".[78]

Yine Timur'un adamlarından olan Nikpey, kendisine yapılan iyilikleri ve ihsanları unutarak bunları inkâr edip Timur'a karşı nankörlük etti. Tabiî bunun bedelini ölümle cezalandırılmak suretiyle ödedi.[79]

1408 yılı sonunda Şahruh'un çok değer verdiği ve güvendiği en hatırlı Emirlerden bir grup ona karşı birlik oluşturdu. Bu birliğin başında Timur'un komutanlarından Aktimur ve Kumari İnak'ın akrabası olan Cihanmelik b. Mulkat vardı. Cihanmelik, Şahruh'un hizmetine o daha çocukken girmiş ve hep el üstünde tutularak Şahruh'a yakın olmanın bütün nimetlerinden yararlanmıştı. Ama şimdi kendi kişisel birtakım çıkarları sebebiyle Şahruh'a karşı çıkmış ve bununla da kalmayarak diğer üst rütbeli bazı komutanları ona karşı örgütlemişti. Bunun sebebi ise, Şahruh'un vezirlerinden birisinin, eşrafın malını mülkünü, değerlerini fazlasıyla abartarak kayda geçirmesi ve yüksek vergiler alma yönündeki tehdidiydi. Bunun sonucu olarak biraraya gelen Emirler topluluğu Şahruh'u terk etmeye karar verdiler. Bu Emirlerin hemen hemen hepsi Timur'un en itibarlı komutanlarının oğulları ya da torunlarıydı. Bunlar Sistan üzerine yürümeyi planlayan ordularına hükmetme umuduyla Herat'tan çıktılar, ancak Şahruh onları yenerek peşlerine düştü. Kısa bir süre sonra pek çoğunu ele geçirdi. Cihanmelik ve Sedat b. Timurtaş'ı vefasızlık-

larının ve diğerlerini örgütlemelerinin cezası olarak hemen idam ettirdi. Geri kalanların büyük bir kısmını ise affetti.[80]

10. Alkol Kullanma

Türkler çok eski devirlerden beri alkollü içki tüketirdi. Bu içki ise çoğunlukla bozkır kültürünün ve coğrafi şartların bir gereği olarak kısrak sütünden yapılan kımız olurdu. Ancak daha sonraları yaşadıkları coğrafyanın çeşitlilik göstermeye başlaması ile şarap ve buna benzer diğer alkollü içkiler de tüketilmeye başlandı. Ortaçağda din değiştirerek Müslüman olmaya başladıklarında ise, yeni inancın bir gereği olarak alkol kullanımı yasaklandı. Ancak bu yasaklamanın zaman içerisinde ve yavaş yavaş uygulanabildiğini söylemeliyiz. Ortaçağ Türk devletleri ile ilgili kaynaklara bakıldığında, azalmış olmakla birlikte alkol tüketiminin devam ettiği görülmektedir. Devrin kaynakları büyük çoğunlukla saray hayatı ve yöneticiler hakkında bilgi verdikleri için özellikle Selçuklu sultanları arasında şarap, Memlûk ve Timurlu hükümdarlarında ise şarap ile birlikte kımız tüketiminin yaygın olduğunu biliyoruz. Bununla birlikte alkol kullanımının İslâm dininin bir gereği olarak yasaklanmış olması sebebiyle, kımız ve şarap gibi içkiler her yerde açıkça içilemezdi. Şer'an yasak olan bu içkileri tüketenler yakalandığında cezalandırılırdı. Ancak yine bu suçun cezalandırılmasıyla ilgili örneklerde dikkat çeken nokta, dinen cezası hafif olan bu suçun çoğunlukla olması gerekenden çok daha ağır ve şer'î kuralların dışında bir yaklaşımla cezalandırılmasıdır. Bu tip cezalara ilişkin elimizdeki az sayıdaki örnek Memlûk Devleti ile ilgilidir. Bu, diğer Türk devletlerinde de dinen yasaklanmış olan alkol kullanma suçunun tamamen cezasız kaldığı anlamına gelmez. Ancak muhtemelen dinî kurallar gereği ve özellikle halktan kimselere verilen bu cezalar devrin kaynaklarına fazlaca yansımamıştır.

Sadr el-Ben ismindeki Memlûk, Sultan Baybars nezdinde büyük itibar kazanmıştı. Bu sebeple sultanın özel Memlûklerinin yani Hasekilerin eğitimleri sultan tarafından bu şahsa bırakılmıştı. Ancak Memlûk sultanı Baybars'ın Suriye'de bulunduğu sı-

rada, bu görevli meydanı boş bulmuş olmalı ki kalede kendi dairesinde bulunan hizmetçilerle şarap içmiş ve zevk âlemleri düzenlemişti. Bu haber Baybars'ın kulağına gelmiş olmakla birlikte Suriye'den döndükten sonra bu kişiye herhangi bir şey yapmamıştı. Bir süre sonra saraydaki görevlilerden birisi olan İz ed-Devle'yi işlediği bir suçtan dolayı azarlarken bu şahıs sultana, "Filanca kişi kalede şarap içiyor ve siz ona aldırmıyorsunuz ama beni böyle bir suçtan dolayı cezalandırıyorsunuz" diye serzenişte bulunmuştu. Bu ifadeler üzerine çok sinirlenen sultan, vaktin gece olmasına bakmayarak Sadr el-Ben'in huzuruna getirilmesini emretti. Daha sonra onu azarlayan ve bizzat kendisi tekmelemek suretiyle döven sultan, onun Meydan Esved'e götürülmesini ve orada asılmasını buyurdu. Suçlu emir gereğince kurulan darağacında hiç bekletilmeden asıldı. Hatta tarihçinin ifadesine göre, bazıları onu sultanın kendi elleriyle astığını söylüyordu. Bundan sonra, asılmak suretiyle cezalandırılmış olan Sadr el-Ben ile birlikte şarap içen on dört hizmetli elleri ve ayakları çapraz olarak kesilmek ve gözlerine mil çekilmek suretiyle yine ağır bir şekilde cezalandırılmışlardı. Bunlardan bazıları ise muhtemelen verilmiş olan bu ağır ceza sebebiyle kan kaybından yaşamlarını yitirmişlerdi.[81]

Memlûk sultanı Baybars, saltanatı döneminde alkol ve uyuşturucuya karşı şiddetli bir savaş açmıştı. 1267 yılında afyon ve içki bulundurulan bütün yerleri yakıp yıktırmıştı. Tam da bunların olduğu sırada polis teşkilatının başındaki sorumlu, İbn el-Kazrûnî isimli şahsı sarhoş bir şekilde yakalayınca onu hemen tutuklatıp ceza olarak çarmıha gerdirmişti. Bu sıralarda Musul'dan Kahire'ye gelen bir şair de bu olaydan haberdar olunca, aslında şer'an içki içmenin cezası dayak atılmak olduğundan, bu konuyla ilgili yazdığı şiirde bu şahsın ceza olarak çarmıha gerilmesine şaşırdığını zarif bir dille belirtmiştir.[82] Şair, muhtemelen şarabın tadını iyi bildiğinden ve yazdığı şiirlerde belki de ondan ilham aldığından, bu tip cezaların çok ağır olduğunu ve sadece kuralların söylediği şekilde ceza verilmesi gerektiğini kendi üslubuyla dile getirmeye çalışmıştı.

Baybars, saltanatı döneminde bu tip cezalandırmalarda hep sert davranmıştır. Yine 1275 yılında, kendi özel hizmetindeki

Memlûklerden Anber'in şarap içtiği tespit edildiğinde hemen asılmasını emretti. Emir derhal yerine getirildi ve suçlu asıldı.[83]

Aynı suçu 1388 yılında Memlûk sultanı Berkûk zamanında işleyen ve sarhoş yakalanan Emir Bahadır ise, sultanın kendisine çok kızmış olmasına rağmen, ölümle değil sadece Safed'e sürülmek suretiyle cezalandırılmıştır.[84]

11. Dedikodu

Latin Amerika ülkesi Kolombiya'nın üç yüz yıldır dedikoduculuğuyla nam salmış Tulua kentinde dedikodu yapanlara bin yüz dolar para ile iki ay hapis cezası çıkarıldı. Muhalifler yasaya 'ifade özgürlüğüne açık saldırı' diye isyan etti. Halk, 'dekikodu gelenektir, kolay kolay yok olmaz' diyor. Belediye başkanı Juan Guillermo Angel, kentin 'kötü şanı' ve dedikodunun cinayetlere dahi yol açmasından yaka silkip 'zarar verici ve onur kırıcı iftira yayana bin yüz dolar ceza veya iki ay hapis' öngören yasa çıkardı. Angel, eleştirilerle önce 'dedikodu karşıtı yasa mı çıkmış? Bu sadece dedikodu' diyerek dalgasını geçti. Ardından da 'Yasanın amacı yaşam kalitesini artırmak, bir kentin sorumluluğu dayanışma, dürüstlük ve saygıyı teşviktir' savunusu yaptı.

'Suç unsuru içeren dedikodu'

Ancak muhaliflerin susmaya niyeti yok. Suç içeren dedikoduyu tanımlamanın zorluğuna dikkat çekip yasanın 'ifade özgürlüğünü çiğnediğini' belirten muhaliflerin başında eski başkan Gustavo Alvarez Gardeazabal bulunuyor. Gardeazabal'a göre, Angel yasayı 'kendisine garezinden' çıkarmış. Zira radyo programında Angel'in 2003'te hileli seçimlerle başkan olduğunu iddia eden Gardeazabal, bir belediye görevlisinin yaptığı 'hakaret suçlaması' sebebiyle yasa yürürlüğe girdiği gün hâkim karşısına çıkarılmış. Gardeazabal, 'yasa, ifade özgürlüğüne açık bir saldırı ve az ya da çok beni susturmayı amaçlıyor' diyor. Angel ise 'Gardeazabal paranoyak. Yasa şahsi değil, resmi bir karar' yanıtını veriyor.

Angel'in destekçileri de yok değil. Otobüs şöförü Antonio Gomez, 'Dedikodu sadece insanları rahatsız etmiyor. Çatışmalara da yol açıyor. Yasa faydalı olabilir' yorumunu yaparken, Cauca Üniversitesi tarih profesörü Hugo Bolivar Hinojosa, 'Tulua'da

yalanlar sanki gerçeklermiş gibi konuşulur. İnsanlar gerçeği alıp süsler ve bu hep olumlu yönde olmaz. Kentin, Angel'in çizdiği bu sınıra ihtiyacı var' diyerek kent tarihinden iki ünlü dedikodu örneği veriyor.

İlki Joaquin Martinez adlı haydutla ilgili. 1889 tarihli dedikoduya göre, infaz mangası iki denemede de Martinez'i öldürmeyi başaramamış zira kurşunlar vücuduna işlememiş. Ancak bir papaz, Martinez'in taktığı Meryem kolyesini çıkarınca haydut 'ölümlü' olabilmiş. Dedikodunun cinayetlere bile yol açtığını gösteren ikinci örnekse 1990'larda geçiyor. Binbaşı Jorge Lopez Quintero, yakın bir arkadaşından eşinin yasak aşk yaşadığını duyup onu öldürüyor. Quintero, iki yıl hapis yatıp çıktıktan kısa bir süre sonra kimliği belirsiz biri tarafından öldürülüyor.

Tarih uzmanı Ömer Franco Duque ise halkın dedikodu iştahı böyle kabarıkken, böylesi bir yasanın etkisiz olacağı fikrinde: 'Tulua, on sekiz bin nüfuslu olmasına karşın yedi gazete, beş radyo ve üç televizyon kanalı bulunuyor. Yani dedikodu aslında bizim geleneğimiz. Kolay yok olmaz. Bu, hatalara yol açan bir takıntı'[85] diyor.

10 Ekim 2007 tarihli *Milliyet* gazetesinden aktarılmış olan yukarıdaki haber biraz komik olmakla birlikte gerçektir. Salgın bir hastalık haline gelen dedikodu alışkanlığının önüne geçmek için çıkarılan ceza yasasından bahseden bu haber, çağımızda demokratik bir ülkede, belediye konseyi tarafından dedikodunun resmen yasaklandığının bir delilidir.

Dedikodu, günümüz dahil her dönemde toplum tarafından hoş karşılanmayan ve ayıplanan bir tutum olarak görülmüştür. Bu, hoş karşılanmayan bir davranış olmakla birlikte bu davranışı gösterenlerin cezalandırıldığına fazlaca rastlamayız. Ancak Ortaçağda kaynaklara yansımış olan iki ayrı örnek bu suçu işleyen kadınların ve bazen onlarla birlikte ailelerinin de çok sert ve acımasızca cezalandırıldığını ortaya koymaktadır. Tabiî burada önemli bir ayrıntıyı belirtmek gerekir: dedikodusu yapılanlar sultan veya hükümdar ailesine mensuplarsa suçlular cezalandırılmıştır.

Karakoyunlu Cihanşah'nın küçük oğlu Ebû'l-Kasım, bir av esnasında o bölgedeki bir köye rastlamış ve bir süre orada ko-

naklamak üzere ava ara vermişti. Oradaki ikameti esnasında görüp beğendiği bir kız ile şer'î kurallara uygun olarak nikâh kıyıp evlenmişti. Daha sonra evlendiği kızı orada bırakıp merkeze dönmüş ve olayın üzerinden bir yıl geçtikten sonra tekrar bir ava çıktığında yine aynı köye uğrayarak o kızı yanına çağırtmıştı. Ancak kız yanına geldiğinde kendisinin yokluğunda ve tekrar geri döndüğünde köydeki kadınların onunla alay ederek "damat geldi" demek suretiyle pek çok dedikodu yaptıklarını anlatıp şikâyette bulundu.

Bundan sonra neler olduğunu ve bu dedikoducu insanların nasıl cezalandırıldığını çok edebî ve zarif bir dille anlatan Ebû Bekr-i Tihranî'den dinleyelim:

> Ebu'l-Kasım kızdı ve yaşlı olsun genç olsun kadınlara üç gün üç gece boyunca tecavüzü askerlerine serbest kıldığını ilan etti. Üç gün bu tarz üzere o bölgenin her köşesinde dikey sutunlar çaktılar. Oranın yönetici ve tebasını eşitlemek için her evin önüne emşinden birer şakul diktiler. Erkekleri kıldan yapılmış yem torbalarıyla eşekler misali yüklerin altına koştular. Kadınları kocaların ve yakınlarının, bakire kızları ise anne ve babalarının gözleri önünde livata ve zina ile kirleterek rüsva ettiler.[86]

Böyle bir cezalandırmaya o dönemde çok sık rastlamak mümkün değildir. Ancak zaman zaman savaş yoluyla ele geçirilen şehirlerde, daha önce de belirttiğimiz gibi bu tip davranışlara izin verilmiştir. Bunu da çoğunlukla Timur zamanında gözlemlemiştik. Ancak buradaki olay çok farklı ve savaş durumu söz konusu değildir. Ayrıca yapılan evlilikle ilgili olarak konuşanlar, cezayı verenin kendi sorumluluğu altındaki halktır. Fakat hükümdar ailesine mensup olan bu yönetici yaptığı işin sorgulanmasına katlanamadığından, tavrının doğru olup olmadığını dikkate almamıştır. Kaldı ki yaptığı cezalandırmayı aktaran devrin önemli tarih yazarlarından birisi olan Ebû Bekr-i Tihrânî, Ebû'l-Kasım'ı çok sert bir şekilde eleştirmiyor. Ayrıca, tarihçi her ne kadar "Şeriatın emriyle nikâh kıymıştı" dese de, evlilikle ilgili yapılan işlemin çok da ciddi ve kalıcı olmadığı açıkça anlaşılmaktadır. Çünkü damat evlilikten sonra çekip gitmiş ve bir yıl boyunca karısını hiç arayıp sormamıştır. Muhtemelen halkın dediko-

dusunu yaptığı konu da buydu. Ama günümüzde bile Doğu toplumlarında yöneticilerin her zaman eleştiriyi hoşgörüyle karşılayamadığını biliyoruz. Bu yüzden o dönemde yaptığı işin sorgulanmasına ve onunla ilgili arkasından alaylı bir şekilde konuşulmasına Ebû'l-Kasım'ın tahammül gösterememiş olmasına çok da şaşırmamak lazım. Fakat verilen cezanın da insanlık dışı ve alışılmamış türden, hatta vahşice olduğunu belirtmeliyiz.

Yine Memlûkler zamanında, Emir Şargıtmış, kendisi hakkında ileri geri konuşarak dedikodu yaptığını öğrendiği bir kadını tutuklatmıştı. Bu kadın aslında çok da yabancı birisi değildi; daha kısa bir süre önce azledilmiş olan eski vezir İbn Zunbûr'un karısıydı. Emir, onun sıkma aletine koyularak işkence yapılmak suretiyle cezalandırılmasını buyurdu. Zavallı kadın yaptığı dedikodunun bedelini çok ağır bir şekilde ödedi ve erkeklerin bile dayanamadığı sıkma aletinde günlerce işkence edilerek cezalandırıldı.[87]

Notlar

1 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, X, s. 45; Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 51-52.

2 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, X, s. 182.

3 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, X, s. 418.

4 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, XI, s. 91-92; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi*, I, s. 167-168.

5 *İbn Bîbî*, I, s. 84-85.

6 Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi*, II, s. 33.

7 *İbn Battûta Seyahatnamesi*, I, s. 94.

8 *Baypars Tarihi*, s. 135.

9 M. Esperonnier, "La Mort violente a l'epoque mamlouke: Le crime et le chatiment", *Der Islam*, 74, s. 146.

10 *Tüzükât-ı Timur*, s. 69-70.

11 J. P. Roux, *Aksak Timur İslam'ın Kutsal Savaşçısı*, s. 178.

12 M. Esperonnier, "La Mort violente a l'epoque mamlouke: Le crime et le chatiment", *Der Islam*, 74, s. 150.

13 Bernard Lewis, *Haşişiler*, çev. Ali Aktan, İstanbul, 1995, s. IX-XI, 33-55; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu Devleti*, İstanbul, 1953, s. 128-135.

14 Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi*, I, s. 87-88; Bernard Lewis, *Haşişiler*, s. 44-45.

15 Abdülkerim Özaydın, *Tapar Devri*, s. 45.

16 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, X, s. 345-348; *Anonim Selçuknâme*, s. 14; Abdülkerim Özaydın, *Tapar Devri*, s. 81-82.

17 P. M. Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 59.

18 Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, s. 138.

19 el-Makrîzî, *Sulûk*, I-3, s. 771-773; Altan Çetin, "Memlûklerde Bedenî Cezalar ve İşkencelere Bir Bakış", Bildiri Metni.

20 el-Makrîzî, *Sulûk*, II-3, nşr. Muhammed Mustafa Ziyâde, Kahire, 1958, s. 877-883; Altan Çetin, "Memlûklerde Bedenî Cezalar ve İşkencelere Bir Bakış", Bildiri Metni.

21 İbn Hacer, *İnbâ'el-Gumr bi Ebnâ'el-Umr*, II, 2. bs., nşr. Abdulvahâb el-Buhârî, Beyrut, 1986, s. 256; Altan Çetin, "Memlûklerde Bedenî Cezalar ve İşkencelere Bir Bakış", Bildiri Metni.

22 *İbn Battûta Seyahatnamesi*, I, s. 120-121.

23 M. Esperonnier, "La Mort violente a l'epoque mamlouke: Le crime et le chatiment", *Der Islam*, 74, s. 150.

24 M. Esperonnier, "La Mort violente a l'epoque mamlouke: Le crime et le chatiment", *Der Islam*, 74, s. 152.

25 el-Makrîzî, *Sulûk*, III-1, nşr. Saî'd Abdulfettah Âşûr, Kahire, 1971, s. 379; Samira Kortantamer, "Memlûk Toplumunda Kadın", *Türkler*, s. 410-411.

26 el-Makrîzî, *Sulûk*, IV-2, s. 1032-1033, 1035; Samira Kortantamer, "Memlûk Toplumunda Kadın", *Türkler*, V, s. 410.

27 el-Makrîzî, *Sulûk*, IV-2, s. 1032-1033, 1035; Samira Kortantamer, "Memlûk Toplumunda Kadın", *Türkler*, V, s. 410.

28 Justin Marozzi, *Timurlenk, İslamın Kılıcı Cihan Fatihi*, s. 303.

29 Yezdî, *Zafernâme*, I, s. 444.

30 Clavijo, *Timur*, s. 81-82

31 İsmail Aka, "X. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Kadar Şiilik", *Makaleler*, II, E. Semih Yalçın-Şerika Gedikli (yay. haz.), Ankara, 2005, s. 410.

32 Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, s. 242.

33 *Abû'l-Farac Tarihi*, II, s. 395-396.

34 *Abû'l-Farac Tarihi*, II, s. 603.

35 *Baypars Tarihi*, s. 20.

36 el-Makrîzî, *Sulûk*, I-2, s. 540; Altan Çetin, "Memlûklerde Bedenî Cezalar ve İşkencelere Bir Bakış", Bildiri Metni.

37 el-Makrîzî, *Sulûk*, II-2, s. 416.

38 M. Esperonnier, "La Mort violente a l'epoque mamlouke: Le crime et le chatiment", *Der Islam*, 74, s. 146.

39 İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, IV, s. 187-188.

40 M. Esperonnier, "La Mort violente a l'epoque mamlouke: Le crime et le chatiment", *Der Islam*, 74, s. 149.

41 J. P. Roux, *a.g.e.*, s. 234-235.

42 M. Esperonnier, "La Mort violente a l'epoque mamlouke: Le crime et le chatiment", *Der Islam*, 74, s. 152-153.

43 B. De Mignanelli, "Ascensus Barcoch II", çev. Walter J. Fischel, "A Latin Bioqraphy of the Mamluk Sultan Barquq of Egypt", *Arabica Revue Detudes Arabes*, Tome VI, (1959), s. 159; Şehabettin Tekindağ, *Berkûk Devrinde Memluk Sultanlığı*, İstanbul, 1961, s. 69.

44 M. Esperonnier, "La Mort violente a l'epoque mamlouke: Le crime et le chatiment", *Der Islam*, 74, s. 152-153.

45 İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, IV, s. 481.

46 J. P. Roux, *a.g.e.*, s. 198.

47 el-Makrîzî, *Sulûk*, III-3, nşr., Saî'd Abdulfettah Âşûr, Kahire, 1971, s. 1046-1048.

48 Bertrando de Mignanelli, "Timurlenk'in Dimaşk'ı Fethi ile İlgili Bir Kaynak: Vita Tamerlane-Ruina Damasci (Timurlenk'in Hayatı-Dimaşk'ın Harab Olması)", *TİD*, XI, s. 253-254.

49 Justin Marozzi, *a.g.e.*, s. 327.

50 İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr*, VIII, s. 41-42; Altan Çetin, "Memlûklerde Bedenî Cezalar ve İşkencelere Bir Bakış", Bildiri Metni.

51 Altan Çetin, "Memlûklerde Bedenî Cezalar ve İşkencelere Bir Bakış", Bildiri Metni.

52 İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, IV, s. 88; Altan Çetin, "Memlûklerde Bedenî Cezalar ve İşkencelere Bir Bakış", Bildiri Metni.

53 M. Esperonnier, "La Mort violente a l'epoque mamlouke: Le crime et le chatiment", *Der Islam*, 74, s. 146.

54 Frank Collard, *Ortaçağda Zehir ve Cinayet*, s. 323.

55 İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fît-Târih*, X, s. 250-258; Abdülkerim Özaydın, *Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)*, İstanbul, 2001, s. 85.

56 Ahmet Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul, 1989, s. 502.

57 el-Makrîzî, *Sulûk*, II-1, Muhammed Mustafa Ziyâde, Kahire, 1941, s. 83; Alâ' Taha Rezzak Hüseyn, *es-Sucûn ve'l-Ukûbad*, s. 152.

58 el-Makrîzî, *Sulûk*, II-1, s. 139-140; Alâ' Taha Rezzak Hüseyn, *a.g.e.*, 144.

59 İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, IV, s. 116; Alâ' Taha Rezzak Hüseyn, *a.g.e.*, 147.

60 İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, IV, s. 461; Alâ' Taha Rezzak Hüseyn, *a.g.e.*, 146.

61 el-Makrîzî, *Sulûk*, II-3, s. 799; III-1, s. 222; Samira Kortantamer, "Memlûk Toplumunda Kadın", *Türkler*, V, s. 410-411.

62 M. Esperonnier, "La Mort violente a l'epoque mamlouke: Le crime et le chatiment", *Der Islam*, s. 146-147.

63 İ. H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 125-126.

64 W. Barthold, *Uluğ Beg ve Zamanı*, s. 107.

65 Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme*, s. 74-75.

66 *Baypars Tarihi*, s. 145.

67 J. P. Roux, *a.g.e.*, s. 178.

68 Clavijo, *Timur*, s. 156.

69 W. Bartold, *Uluğ Beg ve Zamanı*, s. 223-224.

70 *İbn Bîbî*, I, s. 115.

71 *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, I, s. 143.

72 İbn Tagriberdi, *Nucûm*, XII, s. 221.

73 İbn Tagriberdi, *Nucûm*, XII, s. 221; el-Makrîzî, *Sulûk*, III-3, s. 1031-1032; İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr*, IV, s. 195; Cüneyt Kanat, *Memlûk Timurlu Münasebetleri*, s. 114-115.

74 W. Barthold, *Uluğ Beg ve Zamanı*, s. 45.

75 Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, s. 117-122, 125-143; Sıbt İbn el-Cevzî, *Mirât ez-Zamân fî Târîh el-Âyân*, VIII-2, s. 781-783; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXIX, s. 359-362; el-Makrîzî, *Sulûk*, I-2, s. 359-360; Kazım Yaşar Kopraman, "Mısır Memlükleri (1250-1517)", *Makaleler*, s. 84-88.

76 P. M. Holt, s. 158.

77 Şâmi, *Zafernâme*, s. 109-110.

78 Şâmi, *Zafernâme*, s. 131-133.

79 Yezdî, *Zafernâme*, I, s. 112.

80 Beatrice Forbes Manz, *a.g.e.*, s. 186.

81 *Baypars Tarihi*, s. 64.

82 İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, I-1, s. 326-327; Alâ' Taha Rezzak Hüseyn, *a.g.e.*, s. 150.

83 el-Makrîzî, *Sulûk*, I-2, s. 623; Alâ' Taha Rezzak Hüseyn, *a.g.e.*, s. 147.

84 Alâ' Taha Rezzak Hüseyn, *a.g.e.*, s. 140.

85 10 Ekim 2007 tarihli *Milliyet Gazetesi*.

86 Ebû Bekr-i Tihrânî, *Kitâb-ı Diyarbekiriya*, s. 221.

87 el-Makrîzî, *Sulûk*, II-3, s. 878-879; Altan Çetin, "Memlûklerde Bedenî Cezalar ve İşkencelere Bir Bakış", Bildiri Metni.

Sonuç

İnsanoğlu tarih boyunca, alanında daima kendisiyle yarışmıştır. Bu yarış hep daha güzele ve daha iyiye ulaşmak adına olmuştur. Ancak tarih, çeşitli zaman dilimlerinde yaşanmış pek çok istenmeyen olayın da sorumlusunun insanların bizzat kendileri olduğu gerçeğini göstermektedir. Çoğunlukla bencillik içgüdüsüyle yola çıkıldığında varılan sonuçlar insanlık tarihinin kara birer lekesi olarak geçmişten günümüze bütün hatıraları ile taşınmıştır. Yapılan her yanlıştan ders alınması gereği pek çok zaman gözden kaçmış, yanlışları tekrarlama konusundaki ezber kolay kolay bozulamamıştır.

Zaman içerisinde adalet ve hukuk alanındaki gelişmeler insanın kendi kendisini sınırlaması anlamına gelmekle birlikte, insanlığın tarihteki yolculuğunu daha güzele doğru taşımıştır. Ancak yanlışlar hâlâ içinde yaşadığımız XXI. yüzyılda bile sürmektedir. Hukukun üstünlüğü ilkesine inanan toplumların sayısı her geçen gün artmasına rağmen, kara lekeler de maalesef hâlâ varlığını sürdürmekte ve eskilerine yenileri eklenmektedir.

Modern ve gelişmiş toplumlar olarak nitelendirilenler de dahil her geçen gün suç işleyen insanların sayısı yadsınamayacak şekilde artmaktadır. İnsanoğlu kendisiyle yarışmaya devam ederken, kendisini sosyal bir varlık olarak ihmal ettiğini fark edemediği sürece bütün toplumlarda suç işleme oranının artması kaçınılmaz gibi gözükmektedir. Doğal olarak suçun olduğu her yerde ceza da olacaktır; vardır da.

Modern ceza hukuku anlayışının temel hedefi suç işleyeni ıslah etmektir. Bu sebeple zaman zaman, aykırı fikirler olarak kar-

şılanmakla birlikte, bazı hukukçular ölüm cezasının suçluyu ıslah edici bir yaklaşım olmadığını ileri sürerek kaldırılmasını teklif etmişlerdir. Buna bağlı olarak günümüz toplumlarının pek çoğunda ölüm cezası yavaş yavaş kalkmaktadır. Zaman içerisinde insanlığın ceza hukuku anlayışı konusunda geldiği nokta budur.

Anlaşılacağı üzere Ortaçağda suçların en büyüğünü o dönemdeki en etkili güç olarak kabul edilen hükümdara ve dolayısıyla devlete karşı işlenen suçlar oluşturmaktaydı. Çünkü devlete ya da hükümdara başkaldırmak bir anlamda devletin geleceğini ve güvenliğini tehdit ettiğinden bu gibi suçlar için ceza mekanizması mutlaka işletilirdi. Bu suçlar hanedan mensupları tarafından işlendiğinde çoğunlukla hafif şekilde geçiştirilir, ya da onların bazı uzuvları eksiltilerek bir kez daha aynı suçu işlemelerine engel olunmaya çalışılırdı. Bu konuda en fazla uygulanan cezalandırma türü ise gözlerin mil çekme yoluyla kör edilmesiydi. Ancak halktan ya da ordu mensupları tarafından devlete veya hükümdara karşı suç işlendiğinde bunların katı bir şekilde cezalandırılması kaçınılmaz olurdu. Bu tür suçlara böylesine ağır cezalar verilmesinin sebebi ise bu suçların tekrar etmesini önlemekti.

Topluma karşı işlenen sosyal suçlar da asla cezasız kalmazdı. Özellikle ahlâksızlık olarak kabul edilen suçların cezaları çoğu zaman çok ağır olur ve bu tür suçları işleyenler işkence ile birlikte öldürülürdü. Ayrıca bu tip suçları işleyenler mutlaka halkın önünde cezalandırılır ve ölümünden sonra bile cesedi bir süre teşhir edilirdi. Bu konuda dikkat çeken en önemli noktalardan birisi ise, hırsızlık ve buna benzer bazı suçların şer'î anlamdaki cezaları aslında çok da ağır olmamasına rağmen Ortaçağ Türk devletlerinde bu suçların çoğunlukla örfî hukuka göre ya da hükümdarın bizzat müdahalesi ile hemen her zaman ölüm ile cezalandırılmasıydı. Buradan anlaşılan, toplum tarafından ahlâksızlık olarak kabul edilen yüz kızartıcı suçların çok ağır bir şekilde cezalandırılarak bu suçların önüne geçme isteğidir.

Affı mümkün olmayan ve olması gerekenden daha ağır bir şekilde cezalandırılan bir diğer suç ise dine karşı işlenenlerdir. Ortaçağda ele aldığımız Müslüman Türk devletlerinin hükümdarları bu konuda çok hassas davranmışlardır. Cezalar yine çoğunlukla şer'î hukuka göre değil, örfî hukuka göre verilmiştir. O dö-

nemde uygulanan ölüm cezalarından sonra cesedin parçalara ayrılması, köpeklere yedirilmesi ya da yakılması çok yaygındı. Dine karşı suç işlemiş olanlarla, özellikle dinden çıkmış olduğu kabul edilen sapkınların ölümle cezalandırılmasından sonra cesetleri çoğunlukla yakılırdı.

Cezalandırmaların suç işleme eğiliminde olanlara ibret olmasını sağlamak için mutlaka halkın önünde yapılması âdettendi. Teşhir yine bu anlamda çok büyük önem taşıyordu. Suçluların ya da cesetlerin çeşitli şekillerde teşhir edilmesi Ortaçağ Türk devletlerinde yaygın bir gelenekti. Böylece suç işleme eğiliminde olanların bundan ibret alarak korkacağı ve suç işlemekten vazgeçeceği düşünülürdü. Çoğunlukla şehirlerin giriş kapıları çok kullanılırdı. Mesela Kahire'deki Zuveyle kapısı bu iş için en fazla kullanılan mekândı. Kapıyı ilk gördüğümde hâlâ geçmişteki özelliğini koruyor olması beni çok şaşırtmıştı. Ahşap görünümlü olmakla birlikte çok heybetli bir görünüşü vardı. Yüzyılların yorgunluğunu taşıdığı her halinden belli olan kapının ahşap kısımları üzerindeki demir çubuklar ve halkalar, sağlamlığının sanki birer delili gibiydiler. Şu anda tarihin tozlu sayfaları arasında kalmış olan dönemlerinin oldukça popüler pek çok şahsiyeti, ya bu kapıda asılmış ya da cesetleri teşhir edilmişti. Kapının önünde durmuş bunları hayal ederken, sanki bunlardan birisini o an yeniden yaşıyordum: Memlûk Devleti'nin son hükümdarı Tumanbay'ın, Yavuz Sultan Selim tarafından bu kapıda asılmasını... O heybetli sultan kullanılan urganın iki kez kendisini taşıyamayıp kopması üzerine ancak üçüncü kerede asılabilmişti. Zuveyle kapısı kim bilir daha nice farklı ölümlere şahit olmuştu. Belki de o nedenle bu kadar yorgun gözüküyordu!

Cesetlerin herkese ibret olması için teşhir edildiği bir diğer mekân ise insanların yoğun olarak bulunduğu pazar yerleriydi. Birden fazla parçaya ayrılmış olan ceset, pazarın değişik yerlerine asılır ve böylece suç işleme eğiliminde olanlara gözdağı verildiği düşünülürdü.

Savaş sonrası verilen toplu cezalar ise çoğunlukla düşmana korku salmak için kullanılırdı. Bunu en fazla uygulayan hükümdarlardan biri Timur idi. O, savaştan sonra düşman cesetlerinin kellelerinden kuleler diktirmeyi âdet haline getirmişti. Böylece

düşmana korku vererek daha sonra girişeceği fetihlerde, kuşattığı şehirlerin kendisine karşı koymadan teslim olmasını temin etmeye çalışıyordu.

Bazı cezaların yaptırımı Ortaçağ Türk devletlerinde farklı şekillerde olabiliyordu. Yani bir devlette çok ağır ya da onur kırıcı olarak kabul edilen herhangi bir ceza bir diğerinde aynı etkiyi göstermiyordu.

Belki de ortaya çıkan en önemli tespit, suçlara verilen cezaların her zaman bir hukuk sistemi içerisinde ve düzenli olmayıp, çoğunlukla anlık gelişen olaylara bağlı olarak ve o anda hükümdarın ya da hükümdarın yetki verdiği görevlilerin inisiyatifleri çerçevesinde kalan uygulamalar olduğudur. Aslında Ortaçağ Türk devletlerinde yönetimde en üst düzeyde mutlak yetkili olan hükümdar, bu yetkisini kullanmak istediği sürece bu sonucun kaçınılmaz olduğunu tahmin etmek çok zor değildir. Çünkü örfî hukuka göre yargılamaların yapıldığı kurum olan Dîvân-ı Mezâlim'de bile, devrin kaynaklarının hemfikir olarak ifade ettikleri üzere, davalarda son kararı verme ya da kararı onaylama hakkı her zaman ve mutlaka hükümdara aitti.

Zamanda yolculuk, yalnızca bilim-kurgu filmlerinde olduğu gibi henüz keşfedilememiş teknoloji harikası zaman makinesi aracılığıyla yapılmaz. Tarihle ilgili okuduğunuz bir kitap sizi pekâlâ bu yolculuğa çıkartabilir.

Elinizdeki kitabın, *suç* ve *ceza* kavramlarının geçirdiği evrimle ilgili zamanda bir yolculuk yaptırabildiğini umuyorum. Ortaçağ boyunca ortalama insan ömrü otuz beş yaş civarındaydı. Bunu ilk kez duyan pek çok insanın bu yüzyılda yaşamış olmaktan dolayı çok mutlu olacağını düşünüyorum. Yine aynı şekilde Ortaçağdaki cezalandırma yöntemlerini bu kitapta okuyan pek çok insanın da, suç işleme eğiliminde olmasa bile içinde bulunduğumuz yüzyılda yaşadığı için kendini şanslı sayacağını zannediyorum. Bilgi çağında olmamız dolayısıyla, artık suçluların toplumun hoşgörüsünden mi yoksa hukukun hoşgörüsünden mi beslendiklerinin iyi tartışılarak insanlığın huzuru adına doğru sonuçlara ulaşılmasını temenni ediyorum.

Kaynakça

06.01.2008 tarihli *Milliyet Gazetesi.*

Abdusseyyid, Hakim Emin, *Kıyâm Devlet el-Memâlîk es-Sâniye*, Kahire, 1967.

Abdürrezak-ı Semerkandî, *Matla'-ı Sâdeyn ve Mecma'-ı Bahreyn*, III-1, nşr. Abdülhüseyn Nevâi, Tahran, 1383 hş.

Ahmed b. 'Ali el-Kalkaşandî, *Subh el-A'şâ fî Sınâ'at el-İnşâ*, VII, Kahire, (tarihsiz).

Ahmet Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul, 1989.

Aka, İsmail, *Mirza Şahruh ve Zamanı (1405-1447)*, Ankara, 1994.

Aka, İsmail, *Timurlular*, Ankara, 1995.

Aka, İsmail, "Eski Türk Hukuku Hakkında Yasa", *Makaleler*, I, E. Semih Yalçın, Şerika Gedikli (yay. haz.), Ankara, 2005, s. 99-105.

Aka, İsmail, "Şahruh'un Kara-Koyunlular Üzerine Seferleri", *Makaleler*, I, E. Semih Yalçın-Şerika Gedikli (yay. haz.), Ankara, 2005, s. 335-366.

Aka, İsmail, "Timurlular Devleti", *Makaleler*, I, E. Semih Yalçın-Şerika Gedikli (yay. haz.), Ankara, 2005, s. 181-334.

Aka, İsmail, "Timur'un Ankara Savaşı (1402) Fetihnâmesi", *Makaleler*, I, E. Semih Yalçın- Şerika Gedikli (yay. haz.), Ankara, 2005, s. 133-170.

Aka, İsmail, "Timur'un Ölümünden Sonra Güney-İran'da Hâkimiyet Mücadeleleri", *Makaleler I*, E. Semih Yalçın-Şerika Gedikli (yay. haz.), Ankara, 2005, s. 43-55.

Aka, İsmail, "Timur'un Ölümünden Sonraki Hâkimiyet Mücadelelerine Kısa Bir Bakış", *Makaleler*, I, E. Semih Yalçın-Şerika Gedikli (yay. haz.), Ankara, 2005, s. 31-42.

Aka, İsmail, "Selçuklu Sultanlarının Ölümleri ve Gömüldükleri Yerler I. Büyük Selçuklular", *Makaleler*, I, E. Semih Yalçın-Şerika Gedikli (yay. haz.), Ankara, 2005, s. 367-396.

Aka, İsmail, "X. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Kadar Şiilik", *Makaleler*, II, E. Semih Yalçın-Şerika Gedikli (yay. haz.), Ankara, 2005, s. 385-437.

Aka, İsmail, "Timur'un Tire'ye Gelişi ile İlgili Bir Kitabe", *Makaleler*, II, E. Semih Yalçın-Şerika Gedikli (yay. haz.), Ankara, 2005, s. 3-6.

Aka, İsmail, "Timur Sadece Bir Asker mi idi?", *Makaleler*, II, E. Semih Yalçın-Şerika Gedikli (yay. haz.), Ankara, 2005, s. 113-130.

Aka, İsmail, "XV. Yüzyılın İlk Yarısında Herat-Kahire Münasebetleri", *Makaleler*, III, E. Semih Yalçın-Şerika Gedikli (yay. haz.), Ankara, 2005, s. 3-13.

Aka, İsmail, "Anadolu'dan İran'a Göçler", *Makaleler*, III, E. Semih Yalçın-Şerika Gedikli (yay. haz.), Ankara, 2005, s. 35-45.

Akyüz, Vecdi, "Müslüman Türk Devletlerinde Divân-ı Mezalim Kurumu", *Türkler*, V, Ankara, 2002, s. 210-234.

Ali b. Davud el-Hatib el-Cevherî es-Sayrâfî, *Nuzhet en-Nufûs ve'l-Ebdân fî Tevârih ez-Zamân*, II-IV, nşr. Hasan Habeşî, Kahire, 1971; 1994.

Alî b. Davud, el-Hatib el-Cevherî, es-Sayrâfî, *Inba' el- Hasr bi-Ebna' el-Asr*, nşr. Hasan Habeşî, Kahire, 1970.

Anonim Selçuknâme, nşr. ve Türkçe çev. Faruk Nafiz Uzluk, Ankara, 1952.

Anonim Süryani Vekayinâmesi (Anonymous Chronicle) İng. çev. A. S. Tritton, "The First and Second Crusades from an Anonymous Syriac Chronicle" *Journal of the Royal Asiatic Society (JRAS)*, January (1933), I. kısım, s. 69-101.

Âşûr, Saî'd Abdulfettah, *el-Muctema' el-Mısrî fî Asr Salâtîn el-Memâlik*, Kahire, 1992.

Âşûr, Saî'd Abdulfettah, *el-'Asr el-Memâlikî fî Mısr ve'ş-Şâm*, 3. bs., Kahire, 1994.

Ayalon, David, "Studies on the Structure of the Mamluk Army-I", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies BSOAS*, XV/2 (1953), s. 203-228.

Ayalon, David, "The Great Yasa of Chingiz Khan A Reexammination", *Studia Islamica*, XXXIV, (1972), s. 113-158; XXXVIII (1973), s. 106-156.

Ayalon, David, "The wafidya in the Mamluk Kingdom", *Islamic Culture*, XXV, (1951), Jubilee Number, Hyderabad-Deccan.

Avcı, Mustafa, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, İstanbul, 2004.

Aziz b. Erdeşir-i Esterâbadî, *Bezm-u Rezm*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara, 1990.

Barthold, W., *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, K. Y. Kopraman, Afşar İsmail Aka (yay. haz.), Ankara, 1975.

Barthold, W., *Uluğ Beg ve Zamanı*, çev. İsmail Aka, Ankara, 1990.

Baybars el-Mansûri, *Kitâb et-Tuhfet el-Mulûkiyye fî ed-Devlet et-Türkiyye*, nşr. Abdulhamid Sâlih Hamdân, Kahire, 1987.

Baybars el-Mansûri, *Zubdet el-Fikre fî Târih el-Hicre*, nşr. Donalt S. Richirds, Beyrut, 1998.

Baypars Tarihi, Al-Melik al-Zahir (Baypars) Hakkındaki Tarihin 2. Cildi, çev. M. Şerefüddin Yaltkaya, İstanbul, 1941.

Bedreddîn el-'Aynî, *'Ikd el-Cumân fî Târîh Ehl ez-Zamân*, I-III-IV, nşr. M. Muhammed Emîn, Kahire, 1987; 1990;1992.

Bedreddîn el-'Aynî, *'Ikd el-Cumân fî Târîh Ehl ez-Zamân*, nşr. Abd er-Râzık el-Tantâvî el-Karmût, Kahire, 1989.

Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadoluda Türkler*, çev. Yıldız Moran, 2. bs., İstanbul, 1984.

Collard, Frank, *Ortaçağda Zehir ve Cinayet*, çev. Mustafa Daş, İstanbul, 2005.

Çetin, Altan, "Memlûklerde Bedenî Cezalar ve İşkencelere Bir Bakış", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin düzenlediği *Uluslararası Türk Kültüründe Beden Sempozyumu*'nda Sunulmuş Olan Bildiri Metni; 4-5 Nisan İstanbul, 2007.

De Clavijo, Ruy Gonzales, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul, 1993.

De Joinville, Jean, *Bir Haçlının Hatıraları*, çev. Cüneyt Kanat, Ankara, 2002.

De Mignanelli, Bertrando, "Ascensus Barcoch II", çev. Walter J. Fischel, "A Latin Bioqraphy of the Mamluk Sultan Barquq of Egypt", *Arabica Revue Detudes Arabes*, Tome VI, (1959), s. 152-172.

De Mignanelli, Bertrando, "Timurlenk'in Dimaşk'ı Fethi ile İlgili Bir Kaynak: Vita Tamerlane-Ruina Damasci (Timurlenk'in Hayatı-Dimaşk'ın Harab Olması)", çev. Cüneyt Kanat, *Tarih İncelemeleri Dergisi (TİD)*, XI (1996). s. 233-263.

Demirkent, Işın, *Urfa Haçlı Konluğu Tarihi I (1118-1146)*, Ankara, 1987.

Ebû Abdullah Muhammed el-Azimi, *Azimi Tarihi*, Selçuklular ile ilgili bölümler, çev. Ali Sevim, Ankara, 1989.

Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, I, çev. A. Sait Aykut, İstanbul, 2004.

Ebû Bekr-i Tihrâni, *Kitâb'ı Diyarbekiriya*, İstanbul, 1991.

el-Makrîzî, *el-Mevâiz ve'l-'İtibâr bi-Zikr el-Hıtat ve'l Âsâr*, I-II, nşr. Mektebe es-Sakâfe ed-Dîniyye, 2. bs., Kahire, 1987.

el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk li-Ma'rifet Duvel el-Mulûk*, I-2, I-3, nşr. Muhammed Mustafa Ziyâde, 2. bs., Kahire, 1956; 1970; II-1, II-2, II-3, nşr. Muhammed Mustafa Ziyâde, Kahire, 1941; 1941; 1958; III-1,III-3, IV-1, IV-2, nşr. Saîd Abdulfettâh 'Aşûr, Kahire, 1971, 1971, 1972, 1972.

en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb fî Funûn el-Edeb*, XXIX, nşr. Muhammed Ziyâeddîn er-Reys, XXXI, nşr. el-Bâz el-Arînî, Kahire, 1992.

Erdem, İlhan, - Paydaş, Kazım, *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi*, Ankara, 2007.

Ersan, Mehmet, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Ankara, 2007.

Esperonnier, M., "La Mort violente a l'epoque mamlouke: Le crime et le chatiment", *Der Islam*, 74 (1997), s. 137-155.

Forbes Manz, Beatrice, *Timurlenk Bozkırların Son Göçebe Fatihi*, çev. Zuhal Bilgin, İstanbul, 2006.

Foucault, Michel, *Hapishanenin Doğuşu Gözetim Altında Tutmak ve Cezalandırmak*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 2. bs., Ankara, 2000.

Fulcheris Carnotensis, *Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium*, İngilizce çev. Rita Ryan, *A History of the Expedition to Jerusalem 1095-1127*, Tennesse, 1969.

Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, II, çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara, 1987.

Grousset, Rene, *Bozkır İmparatorluğu*, çev. M. Reşat Üzmen, 2. bs., İstanbul, 1993.

Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara, 2006.

Hitti, Philip K., *History of the Arabs*, Londra, 1970.

Holt, P. M., "The Sultanate of Al-Mansur Lachin (696/98-1296/99)", *BSOAS*, XXVI, (1973), s. 521-532.

Holt, P. M., *Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakındoğu*, çev. Özden Arıkan, İstanbul, 1999.

Hookham, Hilda, *Tamburlaine the Conqueror*, Londra, 1962.

Hwandmir, *Tarih-i Habibü's-Siyer*, III, nşr. Celaleddin Humâyi, 4. bs., Tahran, 1380 hş.

I. ve II. Haçlı Seferleri Vekayinamesi, çev. Vedii İlmen, İstanbul, 2005.

İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr fî Nevâib Timûr*, nşr. Ali Muhammed Ömer, Kahire, 1979.

İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-'Alâ'iyye (Selçuknâme)*, I-II, haz. Mürsel Öztürk, Ankara, 1996.

İbn ed-Devadâri, *Kenz ed-Durar ve Câmi' el-Gurar*, VIII, nşr. Ulrich Haarmann, Kahire, 1971; IX, nşr. Hans Robert Roemer, Kahire, 1960.

İbn el-Furât, *Târîh İbn el-Furât*, IX-2, nşr. Kostantin Zerîg, Beyrut, 1936.

İbn Habîp, *Tezkiret en-Nebiy fî Eyyâm el-Mansûr ve Beniy*, I, nşr. M. Muhammed Emin, Kahire, 1976.

İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr bi Ebnâ' el-Umr*, II-VIII, 2. bs., nşr. Abdulvahâb el-Buhârî, Beyrut, 1986.

İbn Haldûn, *Kitâb el-'Iber ve Divân el-Mübtedâ ve'l-Haber*, V, Beyrut, 1992.

İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr fî Vekâi' ed-Duhûr*, 1-1, I-2, III, IV, V, nşr. Muhammed Mustafa, Kahire, 1982, 1983, 1984, 1984, 1984.

İbn Kadı Şuhbe, *Târîh İbn Kadı Şuhbe*, III, nşr. Adnan Derviş, Dimaşk, 1977.

İbn Tagriberdi, *el-Menhel es-Sâfî ve'l-Mustevfî ba'de'l-Vâfî*, I, nşr. M. Muhammed Emîn, Kahire,1985, III, nşr. Nebil Muhammed Abdülaziz, Kahire, 1986, V, nşr. Nebil Muhammed Abdülaziz, Kahire, 1988.

İbn Tagriberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire fî Mulûk Mısr ve'l-Kahire*, XI, nşr. Dâr el-Kutub el-Mısriyye, (basım yeri ve tarihi yok), XIII, nşr. Fehim Muhammed Şaltut, Kahire, 1970, XV, nşr. İbrahim Ali Tarhan, Kahire, 1971.

İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fit-Târih*, X, XI, çev. Abdülkerim Özaydın, XII, çev. Abdülkerim Özaydın-Ahmet Ağırakça, İstanbul, 1987.

Kafesoğlu, İbrahim, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu Devleti*, İstanbul, 1953.

Kanat, Cüneyt, *Memlûk Timurlu Münasebetleri (1382-1447)*, Ege Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 1996.

Kanat, Cüneyt, "Bahri Memlûkler Zamanında Sultanlara ve Devlet Adamlarına Düzenlenen Bazı Suikastlar", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi (TKİD)*, 3, (2000), s. 23-56.

Kanat, Cüneyt, "Gazan Han Zamanında Memlûk Devletine İltica Eden Uyratlar", *TİD*, XV, (2000), s. 105-120.

Kanat, Cüneyt, "Memlûk Devletinde Bir Hanedan Oluşturma Teşebbüsü Kalavun ve Oğulları", *Symposium of the Comité International d'Etudes Pré-Ottomanes et Ottomanes (CIEPO)*, Londra'da (2002) sunulmuş olan bildiri.

Kayhan, Hüseyin, *Irak Selçukluları*, Konya, 2001.

Kerimüddîn Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara, 2000.

Keykâvus, *Kabusname*, çev. Mercimek Ahmet, 3. bs., İstanbul, 1974.

Koca, Salim, "İlk Müslüman Türk Devletlerinde Teşkilât", *Türkler*, V, Ankara, 2002, s. 147-162.

Komnena, Anna, *Alexiad*, çev. Bilge Umar, İstanbul, 1996.

Kopraman, Kazım Yaşar, *Mısır Memlükleri Tarihi*, Ankara, 1989.

Kopraman, Kazım Yaşar, "Ikdu'l-Cumân'da Karaman-Oğullarına Dâir Kayıtlar", *Makaleler*, E. Semih Yalçın-Altan Çetin (yay. haz.), Ankara, 2005, s. 63-79.

Kopraman, Kazım Yaşar, "Karaman-Oğulları (1250-1487)", *Makaleler*, E. Semih Yalçın-Altan Çetin (yay. haz.), Ankara, 2005, s. 49-54.

Kopraman, Kazım Yaşar, "Memlüklerde İnsani Değerler ve Hukuka Saygı", *Makaleler*, E. Semih Yalçın-Altan Çetin (yay. haz.), Ankara, 2005, s. 311-330.

Kopraman, Kazım Yaşar, "Mısır Memlükleri (1250-1517)", *Makaleler*, E. Semih Yalçın-Altan Çetin (yay. haz.), Ankara, 2005, s. 81-159.

Kortantamer, Samira, "Memlûk Toplumunda Kadın", *Türkler*, V, Ankara, 2002, s. 406-412.

Kosinski, Jerzy, *Boyalı Kuş*, çev. Aydın Emeç, 3. bs., İstanbul, 2005.

Köprülü, M. Fuat, "Türk ve Moğol Sülalelerinde Hânedan Âzâsının İdamında Kan Dökme Memnûîyeti", *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, İstanbul, 1983, s. 71-79.

Köprülü, M. Fuat, "Proto-Bulgar Hukukuna Dâir Notlar", *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, İstanbul, 1983, s. 80-86.

Köprülü, M. Fuat, "Ortazaman Türk Hukukî Müesseseleri", *Türkler*, V, Ankara, 2002, s. 235-348.

Köymen, Mehmed Altay, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul, 1976.

Köymen, Mehmed Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi İkinci İmparatorluk Devri*, V, 3. bs., Ankara, 1991.

Köymen, Mehmed Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Alp Arslan ve Zamanı*, III, 3. bs., Ankara, 1992.

Lewis, Bernard, *The Middle East and West*, Londra, 1964.

Lewis, Bernard, *Haşişiler*, çev. Ali Aktan, İstanbul, 1995.

Mâcid, 'Abd el-Mun'im, *Nuzum Devlet Salâtîn el-Memâlîk ve Rusûmuhum Fî Mısr*, I, Kahire, 1964.

Mâdenken, Mâsume, *Be Yasa Resîdegân Der 'Asri İlhâni*, Tahran, 1375 hş.

Marozzi, Justin, *Timurlenk, İslam'ın Kılıcı Cihan Fatihi*, İstanbul, 2005.

Merçil, Erdoğan, *Kirman Selçukluları*, Ankara, 1989.

Merçil, Erdoğan, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara, 1991.

Merçil, Erdoğan, *Selçuklular'da Hükümdarlık Alametleri*, Ankara, 2007.

Milli Eğitim Bakanlığı Heyet, *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, IV, Ankara, 1996.

Mirhvand, *Ravzatu's-Safâ*, VI, Tahran, 1333, hş.

Moufazzal İbn Abil-Fazail, "Historie des Sultans Mamelouks", nşr. E. Blochet, *Patrologia Orientalis*, XIV-3, No: 69, Turnhout/Belçika, (1983), s. 378-508.

Muineddîn Natanzî, *Muntehâbi Tevârihi Muîni*, nşr. Jean Aubin, Tahran, 1336 hş.

Muir, W. E., *The Memluk or Slave Dynasty of Egypt*, Hollanda, 1968.

Mükrimin Halil Yinanç, "Belek", *MEB İslam Ansiklopedisi*, II, İstanbul, 1961, s. 468-473.

Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd -Düvel, Selçuklular Tarihi I Horasan-Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları*, yay. ve çev. Ali Öngül, İzmir, 2000.

Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi*, II *Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, yay. ve çev. Ali Öngül, İzmir, 2001.

Mumcu, Ahmet, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Ankara, 1963.

Nagel, Tilman, *Timur, Der Eroberer und die İslamische Welt des spaten Mittelalters*, Münih, 1993.

Nizamüddîn Şâmi, *Zafernâme*, çev. Necati Lugal, Ankara, 1987.

Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme*, çev. Nurettin Bayburtlugil, İstanbul, 1987.

Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza, Noemi Levy-Alexandre Toumarkine (yay. haz.), İstanbul, 2007.

Ögel, Bahaddin, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, 4. bs., İstanbul, 2001.

Özaydın, Abdülkerim, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara, 1990.

Özaydın, Abdülkerim, *Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi* (485-498/1092-1104), İstanbul, 2001.

Özergin, M. Kemal, *Anadolu Selçukluları Çağında Anadolu Yolları*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1959.

Poliak, A. N., "The Influence of Chingiz-Khan's Yasa upon the General Organization of the Mamluk Sultanete", *BSOAS* X (1939-1942), s. 862-876.

Rezzak Hüseyn, Alâ' Taha, *es-Sucûn ve'l-Ukûbât fî Mısr Asr Salâtîn el-Memâlîk*, Elharem 2002.

Roux, Jean Paul, *Aksak Timur İslamın Kutsal Savaşçısı*, çev. Ali Rıza Yalt, İstanbul, 1994.

Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, çev. Fikret Işıltan, Ankara, 1987.

Sahibkıran Emir Timur Muhammed Toragay Bahadıroğlu, *Tüzükât-ı Timur-Timur'un Günlüğü ve Başarı Prensipleri*, İstanbul, 2004.

Scott, George Ryley, *İşkencenin Tarihi*, 2. bs., Ankara, 2003.

Sıbt İbn el-Cevzî, *Mirât ez-Zamân fî Târîh el-'Ayân*, VIII-2, nşr. Dâirat el-Maârif el-Osmanî, Haydarabad, 1925.

Soberheim, M., "Berkûk", *MEB İslam Ansiklopedisi*, II, 5. bs., İstanbul, 1979, s. 555-556.

Solak-Zâde Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solak-Zâde Tarihi*, I, Vahid Çabuk (haz.), Ankara, 1989.

Spuler, Bertold, *İran Moğolları*, çev. Cemal Köprülü, 2. bs., Ankara, 1987.

Sümer, Faruk, *Kara Koyunlular*, I, 2. bs., Ankara, 1984.

Şemseddîn Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *et-Tibr el-Mesbûk fî Zeyl es-Sulûk*, nşr. Mektebet el-Kulliyât el-Ezheriyye, Kahire, (tarihsiz)

Şerefeddîn Ali Yezdî, *Zafernâme*, I- II, nşr. Muhammed Abbâsî, Tahran, 1336 hş.

Şeşen, Ramazan, *Selâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, İstanbul, 1987.

Tacü's-Selmani, *Tarihnâme*, çev. İsmail Aka, Ankara, 1988.

Taneri, Aydın, "Hadım", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XV, İstanbul, 1997, s. 1-3.

Tarhân, İbrahim Ali, *Mısr fî 'Asr Devlet el-Memâlîk el-Çerâkise*, Kahire, 1960.

Tekindağ, Şehabettin, *Berkûk Devrinde Memluk Sultanlığı*, İstanbul, 1961.

Turan, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, 2. bs., İstanbul, 1980.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, 2. bs., İstanbul, 1984.

Turan, Şerafettin, *Türk Kültür Tarihi*, İstanbul, 1990.

Urfalı Mateos Vekayi-Namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), çev. Hrant D. Andreasyan, Ankara, 1987.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, 3. bs., Ankara, 1984.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, 4. bs., Ankara, 1988.

Woods, John E., *Akkoyunlular*, çev. Sibel Özbudun, İstanbul, 1993.

Yinanç, Refet, *Dulkadir Beyliği*, Ankara, 1989.

Yücel, Yaşar, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, II, 2. bs., Ankara, 1991.

Yücel, Yaşar, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, Ankara, 1989.